MITTEILUNGEN DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT
DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG
BAND CXXXII

ЗАПИСКИ
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

ТОМ CXXXII

132

ЛЬВІВ 1922

НАКЛАДОМ ТОВАРИСТВА

З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

Зміст CXXXII тому.

Inhalt des CXXXII Bandes.

Українські народні думи

у відношеню до пісень, віршів і похоронних голосінь.

Написав ***Філярет Колесса.***

V.

Думи і похоронні голосіня.

Уже в наших давнійших працях [1]) зазначували ми, що думи по своїй речітативній формі з характером імпровізації найблизше підходять до похоронних голосінь. В думах бачимо лише висшу стадію тогосамого рецитацийного стилю, який виступає в голосінях на давнійших ступнях розвою, у примітивнійшому складі: відси й беруть ся деякі ріжниці між одними й другими. Та голосіня спорідненні з думами не лиш музичною формою і віршовою будовою, але також мотивами, поетичними образами та глибоким лїризмом. Прослїджене сього спорідненя позваляє з нової точки глянути на замотані і досї нерозвязані питаня про форму не лиш дум, але також „Слова о полку Ігоревім“, та означити відношене між думами і „Словом“.

Замітна річ, що думи попри епічнім, оповідаючім стилю визначують ся переважно лїричним характером. Серед дум старшої верстви подибують ся чисто лїричні, н. пр.: Невольницькі плачі, Сестра і брат, Прощане козака, Соколя. Щирим лїризмом пронизані навіть думи оповідаючого змісту: Утеча братів з Азова і Маруся Богуславка. Ба і в сповіди Олексїя Поповича, і в передсмертній розмові Самарських братів щемить лїрична нота сердечного жалю і докорів совісти. Смуток зневаженої матери, що домінує в думах про Вдову та про Коновченка, оплакуване передчасної смерти сина в думах про Коновченка та про Вдову Сїрка і сердечне бажане умираючого лицаря Безрідного, щоб поховали його козаки-товариші, — усе те лїричні мотиви.

[1]) „Ритміка українських народнїх пісень“, 1907, 43. — „Про музичну форму дум“, Матеріяли до української етнольоґії, XIII, ст. VII. — „Варіянти мельодій українських народнїх дум, їх характеристика й ґруповане“, Записки Н. Т. ім. Шевченка, CXVI.

Даремно шукалиб ми у думах епічного спокою: усюди натикаємось на живе спочутє, а й сама мова дум урочиста, піднесена й патетична; слухаючи дум у доброму виконанї, маємо вражінє, неначе би промовляли до нас замогильним голосом самі сучасники-очевидцї, або й учасники описуваних подій, якими вони були живо захоплені. Такою безпосередністю почуваня навіяні особливо невольницькі думи із звісною молитвою о визволенє:

Ой визволи, Боже, нас всіх, бідних [невольників,
З тяжкої неволї,
З віри бісурменської
На ясні зорі,
На тихі води,
У край веселий,
У мир хрещений!
Вислухай, Боже, у просьбах щирих,
У нещасних молитвах
Нас, бідних невольників.

(Куліш, Записки о Юж. Руси, I, 214).

Здаєть ся, дуже близький до правди є здогад, що невольницькі плачі, справедливо зачислювані до найстарших дум, складали саміж таки невольники, що у великих масах проживали на Кримі і в Туреччинї, де вони творили неначе окрему суспільність, подібно як стародавні Жиди у вавилонській неволї [1]). У невольницьких думах вчуваєть ся справдї неначе стогін людий живцем погребаних. Не дармож то думи про турецьку неволю називають кобзарі „плачами“; хто зна, чи не розносили сих „плачів“ по Українї утікачі, товариші й кревні турецьких бранцїв нарочно із тою цїлею, щоби спонукати людий у рідному краю до заходів задля їх визволюваня чи то збруєю, чи грошевими складками.

В часах страшних нападів Турків і Татарів, що гонили з України десятками тисячів ясиру на чорноморські торговицї, невольницькі думи знаходили без сумнїву живий відгомін у всіх кругах суспільности. Колиж козаки в успішній боротьбі із степовими хижаками уже в половинї XVI в. станули твердою ногою на Днїпровому низу та почали вгамовувати розгін татарського й турецького напору на Україну, кладучи підвалини під кольонїзацію степових просторів, — почали вони здобувати собі загальні симпатії серед найширших кругів українського народу, почали наживати сеї лицарської слави, про яку так часто співають думи.

---

[1]) „Коли турецькі пристанї й ринки були наповнені татарським ясиром і полоненими, захопленими на суші і на морі, то можемо догадувати ся, що в Туреччинї була, так сказатиб, цїла нація Українцїв, і що ся нація, обєднана мовою, вірою і споминами про батьківщину, подібно як Жиди, що плакали на ріках вавилонських, мала свою невольницьку історію й поезію“ (Куліш: Записки о Южн. Руси, I, 214).

Зваживши, скільки лиха натерпіла ся Україна від безнастанних татарських і турецьких нападів, можемо собі уявити, з яким одушевленєм витано тут усяку нову звістку про удачний козацький похід, розбитє турецької фльоти, погромленє орди, спаленє турецького міста та визволенє бранців козаками. Оттим то сучасники мусїли з найбільшим зацікавленєм і спочутєм прислухувати ся до голосу козацьких рапсодів, що звеличували й оплакували тих безіменних героїв, які гинули серед степу, на морі або в турецькій неволї, далеко від родини і товариства „кревного й сердечного“, не похоронені по християнському звичаю і нїким неоплакані.

Замітна річ, що описи смерти козака і козацьких похоронів так часто стрічаємо в думах: про Коновченка, Вдову Сірка, Федора Безрідного, Смерть козака на Кодимській долинї [1]) і смерть Богдана Хмельницького. Особливо глибоке вражінє робить дума про Утечу братів з Азова поетичним образом „темного похорону“, який справляють „вовки-сіроманцї й орли-чорнокрильцї“ бездольному козакови-утїкачеви, що гине серед степу на „безвіддї й безхлїбі“. Лише сива зозуля оплакує мертвого та переносить звістку про нього батькови й матері [2]). Подібного похорону можнаб ожидати також після самітної смерти трох постріляних і порубаних братів-козаків над Самарою серед дикої степової природи. Думи нераз згадують про се, як страшна була смерть на чужинї, з далека від роду й товаришів:

Добре, пан-отче й панї-матко, на синїм морі гуляти,
Тілько не добре чужому чужаницї на чужинї помірати:
Тому нї з ким опрощення приняти, —
На чужинї порятунку дати.
(Олексій Попович. Ан. Др. И. п. I, 191. Порівн. ibid. 196, 199).

Як тяжко та важко білий камінь з сирої землї проти себе ізняти,
Ой так тяжко та важко на чужій чужинї без кревної родини помірати.
(Сестра і брат. Кулїш, Записки о Ю. Р., I. 28. Порівн. Житецький: Мысли, 194).

Нагадуєть ся народна пісня:

Не дай, Боже, смертї — на чужинї вмерти,
Ой нїкому доглянути там моєї смертї.
(Чубинський: Труды. V, 471, ч. 52).

---

[1]) М. Костомарів· „Исторія козачества въ памятникахъ южно-русскаго пѣсеннаго творчества“. Собраніе сочиненій, 1906, XXI, 781—2.
[2]) Матеріяли до укр. етнол. XIII, 162; Ант. Драгом. Ист., п. I, 136.

Таку тяжку й страшну смерть нагороджувала козакам лицарська слава, так гарно оспівана в думах:

Полягла козацька-молодецька голова,
Як од вітру на степу трава!
Слава не вмре, не поляже,
Лицарство козацьке всякому розкаже.

(Коновченко. Цертелевъ: Опытъ собранія стар. млр. пѣсней, 36).

Правда, панове, полягла
Кішки Самійла голова
В Києві-Каневі монастирі...
Слава не вмре, не поляже:
Буде слава славна
Поміж козаками,
Поміж друзями,
Поміж лицарями,
Поміж добрими молодцями.

(Самійло Кішка, Ан. Др. Ист. п. I, 219).

Що з оплакуванєм героїв при нагоді похоронів чи поминок тісно лучило ся їх прославлюванє, на се виразно натякає дума про Коновченка. Мати вдова, довідавши ся про лицарську смерть сина, запросила козаків-товаришів покійного до свого двора:

Заразом похорони і весілля одправляла,
Козацькую славу прославляла.

(Житецький: Мысли, 220)

При зіставленю паралельних мотивів дум і голосінь ми побачимо, як близько підходять думи своїм характером плачів, поминальних згадок та прославлюванєм полягли х героїв до похороних голосінь, котрі такими самими поетичними образами, а подекуди навіть такими самими словами оплакують і звеличують покійників, дарма, що тут круг заінтересованих, на яких спочуванє обчислений похоронний завід, без порівнаня вузший ніж у думах; зате в заводах при їх персональнім характері богато сильнійше виступає безпосереднє почуванє.

Коли чоловіка постигне таке велике—нещастє, як смерть близької людини, воно стає у центрі всіх його думок. Оттим то похоронне голосінє стає висловом такої психічної концентрації, за якою іде потреба — виладувати тягар назбираного почуваня, дати йому вислов і тим способом привести полекшу; отсеж і єсть т. зв. катарзіс — процес психічний, підмічений уже Арістотелем.

Голосільниця почуває потребу пожалувати ся на своє горе: вона до самої себе, неначе до щирого друга, звертає ніжні питаня, хто їй заступить місце помершого, до кого їй тепер прихилити ся і т. п. Плодом такої психічної концентрації і потреби облекшеня через вислов гнітучого почуваня являєсть ся переважна

часть народніх пісень. По вислову Е. Анічкова[1]) пісні чумацькі, бурлацькі, козацькі, гайдамацькі, жовнярські, коли вслухати ся в них уважнійше, „плачуть гірким заводом“; можнаб їх назвати голосінями: „їх психольоґія по більшій части — психольоґія голосіня“. Такий настрій мабуть і був вихідною точкою найдавнійших дум, поминальних і невольницьких плачів, що й надали тон пізнійшим думам.

Смерть, вічна розлука із дорогими особами, невтишима туга і прославлюванє покійників — головні теми похоронного голосїня, часто оспівують ся також у думах старшого складу, що своїм незвичайно сумовитим характером, таксамо як голосїня, розжалоблюють слухачів, „додають жалощів“ — по вислову кобзаря Вересая: одні й другі характеризує високий підєм почуваня і піднесений, урочистий, патетичний тон. Отсеж і є той спільний підклад і настрій, з якого випливало споріднене та однакові й подібні мотиви в тих обох галузях рецитованої поезії.

Таке зближенє українських народніх дум з голосінями потверджуєть ся й дослідами тих учених, що звязують початок лицарського епоса із обрядовими похоронними плачами. А. Веселовскій вказує на те, що у ріжних старинних народів знад берегів Середземного моря, у Греків, Римлян, Єгиптян. похоронний обряд був получений із співами, іграми й танками, які первісно сплїтали ся сінкретичним способом у хороводі. Опісля із сього сінкретичного хорового сполученя вийшли грецькі трени, римські ненії, середньовічні planctus, complaintes, у котрих лїричний елемент голосїня чергував ся із епічним елементом згадок про дїла помершого. Іменнож епічна частина planctus заранї відокремила ся від обрядового звязку, коли по свойому змістови вона відповідала ширшим, а не лиш місцевим інтересам. Пісні-плачі про славного побідника, народнього героя, не переставали інтересувати навіть поза подією, що визвала їх появу: їх епічна частина переходить у традицію. Так то відокремили ся від похоронного обряду лїрико-епічні пісні-причити.

У Словян похоронне голосінє, як інтеґральна частина обряду, було ділом професіональних співців. Певна річ, що в деяких голосінях повторювали ся деякі спільні місця, деякі лїричні мотиви для вислову однакових психічних настроїв. Завдяки про-

[1]) Исторія русс литературы подъ ред. Е. В. Аничкова, А. Бородина и Д. Овсянико-Куликовскаго 1909, т. I, вип. 3, ст. 187—190.

фесіональним співцям вироблювалась у голосінях постійність стилю, схематизм укладу, улюблені вислови й фразеольоґія. Коли до того всього додамо ще й традицийні сюжети, що переходять із поколіня в поколінє, — то опинимо ся в царині епосу й епічного стилю. Голосінє про визначного діяча ставало історичною, балядовою піснею, що переходила в традицію, сплітала ся з іншими піснями про важні події народнього житя, а також з піснями мітольоґічного змісту, ставала звеном якогось циклю. Пісні лірико-епічного характеру, виділившись із звязку з хором і обрядом, при звісних умовах дружинного, военного побуту, переходять в устах професіональних співців в епічні пісні, які циклізують ся, і деколи доходять до форм епопеї[1]).

Усе те треба мати на увазї, коли йде бесїда про початок київського епоса з дотатарської доби. Здаєть ся, що звичай складати лірико-епічні пісні при нагоді смерти визначних лицарів, перейшов у традицію на українському ґрунті. Тут не без значіня є факт, що найдавнїйша звістка про думи подана саме у звязку із лицарською смертю двох войовників 1506 р.: Per idem tempus duo Strussii fratres, adolescentes strenui et bellicosi, a Valachis oppressi, occubuerunt. De quibus etiam nunc elegiae, quas Dumas russi vocant, canuntur, voce lugubri, et gestu canentium, se in utramque partem motantium, id, quod canitur, exprimentes; quin et tibiis inflatis rustica turba passim modulis lamentabilibus haec eadem imitando exprimit[2]). Згадки про думи розкинені також в инших польських жерелах XVI—XVII в.[3]) Одначе супроти того, що польські письменники називали думами усякі історичні пісні й елеґії, зложені правильним віршовим розміром, нема ніякої певности, чи можна бодай деякі з тих звісток розтягати на справжні народні думи, зложені нерівномірними стихами у формі мельодичного речітатіва. Правда, Сарніцкий каже, що самі Українці називали сі елеґії думами, — та слово дума, в новійших часах майже не уживане сільським людом на Подніпровю, подибуєть ся в народнїх піснях галицької України саме в широкому розуміню поважної пісні:

---

[1]) А. Веселовскій: Три главы изъ исторической поэтики. Пб. 1899, 40—5, 77—8, 135.

[2]) Сарніцкі: Annales, sive de origine et gestis polonorum et lituanorum, 1587. Ант. Драгом. Историч. пѣсни II, ст. IX.

[3]) Перечислені в розвідці Ів. Єрофеєва: „Укр. думи і їх редакції“. Записки Наук. Тов. в Київі, 1909, VI.

„Ой думож моя молоденькая, ой думож моя, думо,
Починай собі (bis) межи людьми розумно.
Ой, як ти будеш (bis) розумно починати,
То будуть тебе (bis) люди за людий мати.“

(Др. Іван Колесса: Галицько-руські народ. пісні. Етноґраф. Збірник, XI, 85).

Вправді сумною мельодією (vox lugubris) визначують ся не лиш думи, але переважно й історичні пісні; одначе „modulus lamentabilis“ вказує виразно на голосіня, до яких думи по своїм мельодіям справді дуже зближені.

Важна є також вказівка Сарніцкого на мімічний елемент при співаню дум, якого нема при співаню історичних пісень, а який ще й досі замітний у похоронних голосінях[1]. „Rustica turba“, яка по словам Сарніцкого наслідує співанє дум, — мабуть протиставлена професіональним співцям. „Tibiis inflatis“ вказує на інструментальний супровід, при якому й досі рецитують ся думи, а без якого обходять ся історичні пісні. По всїм тим признакам згадку Сарніцкого можна приложити до справжнїх дум, які при кінцї XVI в. певно мали вже вироблену форму.

* * *

Українські голосіня є останком дуже давної рітуальної поезії, що розвинула ся у звязи з похоронними обрядами ще в передхристіянській добі[2]. В голосінях переховують ся і досї відгомін давних вірувань і поглядів на смерть, душу, позагробове житє, відношенє чоловіка до природи і т. п. Померших оплакували заводами крім найблизших свояків також наймлені або упрошені плачки, як се в декотрих околицях і досї водить ся[3]; на се вказують виразно похоронні

[1]) Зазначена Сарніцким міміка співака нагадує співанє фінських рун: два співаки сїдають побіч себе, так що доторкають ся колїнами, тримають ся за руки і хитаючись легко, співають руну. Dom. Comparetti: Der Kalewala oder die traditionelle Poesie der Finnen. Halle, 1892.

[2]) Історичні свідоцтва про давнину похоронних голосїнь наводить П. В. Владиміров: „Введеніе въ историю русской словесности“. Київ, 1896, 119.

[3]) Так н. пр. на Гуцульщинї подекуди й досї наймають плачок. В Снятинщинї був давнїйше звичай наймати плачок, яким платили в натуралїях: одежиною, мукою, крупами, фасолею і т. п. Давнїйшими часами найчастїйше платили вовною і пшоном. (Етноґр Збірник, XXXI—II, 26).

обряди, а також пісні і приказки[1]) та історичні свідоцтва[2]). Дарма, що церков християнська виступала від найдавнійших часів проти усяких останків поганства й давних обрядів, — голосіня творять і досї невідлучну приналежність сільських похоронів на усім просторі України та переховали ся по нинішний день у значному числї, як показують записи, зредаґовані д-ром Іляріоном Свєнціцьким у XXXI—XXXII т. Етноґрафічного Збірника з 1912 р., що містить поважну збірку — 339 голосінь разом із описами похоронних обрядів, упорядкованими Вол. Гнатюком, та бібліоґрафічним показчиком д-ра Зен. Кузелї. Приходить ся жалїти, що на сю галузь народньої поезії так пізно звернули наші етноґрафи пильнійшу увагу; до того часу було розмірно дуже мало записів голосінь, які знали ми зі збірників Метлинського (Народные южнорусскіе пѣсни, 1854, 292—3), Чубинського (Труды, IV, 702—5), Кольберґа (Pokucie, I, 216), Івана Колесси (Етноґрафічний Збірник, XI, 248), та Милорадовича („Народные обряды и пѣсни Лубенс. у. Полтавс. губ.“, Сборн. Харк. ист. фил. Общ. 1897, X, 177—223). Та се, як бачимо, також пізні записи, переважно із останньої четвертини XIX в.

Розглядаючи поетичний стиль народнїх голосінь та ідучи за слїдами, які вони полишили у давному письменстві, можемо не без підстави догадувати ся, що нинішні голосіня є лиш незначними окрухами богатого колись відділу народньої творчости, якого представницями були професіональні плачки.

Голосіня записано у двоякій формі: одні як вірші, другі як прозу. Одначе і в тих прозових записах дуже часто проглядає виразно віршова будова, якої не вгадали записувачі. Голосіня в переважній части укладають ся у нерівномірні вірші без сталих цезур, причім кождий вірш вміщає окреме реченє.

---

1) „А невісткам дам я скриню та і подушоньки,
Щоби за мнов заводили, як ті ластівоньки“.

(Kolberg: „Pokucie“, II, 187. Порівн.: Іван Колесса, Етноґрафічний Збірник, XI, 250).

„Тужу, тужу за решето бобу; чи дадуть, чи не дадуть?
Так мої дурно сльози пропадуть“.

(Записано в Ніжинському пов. „Хрестоматія по історії української лїтератури“ Л. Білецького і О. Дорошкевича, т. II, в. I, ст. 127).

2) Н. пр. Кльоновича „Roxolania“. Кіевс. Старина, 1904, XII. В. Данилів: Древнѣйшее малорусс. причитаніе“.

Місцями мається вражінє, що й наголоси ідуть по собі у приблизно однакових відступах. Вірші лучать ся у більші і менші групи, — тіради або періоди, що замикають закінчені думки чи образи. Наслідком анальоґічного укладу слів у паралєльних рядках т. зв. риторичного риму, вірші голосінь у рамцях поодиноких періодів подекуди вирівнують ся що до розміру і чергових наголосів та вяжуть ся із собою по більшій части дієсловними римами; однакож рими зявляють ся також і серед стихів. Будова періодів і віршів у ріжних періодах зовсім свобідна, не виказує ніде правильно повторюваної ритмічної схеми: одним словом, се зовсім та сама віршова будова, яку ми пізнали у думах.

Голосіня, зложені такими віршами, виявляють безперечно давнійшу форму ніж прозові; вони й переховують дуже давні мотиви й образи поетичні, що вказують на старинну традицію, подібно як сербські віршовані голосіня, на які вказує за Вуком Караджічом Данилів[1]) і в.-руські „причитанія", записані Барсовом[2]). Однакож теперішні українські голосіня мають звичайно двоїстий склад: у них перемішують ся уривки давних віршованих голосінь із прозовими партіями, які мають усі признаки принагідних імпровізацій, як виливи індивідуальних почувань горя по причині утрати близької, дорогої людини; хоч і тут повторюєть ся часами утертий шабльон, то всеж таки він виповнюєть ся вичислюванєм індивідуальних прикмет покійника, звязаних із ним надій, обставин смерти і похорону та инших подробиць, достосованих до принагідних обставин: віку, полу й становища в родині помершого і тих, що його оплакують. „Нираз жинка за чьоловіком як стане приказувати, то ціле житє вид кінця до кінця викаже" (Етноґрафічний Збірник, XXXI—II, 28). Записувачі голосінь завважують, що „кращими уважають ся голосіня стихами", та вони „ни до кождого житя надають ся прикладними", за те прозові заводи виходять „жалібнійші" (ibid. 25). „Голосіня зачинают си стихами, а далї тєгнут си звиклов мовов. Хто вміє приказувати лиш стихами, то дуже любє слухати" (ibid. 27).

Віршові партії голосінь у тих околицях, де водять ся ще наймані плачки, н. пр, у Гуцульщині, мають доволї усталені тексти, так що один із записувачів прирівнує їх до звичайних

[1]) Носители похоронныхъ причитаній въ Малороссіи, К. Ст. 1905, III, 30—33.

[2]) Причитанія сѣверн. края. М. 1872.

гуцульських співанок (ibid. 27); зате на Холмщині й Підлясї „тексти голосїнь з кождим роком зміняють ся“ (ibid. 28). З того бачимо, що давна традиція не всюди однаково удержуєть ся.

Мельодія голосїня, подібно як і текст, не має постійної форми: се одноманїтне варіоване одного розтяжимого мотиву, під який підходять довші і коротші вірші; сей мотив обертаєть ся у вузких рамцях перших чотирох або пятьох тонів мольової скалї, що при инших архаїчних признаках вказує також на старинність голосїнь. Голосїльні мельодії мають **форму свобідного речітатіва**, отже не укладають ся в музичні такти та в ритміцї й фразованю зовсїм достосовують ся до потреб тексту. Се співана декламація, причім кождому складови тексту відповідає звичайно одна дрібна нотка мельодії, вісїмка або шіснайцятка, зовсїм так як у думах і в рецитаціях богослужебного співу. Лише в окінченях фраз попибують ся протяжні тони. Там, де вірші наслїдком анальоґічного укладу слів менше більше вирівнують ся, підходячі фрази мають подекуди однакове число ритмічних наголосів, що ідуть по собі у приблизно однакових відступах, подібно як у думах (у сьому прояві добачає В. Данилів „тонїчний прінціп версифікації“ [1]). Однакож сей рівномірний уклад не виходить поза рамцї одного періоду і не має нїчого спільного із визначуванєм тонїчних стіп [2]). Фрази голосїнь зіставлені рівнорядно (паратактично): всї вони опадають на тонїку протяжними тонами, а закінченя періодів визначені хиба лиш довшими ферматами й перестанками. Се досить примітивна будова в прирівнаню до широких мельодій кобзарської рецитації з кучерявою фіґурацією в окінченях періодів та гіпотактичним, доволї симетричним зіставлюванєм мельодичних фраз. Така архаїчна мельодія співаного плачу має вповнї характер імпровізації, що складаєть ся по взірцям старинної традиції: не лише з нагоди смерти близьких осіб, але також під впливом ин-

1) „Одна глава объ украинскихъ похоронныхъ причитаніяхъ“. Кіевская Старина, 1905, XI—XII, 204. Подібно і д-р Іл. Свєнціцкий дошукуєть ся тонїчних стіп у голосїнях. (Етноґрафічний Збірник, XXXI—II, Передмова).

2) Голосїня з такою свобідною формою майже неможливо записати вірно без допомоги фоноґрафу; сим хиба требаб пояснити, що доси маємо ледви кілька нотових записів голосїнь: в Кольберґовім „Pokuciu“, 1882, I, 216, та в Етноґрафічному Збірникови, XI, 248 і XXXI—XXXII 4 і 361; крім того користувались ми своїми рукописними записами голосїнь, схоплених по фоноґрафу в Бітлї й Ботелцї, Турчанського повіта.

ших нещасть, н. пр. пожару, повени, побитя, сільські жінки починають нераз голосити під мельодію похоронних заводів.

Можливо, що й думи мали колись примітивнійшу форму музичну, подібну, як теперішні віршовані голосіня, і можливо, що тоді були вони доступні ширшим кругам [1]); думи по записам XIX—XX вв. в порівнані із голосінями виявляють уже високий ступінь у розвою рецитацийного стилю, виплеканого професіональними співаками, якого засвоєнє вимагає спеціяльного приготованя й вивчуваня та небуденного співацького хисту. Висшість дум супроти голосінь замітна не лиш у постійних, викінчених текстах, але особливо у мельодії й інструментальному супроводі. До тогож думи, плекані професіональними співаками, держали ся головно в тих сторонах, де процвітало козацтво: ледво чи співано їх колинебудь у Галичині або на Волині. Навпаки голосіня приступні широким масам та розповсюднені й досі майже на усему просторі українських земель.

Хоч як простою а навіть убогою видаєть ся на перший погляд музична форма голосінь (бодай у тих взірцях, які ми знаємо), то їх тексти виказують значне богатство мотивів, образів, порівнань, поетичного вислову [2]), так що з того погляду красші взірці голосінь зовсім не уступають думам. Не дармож то голосіня плекали колись професіональні співачки: се також риса спільна голосіням із думами. Однакож сей богатий колись відділ рітуальної поезії знаходить ся тепер уже в стані очевидного занепаду. Оплакуванє мерця чужими, нарочно до того упрошеними або наймленими плачками, скрізь уже переводить ся, а одній людині хиба лише в рідких випадках приходить ся повторити одноЖ голосінє. Наші селяни всеж таки уважно прислухують ся голосіням в часі похоронів та переймають їх одні від одних, відтак жінки й дівчата полючи лен, пасучи худобу, збираючи ягоди, чи й так на недільних сходинах, переговорюючи усяку всячину, згадують, як хто заводив і якими словами (Етн. Збірник, XXXI—II, 24, 30). В ожиданю близької смерти в родині кревні жінки й дівчата заздалегідь приготовлюють собі нишком відповідне голосінє. По свідоцтву записувачів колишні плачки переймали голосіня від старших людий (ibid. 25).

---

[1]) На се вказувалаб висше наведена згадка Сарніцкого.

[2]) На се вказав уже й В. Данилів: Одна глава объ украинскихъ похоронныхъ причитаніяхъ. К. Стар. 1905, XI—XII.

Та голосїня так як і думи задля несталої речітативної форми нїколи не можна перейняти дословно: треба опанувати стиль голосїня, а се вже річ без порівнаня тяжша, як вивчуванє звичайних пісень із постійною строфовою формою і усталеним текстом[1]).

Недотепнї голосїльницї часами осмішують себе перед людьми, зате гарні й поетичні голосїня викликають особливу увагу й спочуванє громади; та до вдатного приказуваня потрібний конечно неабиякий дар імпровізациї.

Отже при усїй своїй припадковости і персональному, приватному характері всеж таки голосїнє є родом публичного виступу, що вимагає деякого підготованя, гарного вислову, і підлягає часами доволї вибагливій критицї. Хоч як розширені голосїня, то не всїм вони приступні, а бодай не всїм удають ся, а лише в інтерпретациї музикальних і поетичним хистом одарених одиниць роблять навіть артистичне вражінє.

Нинїшні голосїня не мають уже постійних текстів, анї варіянтів у такому розумінню, як говоримо про варіянти дум чи пісень, що з більшими або меншими змінами повторюють якусь означену тему; се, що повторюєть ся в голосїнях за батьком, материю, дитиною, мужом, братом чи сестрою, зводить ся до кількох знаних із давної традициї мотивів, які голосїльниця розвиває і комбінує самостійно і свобідно у більше або менше оригінальній, більше або менше вдатній і поетичній імпровізациї. Однакож можемо прийняти за певну річ, що в часах, коли водили ся професіональні плачки, голосїня мали більше усталені такси, з яких зацїлїли до наших часів висше згадані мотиви і віршовані уривки, а разом із ними також зразки музичної форми і поетичного стилю голосїнь, що удержують ся й досї силою прадавної традициї.

* * *

Як тїсно вяжуть ся думи із голосїнями не лиш формою, але також поетичним висловом, а подекуди й змістом, показує отсе зіставленє спільних мотивів; наводячи приміри голосїня, підписуємо під собою рівнобіжні рядки з анальоґічним укладом слів, — і переконуємо ся наглядно, що голосїня зложені по більшій части такимиж віршами з перевагою дієсловних ри-

[1]) З тої самої причини голосїня так, як і думи, не можна співати гуртом.

мів, як і думи[1]) і що головною основою сеї віршової будови є риторичний рим.

У голосїнях подибуємо богато менше церковно-словянських та архаїчних слів і форм, також нема в голосїнях тих особливих синтактичних зворотів, характеристичних лише для дум, — що й зовсім природне супроти того, що голосїня стали приступними для народнїх мас і мабуть нїколи не були виключною дїлянкою професіональних співачок. Впрочім поетичний стиль у голосїнях подібний як у думах. Визначною признакою сього стилю є синтактична ґрадація сінонїмів по силї виразу (плаче — ридає, клине — проклинає, грає — виграває, живе — проживає, статки — маєтки, сребро — злато, рано — пораненько і т. п.) і повторюванє сінонїмних означень і подібних думок у ріжних відтїнках, яке В. Данилів зове „варіирующая тавтологія“ (op. cit. 206).

Взагалї мова голосїня, таксамо як мова дум і старших пісень, урочиста, піднесена, пестлива й патетична — вона значно ріжнить ся від щоденної розговірної мови. Вказуючи на богатство поетичного вислову в голосїнях В. Данилів говорить, що „стиль голосїнь, як результат довгого й штучного вигладжуваня, має велику вагу для характеристики народньої поетичної творчости“ („Одна глава объ укр. похор. причит.“, К. Ст. 1905, XII, 202).

На ріжниці межи буденною мовою і мовою народнїх пісень звертали ми увагу уже в IV частинї отсеї розвідки за А. Веселовським, що добачує в тім явище характеристичне для людової поезії ріжних европейських народів:

„Уже брати Ґріми, Гофман і Геґель, а в останньому часї Бекель (Böckel) і фон Гавфен, звернули увагу на декотрі, як здавалоб ся, загадочні явища в области західної народньої піснї: народ співає не в своїх діялєктах, але в лїтературній мові, або в мові піднесеній, близькій до лїтературної. Так у Німеччинї, Франції, Австрії. Гофман пояснював се психольоґічно: як народ у своїх піснях лине в сферу висших почувань і світогляду, що підносить його понад прозаїчну дїйсність, ставить висше стару давнину понад свою сїру дїйсність, охотнїйше зживаєть ся із казковими королями, маркґрафами і лицарями, нїж із своїм братом, так і в мові пісень він ста-

[1]) На се звернув увагу уже В. Данилів, який добачує подібність голосїнь із думами у нерівномірности стихів, їх однопїльности і римах („Одна глава“... Кiев. Стар. 1905, XII, 206).

раєть ся піднести ся понад рівень свойого щоденного говору. Подібну думку висказав Шанфлєрі, характеризуючи мову французьких пісень: співець, що творить пісню, ярко почуває свою особовість і для вислову того самого почуваня, щоб його зазначити, вибирає й особливу форму, яку находить у мові культурної верстви. Бекель добачує в сьому виборі природне бажанє підняти серіозну пісню, н. пр. баляду, на висоту її змісту, якого не можнаб висловити в формах діялєкту: діялєкти зовсім не патетичні". (А. Веселовскій: „Три главы изъ исторической поэтики", Пб. 1899, 183—4).

Зіставленє мотивів спільних думам і голосіням:

1. Розлука, спричинена неволею, нещасною пригодою („хуртовиною") або й смертию, — се основний мотив невольницьких плачів, дум про Марусю Богуславку, Соколя, Сестру і брата, Прощанє козака і Самарських братів, як показують отсї уступи:

Ти земле турецька, віро бісурманська,
Ти розлуко християнська!
Уже бо ти розлучила не єдиного за сім літ войною:
Мужа з жоною, брата з сестрою,
Діток маленьких з отцем і маткою.
(Плач невольника, Ан. Др. И. П. I, 95).

Уже нам отця, паньматки й родини сердешної
Во вік у вічі не забачати.
(Самарські брати. Матеріяли до у. етн. XIII, 169).

То мабуть не буде жовтий пісок на білому камені схожати,
Хрещатим барвінком білий камінь устилати, —
То мабуть минї, братїку, тебе в вічі не видати.
(Прощанє козака. Київск. Стар. 1904, II, 300).

Зовсім подібно і голосїня оплакують вічну розлуку та проклинають смерть, невмолиму розлучницю:

Розлуко моя велика,
розлуко моя смутна,
паро моя розпарована!
(Етноґрафічний Збірник XXXI—II, голосїнє ч. 110)[1]).

Мамочко моя рідна,
Розлуко моя вічна!

---

[1]) Для скороченя цитатів подаємо скрізь лиш порядкове число, яким означене кожде голосїнє в Етноґрафічному Збірникови XXXI—II; подібні й тотожні вислови в голосїнях і думах підчеркуємо.

Ий смертичко-невірочко! йикас невірненька!
Кобис була соколом пролетіла,
аби булас за мойов мамков ни повернула (166).

Йий, сестричко моя рідна,
ми си дві розлучили.
Смертечко невмовірна,
що ти в ліску не заблудила,
що ти мене с сестричков ріднов розлучила. (258).

Та вже менї, моя мати, тебе не видати! (190).

Ужеж менї, мій братїку,
не видати тебе, поки світ сонця.
(Труды, IV, с. 703).

2. Вижидане в гостї із далекої дороги, з незнаної сторони — се головна тема поетичної розмови сестри з братом в думах про Сестру і брата та Прощане козака:

Стало три сестрицї рідненькі його випровожати.
Меньша сестра виходила,
Брата жалібненько питала:
Брате мій милий,
Як голубоньку сивий!
Колиж ти будеш до нас в гостї прибувати?
Відкіля тебе, брате, виглядати?
Чи із чистого поля,
Чи од Чорного моря,
Чи із славного люду Запорожа?
(Прощане козака. Житецький, „Мысли“, ст. 193).

Ой, у святу недїлю
То не сива зозуля закувала,
Не дробная пташка в саду щебетала,
Як сестра до брата з чужої сторони
У далекиї городи
Листи писала,
Поклон посилала,
Братїка рідненького
Голубонька сивенького
У гостї прохала.
(Сестра і брат. Матеріяли до у. етн. XIV, 190).

В голосїнях сей мотив подекуди ширше розвинений ніж у думах, повторюєть ся навіть із тими самими зворотами й висловами:

Моя дочко, моя зозуле!
Яку ти менї звістку подавати-меш?
Чи ти кувати-меш, чи ти щебетати-меш?
Чи тебе виглядать з поля,
чи тебе з моря?
Чи з високої могили,
Чи з далекої України? (30).

Відкіль же я тебе буду виглядать?
Чиж зза гори, чи зза долини,
чиж зза високої могили?

Туди сонце не загріє
і вітер не завіє. (48).

Чи з зеленого гаю, —
чи з далекого краю?

Чи з високої могили,
чи з далекої України? (79).

Чи з глибокого яру;
чи з далекого краю? (85).

Чи із поля, чи із роздоля? (143).

Чи з крутої гори, чи з долини,
чи з високої могили? (190).

Та відкіль вас, мій таточку, в гості виглядать?
Чи вас з рути, чи вас з мяти,
чи вас з рубленої хати?
Чи вас з могили,
чи вас з глибокої долини?
Чи вас з під того гаю,
що я й сама не знаю? (239).

Ой, кудиж ти, братїку, виїхав,
в який край,
що до тебе нї письма написати,
нї людьми переказати?
Колиж тебе самого
в гості дожидати?
А ми будем братїка
під руки випровожати...
у якую дороженьку?
Чи до чистого поля,
чи до синього моря,
чи до червоної калини,
чи до чорної могили?
(Труды, IV, ст. 703—4).

Деж я тебе шукать буду,
деж я тебе буду виглядати,
з которої дороги зустрічати?
(Труды, IV, ст. 702).

Паралелї: Етноґрафічний Збірник, XXXI—XXXII, ч. 11, 13, 18, 32, 34, 35, 40, 52, 70, 75, 76, 78, 80, 95, 101, 124, 128, 167, 189, 228, 231, 233, 236, 238, 242, 245, 247, 248, 252, 261, 269, 273, 275, 276, 277, 278, 282.

Українські похоронні обряди й голосіня показують, що наші давні предки уявляли собі смерть як перехід у нове житє (на „новосілля“, по вислову Квітки в „Марусї“), у воздушний чи підземний світ, а похорони й досї заховують форму виряджуваня в дорогу[1]).

Оттим то мотив про вижиданє в гостину із далекої дороги — так дуже розповсюджений, а притім дуже старинний, приходить також у в.-руських „причитаніях“ (Барсовъ: Причитанія сѣверн. края, ст. XIII—XIV).

[1]) Авторови лучило ся почути, як одна стара жінка з с. Татар, Самбірського пов., приговорювала під звуки похоронних дзвонів: „з гостини до дому, в далеку дорогу“.

3. В думі про Сестру і брата мотив вижиданя в гості лучить ся в одну ширшу картину із другим: се зображене перешкод у повороті з далекого краю і їх поборюване:

Мотив 2:

Ой у неділеньку
Та рано пораненько
Та ранніми зорями
То й не сива зозулина кувала
Тай не дробная пташечка щебетала,
Як то сестра до брата
Добрим здоровям
То поклон посилала.
Кватиречку відчиняла
Та словами промовляла,
А й сльозами ридала:
„Ай братіку рідненький,
Голубчику сивенький!
Прибудь же до мене,
Та одвідай же мене
При чужій чужині,
Та при злій же хуртовині,
Та при нещасній годині!“

(Сестра і брат. Матеріяли до у. етн. XIV, 192).

Мотив 3:

Сестро моя рідненька,
Голубонько сивенька!
Ой рад би я до тебе прибувати,
Та не знаю, сестро, де тебе шукать уже мати:
За темними лісами,
За дальними степами,
За бистрими ріками,
За високими городами.
Добре, братіку, вчини,
Через темний ліс ясним соколом перелини,
Через дальниї степи перепілочком перебіжи,
Через бистрі ріки білим лебедоньком переплини,
Через великі городи сивим голубоньком перелети,
У дворі впади,
Крильця опусти.
Жалібненько загуди,
Добре слово зговори:
Мов моє серце сирітськеє тугу розважає.

(Сестра і брат. Чубинський: Труды, V, 469).

В голосінях подибуємо тусаму поетичну картину зі всіми подробицями та ще подекуди й ширше розмальовану:

„Прилинь до мене в гості
хоць на годиночку,
хоць на хвилиночку,
хоць зазуленькою! (19).

Да скажиж ти мині:
Коли ти ко мні у гості прибудеш?
Коли мині для тебе столи застілати?

Да тиж не прибула к Рожеству за великими снїгами,
да не прибудеш ик Великодню за великими дощами,
да ти не прибудеш к святой недїльцї за начальними дїлами,
да ти не прибудеш к Николї да й нїколи!...
Да коли ти до мене в гостї прибудеш?
да чи ти ітимеш, чи летїтимеш, чи плистимеш?
Утенькой плистимеш, — буду ряску розганяти;
зазулей будеш летїти, — сади буду розхиляти;
дорогою ітимеш, — буду дороженьку промітати,
буду ворітечки одчиняти...
Як би яж знала, де минї тебе взяти!... (180).

Отсї поетичні призиви пояснюють ся давньою вірою у можливість повороту покійників на землю у видї птиць чи звірят (Владиміровъ: Введеніе въ исторію русс. словесности, 120).

Буду стежечки травицею застелять,
і ворітечка одчинять
і віконечка одсувать,
та буду свого батенька рідненького в гостї дожидать. (236).

Відкіля я тебе, моя матїнко, буду виглядати
і коли тебе в гостї дожидати?
Чи вас ок Різдву, чи вас ок Великодню, чи вас ок святїй недїлонцї?
Ок Різдву снїгом позамітає,
а к Великодню водичкою позаливає,
а к святїй недїлонцї пісочком позасуває.
Як будете ви к Різдву до нас в гостї прибувати,
то я буду ворітечка одкидати;
а як будете до нас к Великодню прибувати,
то я буду водичку спускати;
а як будете к святїй недїлонцї прибувати,
то я буду доріжечки промітати,
промітати і своїми слїзоньками поливати,
буду столи застилати і буду віконечка одчиняти,
буду свою мати стареселеньку в гостоньки ждати:
можеж она буде до мене в віконечко влїтати,
чи не буде вона менї правдоньки казати? (193).

Мотив запрошуваня вмерлого у гостї найкрасше розвинений у старинних весїльних піснях; ось як відданиця-сирота призиває родину на весїлє:

Ой післала вна сив соколенька в країну по родину,
Сив зазуленьку в сиру земленьку по рідну матїноньку.
Сив сокіл летит, красно щебече: їде родина, їде!
Зазулька летит, жалїбно кує: нема матїнки, нема!
Твоя матїнка, твоя матїнка тай перед Богом стоїт,
На вхрест рученьки держит тей у Бога сї просит:

Гей спустиж мене, мій милий Боже, дрібним дощом на землю,
Дрібним дощом на землю, ясним сонцьом до хати,
Та ней я сї придивю тай своєму дитяти.
(Етн. Збірник, XI, 172, ч. 20).

Сей образ можна зрозуміти лиш у звязку із старинними віруванями у надземне житє покійників межи небесними світилами, як на се вказують також московські „причитанія“ (Келтуяла: Курсъ исторіи русс. литературы, I, 127—8).

Та що було колись предметом віруваня, стало ся опісля поетичною картиною; ніжна просьба при гіркій свідомости, що із незнаної таємної країни загробового житя не має вже повороту, надає сим поетичним призивам незвичайної краси.

4. В думі про Коновченка мати удова відмовляє сина від походу: чогоб то йому відходити у незнану дорогу, коли дома добре було жити разом?

Ей, Івасю Удовиченку, дитя моє!
Чи тобі в мене нїчого спити,
Чи нїчого зїсти,
Чи нї в чім хороше сходити?
Чи тебе городова старшина не знає?
Чи міщанськая челядь не поважає?
(Коновченко. Метлинський: Народ. южнорусс. пѣсни, 415).

З подібними питанями звертають ся голосільницї до померших:

Чогож ти мене покинула?
Чи ти, донько, в мене ни мала що їсти,
чи ни мала що пити,
чи ни мала в що вдягнути ся?
На когож ти мене лишила? (43).

Паралєлї: Етноґр. Збірник XXXI—XXXII, ч. 9, 43, 65, 189, 267, 272.

5. Порівнанє смерти з весілєм — се улюблений мотив українських народнїх пісень, дум і похоронних голосінь[1]):

Приснив ся сон чуден — пречуден,
Що видить ся, — мій син в війнї оженив ся,
Поняв собі жену-Туркеню, горду та пишну,
В зеленім сукнї, під білими позументами.
Она панщини не робить,
Подачки не дає,
Ніхто її в угли не толкає,

[1]) В. Данилів: „Порівнання смерті і весілля в укр. погрібових голосіннях“, Україна, VI.

Тілько она собі правдивого Судії,
Господа з небес желає..
. . . .

Вдово небого, не журп ся:
Твій син в війнї оженив ся.
Поняв собі жену-Туркеню, горду та пишу невісту.
. . . .

Тогдї вдова не убога ся мала,
Сорок тисяч козацького війська в двір свій зазпвала,
Троє суток нї пити, нї їсти хлїба-соли не побороняла,
Всїх козаків як бояр даровала:
Давала рушники ткані і вишивані,
Заразом похорони і весїлля одправляла,
Козацькую славу прославляла.
(Коповченко. Житецький: „Мысли“, 218—20).

Се порівнанє дуже часто приходить у голосїнях:

Якеж наше весїлля, братїку, невеселеє!
Деж твоя пара?
Де світилки з дружечками?
(277, Труды, IV, ст. 703).

Чогож твоє весїллячко смутне та невеселе?
Затю наш земляний!
Коли ми тебе бачити будемо?
За людськими музики грають, —
За нашими дзвони розбивають... (259).

Паралелї: Етноґр. Збірник XXXI—XXXII, ч. 10, 18, 22, 37, 47, 64, 88, 90, 257, 276.

6. У звязку із попереднїм мотивом, як його розвиненє у подробицях, являєть ся порівнанє могили із новою хатою та із зятем або невісткою, зазначене у висше наведених уступах думи про Коновченка:

Поняв собі жену-Туркеню, горду та пишну,
В зеленім суквї, під білими позументами.
(Коновченко. Житецький: „Мысли“, 218).

Ужеж тепер він і в військо не ходить,
Ніякої податї не дає...
Нїхто в козацький угол не стукає...
(Коновченко. Метлинський: Нар. южнорусс. пѣсни, 423).

Ті самі порівняня у голосїнях:

Ой кнєзю мій, кнєзю!
Єку ти собі кнєгиню обібрав? (88).

Одружилась ти з ямою сирою,
кришкою гробовою. (55).

Зятю мій, зятю мій, смутний невеселий!
Яж тебе не бачила,
як ти мою дочечку взяв.
Зятю мій, зятю тихесенький і смирнесенький!
Тиж то не вспоминаєш ся у мене ні волів, ні корови! (46).

Зятю мій, мураво моя зелена!
Подиви ся на свою молоду, смутну та невеселу...

. . . .

Зятю мій, смутний та невеселий!
Колиж ти до мене старостів присилав,
що тепер ти мою дочку взяв? (47).

Дочкож моя, княгине!
Деж ти собі такого князя найшла,
що ти мене не звіщала?
Чужі матері прибірають ся ік свадьбі,
а я сії свадьби не ждала і не прибірала ся... (52).

В єку тьи ємку покладут,
сухов землицев примечют...
там ти сонечко ни загріє,
вітер ти там ни завіє, —
маржинка ти там ни заричи,
ніхто до тьи ни заговори.
Ти там будеш самий лежети,
ніхто не прийде тьи знати. (112).

В думах находимо ледви слабий натяк на земляну хату в гробі, яку голосіня змальовують широко зі всіми подробицями відповідно до старинних вірувань. Наші давні предки уявляли собі позагробове житє у таємному воздушному чи підземному царстві, як продовженє земного житя із його потребами, втіхами і турботами, — оттим то разом із тілом покійника палили або закопували в землю необхідні предмети щоденного вжитку; до гробу клали також їду і напитки. На давну віру вказує й називанє труни домовиною. Отсі віруваня, втративши свою давну основу, стали відтак поетичними образами, послужили до витвореня богатої символіки, порівнань і формул, якими визначують ся нинішні голосіня.

Та якої ви, моя матінко, хаточки забажали,
смутної тай невеселої,
темної та невидної.
То хаточка і без вікон,
то хаточка і без дверий.
Та в ту хаточку і вітер не віє,
сонечко не гріє
і сонечко туди не сходить
і ніхто в ту хаточку не заходить. (207).

Паралелї: Етноґр. Збірник, XXXI—XXXII, ч. 10, 13, 32, 33, 35, 51, 59, 64, 86, 92, 112, 124, 241, 242, 245, 261, 266, 282, 287, 290.

Мотив про підземну хату дуже давний, подибуєть ся також у московських „причитаніях“ (Барсов, op. cit., ст. XIII).

7. Голосіня часто звертають ся із запитанями до мертвого, неначеб до живого, що загнївав ся і не дає себе переблагати; в думі про Самійла Кішку маємо уривок справжнього голосіня:

Алкане Пашо, трапезонськеє княжату!
На що ти на мене такеє великеє пересердиє маєш,
Шо од мене сьогодня барзо рано виїжжаєш?
(Самійло Кішка. Ант. Др., И. П., I, 215).

Подібні апострофи дуже часто подибують ся в голосінях:

Мій чоловіче, мій дорогий!
Чого ти на мене розгнївав ся?
Чи я тобі правди не говорила?
Чим я тебе так прогнївила?
. . . .
Кудиж це ти йдеш, мене покидаєш? (145).

Чом ти до мене не розмовляєш?
Чогож ти на мене розсердив ся,
Мій миленький братїку? (277, Труды, IV, ст. 703).

Паралелї: Етн. Збірник, XXXI—XXXII, ч. 9, 28, 96, 124, 189, 241, 261, 263, 272, 277.

8. В голосінях часто згадуєть ся про розвіяні надії осиротїлої матери вдови, що сподївала ся від сина або дочки підпори на старі лїта і памяти по смерти; в подібному положеню знайшли ся матері в думах про Удову та про Коновченка:

Вона його до зросту лїт держала,
В найми не пускала,
На стираніє чужим рукам не давала,
Вона із його по смерти слави-памяти сподївала.
(Коновченко. Житецький: „Мислы“, 213).

Мала собі вдова три сини,
Як ясниї гласниї соколи;
Вонаж (їх) годувала,
До зросту у найми не пускала,
Ой вонаж своєй головонцї при старости лїт
При їх житія сподївала.
(Удова, Матеріяли до у. етн., XIV, 187).

А поможи мені, Господи,
Синов воскормити,
Тай у друзї подружити,
Хлїба-солї дождати,
То синов у найми не пускати,
На стираніє ручок
Людїм не подати.
(Ibid., ст. 175).

Такіж заведені надії оплакує й мати-голосільниця:

Я гадала, що ти мене додержиш,
що ти мої старі кости похорониш!
Я гадала, що ти мині в лежи,
в моєй старости та у принежди,
що ти меш мене годувати,
постїль меш підстелювати. (62).

Та яж думала, мій синочку, що ти мене перемінятимеш,
та яж думала, мій синочку, що ти мене доглядатимеш.
А тепер хтож мене буде доглядати,
хтож мене буде хлїбом годувати? (75).

Навіть і вислов „на стираніє чужим рукам“ подибуємо в голосїнях: сироти призивають матїр, щоб забрала їх до себе,

Та щоби ми, моя матїнко, не жили й не горювали,
та щоб нам чужі батьки і рук не потирали.
(208. Порівн. 294, 296).

9. Горюване самітної жінки сироти чи удовицї серед чужих людий оспіване в кількох думах: про Сестру і брата, Прощанє козака, Удову, Коновченка й Удову Сірка Івана; дотичні уступи живо нагадують голосїня:

Одвідай мене
Бездолную
Й безродную
Й безплеменную
На чужій чужинї
При нещасній моїй хуртовинї.
Ой чи я живу, чи я проживаю,
Я на чужій чужинї [маю.
Більшеє горюваниє собі приннї-
Що я на чужій чужинї завдовіла,
З маленькими дітками осиротїла.
І як то, братїку, тяжко та важко
Бездолной, безродной,
Безплеменній
На чужій чужинї
Жити — проживати, —
То так то, братїку, тяжко та важко,
Не по силї чоловікові
Із сирої землї
Важкий камінь підняти.
. . . .
Пола з полою черкаєцця,
Брат з сестрою не прощаєцця, —
. . . .
Яж стою, пребідна сиротина,
О, ніхто мене не привітає...
(Сестра і брат. Матеріяли до у. етн., XIV, 190).

А козака летяги при нещасливій годинї
Ніхто не займає,
І на здоровє не питає,
Начеб ніколи не бували,
І хлїба-соли не вживали.
(Прощанє козака. Метлинський: Южнорусс. пѣсни, 436).

Отсї нарікання самітної людини, сестри - сироти чи удовиці усіми подробицями а навіть висловом і порівнанями живо нагадують анальоґічні уступи з голосїнь:

Що я, моя дитино, на чужій чужинї,
як билина на пожарі! (51),

Як менї з сїми дїточками горювать?
Як тяжкий камінь піднїмать... (137).

Нема кому минї правди сказати,
. . . .
Нема до кого минї прийти,
Нї з ким минї поговорити... (172).

Чужа чужинонька —
не рідна родинонька.
. . . .
Моя матїнко, моя порадничко!
Прийди до мене і порадь мене
на чужій чужинонцї
у далекій країнонцї.
Далека країночка,
чужа чужиночка... (193).

Моя матїнко старісенька,
моя голубонько сивісенька!
На що ти мене таку нещасну вродила,
на що ти менї таку гірку доленьку вдїлила?
На горювання і на скитання. (202).

З ким я так наговорю ся,
кому я всю правду розкажу,
як я тобі розказувала?
Яж сирота на світї...
. . . . , . . .
З ким я так наговорю ся,
як я з тобою говорила?
Всеж чужина, роду нема,
я як билина на чужинї сама.
(277. Труды, IV, ст. 703).

10. В українських піснях, думах і голосїнях зявляють ся птахи-післанцї: зозуля, соловій, сокіл, голуб, що приносять рідні звістку про померщого або закиненого на далеку чужину кревного; з тим вяжеть ся прекрасне порівнанє жіночого голосїня із кованєм зозулї, щебетанєм пташки, паралєлїзм та символїзованє дорогих серцю осіб зозулею, соколом, голубом і т. п. (В. Данилів: „Символика птицъ и растеній въ укр. причитаніяхъ", К Ст., 1906, XII).

Ей, як то сестра до брата
Із чужої сторони в далекі городи
Листи писала
І так сив соколиком посилала.
(Сестра і брат. Матеріяли до у. етн., XIV, 158—9).

Де ся взялась сиза зозуленька,
В головках сїдала, жалібно кувала,
Як сестра брата або мати сина оплакала.

(Утеча братів з Азова. Ан Др., И. П., I, 136. Порівн. Матеріяли до у. етн., XIII, 162).

Ей, то тож козака ні отець ні мати оплакали,
Як сива зозуля прилїтала,
Да у головах сїдала,
Да жалібно закувала...
(Утеча братів з Азова. Ан. Др., И. П., І, 132).

Та ще у неділю барзо рано — пораненьку
Не сива зозуля заковала,
Як дївка Санджаківна коло пристані похожала,
Та білі руки ламала, словами промовляла.
(Самійло Кішка. Ан. Др., И. П., І, 215).

Орле брате! чи не бачив ти мого соколяти,
Безродного, бездольного дитяти?
(Записки Юго-Зап. Отд. И. Р. Г. Общ., І, 16—18).

Поклоняєть ся бідний невольник
Із землї турецької, із віри бісурманської,
У города християнськії, до отця, до матусї,
Що не может він їм поклонити ся,
Тільки поклоняєть ся голубоньком сивеньким.
(Плач невольника. Ан. Др., И. П., І, 93).

Соколе ясний,
Брате мій рідний!
Ти високо лїтаєш,
Чому в мого батька, у матері, ніколи в гостях не буваєш?
Полинь, ти соколе ясний,
Брате мій рідний,
У города християнськії,
Сядь, пади
У мого батька й матері перед ворітьми,
Жалобненько проквили,
Ще моєму батьку й матері більшого жалю завдай.
(Плач невольника. Ан. Др., И. П., І, 95).

Подібні апострофи і порівнаня з паралелїзмом і символїкою часто-густо подибують ся у голосїнях:

Ви зузулї сивенькі,
соловейки маленькі!
Та ви далеко лїтаєте,
та ви богато видаєте, —
чи ви не чули, чи ви не бачили моєї дочечки? (31).

Буде зазулька кувати, я буду свого господаря питати,
Будут сади розцвітати, чи не здибали єго, чи не виділи? (115).

Та будуть, моя дружинонько, сади розцвітать,
та будуть зазуленьки кувать і соловейки щебетать, —
будуть менї, нещасниці, жалю завдавать,
а я вийду за ворітечка, тай буду питать:

Ви зазуленьки сивесенькі,
а соловейки малесенькі!
та ви високо літаєте,
ви далеко буваєте:
чи не чули, чи не бачили дружиноньки вірненької?
Як бачили, то хваліть ся,
як побачите, поклоніть ся моїй дружині вірненькій.
Хай же він прийде, та нехай мене одвіда,
як же я тут живу, та як горюю,
та я пізно лягаю, а рано встаю,
та все чуже ділечко роблю. (128. Порівн.: 31, 235, 248, 242).

Коли буде зозуля кувати,
я буду єї питати:
чи не бачила моєї неньки рідненької?
Скажи їй, зозуленько, як мнї тяжко, як мнї гірко без неньки жити!
Хто завидить, той мене сиротоньку зобидить,
а зозуленька не буде правди казати. (214).

На червоній калинї
зузульки будуть кувати.
Солевейки щебетати, —
а ми свого братїка
в гості будем дожидати.

На порозї стояла,
зузуленька кувала,
а яж про свого братїка
в неї питала.
(277. Труды, VI, ст. 703—4).

Крім наведених спільних місць подибуємо в думах і голосїнях чимало однакових порівнань, висловів і инших дрібнїйших рисів, що вказують на споріднене.

В думах:

Що люди до церкви ідуть,
Як бджоли гудуть,
А з церкви йдуть, як мак про-
[цвітає
(Матеріяли до укр. е., XVI, 191. Порівн ibid., XVI, 176).

Мала собі вдова три сини,
Як яснії, гласнії соколи.
(Ibid., 187).

Братїку рідненький,
Голубоньку сивенький!
(Ibid., 190).

В голосїнях:

Та я з тобою жила,
як маківочка цвила.
(201. Порівн. 137).

Да тиж було ідеш,
та як пчілочка несеш. (142).

Мамочко. моя пчілочко! (172).

Ґаздику мій любий,
соколику дорогий! (112).

Подиви ся на своїх синочків-со-
[колочків! (210).

Таточку мійріднесенький,
мій голубчику сивесенький!
(240).

Голубчику мій, орлику, полинув
[від мене... (119).

Іще то вдова глас козацький зачуває...
(Коновченко. Метлинський, 414).

Туди і вітер не довіє
і сонечко не довіє
і людський глас не дойде. (112).

А найстарший же син своїх братов про-
[сить і благає,
А горкії сльози проливає...
(Удова. Матеріяли до у. е., XIII, 176).

Горко без тебе у світі жити..
(187. Порівн. 138).

Наведені в горі мотиви, образи, порівнаня й формули належать до основних і найстарших складових частий похоронних голосінь, в яких вони часто повторюють ся, як се показують зазначені паралелї. Із сього зіставленя ми могли переконати ся, що декотрі мотиви, розведені в голосінях ширше і повнійше, як у думах, творять суцільні картини, які можна уважати перлинами народньої поезії. Замітна річ, що з погляду на форму вислову голосіня розпоряжають великим ботатством поетичних красок, подекуди навіть більшим, ніж у думах, високо розвиненим стилем і образовою мовою. Отже нічого дивного, що сею стороною могли вони зазначити свій вплив на думи. Та найважнійша у сьому зближеню була музична й віршова форма: тут голосіня, як безперечно старші, могли справдї стати взірцями для дум. До тогож речітативний стиль голосінь знаний не в одному кутку, а спопуляризований на цілій українській териториї: отсеж і єсть ся широка основа, на якій розвинула ся висша парість речітативної поезії, — козацька дума. Як могли виглядати отсї прототипи кобзарських рецитацій із нерівномірними віршами, дієсловними римами, ніжним відтїнюванєм думки та ґрупованєм паралельних віршів на основі риторичного риму у ріжновидних строфах-тірадах, нехай покаже отсей взорець (Етноґр. Зб., XXXI—XXXII, ст. 87, гол. ч. 167, записане в Ошихлїбах на Буковинї):

Мамко моя, голубко моя,
мамко моя, зазулько моя,
мамко моя, порадничко моя!
Де ми ся зійдемо, де ми ся порадимо?
Мамко моя, голубко моя!
Де вас найду, де вас відшукаю?
Чи в садочку на листочку,
чи в поли на колосочку,
чи в городчику на зілечку,
чи в церкві на подвіречку?
Мамко моя, голубко моя!
Колиж вас си надїяти?

Ци на Різдво з колядами,
ци на Великдень з писанками?
ци на Николая з скрипниками,
Задзвоніт, дзвоники, задзвоніт,
та мою мамку збудіт!
Та най же вни стают,
та най нас порадя:
бо ми ґаздувати не знаємо,
бо ми мамки не маємо!
Встаньте, мамко, встаньте,
на сироти погляньте:
бо сироти ніколи правди не мают,
бо сироти рано встают, —
до полудня обіду чекают,
та пізно лягают!
Мамко моя, ластівочко моя!
Мамко моя, щебетюшко моя!
Звідки вас буду визирати?
Ци зза гори високої,
ци з долини глїбокої?
Відай же ваші, мамко, стежечки травов зароста;
а доріжки листом западя!
Мамко моя, зазулько моя!
Шо-сте свої ніжки зложили?
На що-сте свої ручки навхрест склали?
На шо-сте свої очка зажмурили?
Коли ними будете робити.
коли ними будете ходити?
коли чорними очками дивити?
Станьте, мамко, станьте,
та походіт по своїм подвіречку,
та наробіт нам слїдочків!
Ми будем ті слїдочки збирати,
будем васильчиками їх обтикати,
та по тих слїдочках вас, мамко, будем пізнавати!

Мотивами й поетичним висловом голосїня тїсно вяжуть ся також з українськими народнїми піснями[1]). між котрими знаходимо й справжнї голосїня в пісенній формі, як н. пр. оплакуванє „милої“ в Етн. Зб, XI, 260. Та коли голосїльні мотиви, розкинені в величезному числї пісень просто гублять ся, — то в невеликій ґрупі дум вони виступають разом і через те стають дуже замітні.

Вук Караджіч подибав і між Сербами подекуди віршовані голосїня, н. пр. у Піштровачу, де своячки помершого, побравшись за руки, заводили хоровід: провідниця затягала стих,

[1]) В. Данилів: Взаимовліяніе укр. и гр. причитаній и бытовыхъ пѣсенъ, К. Ст., 1905, XII.

котрий відтак підхоплювали товаришки, так що кождий стих співав ся два рази. Такий спосіб співаня хором можливий лише при більше скристалїзованій, пісенній формі голосїня[1]).

Нема сумнїву, що українські голосїня, так само як північноруські „причатанія“, сягають передхристіянської доби.

Барсов зазначує, що чим старші „причитанія“, тим більше в них поганського світогляду: тому то й церков заборонювала похоронні обряди й причити, н. пр. на Стоглавому Соборі 1551 р.; проти сих останків поганської обрядовости звертав ся ще й Петро В., що з приводу смерти в царській родинї 1715 р заборонив причитуваня над мерцями[2]). Та поважний збірник Барсова з 1872 показує, що „причитанія“ ще не так давно держали ся сильно межи московським народом, плекані й зберігані старанно у великому богатстві й ріжчородности професіональними голосільницями [3]).

Супроти українських голосїнь московські „причитанія“ взагалї ширші, але й многословні, достосовані до ріжних моментів похоронного обряду, визначують ся подекуди епічним складом і драматичним елементом, що виявляєть ся у шуканю за небіщиком та діяльоґах межи плачкою і її потїшителькою. Вони зберігають признаки глибокої старини також у своїй речітативній формі і мельодії, що обертаєть ся на три- або чотиро-тоновому звукоряді; та на жаль Барсов не записав анї одного мотиву. Хоча в „причитаніях“ не помічаємо сталої будови пісенної, анї правильного складочисленя, то всеж таки стихи доходять у них до приблизного вирівнаня, а подекуди зявляєть ся доволї правильно цезура, що ділить стих на дві ґрупи силябічні, найчастїйше $6 + 6$ і $5 + 5$ (Барсов, op. cit., 164), чим сї причити нагадують форму билинного стиха.

Та при тім усїм „причитанія“ розпливають ся нераз у риторичній фразеольоґії; українські голосїня більше звязкі, виявляють більше щирого почуваня і глибокого лїризму, вони більш індивідуалїзовані й правдиві, а притім і форма їх свобіднїйша.

* * *

---

1) В. Данилів: „Носители похоронныхъ причитаній в Малороссіи“. Кіевс. Стар., 1905, IV, 30 - 3.

2) Причитанія сѣверн. края, Москва, 1872, ст. VII—IX. Келтуяла: Курсъ исторіи русс. литературы, I, 1906, 125.

3) Д. И. Успенскій: »Похоронныя причитанія«. Этногр. Обозр., 1892, II—III, 99.

Що українські похоронні голосіня уже в старинній добі своїми мотивами вплинули на декотрі літературні твори, особливо житія і плачі Богородиці, — се показав д р Іляр. Свєнціцький у своїй студії „Похоронне голосінє і церковно-релігійна поезія“ [1]). Остаєть ся нам зазначити вплив голосінь на стиль, поетичні образи й особливо на форму „Слова о полку Ігоревім“. Найдавнійший натяк на похоронні голосіня знаходимо уже в „Посланію“ кн. Вол. Мономаха до Олега Святославича з 1096 р.: „А сноху мою послати ко мнѣ... да быхъ обуимъ оплакалъ мужа ея и оны сватьбы ея въ пѣсний мѣсто, не видѣхъ бо ею первѣе радости“ [2]). Оплакуванє смерти сина у звязи із згадкою про весільні піснї сплітаєть ся тут у мотив про „сумне весіля“, що так часто повторюєть ся у голосінях. Так само і звісне місце „Слова о полку Ігоревім“:

„Ту кроваваго вина не доста;
ту пиръ докончаша храбрии Русичи:
сваты попоиша, а сами полегоша за землю рускую“ —

склало ся безперечно під впливом зіставлюваня у яркому контрасті смерти й весіля у похоронних обрядах і піснях, н. пр.:

Що ти собі таких весіль загадала сумненьких,
Що ти собі таких старостів прикликала пишненьких.
(Етн. Зб., XXXI—II, голосінє ч. 18).

Та у „Слові“ подибуємо ще й виразнійші сліди народнїх голосінь, відгомін яких вчуваєть ся виразно в поетичних плачах Святослава і Ярославни. І так князї, смерти котрих міг догадувати ся у сумному прочутю київський Святослав із боярами — порівнані із сонцями й місяцями, що меркнуть і тонуть у тьмі; подібні образи подибуємо в голосїнях і „причитаніях“ [3]). Тут належить також порівнанє плачу Ярославни із кованєм зазулї, її зазиви до вітру, сонця і Дніпрових вод: „О, Днѣпре Словутичю!... Възлелѣй, господине, мою ладу ко мнѣ, абыхъ не слала къ нему слезъ на море рано!“ Ся апострофа нагадує анальоґічне голосінє:

---

[1]) Записки Н. Т. ім. Шевченка, 1910, XCIII—XCIV. — Також: Д. И. Успенскій: Похоронныя причитанія. Этногр. Обозр., 1892, III—IV, 98—99. Порівн.: Барсов, op. cit., ст. V, про плачі в житіях.

[2]) Полное собраніе лѣтот., I, 105.

[3]) Етн. Зб., XXXI—II. Порівняна таблиця епітетів, ст. 11—12.

Та приплнвіть, моя матїнко, до нас хоть водою,
та заберіть і сиріток сїх з собою,
та щоби ми, моя матїнко, не жили й не горювали.
(Ети. Зб., XXXI—II, ч. 208).

На особливу увагу заслугує у тій звязи плач жінок у „Слові“, як зразок стародавного голосїня:

„Уже намъ своихъ милыхъ ладъ ни мыслию съмыслити, ни думою
[съдумати, ни очима съглядати,
а злата и сребра ни мало того потрепати!“

В голосїнях подибуємо зовсїм анальоґічні оклики, які навіть складнею виявляють подібність до наведеного місця, н. пр.:

Та вжеж менї, моя мати, тебе не видати.
(Етн. Зб., XXXI—II, ч. 190).

„Слово“ споріднене з голосїнями не лиш поетичним стилем, порівнанями, епітетами, синонїмами, але також своїм сумовитим тоном.

В богатій лїтературі „Слова о п. Іг.“ знаходимо окремі розділи й студії, присвячені впливови української народньої словесности на сей многоцїнний памятник, овіяний справдї духом народньої пісні. Були спроби зближувати „Слово“ до творів української народньої поезії також по формі — особливо від коли у виданю історичних пісень Антоновича - Драгоманова (Передмова, I, ст. XV), названо „Слово“ думою XII в. — що згадаємо тут статю Ю. Тиховського („Прозою или стихами написано слово о полку Игоревѣ?“, Кіевс. Стар., 1893, X), якої цїлию було показати, що „Слово“ зложене такимиж стихами, як українські народні думи. Однакож поминувши се, що Т. не віднаходить посереднього дзвена межи „Словом“ і думами, — музичної і віршової форми дум перед виданєм записів схоплених по фоноґрафу не можна було належно прослїдити; оттим то пояснюванє „Слова“ думами не богато пояснювало: віршова будова „Слова“ і дум оставала й дальше під знаком питаня, а ще більше загадкою було її походженє.

Вироблений епічний стиль та богатство й сила вислову, що споріднює „Слово“ з народнїми піснями, засвідчує значний розвій укр. народньої поезії перед „Словом“; певна річ, що появу „Слова“ попередив розцвіт обрядових пісень із скристалїзованою формою стиха і строфи, як на те вказує колядковий розмір 5+5, подибуваний також у в.-руських духовних стихах і билинах. Однакож свобідної форми „Слова“ нїяк не можна виводити від строго

означеного розміру пісенного із сталими цезурами і рівномірними стихами та симетрично розложеними силябічними ґрупами. Та наскрізь світський характер „Слова“ у протиставленю до тодішньої літератури з церковною закраскою і всї ті нитки, які звязують сей памятник із народнїми піснями і думами, показують, що й за поясненєм віршової будови „Слова“ треба шукати між творами народньої поезії. І справдї — знаходимо сю форму у похоронних голосїнях, які без сумнїву на довго перед появою „Слова“ разом із старинними обрядами похоронними процвітали на усьому просторі українських земель.

„Слово“ вяжеть ся тїсно із українськими народнїми голосїнями і думами, передовсїм свобідною речітативною формою. Даремними остались зусиля — відкрити в „Слові“ правильний розмір стиха або й тонїчні стопи. „Слово“ зложене нерівномірними стихами, що творять більші і менші ґрупи, подібно як у голосїнях і думах, та лучать ся з собою на основі паралєлїзму й риторичного риму.

Подибуємо в „Слові“ прекрасні взірцї паралєлїзму в зіставленю двох образів, з яких виходить порівнанє й символїка:

...не десять соколовъ на стадо лебедей пущаше,
нъ своя вѣщия пръсты на живая струны въскладаше. (I) [1]

Не буря соколы занесе чресъ поля широкая:
галици стады бѣжать къ Дону великому... (II).

Млъвитъ Гза къ Кончакови: Аже соколъ къ гнѣзду летить,
соколича рострѣляевѣ своими злачеными стрѣлами.
Рече Кончакъ ко Гзѣ: Аже соколъ къ гнѣзду летить,
а вѣ сокольца опутаевѣ красною дѣвицею. (XIII).

Тяжко ти головѣ кромѣ плечю,
зло ти тѣлу кромѣ головы, —
руской земли безъ Игоря. (XIV).

Солнце свѣтить ся на небесѣ:
Игоръ князь въ руской земли! (XIV).

Найчастїйше звязує стихи паралєльний уклад слів у рівнобіжних рядках, т. зв. риторичний рим:

[1]) Наводимо по виданю проф. Ом. Огоновського з його ж подїлом на пісні. До всїх тих проявів паралелїзму, риторичного риму, синонїмних рядків і тавтольоґії, не приводимо окремих примірів із голосїнь, бо можна їх знайти подостатком у взірцях, наведених висше при обговорюваню голосїльних мотивів.

Комони ржуть за Сулою,
звенить слава въ Кыевѣ,
трубы трублять въ Новѣградѣ,
стоять стязи въ Путивлѣ. (II).

Уже сънесе ся хула на хвалу,
уже тресну нужда на волю,
уже връже ся Дивъ на землю. (IX).

...заступувъ королеви путь,
затворивъ Дунаю ворота,
меча бремены чрезъ облакы,
суды рядя до Дуная. (X).

...не мало ти величия,
а Кончаку нелюбия,
а руской земли веселия! (XIII).

Притім виступає в „Слові“ знаменна для голосінь і дум стилева прикмета — відтїнюване синонїмних означень або подібних думок у двох і більше стихах із рівнобіжним розміщенєм слів:

Ту ся копиемъ преламати,
ту ся саблямъ потручяти... (V).

летять стрѣлы каленыя,
гримлють сабли о шеломы,
трещать копия харалужныя
въ поли незнаемѣ,
среди земли половецкыи. (VII).

...за обиду сего времени,
за землю рускую,
за раны Игоревы. (X).

Стрежаше єго гоголемь на водѣ,
чайцами на струяхъ,
чрьнядьми на вѣтрѣхъ. (XIII).

...Дятлове текътомь путь кь рѣцѣ кажуть,
соловии веселыми пѣсньми свѣть повѣдають. (XIII).

...притопта хлъмы и яругы,
възмути рѣкы и озеры,
иссуши потокы и болота... (VIII).

Часами синонїміка рівнобіжних рядків посуваєть ся до тавтольоґії:

Что ми шумить,
что ми звенить... (VII).

...ни мыслию сьмыслити,
ни думою съдумати,
ни очима съглядати... (VIII).

...тоска розлия ся по руской земли,
печаль жирна тече средь земли рускыи. (VIII).

Подибують ся й антитези з захованєм риторичного риму:

...рѣтко ратаєве кыкахуть,
нъ часто враны граяхуть... (VI).

Отсї приміри показують, як близько підходить „Слово“ до голосїнь і дум, — не лиш своєю формою, але й поетичним стилем. Справедливо замічає Потебня: „ми не знаємо другого староруського твору, що був би до того ступня пронизаний народньо-поетичними стихіями“. (Слово о п. І., 1878, 2).

Риторичний рим добре знаний нам із українських народнїх пісень, дум і голосїнь; нема сумнїву, що в народнїй поезії знаходив автор „Слова“ блискучі взірцї сеї поетичної форми, не маючи потреби шукати за ними аж у тропарах, кондаках і канонах, з якими „Слово“ впрочім не має нїчого спільного [1]). Наслїдком паралелїзму і риторичного риму є й вирівнуванє стихів що до розміру, подибуване однаково в голосїнях, думах і в „Слові“. Та відси далеко ще до складочислових схем, якими визначують ся грецькі тропарі й кондаки; сеї признаки не зауважили навіть їх словянські перекладачі [2]) і не можемо припускати, щоби автор „Слова“ міг руководити ся складочисленем. Як музично-ритмічний елемент — складочисленє може дійти до свідомости лише там, де повторюєть ся стала ритмічна схема, як се буває у строфових піснях, а не може його бути при свобіднїй речітативнїй формі.

*

[1]) В нашій студії „Ритміка українських народнїх пісень“ з 1907, ст. 61—76, виказано, як велике значінє має паралелїзм для розвою пісенних форм в українській народнїй поезії й зауважено споріднєнє похоронних заводів по їх складови із „Словом“ та думами (ст. 43). Докладнїйше розвинено сї поміченя у розвідцї „Про музичну форму дум“ (Матеріяли до укр. етнол., XIV, з 1910, ст. XXII—VI. Порівн. „Варіянти українських народнїх мельодій, їх характеристика і ґрупованє“, Записки Н. Т. ім. Шевченка, 1913, CXVI, 131—3), де „головною основою віршової будови дум“ названо паралелїзм, який „тїсно споріднює думи із українськими народнїми піснями та з Словом о полку Ігоревім, а подекуди також з билинами“: притім зауважено, що в паралелїзмі і таких його проявах, як риторичний рим, „знаходимо звено, яке лучить українські народнї думи й піснї з народньою поезією південних і инших Словян та з візантийською церковною піснею“. Про віршову форму візантийської церковної поезії, якої не відчували словянські перекладачі тропарів кондаків та канонів, та не вгадував мабуть і автор „Слова“ — говоримо у доповненю до „Ритміки“, де й подано дотичну лїтературу. Поминаючи мовчанкою сї поміченя, д. В. Бирчак у розвідцї „Візантийська церковна пісня і Слово о полку Ігоревім“ (Записки Н. Т. ім. Шевченка, 1910), виводить форму „Слова“ прямою дорогою із грецьких взірців візантийської гимнодії.

[2]) Грецькі церковні гимни перекладано на церковно-словянську мову прозою. В. Яґіч: Служебныя минеи. за Сентябрь, Октябрь і Ноябрь. Пб. 1886.

На основі зближеня дум із похоронними голосїнями ось як можемо собі пояснювати повставанє тих сумовитих рецитацій про козацьку долю:

1. Привід до складаня лїрико-епічних пісень у формі дум давала найчастійше смерть визначних борців-героїв і їх оплакуванє, поминанє й величанє в крузї „товариства кревного-сердечного"; що такі думи-імпровізації виливали ся в формі і стилю народнїх голосїнь — се річ зовсїм зрозуміла.

2. Та не менше часто приводом до витворюваня дум були особливі обставини турецької неволї; т. зв. невольницькі плачі, зачислювані до найстарших дум, вийшли правдоподібно з поміж самих таки невольників, які у великій тузї під впливом піднесеного настрою складали поетичні голосїня про свою недолю у формі й тонї. а може навіть під мельодії похоронних голосїнь. Можна догадувати ся, що сї невольницькі голосїня з просьбою о викуп і молитвою о визволенє через утїкачів та визволених і викуплених бранців розходили ся по Українї, головно поміж козацтвом, робили тут велике вражінє та давали почин до складаня подібних лїрично-епічних дум також про инші пригоди козацького житя

На такий початок дум вказує виразно сумовита, справдї голосїльна мельодія і свобідна форма віршова, що стали основою рецитацийного стилю дум; характер голосїнь заховали думи по части також у мотивах оплакуваня і звеличуваня козаків-героїв.

Як колись голосїня, так і думи, плекані професіональними співцями, мають характер імпровізації, що вказує зовсїм певно на устну творчість і ослаблює здогад про лїтературний початок дум.

Усї думи з малими виїмками зображують военне житє козаків: се справдї козацький епос. Не дармож кобзарі подекуди й досї називають думи „козацькими піснями". Творцї дум були се безперечно люди дуже добре обізнані з усїма сторонами й подробицями военного козацького житя; знали вони його не із наслуху, не з оповіданя, але з автопсії, з власного досвіду. Лише з безпосередньої близькости можна було так вірно помічати і з такою наглядностю змалювати розкинені в думах картини трівожного козацького житя. Зображували їх очевидно не німі глядачі, але люди живо заінтересовані описуваними подіями, як про се свідчить їх лїричне захопленє. Усього того ніяк не можна приклaсти до жебручих старців, що тулили ся при церковних шпиталях. Правда, поетична

*

мова дум, закрашена подекуди книжними словами й формами, описовий стиль, а також рефлексії на тему житєвих відносин показують, що творцям дум може й не була чужа деяка шкільна освіта; та знаємо, що межи козацтвом і на Січи бувало чимало освічених людий. Козацтво іменно й творило такі осередки, де могли перехрещувати ся народні й книжні впливи (н. пр. Трехтемирівський монастир).

Оттим то ми не відкидаємо можливости книжних впливів на думи, а встоюємо лиш на тім, що думи були продуктом не літературної, але устної, народньої творчости, яка устним переказом удержувала ся в памяти народніх співців.

Знаємо також, що козаки плекали гру на кобзї і що мабуть за їх посередництвом перейшла кобза від кримських Татарів на Україну. Житецький покликуєть ся на окремий тип військових кобзарів, що входили в склад полкової музики: набирались вони із вислужених, нездатних до бою козаків[1]). В такім осередку козацького житя, як запорожська Січ, всякі обставини пособляли імпровізованю при звуках бандури; з часом така імпровізація могла прийняти конкретнійші форми лицарської думи. Деж, як не серед козацьких кругів, під свіжим вражінєм подій, можна було творцеви підняти ся до такого одушевленого настрою, до такого правдивого і сильного вислову почуваня? Чиж годні були на се здобути ся старцї-сліпцї з далека від безпосередніх вражінь?

Усе те показує, що ініціятива у твореню дум могла виходити хиба лише з козацьких кругів. Можемо догадувати ся, що за часів козаччини старці-сліпці, яких репертуар творили головно пісні релїгійного змісту, певно дуже радо і на вперейми виучували від козаків і козацьких кобзарів думи, для яких знаходили завсїди слухачів-любителїв. Бож можемо собі уявити, яке вражінє робили думи в тих часах, коли події в них оспівувані потрясали усею суспільностю! Тоді мусіло бути богато охочих до виучуваня дум і гри на кобзї, що шукали собі відповідного майстра. Таким спо-

[1]) Мысли, 170, 248. Впрочім признає й Житецький, що творці дум про Хмельниччину „самі були безпосередніми свідками подій“ (ibid. 170) та що не лише творці, але й співці дум могли бути свідками, а навіть учасниками в воєннім житю козаків (ibid. 248). Всеж таки стоїть він на сьому, що типові особливости дум не могли виробити ся й утревалити ся на полї битви (з тим і ми згоджуємо ся) з далека від культурних впливів школи, томуж ініціятива в твореню дум завсїди належала старцям (ibid. 170).

собом повставали на Україні тії кобзарські орґанїзації й школи, чи, як зове їх Драгоманів, кобзарські „гнїзда“, у яких вироблювали ся поодинокі типи кобзарської рецитації, що їх слїди до недавна ще удержували ся на лївобічній Україні. Кобзарі-бандуристи мають велику заслугу через те, що спопуляризували козацькі думи та заховали їх від забутя навіть після упадку козацтва, що через пітьму панщинної неволї й утисків рідного слова перенесли до наших часів сей культурний дорібок, сей народнїй скарб, із якого й нинїшне поколїнє може черпати велику силу моральну[1]).

VI.

Думи у відношеню до українського і московського героїчного епоса княжої доби.

Коли говоримо про дві верстви дум, насуваєть ся питанє, чи козацький епос у надайвнїйшій стадії свойого розвою мав таку саму свобідну форму мельодичного речітатива, яка характеризує нинїшні думи, чи може сей стиль рецитацийний розвинув ся пізнїйше та обєднав і зрівняв усі думи. Проф М. Грушевський догадуєть ся, що давнїйша формація дум, витворена мабуть під впливом сербської героїчної поезії — (се покищо нічим не потверджена гіпотеза) — „перейшла уже пізнїйшу редакцію в часах найвисшого розцвіту сеї поезії в середині XVII в., яка могла надати той одностайний тип, який ми бачимо однаково на думах циклю Хмельниччини і на ранїйших“[2]). Тут годить ся пригадати, що впливи південно-словянської народньої поезії на українську обмежують ся до кількох пісень на тему турецьких нападів, полону, продажі в неволю і т. п., на що вказано по части уже у виданю українських історичних пісень Антоновича й Драгоманова, відтак повнїйше у „Студіях над українськими народнїми піснями“ І. Франка.

З окремаж у думах не виказано досї виразних слїдів південно-словянського впливу (що признає й проф. М. Грушевський, op. cit., 634), навіть у думі про Олексія Поповича, що зовсїм ориґінальним способом розвиває мандрівну

---

[1]) Наводячи в сїй частинї нашої студії спільні місця дум і голосїнь ми не мали заміру вичерпати всї паралєлї, тим більше, що й наведених вистарчає на доказанє тїсного спорідненя дум з голосїнями.

[2]) Історія України-Руси, VI, ч. II, 364 і 616.

тему про покаянє грішника, оспівану також у південно-словянських піснях[1]).

Проф. Дашкевич, вказуючи на взаємини Українців із Сербами й Болгарами у XVI—XVII вв., здогадуєть ся, що українські історичні думи „могли улягати також впливови сербського й болгарського епоса“, однакож зазначує, що сей вплив у всякім разї не був вихідною точкою у розвитку дум: вони зросли на місцевих, своєрідних основах[2]). Колиж Дашкевич, маючи на оцї головно зміст дум, не вийшов поза признаванє можливости південно-словянського впливу, то ще менше моментів промовляє за перейм ленєм форми дум від південних Словян. Правда, сербський народнїй епос дійсно підходить подекуди до українських дум не лиш своїм змістом (боротьба з Турками) і часом повстаня (XV—XVI в.), але особливо своїм речітативним характером і виконанєм при супроводї струнового інструменту, при чім важну ролю грає імпровізованє співака. Одначе при близшому розглядї показуєть ся, що сербські юнацькі пісні своєю формою основно ріжнять ся від дум і не могли бути взірцем для кобзарської рецитації[3]): вони виказують доволї правильний віршовий розмір, — у давнїйшій формації 16-складовий стих, 4 + 4 + 4 + 4, у пізнїйшій 10-складовий стих 4 + 6[4]), звязаний із сталою пісенною мельодією, що вигідно укладаєть ся в музичні такти і (в найстарших піснях) звичайно не переходить обєму квінти. Навпаки — думи визначують ся зовсїм свобідною будовою і характером співаної рецитації: їх вірші нерівномірні, не виявляють правильних

---

[1]) А. Потебня: Объясненія малорусс. и сродныхъ народ. пѣсень, II, Варшава, 1887, 301—10.

Н. Сумцовъ: Дума объ Алексѣѣ Поповичѣ. Кіевс. Стар., 1894, I.

М. Халанскій: Великорусс. былины кіевскаго цикла, 1885, 69.

[2]) „Нѣсколько слѣдовъ общенія южной Руси съ югославянами въ литовско-польскій періодъ ея исторіи, между проч. въ думахъ“. („Изборникъ Кіевскій“, посвячений проф. Флоринскому, 1904, 128). Питаня південно-словянського впливу на думи доторкають також инші працї: М. Тершаковець: Beziehungen der ukrainischen historischen Lieder, resp. „Dumen“ zu südslavischem Volksepos“. Archiv für slavische Philologie, XXI, кн. 2 і 3. Евг. Тимченко: „До питаня про стосунок українських дум до південно-словянського епосу“. Записки Укр. Наук. Тов. в Київі, 1908, II Філ. Колесса: „Про музичну форму дум“. Матеріяли до укр. етнол., 1910, XIII, ст. XLIV—LI.

[3]) Філ. Колесса: Ibid.

[4]) В. Яґіч: „Die südslavische Volksepik vor Jahrhunderten“. Archiv für slavische Philologie, IV, 192.

цезур, анї складочисленя, а мельодії обертають ся в обємі 7—10 і більше тонів, та не слїдно в них сталих ритмічних мотивів, анї тактового подїлу. Не маємо нїякої основи до здогаду, що рецитацийний стиль дум із такою свобідною формою поетичною витворив ся аж у середині XVII в., та що давнїйші думи спершу виявляли складочисловий розмір із правильними цезурами по взірцям сербських юнацьких пісень.

Замітку проф. М. Грушевського про пізнїйшу редакцію дум можна уважати вірною лиш о стільки, що думи старшої формації мабуть перейшли у своюму змістї значні зміни[1]), зображуючи козаччину пізнїйшої доби із розвиненою сїчовою орґанїзацією та із ріжними ступнями старшини, чим вони наблизили ся до дум і пісень із часів Хмельниччини.

Ясна річ, що думи давної формації про боротьбу з Турками, які переховали ся у більшому числї, як пізнїйші, стояли близше до народнїх пісень, більше відповідали народньому духови і задля того були взагалї більше популярні й люблені[2]), — не могли асимілювати ся своїм стилем і поетичною формою до кількох пізнїйших, менше популярних дум про Хмельниччину, витворених може й не без деяких книжних впливів; більше правдоподібне те, що пізнїйша, менша і слабша ґрупа улягла впливови давнїйшої, багатшої й сильнїйшої, а не навпаки. З того погляду належить прийняти форму свобідного речітатива уже для старшої верстви дум, тим більше, що взірцї такого рецитацийного стилю, не подибувані у сусїднїх народів, знаходимо саме в найдавнїйших памятниках української лїтератури й устної словесности. Отже у тій староруській традиції передовсїм треба нам шукати за жерелом і розясненєм поетичної форми дум.

*

Тут приходить ся розглянути досї ще майже нетикане питанє, а саме, у якому відношеню стоять думи по своїй віршовій формі до московських билин і духовних стихів. Споріднене билин із думами проявляєть ся поперед усього в їх речітативному характері. По влучному поміченю И. С. Тезавровського, який списав по фоноґрафу понад 100 мельодій до

[1]) Філ. Колесса: „Українські народні думи“. Львів, 1920. У вступній розвідцї вказано на ті „фази, які перейшло козацтво у свойому розвитку, заки досягло того ступня, на якому поставлене воно в думах, заки від степового добичництва дійшло до лицарської слави і заслуги“ (ст. 14).

[2]) Ibid., ст. 35.

текстів „старин“ [1]), зібраних Григоревом, „тяжко буває уловити ритм декотрих мельодій „старинних“, що наслїдком самого характеру їх виголошеня наближують ся до музикальної декламації або мельодичного речітатива“ (І, 649). Колиж тут може бути бесїда лиш про наближене декотрих мельодій билинних до речітатива, то мельодії дум є речітативами у повному того слова значіню: в тім і лежить основна ріжниця межи билинами і думами, що кидаєть ся в вічі на перший погляд. Короткі, по більшій части двоколїнні і триколїнні мельодії билин так само, як і пісенні мельодії, виявляють подїл на такти і стало повторювані ритмічні мотиви, чого нема у думах. Билинні мельодії обертають ся переважно в обємі кварти і квінти, а по своїй архаїчній будові належать мабуть до тої самої доби, що й мельодії старинних обрядових пісень. Коли бистра рецитація думи без допомоги фоноґрафа просто невловима, то мельодія билини без порівнаня простїйша і більше усталена, зближена до пісенної форми, отже й лекша до спамятаня, вивченя й записаня. Отгим то думи, неприступні для широкого загалу, їх плекають лише професіональні співцї, кобзарі й лїрники: навпакиж, московські калїки-перехожі майже не знають билин; за те співають їх селяни ріжного віку й пола, мужчини й жінки. (Гільфердінґ: Онежскіе былины, І, Олонецкая губернія и ея народ. рапсоды, Сборникъ Отд русс. яз. и слов. И. Ак. Наукъ, LIX, Пб., 1894, т. І, ст. 15, 19).

Билини співають ся звичайно в зимі, при лекшій роботї, як плетенє сїтий, пряденє і т. п., особливож у великому постї, коли не годить ся співати инших пісень. В декотрих околицях билини співають майже виключно мужчини (н. пр. у Мезенському окрузї); в инших околицях, н. пр. на Поморю, співанє билин є переважно жіночим дїлом: там подибують ся навіть спеціяльні жіночі „старини“. Професіональних співцїв билин Григореву нїде не лучало ся подибати (op. cit., I, 12).

Билини відріжнюють ся від звичайних пісень уже своїм обємом: вониж містять по 200, 300, навіть 400 стихів, а часами переходять 500 стихів, отже трохи що не дорівнують своїм обємом Гомеровим рапсодіям; природна річ, що такі предовгі піснї

[1]) Понятє „старина“ ширше, ніж „билина“, обіймає по народньому розуміню в Арханґельській ґубернії не лиш билини, але також декотрі споріднені з билинами духовні стихи і частину давнїх історичних пісень, що мають подібну або й таку саму форму, як билини.

не можуть в устнїй передачі удержувати ся незмінно, бож народнїй співак не годен їх переймати, вичувати і спамятати із буквальною точностю: він затямлює собі лиш загальну схему, порядок у розвитку оспівуваних подїй, по якому слїдують по собі поодинокі описи, образи, сцени і діяльоґи: та се річ побічна; головна задача народнього співака при виучуваню билин лежить у тім, що він мусить засвоїти собі величезний засіб поетичних висловів, зворотів, порівнань, образів, апостроф і заспівів та формул, одним словом мусить опанувати поетичний стиль і форму билин. Чим зручнїйше орудує співак поетичним стилем і формою, тим красшою і повнїйшою виходить рапсодія в його виголошеню: се можна сказати однаково про билини, як і про думи. По влучному поміченю Гільфердінґа „сказитель“, співаючи билину, за кождим разом складає її на ново, додаючи дещо, то вкорочуючи, то зміняючи порядок стихів і саміж вислови[1]). Не лиш Гільфердінґ, але й новійші записувачі билин, н. пр. Григорєв, стверджують згідно, що народнїй співак при кождоразовому співаню билин змінює їх текст і нїколи не повгорить билини, анї одного її уступа буквально так само, як переспівав за першим разом (Арханґельс. был., I. ст. XXVII. Порівн. Гільфердінґ, op. cit., 40). Такій то змінчивости улягають билини — при великій консервативности, з якою народні співаки старають ся зберігати давну пісенну традицію (Гільфердінґ, op. cit., 28): вони змінюють текст билин не тому, щоб бажали вносити зміни, а тому, що негодні незмінно вдержати в памяти предовгих рапсодій. Оттим то в билинах грає важну ролю індивідуальна талановитість і дар імпровізації народнього співака[2]). Се також риса спільна билинам із думами, лише що в думах, при їх непостійній формі, вона виступає богато виразнїйше, як у билинах.

Однакож по своїй мельодичній і ритмічній будові билини стоять у зовсім иншому відношеню до народнїх пісень, нїж думи. Коли українські народнї пісні і думи виявляють два окремішні

---

[1]) Гільфердінґ: op. cit., 32, 40. При тім Гільфердінґ розріжняє в билинах „типічні місця“, — більше постійні і „переходові місця“, — змінчиві.

[2]) Репертуар кождого співака так тїсно звязаний з територіяльним типом билинної поезії, так сильно надиханий індивідуальностю співця, що красші збирачі билин, н. пр. Гільфердінґ, (op. cit., 37—43), Григорєв (op. cit., XXXII), порядкують їх звичайно не по змістови, а по співцям-рапсодам; такеж порядковане і з тої самої причини — переведене у нашому виданю дум (Матеріяли до укр. етнол., XIII і XIV).

типи версифікації, то межи билинами і московськими народніми піснями з огляду на будову стиха нема такої основної ріжниці: у віршовій будові билин зовсім ясно проглядає стремлїнє до вирівнуваня стихів, замітна кристалїзація стиха, його поділ на силябічні ґрупи, — одним словом, замітна тенденція до складочисленя, розвиненого у московських і взагалї словянських народнїх піснях[1]), тільки що в билинах складочисленє, ще не вироблене, стоїть на початковому ступнї розвитку.

В дослїдах над ритмічною будовою московських народнїх пісень виявили ся три суперечні напрями, яких головними представниками є Г. Шафранов, Ю. Мельґунов і П. Сокальський. Студія Шафранова „О складѣ народнорусской пѣсенной рѣчи, разсматриваемой въ связи съ напѣвами“ [2]), зазначує рішучий зворот супроти давнїйших дослїдів уже тим самим, що розглядає ритмічний склад московських народнїх пісень не лиш на основі самого тексту, але й з поглядом на їх музикальну сторону. Шафранов уважає тонїчний наголос за елємент, що не має нїякого значіня в устрою московських народнїх пісень і одиноку основу в.-руської людової ритміки бачить у пісенній мельодії, котра накидає текстови свої ритмічні рамці. По думці Шафранова в.-руська народня версифікація є стилїстична: вона не має нїчого спільного з прозодією, але зовсїм не уступає в музикальности версифікаціям прозодичним. Головною признакою в.-руського пісенного стилю є паралєлїзм та повторенє разом із приспівками — рефренами. Колиж Шафранов признає за в.-руською народньою ритмікою лише стилїстичну основу, то в другу крайність впадає Мельґунов, що у вступній розвідці до свойого виданя московських народнїх пісень [3]) приймає стопний уклад за підставу їх ритмічної будови; по думці Мельґунова московська народня пісня своєю будовою відповідає як найдокладнїйше правилам старогрецької ритміки. В приложеню до московських билин піддержує погляди Мельґунова акад. Ф. Корш у своїй студії „О русскомъ

[1]) Філ. Колесса: Ритміка укр. народ. пісень; перегляд розмірів стиха в народній поезії Словян, ст. 183—198.

[2]) Журналъ Министерства Народ. Просвѣщенія, 1877, X і XI і 1879, IV. — Дуже докладну оцінку сеї праці разом із оглядом дотичної лїтератури подає А. С. Фамінцин в „Запискахъ Импер. Акад. Наукъ“, XXXIX, кн. 2.

[3]) „Русскія пѣсни непосредственно съ голосовъ народа списанныя и съ объясненіями изданныя“. Москва, 1879.

народномъ стихосложеніи“ (Сборникъ Огд. русс. яз. и словесн. Имп. Акад. Наукъ, 1896, I). Висловивши на самому вступі апріорну тезу, що в.-руська народна версифікація, так само як і книжна, належить до тонїчного типу, Ф. Корш віднаходить у стихах билин дактилї, анапести, трохеї, ямби й инші тонїчні стопи; притім наводить він так богато відмін від ідеальної схеми билинного стиха із першорядними, другорядними і третьорядними наголосами, що коли можна з огляду на прозодію билин поставити яке правило, то хиба се, що билинний стих не виказує у своїй будові взагалї нїякої прозодії [1]).

До такого висновку можемо дійти й дорогою простого розумованя: коли народнї пісні усїх Словян, в тім і московські, виявляють у будові стиха складочисленє, то чиж се можливе, щоб одні лиш билини були зложені по тонїчному прінціпови?

Супроти отсих крайних поглядів на особливу увагу заслугують поміченя А. Потебнї, що опираючись на розслїджуваню українських народнїх пісень у звязку із спорідненими піснями инших Словян, признає словянську народню поезію за складочислову, а пісенні форми клясифікує по складочисловим схемам [2]).

Думки висловлені Потебнею розвинув опісля в цїлу систему П. Сокальський у своїй спеціяльній студії „Русская народная музыка, великорусская и малорусская въ ея строеніи мелодическомъ и ритмическомъ“. Харків, 1888, ст. 209—368. Сокальський, розглянувши основно погляди Шафранова і Мельґунова, доходить до висновку, що в основах в.-руської і української людової ритміки лежить стремлїнє до вирівнаня розміру стихів з огляду на число складів, до внутрішньої симетрії та рівномірности частий строфи і згідности межи граматичними й ритмічними наголосами. Граматичний подїл і цезури в текстї сходять ся із подїлом мельодії та уґрупованєм ритмічних мотивів: усе те дає в результатї правильну ритмічну будову пісенного стиха, що навіть відділений від мельодії виказує складочислову схему із симетрично розложеними силябічними ґрупами; у текстах пісень, яких мельодії визначують ся

---

[1]) Ф. Колесса: Ритміка у. н. п., 17—18.

[2]) „Малорусская народная пѣсня по списку XVI в.“ Воронїж, 1877, ст. 12.

„Объясненія малорусскихъ й сродныхъ народныхъ пѣсенъ“, Варшава, 1883—7.

Рецензія на збірник Головацького: Приложеніе къ XXXVII т. Записокъ Имп. Ак. Наукъ, Пб., 1880, ст. 64—152.

виразним тактовим устроєм і швидким ритмом, слідно подекуди навіть чергове визначуванє граматичних наголосів; однакож таких проявів не можна підносити до значіня якогось правила, бо в переважній части граматичні наголоси не сходять ся із ритмічними. Справедливо зазначує Потебня (Малорусс. нар. пѣсня, XVI, ст. 12), що „говорити тут про ямби, трохеї й инші стопи, хочби й тонїчні, у приложеню до народнїх пісень українських чи московських, нема иншої основи крім школярської рутини“. Впрочім московські й українські народнї піснї виявляють у своїй ритмічній будові основи того самого типу версифікації, які розвинули ся в народній поезії всїх инших Словян.

В народнїх піснях Словян висунених найдальше на північний і південний захід, отже у Поляків, Чехів, Словаків, Словінців, Сербо-Хорватів, помічаємо велику правильність у будові стиха і строфи: складочислова схема і поділ на силябічні ґрупи переведені усюди з великою послїдовностю; у західних Словян ще й правильний рим лучить стихи, а подекуди й силябічні ґрупи в рамцях одного стиха. На українській території помічають ся уже деякі ріжниці у зберіганю складочисленя: в піснях, записаних у Галичинї, Буковинї й на полудневих збочах Карпат, а також на Волинї, Холмщинї й Підляшу, проявляєть ся така сама правильність розміру, як у західних і південних Словян; на Поднїпровю уже допускаєть ся деяка свобода у складочисленю: число складів хитаєть ся подекуди, але завсїди ще в дуже вузких границях, н. пр. попри правильних 5 складових ґрупах являють ся подекуди 6-складові й 4-складові (пісня про Байду: Лисенко, Збірник українських пісень, III, ст. 7); се лучаєть ся особливо в піснях, що мають повільні, протяжні мельодії. Одначе не вважаючи на се в українських піснях складочислова схема всюди ще виступає ясно. Не те у московській народній поезії: тут побіч пісень із правильним розміром стрічаємо по більшій части піснї із доволї свобідною будовою; правда, правильна цезура дїлить пісенний стих на два або на три колїна, одначе число складів у силябічних ґрупах хитаєть ся, так що подекуди й не можна докладно означити пісенного розміру: отсї ґрупи силябічні характеризує П. Сокальський як „розтяжимі музикально-синтактичні стопи“.

На основі зіставленя і порівнаня паралельних розмірів стиха в народній поезії Словян переконуємо ся, що ідучи зі сходу на захід, стрічаєть ся в словянських народнїх піснях щораз то більшу правильність ритмічної будови; отсе степенованє слїдне на-

віть в українських піснях, коли порівнаємо галицькі варіянти із подніпрянськими[1]). Се показує виразно дороги, якими доходили на Україну і дальше на північний схід взірції правильного складочислового стиха[2]).

Розтяжимий стих із недокладною, змінною схемою складочисловою можна уважати архаїчним признаком билинної поезії[3]). Всеж таки стихи одної билини вирівнують ся бодай приблизно і не ріжнять ся числом складів так дуже, як стихи думи, бо всї вони відливають ся в постійну форму одноїж мельодії. Билинна мельодія коротка, обіймає звичайно лиш один стих, та повторює ся при всїх стихах одної билини, як се дієть ся у народнїх піснях. Отже всї стихи билини підходять під одну схему ритмічну і мельодичну; в слїд за сим іде приблизне вирівнанє стихів що до розміру, числа складів, розміщеня цезур, а подекуди й ритмічних нагол осів (які не завсїди сходять ся із граматичними)[4]) та уґруповання пісенних колїн.

На се вирівнанє впливає також широко розвинений в билинах риторичний рим, т. є. паралєльний уклад слів у рівнобіжних рядках. Усї вичислені признаки ритмічности, замітні навіть у самих текстах билинних, відірваних від мельодій; при співі вони виступають богато виразнїйше, бо мельодія вирівнує дрібні ріжниці у складочисленю (заводячи ритмічний подїл часу). Навпаки мельодія думи не застигла в постійній формі ритмічній, не звязана тактовою будовою, отже й не має такої нормуючої сили: вона всецїло достосовує ся до вимогів тексту. Оттим то стихи думи нїде не підходять під якусь означену міру; — відси й береть ся їх нерівномірність: в однїй і тїй самій думі побіч 4- і 5-складових стихів подибують ся 13- й 16-складові (Матеріяли до укр. етнол., XIV. Сестра і брат, ст. 190—2). Притім стихи думи є переважно одноцїльні, не дїлені цезурами; колиж по серединї довших 12-, 16-складових стихів часами і зявляєть ся віддих, то така цезура супроти великої

---

[1]) Ф. Колесса: Ритміка укр. нар. пісень, 184.

[2]) П. Сокальський, ідучи за Р. Вестфалем, зводить до східнїх впливів витворенє сього типу пісенної ритміки.

[3]) П. Сокальський: „Русс. народ. музыка“, II, 278.

И. О. Голохвастовъ: Законы русс. стиха народнаго и литературнаго. Русс. Вѣстн., 1881, XII.

Гильфердингъ: Онежскія былины, I, 43.

[4]) Сокальський, op. cit., 275.

переваги одноцільних стихів і їх нерівномірности не може повторювати ся в означенім місци, отже й не має значіня якоїсь ритмічної норми. В думах стихи лучать ся у ріжновидні періоди, що складають ся звичайно з кількох довших і коротших стихів, при чім мельодична і ритмічна схема періоду не повторюєть ся, а навпаки змінюєть ся постійно. Правда: паралелізм впливає подекуди і в думах на вирівнанє стихів, та се дієть ся лиш у рамцях поодиноких періодів; паралельні стихи лучать ся звичайно одноманітним дієсловним римом, уживанє якого в думах зовсім свобідне, не так, як у піснях. Рим у думах неправильний і невироблений, являєть ся у своїй примітивній, архаїчній формі. Билини обходять ся майже зовсім без риму, що вказує на давнійшу стадію віршової форми. За те в билинах мельодія у сполуці із риторичним римом веде за собою вирівнуванє стихів, при чім виступає зовсім виразно їх двоколїнний або триколїнний склад. Розмір стиха добре записаної билини дасть ся бодай приблизно означити, чого ніяк не можна сказати про думи.

Можемо навести цілі уступи билин, зложені правильним двоколїнним стихом 5 + 5:

Да всѣ на пиру напивалисе,
Да всѣ на цесномъ наѣдалисе;
Да всѣ на пиру приросхвастились:
Да иной хвастатъ золотой казной,
Какъ иной хвастатъ молодой жоной,
Какъ иной хвастатъ конемъ ѣжжалымъ,
Какъ иной хвастатъ быкомъ кормленымъ.
И сидитъ какъ два Петра Петровиця...

(А. Д. Григорєв· Архангельскія былины и историч. пѣсни. I, 369. Порівн. А. Гільфердінґ: Онежскія былины, I, Сборн. Отд. р. яз. и слов. И. А. Н., 1894. LIX, ст. 266, „Михайло Потыкъ").

Незвичайну правильність придають сим стихам епічні повтореня й паралельний уклад слів:

„Стой ты, татаринъ, во чистомъ полѣ,
Рыкни, татаринъ, по звѣриному,
Свисни, татаринъ, по змѣиному!"
Рыкнулъ татаринъ по звѣриному,
Свиснулъ татаринъ по змѣиному·
Темные лѣсы роспадались — і т. д.

(Гільфердінґ: Онежскія былины, II, Пб., 1896. 191, „Дунай").

Дуже часто межи двома половинами билинного стиха зявляєть ся надчисельний склад, партикула „да", що також вказує на двоколїнну будову стиха:

Птицей онъ летать — да — подъ оболоку,
Рыбою ходить — да — въ глубоки стана,
Звѣрями ходить — да — во темны лѣса
Овернулся Вольга — да — малой птичиной,
Улетѣлъ то Вольга — да — онъ подъ оболоку,
А й птицу всю — да — онъ порозгонялъ.
Овернулся Вольга — да — добрымъ молодцомъ.

(Гільфердінґ: Онежскія былины, I, 158—9, „Вольга“. Порівн. ibid., ст. 160, „Илья Муромецъ“).

Одначе частїйше уживаєть ся в билинах партикул „да“, „де“, „ко“, „то“ для вирівнаня розміру і доповненя числа складів, що вказує безсумнївно на складочисловий прінціп.

Тойсам старинний розмір пісенний 5 + 5 є типовою формою українських колядок, як показують записи у збірниках Я. Головацького, О. Кольберґа, д-ра Ів. Колесси, В. Гнатюка і др:

А вітак пішли аж там за гору
Аж там за гору тай за третую,
Тай за третую, за турецькую,
Совгнули кіньми, як громи в небі,
Пустє стрілочки, як дробен дощик,
Пріллели кровцю та як водицю.

(О. Кольберґ: Pokucie, I, 110).

Ой згорда-пишна, пане Иване,
Що згорда-пишна все починаєш,
Попід Білоград коником граєш,
Ой, граєш, граєш, нї в чім не дбаєш.
Нї в чім не дбає, коня стїгає,
Що конем зверне, земля сї здрегне.
Оберне восько до сходу сонцї,
Заграют труби, як грім на небі,
Пустє стрілочки, як дробен дощик.

(Ibid., 104).

У колядках по кождому стихови слїдує ще й приспівка, н. пр. „Гой дай Боже“, так що двом половинам стиха відповідають дві фрази мельодії (подібно, як у билинах), а під третю підходить рефрен [1]).

---

[1]) Се слїд дуже давної фази у розвитку хорової пісні, коли текст пісні імпровізував провідник хору („береза“, „запѣвало“), а після кождого стиха хор співав постійну коротку приспівку і повторював проспіваний провідником стих; рефрени і повтореня пособляли витвореню й переведеню постійної ритмічної схеми протягом усеї пісні. Ф. Колесса: „Ритміка“, 54—57.

Та коли в колядках складочислова схема 5 + 5 переведена з найбільшою докладностю і послідовностю, то в билинах, відповідно до характеру ритміки московських народніх пісень, допускає ть ся хитанє числа складів у т. зв. „розтяжимих" ґрупах силябічних і стихах.

Звичайно у двоколінному стихови побіч правильних 5-складових ґруп зявляють ся 4- і 6-, а подекуди навіть 7-складові; отже 10-складові стихи 5 + 5, 4 + 6, 6 + 4 переплітають ся із 9- і 11-складовими: 4 + 5, 5 + 4, 5 + 6, 6 + 5. Часами приходять також получення 5 (або 4, 6) + 7, 7 + 5 (або 4, 6)[1].

По розгляненю красших збірників билин переконуємо ся, що велике число билин зложене висше означеним двоколінним стихом, у якому дуже часто проглядає колядковий розмір 5 + 5 (Гільфердінґ, „Онежскія былины", I: Добрыня, ст. 47, вірші 547 і пр.; ст. 56—63, в. 848 і пр., 864 і пр., 887 і пр.; Ставеръ, ст. 92; Смерть Чурилы, ст. 104—8, особливо вірші 73—9; 93—7; 125—149; Вольга, ст. 158; Илья Муромецъ, ст. 160; Михайло Потыкъ, ст. 266; Добрыня и змѣй, ст. 475; Добрына и Алеша Поповичъ, ст. 502, в. 480—500; Смерть Чурилы, ст. 512—17; Соловей Будимировичъ, ст. 517—24; Вольга и Микула, II, 5—11; Дунай, ст. 106, особливо в. 197 і пр.; Дунай, ст. 191, в. 195 і пр. Григорєв, „Архангельскія былины", I: Алёша Поповичъ, ст. 268—70; Алёша Поповичъ и сестра Петровичей, ст. 369—72; Илья Муромецъ, ст. 336—344).

Також деякі архаїчні признаки поетичної форми, як паралелїзм, риторичний рим, аллїтерація, ассонанції, невироблений звуковий рим, — споріднюють колядки з билинами. Навіть характеристичні для колядок **повтореня другої половини одного стиха у першій половині слїдуючого стиха** подибують ся часто в билинах:

Увидала Марья лебедь бѣлая,
Лебедь бѣлая да королевична,

[1] Можна догадувати ся, що у значному числї друкованих записів билин таке хитанє що до числа складів вийшло наслїдком того, що 1) або записувачі, не вгадуючи розміру билинного стиха, не вміли його зберігати, або 2) записували билини не із співу, а казали їх собі диктувати. Міжтим уже Гільфердінґ зауважив, що „мельодія піддержує розмір стиха, який при передачі билини словами зараз-же пропадає через пропусканє вставочних партикул, стяганє двох стихів у один" і т. п. (Олонецкая губ. и ея народ. рапсоды. Олонец. былины, I, 40—1).

Королевична, да тутъ подолянка,
Сама ему да испроговоритъ...
(Гільфердінґ: Олонецкія былины, I, 81).

Порівнаймо отсї вірші колядки з Покутя:

Віводї єму панну молоду
Панну молоду, от як ягоду.
А він на тоє все споглядає,
Все споглядає, шєпку здоймає,
Шєпку здоймає, перепрошає
Перепрошає, панну витає.
(Кольберґ: „Pokucie“, I, 105).

Билини Мезенського округа визначують ся переважно триколїнним складом стиха [1]), що в значній части зложені по схемі 4 + 4 + 5:

Да и ѣдётъ | Тугаринъ-отъ | да змѣёвицъ же,
Да ѣдётъ | Тугаринъ да | забавляицсэ;
Впереди то | бѣжатъ да два | сѣрыхъ волка,
Два сѣрыхъ-то | волка да два | какъ выжлока;
Позади-то | летятъ да два | черныхъ ворона.
Да и ѣдётъ | Тугаринъ да | похваляицэ:
Ушъ я городъ | отъ Кіёвъ да | во полонъ возьму,
Ушъ я Божьи | ти церкви да | фсѣ подъ дымъ спушшу,
Ушъ я руськихъ | богатырей | повышыблю,
Да и князя-та | Владимера | въ полонъ возьму,
Да кнегину | Ёпраксѣю | съ собой возьму".
Приѣжжалъ-то | Тугаринъ да | въ стольней Кіевъ градъ,
Приѣжжалъ-то | ко князю да | ко Владимиру.

(А. Д. Григорєв: Архангельскія былины, III, Мезень, Пб., 1910, ст. 152. Алеша Поповичъ освобождаетъ Кіевъ отъ Тугарина).

Основна схема віршова 4 + 4 + 5 (подибувана також в старинних українських піснях, балядового змісту [2]), наслїдком хитаня у складочисленю улягає ріжним змінам; коли на місци 4-складових ґруп зявляють ся 3- і 5-складові, а на місци 5-складової 5- і 6-складова, одержуємо ось які комбінації: 4 + 3 + 5, 4 + 4 + 4, 5 + 5 + 5 і т. п.

Такий триколїнний стих є найчастїйше уживаною формою серед мезенських билин у збірнику Григорєва, т. III: Чурило, ст. 40—1; Муромецъ, 42; Буслаевичъ, 13; Хотѣнъ Блудовичъ, 7;

---

[1]) Про триколїнний стих у билинах порівн.: Сокальський, Русс. народ. музыка, II, 274—5.

[2]) Ф. Колесса: Ритміка укр. нар. пісень", 140—1.

Козаринъ Петровичъ, 131; Алеша Поповичъ, 152; Добрыня, 182 і 190.

На силябічний склад билинного стиха вказує також уживанє партикул „да“, „де“, „ле“, „ли“. „то“, „ти“, „отъ“, що не мають ніякого иншого значіня, як лиш служити до вирівнаня пісенного розміру:

А-й оставилась | у Микиты да | любима семя,
А-й любимая | семья его, | молода жена,
А да на имё | Омельфа да | Тимоѳеевна.
А да ишше-ли | оставалось да | чадо милоё,
А-й да и милоё | чадышко | любимое,
А да на имя | Добрынюшка | Микитичъ младъ.
А да ходилъ де | Добрынюшка | на скрасно крыльцо,
І да смотрѣлъ де | Добрынюшка | во чисто полё,
А да здумалъ | онъ ѣхатъ да | во чисто полё,
А да пошолъ де | Добрынюшка | во свѣтлу грыдьню
А ко своей онъ | маменьки | родимоей.

(Григорєв: Арх. был., III, 190. Купанье и бой Добрыни со змѣемъ).

Не місце тут вдавати ся в розбір ріжних форм билинного стиха; ми мали на меті лиш виказати: 1) що билини виявляють зовсім инший тип версифікаций ний, як українські думи: билини так само, як і московські народнї піснї, виявляють у своїм ритмічнім устрою тенденцію до складочисленя із прінціпом розтяжимої музикально-синтактичної стопи, із двоколїнними і триколїнними стихами; одначе складочисленє в билинах ще не вповні розвинене. 2) При тім у билинах проглядає дуже часто колядковий розмір 5 + 5.

Таким же свобідним розміром, як билини, визначують ся по більшій части також в.-руські духовні стихи, що мають богато спільного із билинами не лиш у своїй формі, але подекуди також у змістї (н пр стих про „Сорок калїк з калїкою“, „Єґорія Храброго“, „Теодора Тірона“). Межи билинами і духовними стихами заходить ще й той звязок, що по свідоцтву Гільфердінґа майже всї селяни й селянки, які співають билини, знають при тім також і духовні стихи, особливо про Олексія, Єґорія, Анїку, Голубину книгу; сї стихи висше цінять ся у них і частїйше співають ся, ніж народні билини В слід за сим набожний зміст духовних стихів відбиваєть ся часами на билинах (Гільфердінґ: „Олонецкая губерн. и ея народ. рапсоды“, 15, 33). Богата збірка духовних стихів Безсонова (Калѣки перехожіе, I—II, Москва, 1861—3), побіч в.-руських варіянтів подає також українські й білоруські,

а подекуди й південно словянські паралелї. Добру половину сього цінного збірника виповнюють лїтературні складаня, від яких треба відріжнити инші стихи, що стоять по серединї межи книжною й устною народньою творчостю. Виплили вони із книжних жерел біблїйного й євангельського оповіданя, церковних проповідий, гимнів, житій, леґенд, а також з апокрифів, — та перейшовши в устну традицію, підлягли дуже сильному впливови народньої поезії, що зазначило ся поперед усього в їх формі й вислові, так що з того погляду духовні стихи у значній части стали немов народнїми піснями.

Уже Безсонов замічає мимоходом, що значна частина духовних стихів зложена двоколїнним віршом (Калѣки пер, II, 214, 239). І дійсно, в духовних стихах проглядають ось які розміри пісенні: 4 + 6 (Йосиф Прекрасний, I, 155), 4 + 4 (Йоасаф Пустинник, I, 205, 243, Плач Йосифа, I, 189); 7 + 7 (Страшний суд, II, 5-тий випуск, 173, ч. 495; 176, ч. 497; 186, ч. 499; 189, ч. 500; 191, ч. 501). Та найчастїйше подибуємо в духовних стихах схему 5 + 5 (Книга Голубина, I, 269—378; Єґорій Храбрий, I, 393—507; Федір Тиранин, I, 533—7; Страсти Христові, II, ст. 242, ч. 393, 394; ст. 243, ч. 395; ст. 248, ч. 400; Страшний суд, II, 5-тий вип., ст. 122, ч. 477; ст. 124, ч. 478; ст. 145, ч. 482; ст. 161, ч. 487; ст. 169, ч. 490).

Замітна річ, що в українських варіянтах духовних стихів складочислова схема переведена усюди з великою послїдовностю (н. пр.: Олексій, I, 151, розм. 4 + 6; Страшний суд, II, 5-тий вип., 171, розм. 5 + 5). У московських духовних стихах попри 5-складових ґрупах зявляють ся часто 6-складові й 4-складові; та подибують ся й цїлі уступи, зложені доволї правильним 10-складовим стихом 5 + 5, н. пр.:

А ты гой еси — Володу́миръ царь,
Володумиръ царь — Володумровичъ!
Ино эта книга — не малая,
Висока́ книга́ — сороку́ сажень,
Ширины́ книга́ — двадцяти сажень,
На рукахъ держать — не сдержать будетъ,
А письма въ книгѣ — не прочесть будетъ,
А читать книгу — ее не́кому.
А сама книга, а — роспечаталась,
Слова́ Божій — прочиталися.
Я скажу, братцы́, — да по памяти,
Я по памяти, — якъ по грамотѣ.

У насъ бѣлый свѣтъ — взять отъ Господа,
Солнце красное — отъ лица Божія,
Младъ-свѣтёлъ мѣсецъ — отъ грудей его,
Зори бѣлыя — отъ очей Божьихъ,
Звѣзды частыя — то отъ ризъ его,
Вѣтри буйные — отъ Свята́ Духа́,
Мір-народъ Божій — отъ Адамія,
Кости крѣпкія — взяты отъ ка́мени,
Тѣлеса наши́ — отъ сырой земли.
(Книга Голубина, І, 270).

Се, як бачимо, архаїчний колядковий стих із риторичним римом, алїтерацією, ассонанціями, без правильного звукового риму (в українських колядках звукові рими частїйше подибують ся, ніж у московських духовних стихах та билинах), а навіть із характеристичною для колядок формою повтореня, коли друге колїно одного рядка повторюєть ся, як перша половина слїдуючого рядка:

На этой на лозѣ — три пташки сидять,
Три пташки сидять, — жалостно поють,
Жалостно поють, — разлуку дають.
(Про муки Христові. Безсонов: Калѣки пер, II, 242).

А смола типитъ — яко громъ гремитъ,
А светой Егорій — во смолѣ сидитъ,
Во смолѣ сидитъ — по верхъ плаваетъ.
Онъ поётъ стихи — херувимскія,
А гласомъ гласитъ — по евангельски,
По евангельски — по архангельски.

Як бачимо, се зовсїм та сама будова стихів, що і в українських колядках:

Я їх цареви — головку здойму,
Головку здойму, — тай з собов озму,
Я з собов озму — я в свою землю,
Я в свою землю — свому цареви,
Гой буду мати — три даруночки,
Три даруночки, — три городочки.
(Кольберґ: „Pokucie“, I, 101, ч. 8).

А. Потебня, означуючи відношенє і ступінь споріднення межи поодинокими ґрупами українських народнїх пісень і піснями инших словянських народів, уважає ритмічну схему за дуже важний крітерій у таких дослїдах.

І справдї — розширенє двоколїнного 10-складового стиха 5 + 5 у колядках і двох найстарших ґрупах московської епічної поезії, т. є. билинах і духов-

них стихах, не є припадкове і веде нас до дуже важних висновків, бо засвідчуючи про старинність сього розміру, позваляє догадувати ся, що він був формою українського народнього епоса передтатарської доби. Показуєть ся, що в московських билинах треба шукати за останками українського героїчного епоса не лиш по змістови, як се досі роблено, але й по формі. Коли зміст билин київського круга заховав так богато слідів свойого українського походженя, то тим більше треба се сказати про форму, що, як відомо, є завсїди консервативнїйшим елементом. А що в билинній поезії київський круг творить старшу верству, котра ассимілювала до себе пізнїйші московські билини, витворені вже після татарського наїзду з 1223 р., то маємо деяку підставу догадувати ся, що київські билини дали московським готову форму; відси й пішло споріднене билинного стиха з колядковим.

Замітна річ, що 10-вий стих 5 + 5, розширений в народнїх піснях усїх Словян[1]), подибуємо подекуди також в румунських колядках[2]). Тут годить ся пригадати, що й Константинова азбучна молитва, наведена А. Соболевским, має розмір 5 + 5[3]). Що витворене колядкового стиха в українській народній поезії треба віднести до глибокої старини, — на се вказує також близька анальоґія фінської рунової поезії, для котрої типовою формою є двоколїнний силябічний стих 4 + 4, часто подибуваний в українських веснянках і щедрівках:

Ой соколе, соколоньку,
Не вий гнїзда на дубоньку,
Бо сї дубок розвиває,
Та ти гнїздо розґруляє.

(Д-р Ів. Колесса: Етн. Збірн., XI, 20).

Простяглись під нею води,
А над нею ясне небо.
На девятий рік нарештї,
На десяте уже лїто
З моря голову піднесла[4]).

(Калевала, перекл. Тимченка, вид. Укр. Видавн. Спілки у Львові, ст. 12).

Фінські руни підходять близько до українських колядок і щедрівок не лиш формою стиха, але й поетичним стилем із ха-

---

1) Приміри наведені в „Ритміцї“ Ф. Колесси, 183—198.

2) Приміри можна знайти у А. Веселовського: Разысканія въ области русс. духовн. стиха, VII, Сборн. Отд. русс. яз. и слов., XXXII, 1883, 121.

3) Ів. Франко: Студії над укр. народ. піснями, 459.

4) Німецькі переклади красше передають правильний розмір 4+4.

рактеристичними повтореннями, уживанєм паралєлїзму та свобідним переплїтанєм аллїтерації, ассонанцій і риму. Отсї елєменти примітивного складу являють ся у фінських рунах, як і в українських колядках, поряд із сталою формою силябічного стиха, що завсїди дуже правильно сходить ся із синтактичним ґруппованєм слів у заокруглені льоґічні цїлости[1]). Д. Компаретті кладе витворенє руни на віки X—XI: в часї шведського завойованя й христіянїзованя краю в половинї XII в. руна дійшла була вже до розцвіту. По думцї Компаретті руна далеко старша від билини; годї припустити, щоб Фінни запозичили свій восьмискладовий стих у якого сусїднього народа, хоч ся форма звісна в народнїй поезії Ґерманців і Словян, яких культура від дуже давних часів впливала на фінську. Руна що до змісту і форми є виключно фінським витвором, і досї зберегла свою ориґінальність і повну незалежність[2]). В усякім разї зближенє колядок і щедрівок по їх формі до фінських рун промовляє також за тим, що старинний колядковий стих міг бути формою київського епоса.

*

Та не лиш у своїй віршовій формі і поетичному стилю виказують колядки богато признаків глибокої старовини, але також і зміст декотрих колядок вказує безсумнївно на передтатарську добу. Українські колядки підходять до билин київського круга тим, що зберегли, подекуди навіть вірнїйше як билини, блискучі картини военного житя удільної княжої доби[3]). Подаємо тут лиш короткий перегляд колядкових мотивів, наведених переважно по збірцї В. Гнатюка: „Колядки і щедрівки“, II (Етноґр. Збірник, XXXVI, 1914), де зазначені варіянти з усеї української території:

Дружина радить раду, вибираючись на военну службу за море, до Царгорода (Гнатюк, 125—8).

Старшина водить дружину по далеких походах, врештї дружинники, що постарілись на війнї, відпрошують ся до дому (Кольберґ: „Pokucie“, I, 109).

---

[1]) Ф. Колесса: „Ритміка“, 74—6.

[2]) Domenico Comparetti: Der Kalewala oder die traditionelle Poesie der Finnen Historisch-kritische Studie über den Ursprung der grossen nationalen Epopöen. Halle, 1892, 32—6, 142—53, 280.

[3]) Такі билини, як видане Е. Барсовом по рукописи з поч XVII в. „Богатырское слово“ про побіду київських лицарів над царгородськими (Сборн. Отд. р. я. и сл., И. А. Н., XXVIII, ч. 3, 1881) — зовсїм уже забули ся на півночи; міжтим укр. колядки переховують і досї живу згадку про походи на Царгород.

Молодець вибираєть ся до царя, щоб добитись лицарства (Гнатюк: 32).

Лицар вибираєть ся з дружиною в похід у чужі, далекі землї (32—3); рідня випроважає його і наказує (36—40).

Лицар облягає город, бере дорогий окуп (41—58).

Ворожий напад, погоня, битва, полонене короля (61).

Напад орди на двір, погоня і відбите добичі (63).

Лицар у поєдинку перемагає турського царя і вертає з його головою на копії (58—9); в инших варіянтах лицар жене побореного противника, привязаного до коня, кров заливає його сліди (59—61).

Прогнане орди й осаджуване сіл на Підгірю (63—5).

Лицарський кінь виносить свойого пана з бою (108—110), мурує церков (94—102).

Поворот лицаря з війни, богата добича (65—6).

Брат, вернувши з війни, обдаровує сестру дорогою одежою (Кольберґ, I, 102).

Стріча молодця з розбійниками (Гнатюк, 16—19).

Лицар готуєть ся до боротьби із змією (27).

Сватане королївни (24).

Труби скликують військо до походу, батько випроважає й наказує сина; битва; тріюмфальний поворот побідника (66).

В тій ґрупі колядок заховали ся риси й цїлі картини старинного і зовсїм не мужицького побуту, н. пр.:

У мурованих світлицях жовті підлоги, жовті стїни з ясними стрілами, за столами сидить гордий пан із лицарством, перед ним узброєна дружина, що вибираєть ся у похід (Гнатюк, 33); у шовковому наметї сидить гордий пан на золотому стільчику й грає на вірганах (76, у инших варіянтах — на кітарі), а перед ним пляше царівна (Кольберґ, I, 113); перед паном Перемисльним, що вернув з війни, пляше молоде паня у пишному строю (Гнатюк, 67); танок княжича з гусельцями (69); молодець на вороному конї з золотою уздою й срібним сїдельцем їде горі Галичем і дивує міщан своєю красою (89); можний пан з вірним чурою їде попереду війська (Кольберґ, I, 101); лови на куну, вепра, оленя, тура (Гн., 28—32); лови при помочі хортів і соколів (22).

Уся обстанова в сих колядках узята з воєнного житя, із побуту князїв та бояр: шовкові намети, дорога, ясна збруя, золоті, тугі луки, острі, ясні мечі, сніпки стрілок; добрі перські конї з золотими узделыцями, срібними зубелами і сїдлами; білі тереми, в них тисові столи, золоті стільчики, на стї-

нах оленеві роги, завішані ясною збруєю й дорогими шатами; кармазинові суктї, паволоки, шнурковані „бітки“, або сапянові чобітки зі срібними підківками, шовкові хусти, павяні вінки, шуби з кун і бобрів, „шубельові“ (= собольові?), ковані пояси; золоті ретязки й ключі, золоті й срібні перстені й кубки, дороге каміня, жемчуги; полумиски червінців, постави сукна, куфи вина, дорогі напої; ріжні інструменти: кітари, гуслї, віргани.

Справедливо зауважив Драгоманів, що українські колядки „показують риси давно-руського удільно-княжого побуту в такій скількости, якої може не мають у собі иншого роду пісні в Малій і Великій Руси“[1]) — отже і билини.

До тогож колядки — се в переважній части пісні величальні, що вихвалюють господаря й його сїмю, переносячи їх у ідеальну сферу з блискучою княжою обстановою; отсим славословним характером звеличуваня підходять колядки також до билин, у яких прославлюванє князїв і дружинників займає важне місце. До впливу українського билинного епоса треба мабуть звести й славословне закінченє „Слова о полку Ігоревім“.

Лїрико-епічні пісні, витворені серед княжих дружинників на підкладі боротьби із степовиками мабуть ще в передтатарській добі, перейшли ураз із традицийним звичаєм звеличуваня межи сільський люд, захоплений воєнними подіями і окружений воєнним житєм тої доби[2]) (— примір такого переходу дають пізнїйше козацькі пісні) і під охороною обряду доховали ся до наших часів у формі колядок. Оттак то пишні картини з блискучою обстановою княжого двора, відірвані від свойого реального ґрунту, перенесено в ідеальний світ нездійснимих мрій, якими український мужик у святочну хвилю скрашає своє сїре житє, переховуючи несвідомо у величальних колядках спогад давно завмерлої старовини.

Чим більше призбирусть ся старинних колядок, тим красше потверджусть ся погляд, висловлений уже у виданю історичних пісень Антоновича—Драгоманова і відтак часто повторюваний у розвідках Драгоманова[3]), що в колядках маємо останки

[1]) Розвідки про укр. народ. словесність, I, 49. Збірник фільол. секції, II.

[2]) Звісно, що й вольні рільники, „смерди“, нераз у значному числї входили в склад княжих військ, брали участь у походах і битвах (так н. пр. Київським лїтописом згадані „черные люди“ в описї битви над Каялою 1185 р.) — отже могли вони не лиш переймати лицарські пісні від дружинників, але по їх взірцям певно й самі складали подібні пісні. Замітна річ, що колядники иноді зовуть себе „дружиною“: Бо ми дружина все збираная, На колядочку не ученая... (Гнатюк: Колядки, II, 298)

[3]) Розвідки М. Др., I, 8—12, 49, 118—120.

українського героїчного епоса з передтатарської доби, — того самого епоса, відгомін якого зберегли також московські билини київського круга; отже спільний історичний підклад зближує згадану ґрупу колядок до найдавнійшої верстви билин.

Схожість колядок із билинами у формі при деякім спорідненю у змісті дає досить певну підставу до здогаду, що старинний дружинно-лицарський епос княжої доби був зложений коли не в цілости, то бодай у значній части колядковим стихом, може не таким правильним, як у нинїшних колядках, а подібним до розміру нинїшних московських билин.

В міру призбируваня етнольоґічних матеріялів показуєть ся щораз то виразнїйше, що останки дружинно-лицарського епоса в творах української устної словесности зовсїм не такі малі й незначні, як думано давнїйше: вониж переховали ся фраґментами й розкиненими рисами аж до наших часів не лише в обрядових піснях: колядках, веснянках, весільних, але й у инших галузях української устної словесности, особливо в старинних балядах і казках; уже Драгоманів звернув на се пильну увагу[1]).

У сьому звязку пригадує Драгоманів теорію проф. Поґодіна, котрий не знаходячи билин на Українї, доходить до висновку, що тут не заховало ся в народній поезії слідів передтатарської Руси; се пояснює Поґодін тим, що буцїм-то Українців і не було коло Київа перед Татарами, а появили ся вони тут щойно в XIV в. як осібне племя прикарпатської землї, із Білої Сербії. Тимчасом висше наведений перегляд одних лиш українських колядок з богатими останками давнього героїчного епоса зовсїм підриває арґументацію Поґодіна.

Що український епос передтатарської доби повнїйше доховав ся у московських билинах, нїж у памятниках української устної словесности, — на се вплинула передовсїм роздробленість українського епоса; обєднанє епічних пісень українського

[1]) „Відгук лицарської поезії в руських народнїх піснях", Збірник фільольоґ. секції Н. Т. ім. Шевченка, II, Львів, 1899. Розвідки М. Др., I, 66—8, 85—7. — „До питаня про слїди в.-руського богатирського епоса на Українї", ibid., 88—94. — „Україна в її словесности", ibid., 1—47.

Обговорюванє билинних образів і мотивів, розкинених по укр. обрядових піснях, балядах і казках, відвелоб нас надто далеко від наміченої теми, тому й відкладаємо се до окремої студії.

походженя у Володимировий круг довершило ся що-йно на московському ґрунті, аж після татарського лихоліття, у XIV—XVI в.[1]). При тім забули ся Печеніги й Половці: старинні українські пісні приспособлено до нового підкладу, а саме до боротьби з Татарами; таким способом Володимир і його герої опинили ся в осередку пізнійших подій, що вражає анахронїзмом.

Та циклїзація епічних пісень веде за собою завсїди значне відступленє від історичної дійсности, перемішанє подій, осіб і часу та більшу або меншу домішку фантастичного казкового елєменту. Міжтим український нарід, більше як московський, склонюєть ся і в поезії до реальної правди, як се показують українські історичні пісні й думи: оттим то і в українських думах не дійшло до циклїзації (яку бачимо н. пр. у не так то дуже старшому сербському епосї).

На Українї давні епічні пісні перейшли у величальні колядки, що передаючи доволї вірні картини з княжої доби[2]) держать ся головно завдяки свойому обрядовому характерови, — на московськомуж ґрунтї билина наблизилась до казки й баляди[3]) І коли билини, не виявляючи побутової безпосередности, ще й досї держать ся межи московським мужицтвом, то не задля темних історичних споминів, які простий люд давно уже перестав розуміти, але власне завдяки свойому казковому фантастичному елєментови, як твори народнього мистецтва у пісенній формі.

Другою причиною нерівномірности у збереженю билинного епоса в Московщинї й на Українї була бурлива козацька доба та довговікові війни з Турками й Татарами, а відтак із Поляками, що притьмивши в народнїй памяти згадку про княжу добу, дали товчок до витвореня нового, козацького епоса.

Одначе давний дружинно-лицарський епос, держав ся і розвивав ся на Українї ще довший час після нападу Татар 1223 р. і після упадку київської держави: се потверджують однодушно дослїдники билинної поезії: А. Веселовскій, Халанскій, Дашкевич, Драгоманів, Лобода і др. Що на Українї ще в XVI, ба навіть у XVII в. були загально звісні декотрі герої

[1]) М. Халанскій: Великорусскіе былины кіевскаго цикла. Варшава, 1885.

[2]) Таких колядок не знає московський люд.

[3]) А в тім — билинні мотиви подибують ся також в українських казках і балядах.

давного билинного епоса, як Ілля Муровлін[1]), Соловей Будимирович, — на се маємо зовсім певні історичні свідоцтва, як лист оршанського старости Кміти Чорнобильського з 1574 р., подорожні спомини австрийського посла Ляссоти з 1594 р, згадки польських істориків Сарніцкого і Бєльского з кінця XVI в., свідоцтво Кальнофойского з 1638 і т. п.[2])

По думці Н. Дашкевича в козацькій добі під впливом боротьби з Турками й Татарами давні билини почали на Україні переходити в думи; старий епос міг забути ся тим лекше, що новий (козацький) являєть ся по своїй ідеї його продовженєм, бож і давні билини співали головно про боротьбу із степовиками, про походи на південь, до Царгорода, а декотрі з них розказували й про плаванє по Чорному морі. На Україні довершуєть ся пристосованє давного епоса до козацького, постепенне заміщуванє його героїв новими[3]). Поруч останків давної творчости зростала й нова; та в історичних піснях, складаних під впливом боротьби з Татарами, Турками і Поляками, вчував ся часами відгомін давного епоса княжої доби, повторювались деякі із його епізодів, відзивались його способи зображеня, як заховались деякі давні згадки також у побутових піснях і колядках; тут вказує Дашкевич на думу про Олексія Поповича, яка по його словам „в образї Олексія і плавби по Чорному морю наближуєть ся до билини і, здаєть ся, містить перерібку билинного образу, що заховала чимало рисів давного епоса“ (ibid. 255)[4]).

Одним словом, — у згаданій розвідці, а ще більше у пізнійшій студії „Нѣсколько слѣдовъ общенія юж. Руси съ югосла-

---

[1]) Так зове билинного героя Ляссота; Чорнобильський говорить про Іллю Муравленина. Сї обі форми відповідають українським традиціям: у московських билинах змінено сю назву й пристосовано до Мурома

[2]) А. Лобода: „Русскій богатырскій эпосъ въ отношеніи историко-литературномъ“, Унив. Извѣстія, Кіевъ, 1896 І. Келтуяла: „Курсъ исторіи русской литературы“, І, 373—5.

[3]) „Къ вопросу о происхожденіи русс. былинъ. Былины объ Алешѣ Поповичѣ и о томъ, какъ перевелись богатыри на святой Руси“. Унив. Извѣстія, Київ, 1883, V, 251—3.

[4]) О. Потебня не бачив належної основи до того, щоб можна було говорити про залежність думи від билини. (Объясн млр. и срод., п., II, 304). По думці Халанского „попри зовсїм припадкову спільність у назві героя українська дума і московська билина — се твори зовсім відмінні по походженню і змістови“ (Великорусс. былины кіевск. цикла, 69). Сумцов не признає нїякого, навіть далекого звязку, межи думою і билиною („Дума объ Алѣксѣѣ Поповичѣ“, Кіевс. Ст., 1894, І, 2—3).

вянами въ литовско-польскій періодъ ея исторіи, между проч. въ думахъ"[1]) — Дашкевич намагаеть ся віднайти прямо ґенетичний звязок межи дружинно-лицарським епосом княжої доби й українськими народнїми думами, бож „давний епос не загинув безслїдно, лиш переродив ся і наповнив ся новим змістом".

Та не вдоволяючись такими загальними висловами і здогадами, повинніб ми на основі дотоперішнїх дослїдів бодай у коротких словах ясно означити, що саме звязує українські народні думи із дружинно лицарським епосом; при тім треба мати на увазї 1) поетичний вислов, 2) зміст, 3) форму дум.

Нема сумнїву в тому, що історичні піснї й думи козацької доби унаслїдили по старому героїчному епосї значні засоби творчости, передовсїм велике богатство поетичного вислову, на що вже давнїйше вказали з приводу Слова о п. І. Максимович, Потебня, Буслаєв[2]).

Сюди належать також епічні образи, витворені уже в старинній добі, а повторені в думах, як loci communes, н. пр.: улюблене в українській народній поезії від найдавнїйших часів порівнанє смерти лицаря у бою з весїлєм в закінченю думи про Коновченка; відмічений Халанським уступ з тоїж думи про виступ Коновченка до лицарського герцю, що нагадує билину про Івана Даниловича[3]); порівнанє побоєвища із заораною рілею[4]), персоніфікація ріки[5]) і т. п.

В початковій добі розвитку українського козацтва старинний епос мабуть ще держав ся на українських землях. По нинїшнїх колядках можемо догадувати ся, як живою мусїла бути поетична традиція з княжих часів у XVI—XVII в., отже в часї твореня дум. Супроти того можнаб ожидати, що козацький епос також своїм змістом навязував безпосередно до старинного епоса був неначе його продовженєм, так як козаки в свідомости передових кругів українських із початком XVII в. являли ся спадкоємцями лицар-

---

[1]) „Изборникъ кіевскій", посвяченний Т. Флоринскому, 1904, ст. 119—137.

[2]) Объ эпическихъ выраженіяхъ украинской поэзіи. Хрестоматія, 598.

[3]) Великорусс. былины кіевс. цикла, 45—9; порівн.: Ф. Колесса: Укр. народ. думи, ст. 104.

[4]) В думі про похід на Молдавію (Ф. Колесса: Укр. народ. думи, ст. 142), старинній народній піснї „Чорна ріля ізорана" та в Слові о полку Ігоревім.

[5]) В думі „Розмова Днїпра з Дунаєм", Слові о полку Ігоревім і билинах.

ської слави князїв і дружин, здобутої в оборонї рідного краю перед хижими наїздниками[1]). І справдї у підкладї дум і староукраїнського епоса, на скільки він переховав ся у московських билинах і українських колядках, є богато анальоґічного, а саме: боротьба із степовиками та ріжні її епізоди, як: неволя, утеча, погоня, лицарські герцї, щасливий поворот із добичею, прославленє героїв і т. п. Та колиб уже прийшло ся уважати думи продовженєм давнїйшого епоса, то справдї дивним моглоб видавати ся се, що поза висше згаданими анальоґіями й традицийними темами годї дошукати ся у змістї дум якихнебудь картин, згадок або хочби лиш відірваних рисів давної доби, яких так богато у колядках.

При тім одно лиш імя Олексїя Поповича моглоб прямо доказувати, що й билинні герої були звісні творцям дум. Сього зовсїм за мало, щоб можна було говорити про ґенетичний звязок межи думами і давним епосом. Лишаючи на боцї висше згадані засоби поетичного стилю, епічних образів і формул, вироблених попереднїми віками, мусимо признати, що сам зміст дум зовсїм новий, свіжий, без нїяких натяків на княжу добу і билинних героїв. Почуває се й сам Дашкевич, коли зове думи „новообразованіемъ въ історіи русскаго народнаго творчества“ [2]).

Та не вважаючи на се, Дашкевич іде ще дальше у своїх здогадах: „Можливо, що перші історичні піснї козацької доби виросли серед співцїв, котрі були носителями билинного епоса: таким способом на технїку дум міг вплинути сей давний епос княжої доби“[3]). Дашкевич очевидно схилює ся до думки, що форма дум витворила ся під впливом давного героїчного епоса.

Тут мусимо знову підійти до питаня про віршову форму староукраїнського епоса, — тепер уже з иншого боку, ідучи слїдами тих дослїдників, що намагались розяснити се питанє по анальоґії з думами.

Уже проф. В. Яґіч, зазначуючи у своїй знаменитій студії про

---

[1]) Вірші К. Саковича на похорон Петра Конашевича Сагайдачного; годить ся звернути увагу на се, що в ідейному підкладї сї вірші мають богато спільного з „Протестацією“ митрополита Йова Борецького і українських епископів з 28. IV, 1621. (Видана П. Жуковичом в „Статяхъ по славяновѣдѣнію“, вип. III, Пб., 1910, 135—153).

[2]) „Нѣсколько слѣдов...“, 131.

[3]) Op. cit., 129.

словянську народню поезію[1]), що форма буває в народніх піснях дуже консервативним елементом і остаєть ся непорушною навіть при зміні змісту, догадував ся один із перших, що давнїй київський епос у формальному відношенню був похожий на теперішні українські думи.

Сей здогад дійсно має за собою дуже богато правдоподібности, коли зважимо, що форму мельодичного речітатива, хоч не так високо розвинену, як у думах, виявляють також українські народні голосіня, — ще й тепер дуже богатий відділ старинної рітуальної поезії, що сягає своїм початком безперечно передхристіянських часів на Руси. Видно, що ся форма була уже в старинній добі добре звісна і до певної міри вироблена, коли могла перейти до літератури, як се бачимо на Слові о полку Ігоревім, памятнику, у котрому проявляє ся так сильний вплив сучасної устної словесности. І якраз ся поема, що оспівує лицарські подвиги князїв і їх дружин, взорована мабуть на анальоґічних народнїх (т. є. живучих в устному переказї) піснях, моглаб посереднїм способом вказувати також на форму сучасного народнього епоса.

Та коли сею дорогою доходимо лиш до більше або менше правдоподібних **здогадів по анальоґіям**, то **з другої сторони маємо зовсім певні факти**: 1) найдавнїйші памятники української і в.-руської устної словесности з історичним підкладом, а саме билини і колядки, виявляють більше або менше вирівнаний двоклїнний 10-складовий стих 5 + 5; 2) думи не навязують анї своїм змістом, анї формою до останків героїчного епосу княжої доби, перехованих у билинах і колядках. Нинїшнї колядки із сталим пісенним розміром виявляють у порівнаню із думами такі самі основні ріжниці, як инші українські народнї піснї, — отже по своїй формі не мають ніякого звязку із думами; речітатива не можна уважати низшим чи висшим ступнем пісенної форми: се два окремі типи, які розвивали ся на українському ґрунтї від найдавнїйших часів паралєльно побіч себе.

Отже не можемо мовчки поминути сумнївів, які насуває здогад Дашкевича. Колиб дума була типовою формою дружинного епоса, то **ся форма булаб перейшла також у Московщину разом із билинами київського круга**, а **бодай на українському ґрунтї булиб доховали ся останки дружинного епоса не в формі колядки, але у формі думи**, яка й досї не вийшла з уживаня народнїх співців; чи можливо,

[1]) Славянскій Ежегодникъ, 1878.

щоби у Московщинї і на Українї зберіг ся героїчний епос не в своїй віками засвоєчій формі?

Припускаємо, що ще в XVI—XVII в. співано й на Українї піснї про билинних героїв; одначе, коли сї піснї мали форму дум і коли співцї дум про турецьку неволю, утечу братів із Азова, бурю на Чорному морю, одночасно співали у формі дум билини про Іллю Муровлїна, Соловія Будимировича й инших билинних героїв, — як догадуєть ся Дашкевич, — то чомуж не доховали ся межи українськими думами бодай деякі слїди сих билин? чому зберiгають ся так значні їх обломки, не лиш на Українї, але і в Московщинї, та не в формі дум, але саме у формі двоколїнного більше або менше вирівнаного стиха із схемою 5 + 5?

Одним словом: колиб козацькі думи виплили безпосередно із давнїйшої героїчної поезії і перейняли від неї також свою форму, то сей звязок виявив ся б також у їх змістї, і думи переховалиб бодай темну згадку про давнїйші часи, про князів і бояр.

Усе те наводить на думку, що мельодичний речітатив, хоч з давен-давна уживаний в українській устній словесности, що-йно в козацькій добі, з народженєм козацького епоса, став формою лицарської піснї-думи в устах народнього співця. Таким способом прийшлось би нам признати, що дума, як живуча в устній традицiї лицарська пісня у свобідній формі мельодичного речітатива є новою появою що-йно козацької доби: дума є специфічною формою козацького епоса, так як специфічною формою давного героїчного епоса був мабуть колядковий стих.

Ми висловлюємо сей погляд покищо лиш у формі здогаду і не зважуємось на рішенє сього незвичайно тяжкого питаня, звязаного з цїлим рядом инших, тепер ще не вирішених питань, — та маємо надію, що наші поміченя можуть колись придати ся щасливійшому дослїдникови. А в тім — розвязка сього питаня, хоч остає у тїснім звязку із нашою темою, не була головним завданєм сеї студії. Ми змагали передовсїм до того, щоб визначити думам належне місце межи творами української устної словесности. Наша цїль осягнена, коли ми могли ствердити безсумнївно тїсний звязок, що лучить думи із иншими творами української народньої поезії як що до змісту, так особливо що до форми і поетичного стилю.

В усякому разї вияснене спорідненя межи думами і голосїнями кидає зовсїм нове світло на ґенезу козацького епоса і спо-

нукує до провірки дотеперішнїх поглядів у справі літературних і чужосторонних впливів на думи. При тім докладний розслїд музичної форми дум із поглядом на инші ґрупи української устної словесности, а також порівнанє дум із анальоґічними памятниками південно-словянського, в.-руського і фінського народнього епоса промовляє за **повною ориґінальностю українського рецитацийного стилю**. Сей стиль витворив ся ще в передтатарській добі, як показує „Слово о полку Ігоревім" і останки давної рітуальної поезії, переховані у похоронних голосінях, — та дійшов до розцвіту в українських народнїх думах у XVI—XVII вв. Він зберіг і досї признаки глибокої старини, якими визначують ся мельодії кобзарських рецитацій, що цілим своїм складом ведуть нас у середні віки.

Переховані в такій повноті й свіжости памятники української рецитованої поезії XVI—XVII вв., що й досї живуть в устній традиції українського народу, важні не лиш для пізнаня української народньої поезії і музики в давнїйших фазах її розвитку, але мають також величезне значінє для досліджуваня народнїх епопей старинних і середнїх віків, що заховали ся лише в письменній формі. Ґенезу епічних циклїв, змінчиву форму варіянтів і їх взаїмне відношенє, спосіб устної традиції та імпровізованє співців-рапсодів, саму технїку рецитованя і помічну ролю інструментального супроводу, — усе те можна зрозуміти лиш на основі живих взірцїв рецитованої поезії. Тут маємо на думці фінські руни, сербські героїчні піснї, московські билини та українські народні думи; хоч споріднені з собою речітативним характером, — вони ріжнять ся будовою вірша й мельодії та способом рецитації так значно, що **виявляють чотири окремі типи рецитацийного стилю**. Колиж три перші заховують рівномірність віршів, постійні цезури, ба й правильне складочисленє (билини лиш подекуди), а в мельодії виказують тактовий поділ, так що підходять більше до **пісень** із речітативним відтїнком, — то **в думах речітативний елємент найбільше розвинений**: будова віршів не стїсняєть ся рівномірностю розміру, анї постійними цезурами, а мельодія не звязана тактовим укладом і в ритміцї вповнї достосована до вимогів тексту. Така свобідна форма речітатива надаєть ся, як неможь красше, до переданя музикальної деклямації, котрою дума при доброму виконаню робить незвичайно сильне вражінє на слухача і безперечно перевисшає усї згадані взірцї рецитацийного стилю.

„Владиміръ“ Теофана Прокоповича.

Написав ***Ярослав Гординський.***

VI. Особистість автора у „Владимірі“.

Вже було згадано про се, що „Владиміръ“ Теофана Прокоповича стоїть у тісному звязку з деякими иншими його писаннями, без котрих годї булоб його зрозуміти належно. Його поетика вплинула загалом на будову „Владиміра“, з реторикою вяжуть сю драму пр. погляди на значіннє історії рідного краю.

Як близько звязаний „Владиміръ“ із проповідями Прокоповича, виказав се вже Тіхонравов[1]), порівнуючи „Владиміра“ з його проповідю, виголошеною в день св. Володимира ще в часї побуту Прокоповича в Києві[2]).

Тема сеї проповіди така, як і траґедокомедії, тільки проповідь дає ширший образ діяльности Володимира, бо тут проповідник „первѣе о побѣдахъ его кратко разсмотрѣлъ“, а опісля показав, „аще добро творилъ подданнымъ своимъ“ — а в траґедокомедії звернено увагу з огляду на засаду єдинства часу лише на мирну просвітну діяльність Володимира. Але у своїй проповіди застановляв ся Прокопович подібно, як у траґедокомедії, найбільше над внутрішньою боротьбою в душі Володимира, коли він задумав приняти христіянство. У тій проповіди згадує Прокопович, що „есть брань духовная“, в котрій „возстаютъ на насъ три неукротиміи и зѣло лютіи супостати — міръ, плоть и діаволъ“, а усіх їх поразив св. Володимир. У траґедокомедії виступають також сї три

---

1) Тихонравовъ: Сочиненія, II, ст. 135—138.

2) Сю проповідь напечатав по рукописї XVIII в. (з зазначеннєм ріжниць супроти її друку в III-ім томі проповідий Прокоповича: П. Ж. в статті: Слово Θеофана Прокоповича въ день св. равноапостольнаго князя Владиміра. (Кіевская Старина, 1888 р., XXII, Приложеніе къ № 7, ст. 1—14).

вороги проти Володимира, як біси: тїла, хули й світа. Докладнїйше розвиненнє боротьби з ними у проповіди відповідає місцями майже дослівно душевній боротьбі Володимира в драмі.

І богословські трактати Прокоповича стоять у тїсному звязку з його драмою. Його система богословя опираєть ся у многім на протестантських богословах. Вплив сього протестантського духа, яким був наскрізь перенятий Прокопович, можна би доглянути і в тім, що помимо церковно-релїґійного характеру, яким визначаєть ся значна частина „Владиміра", не відограє там духовенство майже ніякої ролї — про його дїяльність довідуємо ся тільки раз із оповідання про хрещеннє Володимира. Фільософ-посол, що спричиняє зворот у душі Володимира, виголошує, що правда, цїлї проповіди, але автор, як згадано, не говорить про се виразно, чи він є духовною особою. Релїґійні справи в драмі зависимі зовсїм від світської власти — ідея, котру опісля переводив Прокопович справді у дїло.

Вказано також на звязок „Владиміра" з двома творами Прокоповича, написаними 1716 р.: „Разглагольствіе тектона, си есть древодѣла съ купцемъ" і „Разговоръ гражданина съ селяниномъ да съ пѣвцемъ или съ дьячкомъ церковнымъ"[1]). У першім із тих дїяльоґів доказуєть ся, що не є гріхом запозичити ся богословськими відомостями від чужинців, передовсїм від Нїмців, хоч вони й неправославні й що Бог находить ся у кождій землї; другий дїяльоґ говорить про недостачі релїґійного життя Росії. Тут являють ся представителями відродження наук купець і горожанин, а їх противниками: тектон, селянин і поверховні Латинники. Далї говорить ся там, між иншим, також про таких невіж між Латинниками, як Жеривол у „Владимірі": „Есть еще злобные и завистливые невѣжды, которыи, завидуя на другихъ, себѣ въ чести равныхъ, а наипаче на меньшихъ хотя достоинствомъ или возрастомъ, однако правоумныхъ и силу Писанія лучше себе вѣдущихъ, и за тое самое ненавидя ихъ, когда что доброе сказываютъ или проповѣдуютъ истину слова Божія, отвращаются отъ нихъ и отъ Божіего словеси, не хотя ни слышати, ни разумѣти глаголемаго отъ устъ ихъ, аще и потребно быти къ настановленію своему по совѣсти знаютъ, и за симъ въ невѣденіи волею остаются".

Згадаємо ще, що Прокопович був також істориком. Висше наведено його висказ про вагу історії — але на загал був він

[1]) Петровъ: Очерки, ст. 228—234.

істориком, як виражаєть ся Філярет[1]), „очень посредственнымъ, чтобы не сказать, плохимъ“. Писав він: повість о смерти Петра I, історію Петра I до полтавського бою, про вступленнє на престіл цариці Анни, родословну роспись князїв і царів, повість про Кирила й Методія, про Амазонки, про Фльорентійський собор, про патріярше достоїнство в церкві й ин.[2])

Вже тих примірів досить, аби зрозуміти, що „Владиміръ“ Теофана Прокоповича стоїть у тїсному звязку з цілою його творчостю, що ся драма може бути подекуди виразом ідей і способу мислення самого автора — очивидно з тими важними обмеженнями, котрі висказано висше й котрі не позволяють приймати зовсім простолїнійного й у всїм ідейного розвитку душі Прокоповича.

Сей звязок „Владиміра“ із загальним способом мислення Прокоповича видно ще лїпше із характеристики поганських жерців у траґедокомедії. Вони являють ся одинокими противниками волї Володимира. Нема сумнїву, що деякі риси їх характерів списані з природи, що в них належить шукати неодної характеристичної прикмети сучасного Прокоповичеви православного духовенства — на се й натякає Прокопович безпосередно в своїй драмі[3]): Жеривол зоветь ся тут раз просто „попом“ — що правда, тільки в однім рукописї, бо инші мають тут слово; „мужа“[4]), але й тут сей муж зоветь ся „велебним“, як називано деколи священиків на Україні. Але Петров думає, що натяки на недостатки православного духовенства ледви були первісним наміром Прокоповича, бо він сам признаєть ся опісля, що такими іменами став називати частину православного духовенства що-йно по написанню своєї траґедокомедії.

Петров думає, що сатира Прокоповича звернена тут більше проти латинського духовенства, до котрого Прокопович відносив ся все ворожо. В тім може бути й частина правди й Прокопович міг мати в тім напрямі також взірцї хочби й у новолатинській драмі, де ще 1551 р. дає Наоґеорґ драму п. з. „„Hieremias, tragoedia nova ex propheta Hieremia sumpta hisce temporibus valde

[1]) Филаретъ: op. cit., ст. 21. [2]) Филаретъ: op. cit., ст. 22.

[3]) Тихонравовъ: op. cit., ст. 152.

[4]) II дія, 2 ява, де Піяр каже до Куроядa:

„Ругаешься; ни ли
Ти во грѣхъ вмѣняеши дерзокъ смѣхъ творити
Зъ мужа толь велебнаго?“ (Тихонравовъ: op. cit., „Примѣчанія“, ст. 29—30).

*

accommodata“, в котрій у полемічних цілях зближено культ Ваала й поганських богів із римо-католицьким культом[1]).

Але з другого боку сама дійсність, що окружала нашого автора, подавала йому основу до таких образів. Тодішнє українське духовенство було в значній части вибиране прихожанами зпоміж них самих; воно визначало ся невіжеством і грубостю й служило не так Церкві, як радше матеріяльним справам, а один із сучасників називає в 1670 р. сучасне йому духовенство „бруховымъ быдломъ“[2]).

А про духовенство в Росії говорить А. Архангельський[3]) таке: „Книги вкінці стали рідкостю, а в духовенстві й народі завмерла потреба просвіти; вони зійшли ся, зрівнали ся смаком і в значній мірі втратили почуття ріжниці обичайного й необичайного. Богословствованнє зводилось до питань: на якім дереві повісив ся Юда? Котрого місяця сотворив Бог Адама? і т. п., але й у тім виді служило воно розривкою для немногих; а обичайність і релїгійність розуміли ся часто як виповненнє тільки обрядів... Маса безпросвітного люду, полишаючи законних пастирів, слухала з ентузіязмом таємничих слів лжеучителів про прихід антихриста, про близький конець світа; пророками стали чарівники, ворожбити, волхви, баби-знахорки і т. п., що збогачували ся без перешкоди на кошт народа... пастирів добрих було мало й не було їх відки взяти. Священиками ставали безграмотні мужики, нерідко з холопів, котрі так і оставали холопами до гробової дошки: ряса не покривала їх умового убожества й не давала їм належного авторитету. Бідність, що давила духовенство, держала його в безпосередній зависимости від світських можновладників, відіймала у нього останню можність підняти ся морально... Висша церковна єрархія мало знала певного про се, що творилось по епархіях. Безначаллє обіймало й многі монастирі; там також упадала поволї строгість обичаїв і туди проникала розпуста; колишнї розсадники просвіти, ставали вони тепер приютом лїни й невіжества“. Сучасники жалують ся найбільше на пянство й користолюбність духовенства[4]).

І загалом, хоч у Росії XVII в. збільшила ся охота до читання (як се видно з розширення рукописних збірників найріжнороднійшого характеру), та кляса людий, що мала значіннє й силу,

---

[1]) Creizenach: op. cit., II, ст. 116—117. Рѣзановъ: Экскурсъ, ст. 11—12. [2]) Петровъ: op. cit., ст. 227—228.

[3]) op. cit., ст. 4—5. [4]) Idem: ст. 7.

гляділа на знаннє, як на єресь, незгідну з православєм[1]). На Україні не було вже, що правда, того недовіря до науки[2]), але й тут не стояла ще ся справа зовсім добре. Тому годї подумати, щоби так живо схарактеризовані стати, як Прокоповичеві жерцї, не мали звязку із суспільностю, для якої був призначений „Владиміръ". Противно, ті явні й скриті колючки православному духовенству, добре зрозумілі сучасній Прокоповичеви публицї, були тою солею, що веліла сучасникам цікавити ся сею драмою. Найліпшим доказом того ся буря обурення, що зірвала ся з того приводу в деяких кругах і повела до доносів на Прокоповича. А ті круги, противники Прокоповича, складали ся в головному з прихильників старини, з ворогів нових течій, репрезентованих передовсім Прокоповичем[3]). З усего видно, що в значній части справедливі слова Пекарського[4]): „Даремно говорять, що Прокопович являв ся у своїх творах обличителем і гонителем старих порядків тільки для догодження Петрови: ще як незнаний учитель фільософії й богословя в Києві, держав Теофан виклади, котрі опісля його вороги ославили як небезпечні, говорячи, що в них містилась „нова" наука. Крім того Теофан, ще не призваний до здійснення ріжних реформ царя, не щадив у своїх насмішках невіжества, прикритого внішним глибоким мисленнєм, обману, лицеміря й ин."

Певна річ, його жерцї виявляють не в одному анальоґії до подібних статтей у инших лїтературах[5]), але в головному — вони репрезентують людий, сучасних Прокоповичеви — й тому у їх характеристицї відбила ся найкрасше особистість автора.

VII. Вплив траґедокомедії „Владиміръ" на лїтературу XVIII в.

В новійшій научній критицї відограє важну ролю питаннє про се, як віднесли ся сучасні до даного артистичного твору, щоби виснити степень його популярности. Спеціяльно що до драми треба знати число представлень, далї число видань книжки, нагороду, яку дістав автор і т. п.[6]). Се домаганнє науч-

---

[1]) Пекарскій: op. cit., I, ст. 3. [2]) Idem, ст. 4. [3]) Про ворогів Прокоповича гл. у згаданій працї Чистовича. [4]) op. cit., ст. 481.

[5]) Гл. про се у згаданій працї Крайценаха.

[6]) Emile Hennequin: La critique scientifique. Париж, 1894, ст. 128 і д. Проф. С. В. Перетцъ: Изъ лекцій по методологіи исторіи русской литературы. Київ, 1912, ст. 219—220.

ної критики виходить із зовсім справедливого поміченя, що тільки такий твір подобаєть ся даному кружкови, котрий відповідає його духови. Сконстатованнє якогось почування у одної особи, у громади осіб, чи у народу в певну епоху позволяє нам пізнати його духову й моральну орґанізацію, бо, як згадано, твір подобаєть ся комусь, о скільки він виражає його духові особливости. Народи можна характеризувати їх артистами, публику її ідолами, масу провідниками[1].

Коли поглянемо з тої точки (котру можна приняти з деякими застереженнями) на „Владиміра“ Теофана Прокоповича, то побачимо, що сей твір представляєть ся з того боку в корисному світлі, як може мало котрий твір старої української драми. Він заховав ся аж у шести рукописах і то не тільки в ріжних місцях України (Київ, Галичина), але й на російській півночі (Москва, Петербург), при чім мова українського оригіналу примінювала ся там до російської публики. Рукописи походять із ріжних літ XVIII в. — знак, що „Владимір“ будив заціка вленнє протягом цілого XVIII в.

Що до числа вистав „Владиміра“ на сцені, то не маємо про се документальних даних. Знаємо тільки з наголовка сеї траґедокомедії у Тіхонравова, що вперве виставлено її в Київській академії 3 липня 1705 р. Але зовсім певно можна приняти, що „Владиміра“ виставляли що найменше стільки разів, кілько заховало ся його рукописів і менш більш у тих краях, де вони заховали ся — отже в Придніпрянській Україні, у Галичині (і то скоро по першій виставі) й у Москві та Петербурзі.

Також можемо сказати дещо про вражіннє, яке викликав „Владиміръ“ Теофана Прокоповича у сучасників.

Поминаючи глибоко вражених сею драмою прихильників старини, бачимо, що сучасники подивляли сю траґедокомедію. Свідчить про се хочби й київська поетика з 1735 р., де сказано: „Знаменитий опис козла в траґедокомедії славнїйшого Теофана, де Жеривол жалуєть ся перед Ярополком на Володимира“[2].

Поетичні правила Теофана Прокоповича, котрі він виложив не тільки теоретично у своїй поетиці, але й примінював практично у „Владимірі“, мали також не малий вплив на підручники поетики цілого XVIII в. Обширні виписки з Прокоповичевої поетики бачимо у професора поетики київської академії Л. Горки в 1707—

[1]) Hennequin: l. c.
[2]) Тихонравовъ: op. cit., ст. 25 „Примѣчаній“.

1708 рр., у Ґеорґія Кониського в 1745—1746 рр. й ин., а крім того, як згадано, видав Ґ. Кониський поетику Прокоповича з доповненнями 1786 р.[1]) Також у рукописї, найденім А. М. Лободою, що має наголовок: „Liber de Institutione poetica Roxolanae iuventuti revolutus et in Athenaeo Abrosiano Veliconovogardensi explicatus anno Christi 1741 octobris 22" — є третя глава другої частини п. н. „De tragoedia et tragica poesi, comoedia et comica poesi et tragico-comoedia" тільки незначним скороченнєм X й XI глави Поетики Теофана Прокоповича[2]).

Вплив „Владиміра" Т. Прокоповича на українську й инші літератури був дуже значний. Н. І. Петров починає „Владиміром" другий період київської шкільної драми[3]), бо Теофан Прокопович, „покінчивши своє образованнє в Римі й виховавши ся на клясичних образцях і на ліпших представителях відродження клясицизму й гуманїзму, став від 1705 р. проводити принципи відродження й гуманїзму і в київській академії та поклав початки більше свіжому й живому напрямови київської шкільної драми, зближаючи її до суспільного й народнього життя й до висших, духовних інтересів людства. Се — другий період єствовання київської шкільної драми, період розмірного її процвіту"[4]). Початкові драми сього періоду представляють три характеристичні моменти в історичнім розвитку сеї драми: 1) Новий, свіжий напрям у дусї відродження клясицизму, котрий, як і псевдоклясицизм, зображав якусь пристрасть замість характеру, держав ся трьох єдностий (дїлання, місця й часу), дїлив драми на пять дій і ин.[5]) Сей напрям стрічаємо у Т. Прокоповича. 2) Старий, реакційний напрям, тільки дещо змінений, проявляєть ся в драмі „Торжество Естества человѣческаго". 3) Середнїй напрям, що стремить до компромісу між старими й новими струями — його бачимо в траґедокомедії Л. Горки „Іосифъ патріарха" 1708 р.[6]) На ріжні драми тих напрямів і на дальші українські драми XVIII в. мав значний вплив „Владиміръ" Прокоповича. По його приміру писано траґедокомедії й дїлено на пять дій — а того не було досї в київській академії. Зміст драм, що повстали під впливом Прокоповича, став живійший і більш ріжнородний. Почато виводити на сцену не олице-

[1]) Петровъ: Очерки, ст. 210. [2]) Рѣзановъ: Памятники русской драматической литератури, ст. IV. [3]) Він триває відповідно до поділу Петрова від 1705 до 1762 р. [4]) Петровъ: Очерки, ст. 67 і 203. [5]) Так характеризує київський клясицизм і російський псевдоклясицизм Петров („Очерки", ст. 392). [6]) Idem: ст. 251.

творення відірваних понять і не алеґорії під іменами із староклясичної мітольоґії, а реальні особи. Появляють ся на сцені навіть історичні стати з рідної й нерідної та церковної історії (Богдан Хмельницький, сербські царі: Степан Неманя, Степан Душан і Вукашін, царгородський патріярх Фотій й ин.), а вони виступають в історичній обстанові, з індивідуальними рисами характеру[1]).

Вже на траґедокомедії „Іосифъ патріарха“, виставленій у второк по Сошествію св. Духа 1708, а приписуваній київському професорови поетики Лаврентію Горці, видно безсумнівний вплив Теофана Прокоповича. Се й не дивно, бо, як зазначено висше, був Горка прихильником поетичних теорій Т. Прокоповича[2]). Сам титул сеї драми виказує безперечну схожість із наголовком „Владиміра“ (пор. слова Л. Горки: „въ преславной Академіи Кіевской на позоръ россійскому христолюбивому роду отъ благородныхъ россійскихъ сыновъ дѣйствіемъ, еже отъ поетовъ нарицается трагедо-комедія. . показанній“)[3]). Далі слова Зависти, котрі вона говорить про Йосифа до його друга в 2 яві II дії:

„Подвигну нань самаго преисподня ада,
Наполню сердца многихъ смертоносна яда,
Призову на погибель всю адскую силу,
Да воскорѣ прибѣгнутъ ко моему дѣлу“ [4])

пригадують дуже грозьби Жеривола супроти Володимира в розмові з Ярополком[5]). І загалом Завидь, що нарікає на Йосифа за його непошановання єгипетських богів і звичаїв, пригадує Прокоповичевих жерців, що лякають ся христіянства. — Хвальба й грозьби Прелести в 3 яві II дії супроти неподатного Йосифа[6]) мають свою паралєлю в словах біса тіла, яким він похваляєть ся поконати Володимира[7]).

Драма Л. Горки мала, здаєть ся, якийсь звязок із гетьманом Іваном Мазепою, подібно як і „Владиміръ“ Прокоповича[8]). У композиції траґедокомедії й зображенню осіб видно також очивидний вплив Т. Прокоповича. Наслїдуючи „Владиміра“, виводить Л.

---

[1]) Idem: ст. 210—211. [2]) Сю драму видав Н. Тіхонравов (Руескія драматическія произведенія, II, ст. 356—427). Її розбір гл. у Н. Петрова (Очерки, ст. 249—250). Опис ще одного, неповного рукопису сеї траґедокомедії, цікавий іза сценїчних заміток, подав Петров на иншому місці. [3]) Тихонравовъ, op. cit., ст. 356. [4]) Idem: ст. 359. [5]) Idem: ст. 290. [6]) Idem: ст. 372—373. [7]) Idem: ст. 299—301. [8]) Виходилоб се з уставлення хору при кінці IV дії. Гл. про се: Петровъ: Очерки, ст. 244.

Горка Прелесть, що зовсім відповідає бісови тіла Прокоповича, третя особа оповідає в обох авторів про деякі події. Вкінці сама назва драми траґедокомедією й її поділ на 5 дій повстали без сумніву також під впливом Прокоповича[1]). Але Л. Горка не міг наслідувати таких прикмет, як живости представлення подій і осіб, або гумору Т. Прокоповича, простоти композиції, звязку із сучасностю[2]) й ин. Перевисшає він Прокоповича силою представлення любовної пристрасти й виведеннєм на сцену пристрасної жінки (Велможа)[3]).

Також під впливом Теофана Прокоповича стоїть одна із найкрасших київських драм: „Милость Божія“, „репрезентованная въ училищахъ Кіевскихъ въ 1728 году“[4]). Автором її уважає Н. І. Петров учителя поетики в київській академії в 1728 р. Теофана Трофимовича[5]).

Вже Михайло Максимович завважав деякі подібности сеї драми з творчостю Теофана Прокоповича й навіть думав, що Прокопович був її автором[6]). Але хоч деяких подібностий „Милости Божіей“ з „Владиміром“ годі заперечити — все таки видно на перший погляд, що Прокопович не міг бути автором сеї драми: стиль драми й передовсім будова вірша вказують без сумніву на двох авторів. І загалом вплив „Владиміра“ на сю драму незначний. Історичний підклад, що повів до більше світського змісту, й поділ на 5 дій — се булоб ще найважнійше з того впливу. Деякі вислови в обох драмах також подібні, але се можуть бути й припадкові анальоґії. Пр. слова монольоґу Богдана Хмельницького в 1-ій яві І-ої дії:

„Се ли достойная мзда? Сія ли заплата
За службу нашу? Се ли зыскъ нашъ и интрата
За неисчислимые пріятые раны“...[7])

нагадують подібні жалоби Прокоповичевого Ярополка[8]).

---

[1]) Петровъ, op. cit., ст. 245. [2]) Деякий, хоч непевний звязок із сучасностю добачують у драмі Л. Горки у висловах про слуг (гл. пр. Петровъ, op. cit., ст. 249—250). [3]) Idem: ст. 246—249. [4]) Idem: ст 260—266. [5]) Idem: ст. 261. Ся драма обговорена тут на ст. 259—270. [6]) Собраніе сочиненій М. А. Максимовича, Томъ I, Кіевъ, 1876, ст. 508—509. Тут же й (ст. 486—508) видано сю драму й я користував ся сим текстом. Питаннє про авторство „Милости Божіей“ розглянено докладнійше у Стешенка, op. cit., ст. 296—299. [7]) Максимовичъ, op. cit., ст. 486. [8]) Тихонравовъ, Рус. драмат. произв., II, ст. 281.

Розмір і ритміка хору І-ої дії:

„Не видишъ, Поляче,
Кто на тебе плаче"...[1])

подібні до сеї частини хору Прелести у „Владимірі", що починаєть ся словами: „Познай любезне"...

В 2-гій яві V-тої дії бажає Україна цареви Петрови II й „его вѣрному вождy, Даніилу"[2]) всякого добра, подібно, як того бажав Прокопович в епільозї своєї драми Петрови I й гетьманови Іванови Мазепі.

Лишаючи на боцї „Трагедокомедію, изданную въ Академѣи Кіевской... Сильвестромъ Ляскоронскимъ... 1729 года"[3]), котра нагадує „Владиміра" хиба назвою „трагедокомедія", а що до змісту й будови ріжнить ся від драми Прокоповича[4]), згадаємо про „Трагедію сирѣчъ печалную повѣсть о смерти послѣдняго царя Сербскаго Уроша V и о паденіи Сербскаго Царства"[5]). Автором сеї драми був вихованець київської академії Мануїл (в монашестві Михайло) Козачинський, але вона видана „пречищена и справлена" Йованом Райчем († 1801 р.), котрий справив у нїй мову (зглядно передовсїм правопис) і додав дещо до тексту[6]) й надрукував її у Будимі 1798 р. (Козачинський написав свою траґедію 1733 р.).

Під оглядом будови й характеру драма Козачинського ріжнить ся досить від траґедокомедії Прокоповича (вона поділена на 10 дій, на сценї являють ся такі ефекти, як: убийство, грім; про єдність часу нема мови, бо драма обіймає важнїйші хвилї із сербської історії, від кінця XII до другої четвертини XVIII в.[7]) й ин.), але в поодиноких частях стоїть Козачинський під таким сильним впливом „Владиміра", що місцями тільки переробляє цїлі уступи з нього[8]). Без сумнїву й сама гадка написати драму із сербської історії повстала у Козачинського під впливом Прокоповича і може

---

[1]) Максимовичъ, op. cit., ст. 487. [2]) Idem: ст. 506. [3]) Її видав С. Т. Голубев в „Трудахъ Кіевской Духовной Академіи" за 1877 р., вересень. Сеї драми не мав я в руках. Гл. про неї: Петровъ, Очерки, ст. 270—276. [4]) Зазначитиб ще хиба, що й у Ляскоронського виступає Прелесть. [5]) Сю драму видав А. Соболєвський (Неизвѣстная драма М. Козачинскаго. Чтенія въ Историческомъ Обществѣ Нестора лѣтописца. Книга пятнадцатая, Кіевъ, 1901, Отдѣлъ III, ст. 49—122. Гл. про се: Петровъ. Очерки, ст. 280—285. [6]) Соболевскій: op. cit., ст. 49—51. [7]) Петровъ, Очерки, ст. 284—285. [8]) Завважав се й Петров.

ще й „Ммлости Божіей"[1]). Далї підчеркненнє значіння науки й шкіл завдячує Козачинський бодай частинно також впливови Прокоповича. Місць, що нагадують просто дослівно „Владиміра", в траґедії Козачинського богато. І так пр. привіт першого боярина цареви Стефанови (І дія, 2 ява)[2]) нагадує слова фільософа при його входї до кн. Володимира. Також дальші слова того боярина:

„Не буди владычеству твоему въ досаду,
азъ бы сказалъ, да съ перва хрістіанскому стаду" і т. д.[3])

зовсїм подібні до слів Прокоповичевого фільософа.

Благання Жеривола приходять нам на гадку, коли читаємо слова царя Стефана до Вукашина (III дія, 2 ява):

„Мышлю тебѣ отъ нынѣ о Княже всезлатий,
вседрагій, вселюбимый, все царство отдати"[4]).

Довша промова Вукашина до собора[5]) (IV дія, 1 ява) є розширеною парафразою пісні Куроядa, котрою він взиває народ на празник Перуна, подібно, як монольоґ матери на початку VI дії[6]) є парафразою (місцями дослівною) монольоґу Ярополка. Сластолюбіє (IV дія, 2 ява)[7]) говорить у многім подібно, як Прелесть у „Владимірі".

І сценїчні ефекти запозичені деколи від Прокоповича (хоч на загал з того боку драма Козачинського ріжнить ся, як згадано, від „Владиміра"). При кінці IV дії виступає „Сѣнь Душанова"[8]), а в І-ій яві VII дії оповідає Вукашин про сцену убийства (яку він бачив у снї) зовсїм так, як Ярополк розказує про своє убийство, наводячи майже такі самі злі знаки, що віщували нещастє[9]). Волхв, що виступає в тій самій яві[10]), говорить подібно, як Жеривол.

Вкінці пісня „Серблії" в 2-ій яві IX дії[11]) навіяна мотивами з хору Прелести.

Як бачимо, вплив „Владиміра" на сю траґедію Козачинського був дуже великий.

Також дещо спільне з „Владиміром" має й друга драма Мануїла Козачинського, написана вже в Київі около 1737 р. п. н.

---

[1]) Петровъ, op. cit., ст. 285. [2]) Соболевскій, op. cit., ст. 62. [3]) Idem: ст. 64. [4]) Idem: ст. 75. [5]) Idem: ст. 79—80. [6]) Idem: ст. 97—98. [7]) Idem: ст. 82—84. [8]) Idem: ст. 86—87. [9]) Idem: ст. 105. [10]) Idem: ст. 105—106. [11]) Idem: ст. 112—114.

„Образъ страстей міра сего“ [1]), але поки що лишаю сю драму на боці.

Вплив „Владиміра“ Теофана Прокоповича слідний також на деяких драмах, виданих Резановим[2]). І так дещо спільного має „Владимір“ із „Дѣйствіе-м на Рождество Христово“, виданім по рукописі XVII в.[3]). Се „Дѣйствіе“ зложив Українець[4]). І. Стешенко думає, що ся драма „відносить ся коли не до кінця 17 віка, то найпізнійше до перших років 18-го“[5]).

Але хвальби Зависти, Коварства й Убийства в 8-мій яві[6]), що вони зможуть перешкодити Богу, подібні де в чім до хвальби бісів у „Владимірі“. Колиб наш здогад про вплив Прокоповичевої траґедокомедії на сю драму був правдивий, то написаннє „Дѣйствія“ належалоб віднести до часу по 1705 р.

Більше впливу Прокоповичевого „Владиміра“ знайдемо в „Різдвяній драмі“, виданій В. Резановим із збірника XVIII в.[7]) Стешенко уважає її одночасною із що-йно згаданою драмою й додає, що в „Різдвяній драмі“ „мається 4 дії, і це ніби наближує її до писаних по вказівкам Прокоповича, але короткість цих дій, прімітівність викладу і присутність пролога вказують на її незалежність од такого впливу, коли навіть не на попередність в хронології. Зміст твору мусить се довести навіч“[8]). А далі додає згаданий історик української драми: „...вельми оживляє пєсу епізод з жерцями, що змальовані цілком реально і наближують її до життя дійсного. В цьому смислі вона нагадує „Владимира“ Прокоповича і різдвяний твір Дим. Ростовського і продовжує їх традіцію“[9]).

Але наша „Різдвяна драма“ написана без сумніву під впливом „Владиміра“. Вказують на се хочби й згадані Стешенком жерці. В 1-шій яві III-ої дії виступає двох жерців Аполльона[10]),

[1]) Видана в „Трудахъ Кіевской Духовной Академіи“, 1877 р., вересень, ст. 616—665. Гл. про неї: Петровъ, Очерки, ст. 286—293. Авторство сеї драми приписує М. Козачинському Н. І. Петров. Сеї драми не мав я тепер в руках. [2]) В. И. Рѣзановъ. Памятники русской драматической литературы. Школьныя дѣйства XVII—XVIII вв. Приложеніе къ изслѣдованію „Изъ исторіи русской драмы“, Нѣжинъ, 1907—1909.

[3]) Idem: ст. 1—17. Обговорив сю драму: Петровъ. Очерки, ст. 342—346 і також: Стешенко, op. cit., ст. 243—247. [4]) Стешенко, op. cit., ст. 246—247. [5]) Idem: ст. 246. [6]) Рѣзановъ, op. cit., ст. 11

[7]) Рѣзановъ. Памятники, ст. 18—32. Її обговорено у: Стешенка, op. cit., ст. 247—253. [8]) Стешенко, op. cit., ст. 247.

[9]) Idem: ст. 253. [10]) Рѣзановъ, op. cit., ст. 26—27.

названих: Жрецъ 1-шій, Жрецъ 2-й. Перший жрець, подібно як Жеривол у „Владимірі", боїть ся зменшення жертв:

„Тѣмъ уже упражнятся приносы святыи,
Аще на свѣтѣ будутъ тол судіи злыи".

Другий жрець говорить декуди навіть словами Прокоповича:

„Сотворихомъ тебѣ жертвы тучны и кадила,
Дабы твоя на земли слава не изтлѣла,
Откуду в нѣмъ доволства, мнѣ же будутъ жертвы"...

Також майже дослівно повторені Прокоповичеві слова в монольоґу „Благовѣстія" (II дія, 1 ява):

„Той нынѣ на престолѣ сѣдяй превысокомъ
Долная и горная зритъ всевидящим окомъ" [1]) і т. д.

Тих примірів доволі, аби виказати вплив „Владиміра" на сю драму, котра тим самим повстала по 1705 р.

Траґедокомедію Прокоповича нагадує також початок драми „Царство Натури людской":

„Богъ прежде вѣкъ царствующи во вѣки вѣка,
На образъ свой сотвори в часѣ человѣка".[2])

Але ся подібність (із словами фільософа) може бути припадкова, бо зрештою годї доглянути в тій драмі впливу Прокоповича.

Деякий вплив Теофана Прокоповича добачують також в обох драмах учителя поетики в київській академії єромонаха Митрофана Довгалевського: в рождественській драмі, виставленій 25 грудня 1736 р. п. з. „Комическое дѣйствіе"[3]) і в його пасхальній драмі, виставленій 10 квітня 1737 р. п. з. „Властотворній образъ человѣколюбія Божія"[4]). А саме брак імен староклясичних богів і алеґорій та намаганнє станути на реальнім ґрунтї св. Письма й передання — могли повстати під впливом поетичних правил Прокоповича[5]). Але зрештою в драмах Довгалевського годї доглянути слідів впливу „Владиміра".

По свойому характеру й 5-дієвій формі пригадує „Влади-

[1]) Idem: ст. 24. [2]) Idem: ст. 121. [3]) Видав: В. И. Рѣзановъ. Памятники русской драматической литературы. Школьныя дѣйства XVII—XVIII вв. Нѣжинъ, 1907—1909, ст. 169—182. Обговореннє сеї драми гл. у Петрова, Очерки, ст. 294—304. [4]) Видав: В. И. Рѣзановъ. Памятники русской драматической литературы, ст. 183—203. Обговореннє сеї драми гл. у Петрова, Очерки, ст. 304—319. [5]) Петровъ. Очерки, ст. 320.

міра" Т. Прокоповича драма, приписувана префектови новгородської семінарії в 1740—1743 рр. Інокентію Одровонж-Мигалевичеви п. з. „Стефанотокосъ", представлена 19 грудня 1742 р. в новгородській семинарії[1]).

Але у подробицях впливу Прокоповича на сю драму годі виказати.

Декуди подібна до Прокоповичевого „Владиміра" „Трагедокомедія о тщетѣ міра сего, составленная Варлаамомъ Лащевскимъ и репрезентованная въ Академіи Кіевской" около 1742 р.[2]) Вже сама назва „трагедокомедія" нагадує драматичну форму, введену в українську літературу Прокоповичем. Також змальованнє обжирства й піянства навіяне, здаєть ся, згадками із „Владиміра". Зрештою більший вплив на сей твір Лащевського мали два діяльоґи Прокоповича, про котрі згадано висше.

Подібна в неодному до драми Варлаама Лащевського є траґедокомедія Ґеорґія Кониського „Воскресеніе мертвыхъ", виставлена 1746 р.[3]). Ся драма збудована по пляну „Владиміра"[4]).

На історичнім тлї, розвиненім так щасливо Т. Прокоповичем, оперта й траґедокомедія учителя поетики київської академії Ґеорґія Щербацького п. н. „Трагедокомедія, нарицаемая Фотій", виставлена в київській академії 18 мая 1749 р.[5]).

З того досить довгого ряду відомих досї драм, у котрих відбив ся вплив „Владиміра" Прокоповича і його поетичних правил, бачимо, що сей вплив був великий і благодатний. Красшими шкільними драмами того часу були ті, що їх зложено в дусї відродження клясицизму й поетичних тоерій Т. Прокоповича[6]). Тому можна з деякими застереженняии сказати, що „Владиміръ" творить епоху в розвитку української драми. Від нього починаєть ся зво-

---

[1]) Видав В. И Рѣзановъ. Памятники русской драматической литературы, ст. 233 - 304. Тут подано й варіянти ріжних рукописів сеї драми. Рукописи „Стефанотокоса" обговорені тамже, ст. III—XVI. Обговорив сю драму: Петровъ, Очерки, ст. 324—331. [2]) Обговорив сю драму: Петровъ, Очерки, ст. 358—363. Видав її: Николай Тихонравовъ: Лѣтописи русской литературы и древности, т. I, Москва, 1859, ст. 3—16, де вона має заголовок: Трагедокомедія о награжденніи въ семъ свѣтѣ пріисканнихъ дѣлъ мзды въ будущей жизни вѣчной, сложенная Варлаамомъ Лащевскимъ въ Академіи Кіевской" (ст. 5). [3]) Видана Тіхонравовим у згаданім видавництві. Обговорив сю драму: Петровъ, Очерки, ст. 363—368. [4]) Петровъ, op. cit., ст. 364. [5]) Видана в недоступних поки що для мене: Трудахъ Кіевской Духовной Академіи за 1877 р. Сю драму обговорив: Петров, Очерки, ст. 383—389. [6]) Петровъ, Очерки, ст. 390—391.

рот до ліпшого в її історії. Проявило ся се передовсім у доборі свіжих, досі небувалих тем з рідної історії. Характеристика осіб і розвій подій стає живійший, бо українська драма буває що раз більше вразлива на питаннє сучасности. На се останнє вплинули без сумніву історичні обставини, серед яких найшла ся тодішня Україна й її письменники, але нераз належить се приписати просто впливови Прокоповича. Будова драми й виведеннє ділаючих осіб, а передовсім упрощеннє акції, завдячує також богато Прокоповичеви. Немаловажне було також очищеннє стилю драми, а саме значне обмеженнє уживання імен із клясичної мітольоґії й покинення надмірного алєґоризму. Усе те були здорові зерна, що спричинили поступ в українській драмі. Не пішла українська драма в одній важній точці за Т. Прокоповичем — у його розумінню траґедокомедії як рода драми, де виступає поважний елємент побіч комічного. І далі остав комічний елємент найчастійше відділений від поважної акції. Повело се що правда до витворення живих, реальних і справді комічних картин із народного побуту XVIII в., але з другого боку ставали ті картини чимось менше важним в очах публики. Так позбавляла ся поважна драма найціннійшого елєменту, що вязав її найбільше з сучасним життєм. Примір Прокоповича найшов свойого продовжателя, можна сказати, аж в Івані Котляревськім.

„ВЛАДИМІРЪ“
Теофана Прокоповича.
(З Крехівського рукопису.)

Владиміръ, всѣхъ славенноросійских странъ князь и повелитель, от невѣрія тми во великіи свѣтъ евангелскіи духомъ святим приведенъ в лѣто от Рожд. Христова цпи; нинѣ же в преславнои Академѣи Могило-Мазеповїанскои Кѣевскои привѣтствующой Ясне Велможного Его Царс. Вел. Воиска Запорож. обоих странъ Днепра Гетмана и славнаго Чину с. Андрея Апостола Каваліѥра Іоанна Мазепи, превеликаго своего Ктитора, на позоръ россїискому роду от благородних россїиских синовъ добрѣ зде воспитуемих дѣиствіем, еже от поетовъ нарицает ся траґедокомедія, лѣта Господна аѱе Іюл. показаннїй. [1])

Дѣйствїе а҃. [2])

Явленїе а҃.

Ярополкъ, братъ Владимеровъ, от него жъ убїеннїй, про несшеи ся славѣ, яко Владимеръ Христову вѣру хощетъ прїяти, изходитъ от безднъ адовихъ, акиби посланнїй от дѣмоновъ, братнему намѣренїю творити препятїе.

Явленїе в҃.

Ярополкъ, обрѣтъ верховнаго жерца и волхва, именемъ Жеривола, откривает ему мисл Владимерову, притом, и коимъ самъ образомъ от брата убїенъ бист, повѣтствуетъ. Жериволъ, разяреннїй, обѣщает ся всю свою волшебную силу на князя подвигнути.

Дѣйствїе в҃.

Явленїе а҃ [3]).

Празнику бога Перуна пришедшу, жрецъ Куроядъ трубитъ: гласяще людеи къ приношенїю жертви.

Явленїе в҃.

Исходитъ инъ жрецъ, Пїяръ именемъ, и запрѣщаетъ Куроядy, да не движет всуе народа, не имущей бити жертвѣ; се же того ради, яко позна бити неготова велебнаго Жеривола, сказуя: како его видѣлъ сквозѣ пустиню бѣгающа и дѣмоновъ зовуща.

---

[1]) *T.:* Владимірь, славеноросcійскихъ странъ князь и повелитель отъ невѣрія тми въ свѣтъ евангелскій приведенній духомъ святимъ отъ рождества христова 988, нинѣ же отъ православной академіи могилеанской и кіевской на позоръ россійскому роду отъ благородныхъ россійскыхъ сыновъ, добрѣ здѣ воспитуемыхъ, дѣйствіемъ, аже отъ піитъ нарицается трагедокомедія, лѣта господня 1705 іюля 3 дня показанній. [2]) У *T.* сього „Сінопсіса“ нема. [3]) У рукописї оба сї титули переставлені.

Явленїе г҃.

Смутившим ся жерцем, приходитъ скорбнїи Жериволъ и, всуе от другов потѣшаемїй, сказуетъ же о обѣщаннои помощи. Но зде странним видѣнієм (трусъ[1]) идоловъ узрѣвъ) устрашенъ, поетъ пѣснъ волшебную, глася духовъ на помощъ.

Явленїе д҃.

Бѣсъ мира и бѣсъ хули на гласъ жерцовъ приходятъ и желаемую помощъ обѣщаютъ.

Явленїе є҃.

Бѣсъ тѣла или похоти плотскїя, мало нѣгдѣ умедлѣвши, прибѣгаетъ и такожде пособствовати глаголетъ себе готова.

Хоръ или ликованїе.

Жерци, от бѣсовъ потѣшеннїи, чарами оживляютъ идоловъ и с ними купно предъ побѣдою торжествуютъ и скачутъ.

Дѣйствїе г҃.

Явленїе а҃.

Владимеръ съ Борисом и Глѣбомъ, синами, бесѣдуетъ о послѣ от царя греческого присланним и совѣтъ о воспрїятїи вѣри Христовой дающемъ.

Явленїе в҃.

Жериволъ, вохода ко князю испросивъ, скорбную вѣстъ приноситъ, акиби бози зѣло разболѣша ся; на что от Владимера помощи и милости проситъ. Но княз, суетную печалъ смѣхомъ избивъ, аки еще не вѣдущу совѣтъ царскїи, отсилаетъ же волхва на время, повелѣвая, да, егда прїидетъ поселъ, возвратит ся и да препрет ся словомъ.

Явленїе г҃.

Вшедшу послу, входитъ и Жериволъ съ другами. Повелѣнїемъ же княжимъ начинаетъ прѣнїе съ философомъ и многїи буесловнїи вопроси съ гордостїю и кѣченїемъ предлагаетъ. Дерзостїю же его прогнѣваннїи князъ, вонъ изгонитъ жерцовъ.

Явленїе д҃.

Философъ проповѣдъ простираетъ: а҃) яко аще и невидим ест Богъ, обаче бити Єго явѣ естъ; в҃) яко единъ Богъ; г҃) яко вѣкъ будущїи естъ; д҃) о созданїи мира и человѣка; є҃) о человѣчемъ паденїи; ѕ҃) о воплощенїи Сина Божїя и прочїи откровенних таинах[2]); з҃) наконецъ проповѣдует будущїи денъ суднїи. И конечнѣ Владимера къ вѣрѣ прекланяетъ.

---

[1]) В ркп.: тусъ. [2]) Здаєть ся, повинно бути: и прочее о откровенних таинах.

Дѣиствїе д҃.

Явленїе а҃.

Владимеръ сином своим сонъ повѣтствуетъ: в нем же наважденїемъ дїяволским от различних видовъ устраши ся.

Явленїе в҃.

Владимеръ, отславъ сини, терпитъ искушенїя. Миръ бо ему горделивїя, бѣсъ же хули хулнїя, плотъ же плотскїя помисли наводятъ. Онъ же, тако бѣтствуя, наконецъ вся искушенїя побѣждает и идетъ къ исполненїю волѣ Господней.

Хоръ.

Прелестъ со многими другинями зоветъ Владимера, да возвратит ся, и различними страстми, веселими и скорбними, ликъ свои мѣшаетъ. Не услишанна же сущи, отмстити ему грозитъ.

Дѣйствїе е҃.

Явленїе а҃.

Куроядъ и Пѣяръ плачутъ о опроверженїи идоловъ, еже бистъ въ Кѣевѣ повелѣнїемъ Владимера, такожде и о болѣзни честного Жеривола.

Явленїе в҃.

Мечиславъ[1]), вождъ воевъ россїиских, пут...[2]) ...аемъ находит на жерцовъ и видя идоли стояща, сварит ся на преступниковъ воли княжеи. Они же о семъ акиби не вѣдали, много лгуще, отрицают ся. Мечиславъ, укоривъ и изгнавъ жерцовъ, идоли со вои крушитъ. Се сотворше, единъ от воевъ, именемъ Храбрїи, повѣтствуетъ Мечиславу (не бивши при крещенїи Владимера), коимъ образомъ и чиномъ къ крещенїю идяше Владимеръ и како храмъ украшенъ бяше.

Явленїе г҃.

Приходитъ вѣстникъ ко Мечиславу со епѣстолїею от Владимера; в неиже Владимер повѣствует о своем крещенїи, како чешуя[3]) от очесъ его чудеснѣ отпадоша. Посилает же в даръ Мечиславу щитъ и хоруговъ, обое крестом знаменанно. Мечиславъ со вои торжествуетъ.

Хоръ.

Андреи святии радует ся о исполнившем ся его пророченїи (еже иногда, водрузивъ крестъ на горахъ кїевскихъ, проглагола о имѣвшем просияти благочестїи). Таже духомъ пророчествуетъ и о еще будущихъ в Росїи вещехъ: о мученикахъ, о преподобнихъ печерскихъ, о церквахъ многихъ, о нашествїи Батїевомъ,

---

[1]) У ркп.: Мечислувъ. [2]) Тут одного чи двох слів не достає, бо рукопис саме в тому місці ушкоджений. [3]) Се слово написане невиразно.

потомъ и о нинѣ славою цвѣтущихъ российскихъ свѣтилахъ, Панахъ и ктиторехъ и благодѣтелехъ нашихъ[1]).

ТРАЕДОКОМЕДІА[2]).

Дѣйствїе а҃.

Явленїе а҃.

Ярополкъ.

З безднъ подземних, з огненной вихожду геенни
Ярополкъ, братнѣмъ мечемъ лютѣ убїеннїй,
Братъ князя Владимера. Ни! Глаголъ сей ложнїй:
Не Владимеръ мои братъ естъ, братъ мои ест безбожнїй
Братоубїйца! Кая лестъ! Многажди красно
Їмя будетъ, но своей вещи несогласно.
Владимеръ владѣніе мира знаменуетъ,
А братъ мой сродственнїй кровїю воюетъ.
Братъ мой, о горе! и сей глаголъ неистовїй:
Врагъ мои, супостатъ лютїи, жрецъ моея крови!
Сїя ли знаменїя братнеи любви? Сїе
Усердїе ко брату? О вѣкъ мои! О днїе
Лукави! Да помрачитъ васъ мракъ нечаяннїй!
Но гдѣ есмъ? О лютѣ мнѣ! Гдѣ есмъ окаяннїй?

---

[1]) Перед властивим текстом іде у Т. сей прольоґ, котрого нема в К.: Прологъ къ слышателемъ. Служаще обичному уставу, въ академіи нашой отъ лѣтъ многихъ хранимому, се и мы, аще и послѣднѣйшіи, недозрѣли плоди трудовъ нашыхъ на позоръ вамъ производимъ, великоименитіе и благороднiи слышателіе! А яко не ино что, токмо повѣсть о обращеніи къ Христу равноапостолного нашого Владимера, обичнимъ дѣйствіемъ представити умислихомъ, — вина бяше, яко то и мѣсту сему прилично, и свойственно слышателемъ мнится быти: приличенъ дому есть образъ господина; свойственная память сыномъ отшедшаго далече отца своего (се же и домъ Владиміровъ, се и Владимірова чада крещеніемъ святимъ отъ него рожденная), что̀ паче всѣхъ изящнѣе на тебѣ является, ясневелможнїй пане, ктиторе и добродію нашь, емуже и строеніе сего отчества Владимероваго по царю отъ Бога врученно есть, и Владимеровимы идяй равнимы ему побѣдамы, равною о Россіи икономіею, лице его яко отческое сынъ на тебѣ показуетъ. Убо сего изображеніе пріими отъ насъ, яко того жь великій наслѣдникъ, вмѣсто привѣтствія: зри себе самаго въ Владимерѣ, зри въ позорѣ семъ, аки въ зерцалѣ, твою храбрость, твою славу, твоей любвы союзъ съ монаршимъ сердцемъ, твое истинное благолюбіе, твою искренную къ православной апостолской единой церквы католическія вѣры нашой ревность и усердіе. [2]) *Т.*: vacat. 2. *Т.*: братнимъ. 4. Так є також у *Київ.* і *У.* В тексті *Т.:* Яко не Владимеръ мой братъ есть, но безбожнїй. 8. *Т.:* съ родственною. 9. *Т.:* и се глаголъ. 10. Так є в *У.* і *Київ.* У *Т.:* Врагъ мой, супостатъ мой, жрецъ моея есть крови! 11. *Т.:* братной.

Что вижду? Кїевъ се естъ? Горе мнѣ, о горе!
Умершїй единою, се уже повторе
Умрѣти чаю. По что, плачевнїй удоле
Адскїй, послалъ мя еси сѣмо? Сїе поле
Болшую скорбъ и позоръ лютѣишїи имѣетъ:
Увидитъ мя Владимеръ и паки убїетъ.
Аще же и не можетъ мечъ духа убити,
Обаче кая туча, кая скорбъ — видѣти
Мѣста сїя! Здѣ княжїи престолъ, здѣ державу
Всеросїйской области и толику славу
Братъ завистнїй съдержитъ! Аз же прїяхъ рани,
Азъ смертъ подяхъ горкую, тоеяжди страни
Отчичъ, дѣдичъ, наслѣдникъ. Кто от васъ, о бози,
Тако владѣетъ? Еденъ или мнози
Промислъ вещемъ имате? Такова ли ваша
Правда? Братоубїици честъ за казнъ прїяша,
А его же убиша, смерти неповинна,
Еще низверженъ естъ в ровъ темних! О безчинна
Сонъма вашего бози! Но кая мя сила,
Сїя вражда на сїе мѣсто понудила
Изїйти з безднъ адових? Скорбъ тамо велика;
Но горѣе от огня гризетъ человѣка
Завистъ неумолима. Здѣ убо утробу
Мою завистъ снѣдаетъ, здѣ мене къ гробу
Болѣзнъ влечетъ внутрняя. Лучша би умрѣти
Паки — тако не могу окаяннїи зрѣти
На цвѣтущую областъ враждебнаго брата.
Здѣ его сокровища, здѣ царска полата,
Здѣ врагъ мой, на престолѣ сѣдя превисоком,
Самъ честенъ сїй, прочїих величавим окомъ
Презираетъ — сам токмо драгїи, свѣтлїй, златїи,
Прочїи, пред ним просто не могуще стати,
Гиблютъ себе смиренно; иннїй же под нозѣ
Падъ, лежитъ и бездушенъ трепещетъ на мнозѣ.
Мнози от иноземних приходятъ со дари,
Господемъ зовутъ. Онъ же, окружен боляри,
Легким степенемъ сѣмо и овамо ходитъ
И, всѣхъ уничижающе, бровъ горду возводитъ.
О лютѣ мнѣ! лютѣ мнѣ! Весма изчезаю!
Весъ гину от зависти и не ощущаю

---

20. *К.:* на боці дописано: г҃. 22. *Т.:* кая туга, кая скорбь. К. оборот. 25. *Т.:* содержитъ. 28. *Т.:* Тако владѣетъ міромъ? Единъ или мнози. 29. В *К.* повторено на боці: такова ли. — *Т.:* вещей. 32. *Т.:* Еще въ ровъ естъ низверженъ темнїй! О безчинна. 34. *К.:* враждо. — *Т.:* Чїя вражда. 38. *Т.:* ко гробу. 39. *Т.:* внутрная. Лучше бы. 42. *Т.:* палата. 44. *Т:* величавимъ. 45 Лист 2. 46. *Т.:* не смѣюще стати. 51. *У.:* Рѣдкимъ ступенемъ. 52. *Т.:* всѣхъ удивляющи.

Утробъ въ мнѣ ражженнихъ. Вещъ естъ невозможна
Не завидѣти тому, иже братъ сїи ложна
Їмене искренному брату своей части
Завидитъ и завистной не насититъ ся страсти,
Аще не в братнеи кровѣ мечъ лютїи упоитъ.
Коих убо золъ ему желати достоитъ?
О граде тяжкїи моим очесемъ! О злаго
Жилище разбоиника! Добрѣ таковаго
Князя достоинъ сеи, аще болѣзнъ чужда
Не болитъ тебе, аще неправда и нужда
Иматъ мѣсто у тебе. И еще повсюду
Приноситъ ся вѣстъ, не вѣмъ, изшедшїи откуду,
Аки би Христовъ законъ в тебѣ иматъ бити
И з богами Владимеръ дерзнетъ бранъ творити.
Христе! Аще ти еси царъ и господъ всея
Твари, гдѣ сутъ истинни? Гдѣ правди твоея
Неложное мѣрило? Убїица во славѣ
От тебе вѣнчанъ будетъ? И тако державѣ
Твоей угождаетъ ся? Сродственнїя крови
Губител любимъ тебѣ? О судъ неистовїй!
Но ви, бози лучшїи, привратѣте сѣмо
Уми прозорливїи; виждте, что творимо
Зде будетъ: Владимеру брата не довлѣетъ
Убити, бранъ вознести на боговъ имѣетъ.
Что ся вам мнитъ? Тебѣ наипаче, державнїй
Перуне! Видѣлъ еси, когда мя злославнїи
Убиваше мучителъ, и стрѣлъ огневиднихъ
Отнюдъ не упустилъ еси и сих всѣхъ безбѣдних
Разбоиниковъ сохранилъ. Виждъ, что имат быти:
Братъ мои тебе жъ самаго хощет съкрушити.

Явленїе ӏ҃.

Жериволъ волхвъ, Ярополкъ.

Жериволъ.

Кто здѣ тако на боги хулитъ?

Ярополкъ.

Стой, не бой ся!

---

55. *Т.*: Утробъ во мнѣ. 57. *К.*: искренному. — *Т.*: Имени искренному брату въ своей части. 58. *Т.*: не насититъ страсти. 63. *Т*: Князя достоинъ еси, аще болѣзнь чюжда. 64. *Т.*: Не болитъ тебѣ. 65. *Т.*: Имать. 66. *Т.*: Проносится вѣсть, не вѣмъ, изшедши откуду. 70. *Т.*: гдѣ судъ истиннїй? 73. Обор. 76. *Т.*: Уми прозорливіе; виждте, что творѣмо. 77. *Т.*: Здѣ. 79. *Т.* Что вам мнится? Тебѣ же найпаче, державнїй. *У.*: Что ся вамъ мнить? 82. *Т*: не пустилъ. 83. *Т.*: Разбойниковъ сотворивъ. Виждъ, что имать быти. 84. *Т.*: самого хощетъ сокрушити.

Жериволъ.

О лютѣ мнѣ!

Ярополкъ.

Не бой ся!

Жериволъ.

Перуне, устрой ся!
Помози, силнїи боже!

Ярополкъ.

Что тако безуменъ
Сталъ еси, Жериволе? Или дѣтоуменъ
Вѣкъ тебѣ возврати ся? Ни ли мене вѣси,
Кто есмъ азъ? Стои, не бои ся! Кїи тако бѣси
Смущают тя и мещутъ?

Жериволъ.

Вѣм тя, о владико:
Княз Ярополкъ еси ти.

Ярополкъ.

Что убо толико
Видъ мои ужасает тя?

Жериволъ.

Мертва тя слишахом,
Того ради, видай тя, колѣблю ся страхомъ.

Ярополкъ.

Вѣмъ, яко на мертвцовъ и зрѣти живїи
От трепета не могутъ; но позори сїи
Тебѣ, мню, не страшни сутъ. Ти таиними слови
Каменнїи от гробовъ отриваеш крови
И гнїющїя уже возбуждаешъ тѣла;
К тому бездушнихъ лѣснихъ и геенскихъ сила
Духовъ повинуетъ ся тебѣ, а на чари
Твоя слонце мѣнитъ ся, померкаютъ зари,
Денъ в тму облачит ся и давно, в темнои
Сѣтующе гееннѣ, слишахомъ от земнои
Страни гласъ приходящїи, — пѣнїе то бяше
Таинъ твоих: абїе все сонмище наше
Возтрепета, самъ токмо царъ не ужасе ся

---

91. Так є в: *У.* і *Київ.*, у *Т.:* Возмущаютъ и мещуть? 92. Так є в *У.* У *Т.:* уже толико. 93. *Т.:* Видъ мой устрашаетъ тя? *Київ.:* Видъ мой тя ужасаетъ. 94 *Т:* видяй тя колеблюся. 95. *Т:* на мертвихъ. 98. *Т.*: открываешъ. 99. Лист 3. 100. *Т.:* воздушныхъ. лѣснихъ. 102. *Т.:* Твои. 103. *Т.:* Денъ во тму облачится. И недавно, въ темной. 104. Так є в: *У.* і *Київ.* У *Т.:* слишахъ отъ подземной.

И позна гласъ и егда многое стече ся
К нему полчище духовъ: „Поспѣшне летѣте“ —
Рече — „Жериволъ гласитъ; что велитъ, творѣте“.
И многихъ посла к тебѣ.

Жериволъ.

Всегда азъ доволнїй
Любви его, за что есмъ сам в себѣ неволнїи,
Ни свободъ, въ раба ему с тѣломъ и душею
Вѣрно себе написахъ кровїю моею.
Недавно мнѣ онъ присла даръ неоцѣненнїи,
Златъ сосудъ нѣкїя сили исполненнїи,
Отъ него же аще что мало испиваю,
Абїе со мертвими, со бѣси дерзаю
Сходити ся. Тебе же нинѣ устраших ся,
Яко сили твоея еще не напих ся.
Прости, о владико мои! Не буди твоему
Противно величїю. Даждъ крѣпостъ моему
Малодушїю.

Ярополкъ.

Нѣстъ в сем моеи укоризни,
Не требѣ гнушати ся царскои даровизни.

Жериволъ.

О вѣсти весолои! Кого вижду, княже?
Ярополкъ еси, добрѣ познаю. Коя же
Вини к намъ пришелъ еси от мертвихъ?

Ярополкъ.

Васъ ради.

Жериволъ.

Како?

Ярополкъ.

В бѣдахъ вам ваших желаю отради.
Не прїиде во слухъ вам, что вашъ умишляетъ
Князъ новїй?

---

108. *Т.:* Но позна. 109. *Т.:* „поспѣшно“. 112. *Т.:* Любовѣ. 114. *Т.:* Вѣчно. - *У.* і *Київ.* Вѣрно. 115. *Т.:* онъ мнѣ. 116. нѣкоея сили. 117. *Т.:* мало что аще. 118. *Т.:* Абые со мертвими и съ бѣси. 120. *Т.:* сили тоея. 125. *Т.:* О вѣсти сей веселой! *У.:* О вѣсти превеселой! 126. *Т.:* Ярополкъ еси, добрѣ знаю. Коея же. 128. *Т.:* Въ бѣдахъ вашихъ вамъ желая отради. — Тут є в рукоп. оборот. 129. *Т.:* Не пріиде ли вамъ въ слухъ. 130. *Т.:* Князъ на ви?

Жериволъ.

Что новое? Онъ давно являетъ
Свирѣпство свое: уби тебе, брата родна.

Ярополкъ.

Жертва великихъ боговъ нѣстъ к тому свободна.

Жериволъ.

Что слишу?

Ярополкъ.

Христїянскїй закон воспрїяти
Умисли, от боговъ же всячески остати
Хощетъ.

Жериволъ.

Га! Га! Га! Га! Га! Истинное слово!
Азъ самъ без вѣсти сея (повѣмъ нѣчто ново
И вам несвѣдомое), азъ (глаголю вѣрно),
Азъ первїй в семъ подзрѣхъ его: лицемѣрно
Начатъ богомъ служити — слиши тайну странну.
Первѣе онъ ко богомъ и жерцомъ пространну
Имѣ руку и, егда жертву приношаше,
Радостъ, празникъ, торжество и веселїе наше
Бѣ тогда: воли толсти и тучнїе крави
Убиваеми бяху и доволно страви
Не боги токмо, но и жерци имѣяхомъ
И не токмо ни мало тогда не алкахомъ.
Но — вѣруй ми, о княже, — жрецъ Перуна бога,
Добрѣ чрево исполнивъ от тука премнога,
Со Перуномъ (вѣси, что имамъ глаголати),
Со Перуномъ мя гримя могохъ соравняти.
Но уже тую щедростъ измѣни от студа:
Даде вчера единаго козла тако худа,
Тако престарѣлаго, тако безтѣлесна,
Тако изнуреннаго, изсохша, безчестна,
Тонка, лиха, немощна, безкровна, безплотна, —
Еще ножа не прїяхъ, а смертъ самохотна
Постиже его. Гнѣвъ ли уби его божїи,
Или яко не бѣ в немъ кромѣ лихои кожи
И под кожею костей тѣлесе ни мало?
Что убо мнит ся тебѣ? Кое се настало

---

137. *Т.:* А вамѣ. 138. *У.:* подзрѣлъ. *Т.:* Азъ первый подзрѣлъ его, яко лицемѣрно. 142. *Т.:* праздникъ, торжество, веселіе. 145. *Т.:* бози. 146. *Т.:* тогда не стужахомъ. 148. *Т.:* Исполнилъ. 150. *Т.:* могохъ мя въ тѣлѣ соравняти. *Київ.:* могохъ мя гримя. 151. *Т.:* О студа! 152. *Т.:* едина 158. Так є в *Київ.;* у *Т.:* едной кожи. 159. Лист 4.

Время? Не нам се нужда творит ся, но, стада
Не ядъше, измрутъ бози.

Ярополкъ.

Еще прежде глада
Побіетъ ихъ Владимеръ: дерзнувшіи пролити
Кровъ братнюю, дерзнетъ онъ и боги побити.

Жериволъ.

О лютои дерзости! Но повѣждъ подробну,
Молю, коимъ образомъ тако неподобну
Смертъ подялъ еси; азъ бо ничтоже вѣмъ инно,
Такмо яко братъ брата умертви безчинно.

Ярополкъ.

Вѣдомъ вам естъ давнїи нашъ сваръ. Но се не буди
Дивно: претикаем ся часто, суще люди.
Зрите, яко неравнїе братїе биваютъ
Сердца — — — — — — — —
Владимер, мни возластом, долженства своего
Ни мало не помяну, ни проси моего
Мира; азъ убо просих, но не бяше мѣра
Злобѣ его. Не могїй явним и оружним
Видомъ мя побѣдити, побѣди безмужним.
Лестъ прїятъ въ мѣсто меча; мнит ся быти мирнїй
В словѣ, в сердци же ядъ ношаше звѣрнїи.
З мое же смиренїя онъ хѣщнїи сѣти
Соплетъ на мя: взиваетъ дому посѣтити
И утвердити завѣтъ. Азъ простъ и ничтоже
Злаго въ толицеи любвѣ чая, — не бо може
Вѣрная любовъ бити, ни распря почиютъ,
Гдѣ любви знаменїя вѣри не имѣютъ.
Поидохъ аки къ брату. О денъ и часъ лютїи!
Камо идохъ безуменъ? Трикрати на пути

---

163. *Т.:* дерзнувій. 165. *Т.:* О лютой сей. 166. Так є в *Усп.;* у *Т.:* неудобну. 168. *Усп.:* уби безвинно. 169. *Т.:* Свѣдомъ вамъ есть нашъ давній. 171. *Т.:* Зрѣте, яко неравни братнія. 172. *Т.:* Сердца. Увы! вышь мѣры себе возвышаютъ. *Усп.:* Какъ выше мѣри себе возвышаютъ. *Київ.:* надъ мѣру. 173. *Т.:* мній возрастомъ.

175—176. *Т.:* Онъ, престарѣлой сущей злоби, мира; мира
Азъ убо просихъ, но не бяше его мѣра
Злобѣ Не могій убо явнимъ и оружнимъ

178. *Т.:* пріятъ. 179. *Т.:* Во словѣ, въ сердцы же ношаше ядъ звѣрній. 180. *Т.:* Зъ моего же онъ хищній смиренія сѣти. *У.:* Съ моего смиренія хищныя онъ сѣти. 183. *Т.:* чаяй. 184. *Т.:* распра почіетъ. 185 *Т.:* Гдѣ любви знаменія вѣра не имѣетъ. — *У.:* знаменія отнюдъ не имѣетъ. 186. *Т.:* Пойдохъ аки ко брату. О день! о часъ лютій!

Конъ преткну ся, трикрати вранъ прелетъ чернїи,
Третїи часъ дне трикрати нарекохъ вечернїи;
И воспящаше ся другъ, даяи совѣтъ здравїй.
Но не возпященни сутъ божїй устави!
Пїидохъ уже къ дверем; чаяхъ, яко тѣми
Вхожду в дом братнѣй, — внидохъ во мракъ ими!
Егда бо прагъ преступихъ, сюду и сюду
На мечи мя подяша, моихъ же оттуду
Всѣхъ воевъ воспятиша; единъ со двоими
Всуе брахъ ся, весъ лютѣ на мечахъ носимїй.
Яко медведъ, емуже в перси ловецъ силнїй
Вонзетъ роженъ, мещет ся всуе и бездѣлнїй
Гнѣвъ яритъ и, елико борется крѣпчае,
Толико вонъ желѣзо въходитъ глубочае;
Сице азъ бѣднїй брахъ ся, ослѣди же тамо
Падохъ и валяхъ ся сѣмо и овамо
В крови моеи, сугубим путем пустихъ душу.

Жериволъ.

Не могу слишати, но отмстити мушу.
О бози, помозите! Аще мои пѣсни
Силни сутъ и могутъ что, да проидуйтъ в безмѣни
Мѣста, въ деби, в печери, в рѣки, в бездни, в гроби
Глубокїя великой Матери утроби:
Подвигну мертвих, адских, воздушнихъ и водних
Соберу духовъ, к тому звѣрей многородних
Созову купно, прїидутъ змїи страховидни,
Гади, смоки, полози, скорпїи еvхидни,
Совлеку слонце з неба, помрачу свѣтила,
Денъ в нощъ претвору: будетъ явѣ моя сила.

Дѣиствїе в̃.

Явленїе а̃.

Куроядъ, жрецъ поетъ:

Слишите празнична рога:
Денъ прїиде Перуна бога, —

---

188. *Т.:* прелетѣ. 189. оборот. 190. *Т.:* Воспящаше мя и другъ. 192. *Т.:* Прїйдохъ уже ко дверемъ, чаяй. 193. *Т.:* мракъ вѣчнїй ими! 194. *Т.:* отсюду и сюду. 198. *Т.:* медвѣдь. 199. *Т.:* мечется. 203. *Т.:* валяяся. 205. Т.: Не могу азъ слишати. *У.*: Не могу се. 207—208. Тут переписчик не зрозумів тексту, як се видно з очевидних похибок. У *Т.* звучать сї два стихи:

Силни суть и могутъ что, да пройдутъ въ безвѣстни
Мѣста, въ дебрѣ, въ пещери, въ рѣки, въ бездни, въ гроби.

209. *Т.:* Въ глубокія. 211. *Т.:* къ томужь. 212. Так є також в: *У.*; *Т.* має: И совокупно прїйдутъ. 213. *Т.:* Скорпіи, ехидни. *У.:* Гади, прузи, полози. 224. *Т.:* солнце.

Денъ шумнїи, бурнїи, ужаснїи,
Празникъ громнїи, велегласнїи.
Слишите, рустїи люди!
Доми, орудія, труди,
Торги, купля оставѣте,
Спѣшно на празникъ идѣте!
Воли, крави избираите,
Толсти жертви подаваите!
Огнъ естъ богъ молнїелучнїй,
Любитъ мяса зѣло тучни.
Слишите празнична — — —
Денъ прїйде Перуна бога,
Денъ шумнїи, бурнїи, ужаснїи,
Празникъ громнїй, велегласнїи.

Явленїе в҃.

Пѣяръ.

Куроядe, престани! престани! престани!

Курoядъ.

Что тако, о Пѣяре?

Пѣяръ.

Всуе нинѣ страни
Оглашаешъ: не будетъ, не будетъ днесъ жрома
Жертва; не движи людей.

Курoядъ.

Невѣже! Ест грома
Празникъ.

Пѣяръ.

Честнїи же волъ не готовъ ест.

Курoядъ.

Како
Жериволъ ест не готовъ?

Пѣяръ.

Не готовъ ест всяко.

Курoядъ.

К чему ест не готовъ?

---

219. *Т.:* громкій. 224. Лист: 5. *У.:* убивайте. 225. *Т.:* Толстія жертви давайте! 226. *Т.:* Онъ есть. 230—231. *Т.:* vacat. 234. Так є також в: *У.* і *Київ*. У *Т.:* понеже не будетъ. 235. *Т.:* Невѣжо! 236. *Т.:* Жериволъ есть не готовъ. 238. *Т.:* Къ чему онъ есть.

Пѣяръ.

Не готовъ ест жерти.

Куроядъ.

Дадѣте ми, о бози, да азъ тако терти
Возмогу кури мои, яко онъ всецѣло
Третъ воли безмѣрнія! И на сіе дѣло
Что ест нуждно, молю тя, повѣждъ.

Пѣяръ.

Нѣстъ удобна
Времени, яко вижду.

Куроядъ.

Рѣчъ се неподобна.
Жерти сему нѣстъ время? Прелщаешъ ся, друже.
— — — — — — — — — — — — —
Онъ би хотѣлъ, даби билъ празникъ безпрестаннїй.
Дивну вещъ реку: видѣхъ, когда напитаннїи
Многими онъ жертвами лежаше во хладѣ,
А чрево его бяше превеликои кладѣ
Подобное; обаче въ ситости толикои
Знаменїе бистъ глада и алчби великои:
Скрежеташе зубами на мнозѣ без мѣри,
Движа уста и гортанъ! И достоино вѣри
Слово твое, Пѣяре: „время не имѣетъ“?
И въ снѣ жретъ Жериволъ.

Пѣяръ.

Се не разумѣетъ
Любимїи мои Курояд Пѣярова слова!
Рѣхъ: „не иматъ времени“, видя не готова
Его бити.

Куроядъ.

Много зубовъ не изостри или
Не изпразни стомаха.

Пѣяръ.

Ругаешъ ся; ни ли
Въ грѣхъ вънѣняеши дерзокъ смѣхъ творити

---

240. *Т.:* моя. 243. Так є і в *Київ.* У *Т.:* Вещь се неподобна. 244. *Т.:* ему нѣсть. 245. Сей стих виточкований. У *Т.:* И вѣруеши тако, я вѣры неймуже. У *Київ.:* И вѣруешъ, азъ же ни; но чаю, что уже. 247. Так є в *У.* і *Київ.* У *Т.:* Азъ дивную вещъ видѣхъ. 248 *Т.:* Многими жертвами онъ лежаше въ охладѣ. 251. *У.:* жажды великой. 255. *Т.:* И во. 255. *Т.:* Пѣярева. 257. оборот. 258. *Т.:* Мню, зубовъ. 260. *Т.:* Ти во грѣхъ.

Съ мужа толъ велебнаго? Праздника не творитъ —
Нинѣ сїе довлѣетъ.

Куроядъ.

То онъ насъ поморитъ
Гладом.

Пѣяръ.

Нужда терпѣти.

Куроядъ.

Но молю бо, кая
Нужда се необична?

Пѣяръ.

Дрова избирая
На жертву, ходилъ нинѣ сквозѣ лѣсъ пустиннїй,
И сеи бѣжаше скорїи, простовласъ, безчиннїй
Жериволъ и, от земли вѣхромъ подносимїи,
Ни позна мя при пути; неудержимїи
Бѣгъ творя, пущаше воплъ въ деби необичнїи.
От всѣхъ же странъ пустини страшни и различни
Отповѣдаху гласи.

Куроядъ.

Скорбъ нѣкую имѣемъ.

Пѣяръ.

Того ради рѣх ти,
Яко нѣстъ готовъ жерти.

Куроядъ.

Убо потерпѣмо,
Что се будетъ. Но се онъ, се онъ бѣжитъ сѣмо!

261—262. У *Т.:* Зъ мужа толь велебнаго? Что жъ имѣетъ быти?
Вѣси попа сего.

Куроядъ.

Почто праздника не творитъ?

Пѣяръ.

Нынѣ и се довлѣетъ.

263. *Т.*: Молю тя, кая 264. *Т.*: Азъ. дрова сбирая. 265. *Т.:* ходяхъ. 266. *Т.:* И се. 268. *Т.*: Не позна мя на пути; но неудержимїй! 269. *Т.*: въ дебры. 271. *Т.*: гласи, и свисти, и кихти.

Явленїе г҃.

Жериволъ.

Скорбъ велія! Мнѣ лютѣ! Скорбъ, братїя, зѣлна!

Куроядъ.

Что ти ест, Жериволе? Престани! Бездѣлна
Толикая печалъ естъ. Аще и что злое
Случитъ ся, сотворше съвѣтъ, можем тое
Исправити и въ добрїи случай премѣнити.

Пѣяръ.

Скажи, да совѣтуем.

Жериволъ.

Ничтоже совѣти
Успѣютъ, аще не сами потщат ся бози.
Не вѣсте, о друзи, яко зѣло мнози
Супостати на боговъ и на насъ восташа?
Воводятъ Христовъ законъ.

Пѣяръ.

Убо, честностъ ваша,
Призови силу боговъ твоих и ни п....
Слухати навикоша; ни.....
Преступаютъ.

Жериволъ.

Нинѣ бихъ въ дебрехъ непреходних
И созвахъ безчисленнихъ, лютих, стороднихъ
Сонмъ духовъ неизчетних. Егда же познаша
Нужду мою, скоро вси равним съвѣщаша
Гласомъ, яко не требѣ вести всего полка.
„Ми (рекше) увидѣхомъ от словъ Ярополка,
Яко князъ вашъ Владимиръ, иже скорбъ толику
Наводитъ, страстъ имѣетъ зѣлну и велику
Ко похоти тѣлесной и ко мирскои власти;
Того ради цариковъ, иже тими страсти
Владѣютъ, звати треба. Трїе сутъ: бѣсъ мира,

---

275. *Т.*: Жериволъ, Куроядъ, Пѣяръ.
Лютѣ мнѣ!

278. *Т.*: Случи ти ся, сотворте совѣтъ. *М. Д. А.*: Прилучи тя. 281. *Т.*: сами не. 282. *Т.*: Не вѣсте ли. 284. *Т.*: Воводя. 285. *Т.*: твоихъ они пѣній. 286. *Т.*: навикоша, ниже повелѣній. 287. *Т.*: бѣхъ въ дебрахъ непроходнихъ. 288. *Т.*: И созвавъ безчисленнихъ, лютихъ, страхороднихъ. *У.*: лютихъ, страховиднихъ. 289. Лист: 6. *Т.*: духовъ неизчетній. 290. *Т.*: совѣщаша. 292. Так є і в: *М. Д. А.*; у *Т.*: увѣдахомъ. 295. Так є і у *Т.* В: *М. Д. А.*: сласти.

Бѣсъ плоти, бѣсъ противства божія. Тѣмъ вѣра,
Намъ неблагопріятна, колѣблетъ ся всюди.
Но тіи гдесъ странствуютъ. Убо наша труди
Будутъ в том, да поищем и пришлемъ ихъ скоро“.
Се рекше, полегѣша спѣшно вси и споро.
Тихъ на помощъ азъ чаю.

Куроядъ.

Лютѣ! Что се странно?

Жериволъ.

Что ти естъ, Курояде?

Куроядъ.

Бози нечаянно
Возтрепеташа.

Пѣяръ.

Нѣстъ то; развѣ примракъ нѣкій
И мечтаніе ти бистъ. О позоръ великіи!
Смотри жъ сам.

Жериволъ.

Знаменіе сіе ест ужасно.

Пѣяръ.

Зови силъ, Жериволе! Труби велегласно!
Аде, на помощъ востани!
Спѣшно твоя двигни брани!
Двигни сили, двигни власти!
Твоя иматъ честъ пропасти.
Вѣтре пернатій, въскорѣ
Преносяй кораблъ по морѣ,
Помощнои нам, адской силѣ!
Притвори скоріе крилѣ!
Летѣте, дуси, летѣте,

---

299. *Т.*: Неблагопріятна намъ. 300. *Т.*: наши труди. 301. В *К.* очевидна помилка: Будитъ. 302. *Т.*: поспѣшно и. 305. Так є і у: *Т.* В инших рукописах замість: Пѣяръ є: Жериволъ.

306—7. *Т.*: Куроядъ.
О позоръ великій!
Смотри жъ самъ.

308. *Т.*: Зови ихъ. Жериволъ (боговъ на помощъ зове). *Київ.*: Пѣснь Жеривола. 308—309. В *К.* з боку коло сих двох стихів додано: л̃; коло стихів: 313—314 додано з боку: в̃. 312. *Т.*: Твоя имать честь упасти. 313. *Т.*: воскорѣ. 315. *М. Д. К.*: Помози намъ. 316. *Т.*: Подаждъ воскорѣе крилѣ. *М. Д. А.*; Притвори адскіе крилѣ.

Нам на помощъ не медлѣте!
Изострѣте гнѣва жало:
Люто время нам настало.

Явленїе д҃.

Миръ.

Что се тако нуждное и кая потреба
Тако скорой помощи, Жериволе?

Жериволъ.

С неба,
О господїе мои, послаша васъ бози!
Не вѣсте ли въ Кѣевѣ, что сътвори ся? Мнози
Лжемудрци, лжепророци, хулники восташа:
Пасти иматъ законъ нашъ, пасти вѣра наша.

Миръ.

Кто таких злих навѣтовъ вини?

Жериволъ.

Князъ велможнїй.

Миръ.

Не боите ся, дерзаите: ни ли онъ, безбожнїи,
Прїиметъ моих совѣтовъ? Азъ отмщу сторично!
Обаче не мню тако: князю ли прилично,
Да свою распятому и нищему вїю
Христу преклонитъ? Лютѣ! Азъ недоумѣю
Обяти се мислїю, ниже помислъ умнїи
Можетъ сїе сказати. И аще безумнїй
Сотворитъ тако, аще от Грековъ прелстит ся,
Вѣсте ли, кому онъ симъ уподобитъ ся?
Константину оному, иже риболова
Петра, всѣхъ худѣишаго, и с ним неистова
Шатарей дѣлателя Павла, въ снѣ пянїи
Узрѣвъ, тако воспрїятъ совѣтъ их поганїи,
Аки би былъ болярскїи, и себе въ славу
Толикую воверже, яко злату главу
Не усрами ся старцу Селвестру худому
Преклонити смиренно. Всѣ царскаго дому
Возсмѣяша ся тогда, ми же на единѣ
На мнозѣ плакахомъ ся и даже до нинѣ

---

320. *Т.*: *Явленіе Четвертое.* Бѣсъ міра, Жериволъ, Бѣсъ хули, Бѣсъ тѣла и Куроядъ. 322. оборот. 324. *Т.*: творится. 325. В *К.* очевидна помилка: васташа. 326. *Т.*: Бѣсъ міра. 327. *Т.*: вина. 331. *Т.*: нищому. 336. *Т.*: оній симъ. 339. *Т.*: Шатерей. 340. *Т.*: такъ воспріятъ. 341. *Т.*: и себѣ въ не славу. 344. *Т.*: царского.

Плачем ся, толику его погибелъ помняще.
О Христе! Аще прелстиши и сего и аще
Поимеши Владимера, буди (яко лживїи
Твердитъ о тебѣ народъ), буди Богъ правдивїи!
Азъ же да не буду царъ! Да не буду честнїи!
Да не буду всесилнїи! Калугеровъ лестнїи
Родъ, и мои Жериволе, язикъ да устроитъ
И да много глаголетъ; мнѣ же не достоитъ
Словом прелщати, дѣломъ хощу показати,
Что могу.

Жериволъ.

Равно тебѣ благодарствовати
Не можемъ ми, о цару! Твоя будетъ слава,
Аще твоя сихъ лестцовъ побѣдитъ держава.

Бѣсъ хули.

Не меншъ о семъ потщу ся и азъ, Мире златїи!
Зрите же, аще любитъ истинну Распятїи.
Яко самъ злодѣи бяше (не бо средѣ двою
Злодѣю би распятъ былъ), тако со собою
И полки злодѣискія вести зѣло любитъ.
Кому се нѣстъ извѣстно? Самъ онъ гласно трубитъ
Во своемъ евангелїи: „Не прїидохъ возвати
Праведних — глаголетъ — но гришнихъ взискати“.
Тожде дѣломъ являетъ: доселѣ державнїй
Владимиръ имя добро имяше и славнїи
Мужествомъ бѣ, Христови мняше ся бити
Непотребенъ; но егда сродную пролити
Дерзну кровъ и княжескїи санъ сотвори мерскїй, —
Сотвори себе Христу любима, да дерскїи
Будетъ оттолъ разбоиникъ: ибо боговъ сила
Ненавидитъ всячески толъ скверного дѣла.
Но на долго грихъ ходитъ волнїи и безказнїй,
Во слѣдъ злодѣянія поидетъ непрїязнїй
Гнѣвъ мои: вложу на мислъ ему христоненавистнїй
Помисли, на язикъ же наведу безмѣстни
Хули. Мняше ся тебѣ, о тектоновъ сину,
Яко Владимеръ будетъ равенъ Константину!
Будетъ противу тебе Їлїанъ вторїи!

---

347. *Т.*: Плачемъ, толику. 348. *Т.*: прелстишъ. 353. *Т.*: о мой Жериволе, язики да строитъ. — В инших рукописах, відомих Тіхонравову, як у: *К.* з виїмком слів: О мой. 355. Лист: 7. *У.*: Словомъ предлагати. 361. *Т.*: не бы. 362. *Т.*: Злодѣю былъ распятїй). 365. *Т.*: возвати. 366. *Т.*: Праведниковъ. 368. *Т.*: добро имя ношаше. *У.*: имя доброе имѣяше славный. 369. *Т.*: мняшеся онъ. 375. *Т.*: недолго. 377. *Т.*: въ мисль ему христоненавистни. 379. *Т.*: безвѣстни. 380. *Т.*: будетъ Владимеръ.

Бѣсъ тѣла.

Простѣта, аща мало закоснѣхъ: азъ скоріи
Всегда есмъ на сицеву помощъ, днесъ еяже
Ищеши, Жериволе!

Жериволъ.

Ни, о любве княже,
Не на мя пущаи стрѣли: вѣмъ, како твоего
Лука язви сладкі сутъ, но тѣла моего
Вси уди, вси утроби твоих ранъ сутъ полни.
Язви князя нашего.

Тѣло.

Но онъ весъ ест болніи
От стрѣлъ моих: триста стрѣлъ, ядомъ напоенних,
Внурих ему в сердце, триста женъ сочтенних
Бѣситъ ся любовією.

Жериволъ.

Но вся отринути
Хощетъ уже.

Тѣло.

Кто жестокїи и лютїи
Любовъ мою отемлетъ?

Жериволъ.

Единъ (убо вѣси),
Единъ безчеловѣчніи всесладкія бѣси
Христосъ от душъ изгонитъ и всѣмъ ест противніи.

Тѣло.

Не скорби. Покажу вам образъ зѣло дивнїй
Христїянскои чистоти. Яко къ вам позваннїи
Не скоро пріидохъ, не вѣсте, чим бѣхъ удержаннїй.
В адзкои странѣ, Христа держащои устави,
Двое сутъ княженія особнои державі.
Двоим убо княземъ любовъ ко единои дѣвѣ
Влияхъ въ сердце: не долго убо в таиномъ гнѣвѣ
Пребиша со собою, скоро яростъ звѣрну
Откривше, лютую бранъ и силу безмѣрну
Двигнуша, и единои жени раду тако

382. *Т.*: Простѣте, аще. 385. *Т.*: яко твоего. 386. Оборот. 388. *У.*: Бѣсъ тѣла. 390. *Т.*: Внурилъ ему во. 392. В *К.* очевидна помилка: Кю. *Т.*: Кто тако. 393. *Т.*: Любовъ ему. 397. *Т.*: Я, ко вамъ. 398. *Т.*: скоръ... быхъ. 399. *Т.*: Въ далекой странѣ. 400. *Т.*: особни. 401. *Т.*: Двоимъ ихъ княземъ. 404. *Т.*: брань лютую. 405. *Т.*: ради.

Кровъ людей безчисленнихъ проливаютъ, яко
Троянская иногда бранъ долго лїяше,
Егда Грекомъ Елена похищенна бяше.
Тако я побѣждаю християне!

Жериволъ.

Убо
Со Владимером тебѣ брати ся сугубо
Удобѣиша бранъ будеть: понеже бо зѣло,
Яко повѣствуеши, единои жени тѣло
Двохъ мужеи побѣждаетъ; колми паче триста
Взяти единаго могутъ и от мѣста
Двигнут ся не дадутъ, аще приложиши
О том попеченїя.

Тѣло.

Всуе тя трудиши,
Жериволе! Наша в томъ печалъ, наши труди.
Ти отселѣ, молим ся, безпечаленъ буди.

Жериволъ.

Бретїе! радуимо ся, аще не у можетъ
Христосъ торжествовати, ни ему поможетъ
Многорѣчїе жерцовъ его.

Пѣяръ.

Нам прилично
Еще пред побѣдою пѣти краснолично.

Куроядъ.

Прилично воистинну!

Жериволъ.

Устроите ся спѣшно,
Спѣшно до скаканїя, аз же вам утѣшно
Явлю зде знаменїе: понеже имами
От боговъ сих трепета страхъ, убо с нами
Да скачутъ убо они. Но первѣе мушу
Пришептати и дати коемуждо душу.

Хоръ.

(*Идоли со жерцами, пѣснь поющими, скачутъ.*)

---

409. *У.*: Тако мя побѣждаютъ христїяне. 411. *Т.*: Удобнѣйша. 412. *Т.*: едной. 414. *Т.*: Связати единаго. 415. *Т.*: Двигнути ся. 418. *Т.*. молимъ тя. 419. Лист: 8. — *Т.*: Братїя! радуймося, аще не у. 425. *Т.*: здѣ. 426. *Т.*: со нами. 427. *Т.*: Да скачутъ они ниннѣ. 428. *Т.*: Слово: Хоръ — vacat. Дальше є: Идоли со жерцами, поюще, скачутъ.

*

Дѣйствїе д҃.

Явленїе [illegible].

Владимеръ, Борисъ и Глѣбъ.

Владимеръ.

Борисе, чадо мое!

Борисъ.

Что, отче, велиши?

Владимеръ.

Видѣлъ ли еси от Грековъ посла? Что ти мниши
О его вѣщанїи?

Борисъ.

Законъ свои прїяти
Совѣтуетъ, но требѣ болѣе слишати
О томъ, да вся извѣстна будутъ.

Глѣбъ.

Аще волно,
Что ми ся мнитъ, сказати, о отче?

Владимеръ.

Доволно
Глаголи, чадо Глѣбе!

Глѣбъ.

Азъ отнюдъ не знаю,
В чемъ стоитъ законъ Христовъ; обаче не чаю,
Даби не любве ради посла сицеваго
Послалъ царъ византїискїи: аще бо би злаго
Билъ онъ ухищренїя — азъ лукавих навѣтовъ
Не то би своим тебѣ представлялъ совѣтом,
Что самим им свято ест, велико и честно.
Но егда что сам любитъ, то даетъ, не лестно
Мнит ся дарованїе: к тому, кїи зде бити
Можетъ позоръ лукавїи? Егда бо смѣсити
Кровъ их со нами хощеши, чаю, видятъ ясно,
Яко миръ им даеши, ниже что ужасно
Или враждебно от насъ себѣ ожидаютъ.

---

430. *Т.*: Видѣлъ еси. 433. *Т.*: з боку дописано: vel вникати. 434. *Т.*: Мнѣ что тебѣ сказати. — *У.* і *Київ.*: Аще есть волно, что мнится сказати. 436. *Т.*: чомъ. 439. *Т.*: ухищренія съ лукавимъ навѣтомъ. 440. *М. Д. А.*: представлялъ обѣтомъ. 442. *Т.*: самъ что. 443. *Т.*: къ сему кій здѣ. 444. Оборот. *Т.*: подзоръ лукавства. 445. *Т.*: съ нами.

Врази не сим образом кровъ свою смѣшаютъ.
Убо мню, да не спѣшно и не без отвѣта
Отслеши философа, но, сего совѣта
Не возгнушав ся, вели ему, да подробну
Законъ Христовъ зяснитъ и вѣри удобну
Покажетъ вѣру свою.

Владимеръ.

Аки би едино
Сердце имами, Глѣбе: азъ ничтоже ино
Помишляю; прочее вѣруите ми, чада:
Мнози к нам прихождаху съ Византїи града
Царскїи посланци, обаче еднако
Имѣхъ сердце, ниже что внутръ имѣхъ. Инако
От сего сотвори ся: едва бо онъ слово
Прорече ми и Христа помяну, чтосъ ново
Не вѣмъ и дивну въ сердци ощутихъ измѣну
И, что всѣхъ ест дивнѣе, аки ни едину
Рѣчъ слишахъ, двоихъ нѣких устенъ слово бяше.
Философъ убо, стоя, своя глаголаше,
В мисли же моей нѣкто таиним си язиком, —
Отсели, мню, не слишан бистъ онъ человѣком, —
Повѣстъ философову краткими извѣти
Утверждаше. Моя же утроба горѣти
Мняше ся и страхъ нѣкїй пронзе мя; оттолѣ
Не вѣмъ, како ко моей прилѣпи ся волѣ
Имя христїянское; наши же ми мертви
Бози мнят ся бити и жертви их мерзки.

Явленїе в.

Вѣстникъ, Владимеръ, Жериволъ.

Вѣстникъ.

Жериволъ входа проситъ, княже!

Владимеръ.

Невозбранно.
Повѣми ему о семъ слово нечаянно.

Жериволъ.

Именем боговъ наших многих лѣтъ желаю,
Княже, державѣ твоей.

---

448. *Т.*: Враги. 450. *Т.*: его совѣта. 452. *Т.*: изяснитъ. 457. *Т.*: посланници. 462. *Т.*: не едину. 467. *Т.*: крѣпкими извѣти. 470. *Т.*: до моей. 472. *Т.*: Бози мняхуся быти, и мерзки ихъ жертви. 474. *У.*: о семъ словѣ. 475. Лист; 9.

Владимеръ.

Что новаго чаю
Слишиши, Жериволе?

Жериволъ.

Велможнїи владико!
Желалъ бихъ лучшую вѣстъ носити! Велико
И страшно знаменїе бози нам дадоша:
Зѣло разболѣшася.

Владимеръ.

Но не у помроша?

Жериволъ.

Не буди то, господи!

Владимеръ.

Се убо не тако
Страшно, яко реклъ еси.

Жериволъ.

Умирати всяко
Бози не могутъ, ихъ бо вредити ничтоже,
Ни огнъ, ни мечъ, ни вода, ни земля не може.

Владимеръ.

Не вѣмъ сего.

Жериволъ.

Естъ единъ вредъ смертнїи: от глада
Умираютъ иногда, того раду стада
Тучнїи имъ на жертву обикоша слати
Боголюбци, от нихъ перваго тя знати
Должни есми, о княже!

Владимеръ.

Но рци, в чем болѣютъ
Бози твои.

Жериволъ.

Первѣе твои сутъ. Имѣютъ
Сокрушенни нѣкіе кѣиждо свои уди:

---

477. *Т.*: Слишати. 478. *Т.*: вѣсть лучшую. В *К.* повторено слово: вѣсть два рази. 484. *Т.*: ниже земля може. 486. *Т.*: того ради. 490. *Т.*: Имѣютъ. 491. *Т.*: кійждо своя.

Милостивъ убо буди имъ, молю тя, буди
Милосердъ.

Владимеръ.

Что же творимъ? Послушаи моего
Совѣта, Жериволе: иннаго коего
Болшаго взищим бога.

Жериволъ.

Бити се не можетъ.
О княже! Како единъ толиким поможетъ
Народомъ твоимъ?

Владимеръ.

Ни ли азъ единъ владѣю
Всѣмъ народомъ? Что се ест, азъ недоумѣю
Сказати.

Жериволъ.

Нѣстъ се дивно, нѣстъ ни мало чудно.
Ти болшъ смисла имаши, им же тако трудно
Мудрствовати; ти егда изїидешъ от тѣла, —
Не ласкателно глаголю, — до зѣла
Превознесенъ будеши и над всѣхъ не мало
Боговъ бо миръ: малъ тебѣ Подвиздъ, малъ Купало,
Малъ Мошко, малъ Коляда, малъ Волосъ; срамленнїй
С тобою и сам Перун будетъ умаленнїй.

Владимеръ.

Азъ толикъ сїи, обаче меча от бою ся
Смерти. Богомъ же како (се ест, дивлю ся),
Боговъ како ме можетъ тоежде вредити?

Жериволъ.

Рѣхъ, яко кромѣ глада не могутъ умрѣти.

Владимеръ.

Вѣмъ убо, Жериволе, како тя сотворим
Безпечална, да гладом болних их поморим.

---

492. *Т.*: Молю тя убо, буди имъ милосердъ, буди.

493. *Т.*: Милостивъ.

Владимеръ.

Что же творѣмъ? Послухай моего.

495. *Т.*: Се быти. 497. *Т.*: единъ азъ. 502. Оборот. *Т.*: Не лщу, ни ласкателно. 504. *Т.*: Боговъ болій: малъ тебѣ Позвиздъ. 505. *Т.*: Волосъ; сравненній. 507. *Т.*: отъ меча. 508. *Т.*: Боговъ же како (что се есть). 512. *Т.*: Боговъ сихъ поморимъ. — *У.* і *Київ.*: больнихъ сихъ.

Жериволъ.

Что слишу! Азъ погибохъ! А, княже всезлатїи,
Вседрагїи, вселюбымїи, всемощнїи, богатїи!
Престани сихъ помисловъ! Буди милосерднїи!
Виждъ слези, виждъ трепетъ мои, виждъ плачъ мои усерднїй!
О княже! о господи! о владико! кую
Злобу боговъ видиши, яко сицевую
Яростъ на нихъ воздвиже?

Владимеръ.

Азъ от любве сїе,
Не от ярости творю, да бози благїе
Во болѣзни не мучат ся. К тому что ползуютъ
Болни? На что потребни сутъ?

Жериволъ.

Ясти требуютъ.

Владимеръ.

Жериволе! вижду тя великаго бити
Боголюбца; но сїе нуждно отложити
На инно время. Нинѣ послушаи моея
Потреби. Доиде ли вѣстъ битности твоея
О прибившемъ къ намъ послѣ царскомъ?

Жериволъ.

Слишах, княже!

Владимеръ.

Мню убо, яко вѣси и вину, еяже
Приходъ сего естъ?

Жериволъ.

Не вѣмъ, но бою ся зѣло
Прихода его сѣмо: иматъ бити дѣло
Ратное, немирное.

Владимеръ.

Ни, еще завѣщаннїй
Миръ со нами крѣпчае хощетъ сеи посланнїи
Утвердити; совѣтъ же даетъ, вмѣсто мира
Да и от нас Христова воспрїимется вѣра.

---

513. *Т.*: О княже. 519. Так є й в: *У.* і *Київ.* У *Т.*: на ныхъ возводишь? 521. *Т.*: Въ болѣзни. 523. *Т.*: великого. 525. *Т.*: послухай. 526. *Т.*: вѣсть честности твоея. 529. *Т.*: Приходъ его. 531. *Т.*: Ни, еще завѣщанній. 532. *Т.*: съ нами. 533. *Т.*: даетъ, въ крѣпость мира.

Жериволъ.

О княже! Что се слишу? Се мир? Се бран зѣлна,
Яковои от лѣтъ древних Россїя всесилна
Еще не имѣяше.

Владимеръ.

Ни, ниже сутъ брани
Царъ, аще и не прїиметъ вѣри их. Престани
Всуе скорбѣти. Твои же кїи совѣтъ естъ? Како
На се им отвѣщаешъ?

Жериволъ.

Не хощем васъ всяко
Послушати, ни ваша прїяти совѣти.
Ми болшъ боговъ имѣемъ.

Владимеръ.

Но на их извѣти,
Имиже насъ приводятъ, что рещи имами?

Жериволъ.

Вѣмъ, что се ест: прѣти ся словом хощутъ с нами.
Аще тако ест, добрѣ: всуе уповаша,
Яко нѣстъ умъ в Россїи, яко областъ ваша
Мудрцовъ не имѣетъ. Да уразумѣютъ
Невѣжу Жеривола.

Владимеръ.

Скоро зде имѣютъ
Быти, азъ бо ихъ просих. Ти же удали ся
Мало; им же пришедшим, паки возврати ся.
Дерзокъ ест, но не чаю, не препрѣнъ от слова
Мудрецъ нашъ аще будетъ.

Глѣбъ.

Обично такова
Дерзостъ величавая въ дѣлѣ не биваетъ
Многомощна и себе суетну являетъ.

Борисъ.

Поселъ, якоже слишахъ, велми естъ славимїи
В Грецїи философъ и между своими
Едва ему, глаголютъ, обрѣтеся равенъ.

---

535. Лист: 10. — *Т.*: Се ль миръ. 536. *Т.*: Россіа. 537. *Т.*: Не насетъ брани. 538. *Т.*: прійметъ. 539. *Т.*: совѣтъ и како. 540. *Т.*: отвѣщаемъ. 541. *Т.*: ваша. 545. *Т.*: Аще тако, добрѣ есть. 546. *Т.*: нѣсть имъ въ Россіи. 547. *Т.*: Мудрцевъ. 548. *Т.*: здѣ. 556. *Т.*: Во Греціи.

Искусенъ въ ученїи, красомовствомъ славенъ;
К тому же и страннїя изучи язики,
Умѣетъ и нашъ рускїи. Муж же сїи толикїи
Не кичитъ ся, глаголютъ, но кротокъ ест во нравѣ.

Владимеръ.

Вѣрно слово: бесѣда его творитъ явѣ,
Яко славное его имя не ест тощно,
З бесѣди бо, каковъ кто внутръ ест, знати мощно.

Вѣстникъ.

Поселъ вохода проситъ: ест ли ти блажимо,
Владико?

Владимеръ.

Слуги да устроят·ся и прїидутъ сѣмо.

Явленїе г҃.

Философъ, Владимер, Жеривол.

Философъ.

Первїи мои приходъ, княже, велѣнніи ми бяше
Царем моимъ, нинѣ же величество ваше
Прїити повелѣлъ ми еси. Азъ яко моего
Цара, и величества такожде твоего
Творити волю готовъ: оному повинно,
Тебѣ любовно долженъ, обоим всечинно.

Владимеръ.

Сїе ти усердїе и любовъ толика
Велитъ мнѣ потщати ся, да царъ и владика
Твои мене не побѣдитъ, ни да превозїидетъ
Въ любвѣ своеи къ тебѣ. Но да болшїй прїидет
Сей долгъ на мя любовнїй, молю тя, не буди
Тяжекъ (аще хощеши, да не всуе труди
Пути твоего будутъ), скажи нам подробну
Главу ваших уставовъ, сотвори удобну
Увѣренїю бити вѣру нам Христову,
Да увѣми, какову взяти и какову
Отверзти подобаетъ.

---

561. *Т.*: въ нравѣ. 562. обор. 566. *Т.*: слово: Владико — vacat. В нашім рукописї помилка: дрїидутъ. 569. *Т.*: велѣлъ. 574. *Т.*: Велитъ ми. 576. *Т.*: Ко тебѣ. 579. *Т.*: Пути твоего пойдутъ. 580. *Т.*: Глави. 583. *Т.*: Отвергти.

Философъ.

Во всякои потребѣ
Долженъ тебѣ есм; в сеи же наипаче ест требѣ,
Да служу нелѣностно, на дѣло бо сіе
Не токмо мя царъ посла, но се прилижнѣе
Самъ Богъ завѣщаваетъ.

Жериволъ.

Что ми вели ваше
Величество? Се пріидохъ.

Владимеръ.

Давно ми мисл бяше
Призвати честностъ твою; угодна обаче
Не бѣ времене; нинѣ ест тебѣ наипаче
Достоитъ се вѣдати, кїя ми совѣти
Преподаетъ царъ римскїи: законъ измѣнити
Совѣтуетъ; ти же нам закона начало.

Жериволъ.

Непотребна измѣна, идѣже ни мало
Зла не обрѣтаетъ ся; въ нашем же уставѣ
Кѣи порокъ естъ, развѣ то державѣ
Твоей буди. Болши жертви приносити
Богом должно ест, зри бо, что нам сотворити
За нелюбовъ прещаю. В сїю нощъ до ложа
Приступи ко мнѣ нѣкто худъ, сухъ, костъ и кожа
Едина; азъ не познахъ, Купало же бяше.
И скорбенъ, на мя возрѣвъ, рече: „Чесо ваше
Беззаконїе растетъ, малит же ся зѣло
Боголюбство? Видиши, Жериволе, тѣло
Мое кое ест? Гдѣ сутъ многотучни жертви?
Мните ли, яко бози силни сутъ мертви
И не требуютъ ясти? И тебе самаго
Козлоядом назвати требѣ. Таковаго
Зла не терпим прочее: не даете ясти,
Ми убо васъ жаждею сотворим пропасти;
Изсушимъ Днѣпръ или бѣгъ его воспятъ пустимъ;
Но и самїи во малѣ родъ скупїи опустим“.
Се рекъ, мняше ся на Днѣпръ скоро отходити;
Азъ же остах трепетенъ. Что убо творити

---

584. *Т.*: Поволенъ ти есмь. 585. *Усп.*: Да услужу неложно, на дѣло бо сіе. 586. *Т.*: прилежнѣе. 587. Лист 11. *М. Д. А.*: Богъ мнѣ. *Т.*: велитъ. 588. *Т.*: Давно мнѣ. 590. *Т.*: нынѣ же тебѣ. 593. *М. Д. А.*: ти же самъ. 596. *Т.*: то вѣдомо державѣ. 597. *Т.*: будетъ. Болшіи. 599. *Т.*: прещаютъ. 600. *Т.*: Единна. 602. *Т.*: возрѣвъ на мя. 606. *Т.*: силніи суть. 609. *Т.*: стерпимъ. 610. *Т.*: жаждою. 612. *Т.*: самій. 614. *Кр.*: Азъ жо.

Имами и коеи нам требѣ измѣни,
Отсюду познахъ, княже.

Философъ.

Соннія то сѣни
Бяху и позорище трезвимъ не ужасно.
Слиши, что не от нощна примрака, но ясно
Пред всѣми глаголю: не токмо водъ рѣчних
Не изшушатъ вам бози, но, аще от вѣчних
Обителеи Богъ призритъ милостивно на ви,
Во водѣ тои боговъ ваших сокрушат ся глави.

Жериволъ.

Да на твою то прежде обратит ся, мерзкїи
Хулниче, клеветниче!

Владимеръ.

Что такъ еси дерзкїй,
Жериволе? Поселъ и откуду, виси,
И къ кому посланъ ест: или в словѣ нѣси
Искусенъ? Словом чинним, не сваромъ препри ся.

Жериволъ.

Аще тако велиши, княже, добрѣ случи ся
Часъ мнѣ сеи. Но что имаемъ глаголати з вами?
Единъ вам токмо естъ богъ?

Философъ.

Едного имами.

Жериволъ.

Слишах тако. Се же что? И како онъ нужди
Всѣхъ человѣкъ понесетъ? Како ему чужди
Скорби в сердце внїидутъ? К тому аще бози
Вамъ кромѣ единаго не сутъ, почто мнози
Жерци во васъ? Единъ ли всѣм тим доволствуетъ
Волъ на жертву? Что се ест? Самъ же что готуетъ
Ясти себѣ богъ? Рци ми! Велѣлъ ми еси, княже,
Словомъ препирати ся; азъ никоеяже
Не вижу в сем мудрости: молчитъ, не вѣщаетъ.

Философъ.

Таковъ слову твоему отвѣтъ подобаетъ.

---

616. *Т.*: познай. 619. *Т.*: всѣми ты глаголю. 622. *Т.*: Въ водѣ. 624. *Т.*: тако ти дерзкій. 625. Оборот. *Т.*: Поселъ есть и откуду, вѣси. 626. *Т.*: И ко кому есть посланній. 629. *Т.*: имамъ. 633. *Т.*: во сердце внидутъ. 634. *Т.*: единаго. 637. *Т.*: Велѣлъ еси. 639. *Т.*: Не вижду въ немъ.

Жериволъ.

Таковъ и азъ знаю, ибо аще достизати
Високихъ моихъ словесъ, молчати
Нужда ти ест. Но рци ми: коеи наиболшъ сласти
В яденіи богъ ищетъ? Что наипаче ясти
Любитъ онъ, рци, молю тя.

Философъ.

Аще би не тако
Земенъ билъ еси, моглъ би еси знати, яко
Духъ сокрушенній Богу ест жертва любима.

Жериволъ.

Ха! ха! ха! ха! Слишите, слишите славима
Бога христїянскаго! Убо ниже піетъ;
Жаждніи, гладніи и бѣдніи духъ ему довлѣетъ.
(Жерцѣ всѣ смѣют ся.)
Парою ситъ.

Философъ.

О смѣхъ вашъ достоинъ слезъ многих!

Жериволъ.

Ми же боговъ имами не тако убогих:
Упивают ся медомъ; гусеи, куреи страви
Тучатъ их, а наипаче тучнѣишїе крави
И воли пожираютъ. Еще ти немногу
Вещъ реку: кое лице своиствуетъ ся богу,
Красное, бѣлое ли, кїи шаръ имъ прїемній?

Философъ.

Вѣмъ, кїи видъ боговъ ваших — черни сутъ и темни.

Жериволъ.

Вашъ же каковъ?

Философъ.

Не вѣми, ест бо невидимїи.

Жериволъ.

Слишите, что нам сказа? Се ли онъ славимїи
Философъ? Чуждих боговъ вѣст, не вѣстъ своего!

---

641. *Т.*: азъ вѣмъ. 642. *Т.*: Висоти моихъ словесъ не можешъ, молчати. 646. *Т.*: былъ еси, зналъ бы о семъ, яко. В *У.* і *К.* як у *Кр.* 647. *Т.*: жертва есть любима. 649. В *Кр.*: хтїянскаго — без титли. 650. Замітка про жерців — тільки в *Кр.* 651. Парею. — В *Кр.* не зазначено, що мову Жеривола перериває: Философъ. 653. Так є в *У.* — *Т.* має: Упиваются виномъ. 657. *Т.*: Красное ли, бѣлое ль? 658. *У.*: черный есть и темный. 660. *Т.*: хвалимій. 661. *Т.*: Л. 12.

Не вѣстъ, в кого вѣруетъ. Княже, виждъ, коего
Учителя имаши.

Владимеръ.

Престани. Стыжду ся
Красомовства твоего.

Жериволъ.

Владико, чужду ся
Твоему величеству. Вѣруи ми, нѣгдеже
Тишаишия бесѣди не сутъ; но понеже
Краткимъ словом истинны хранити нѣст волно,
Дѣлом смиру хулника, а смиру доволно.

Явленїе д҃.

Философъ, Владимеръ, Борисъ, Глѣбъ.

Философъ.

Не буди величеству твоему в досаду:
Сїи ли вамъ сутъ мудрци? Азъ овчему стаду
Не вдалъ бихъ сицеваго вожда.

Владимеръ.

Сїе восписати
Не требѣ естъ закону, ниже порицати
Нашу державу: родъ нашъ жестокъ и безсловнїи
И писменъ ненавидят, — ест тому виновнїи.
Но не во всем Жеривол глагола безумнѣ:
Како Богъ ест невидим? Не вѣмъ азъ.

Философъ.

Разумнѣ
Отсюду началъ еси: аще бо видимїи
Билъ би человѣком, не билъ би множимїи
Соборъ многобожїя, но ниже би вѣри
Возмогло тогда бити во всем мирѣ.
Вѣра ест вѣровати во вещъ таинственну,
Ниже ест неприлично бити сокровенну
От очесъ смертних Богу. Слонце, ходяй горѣ,
Обаче дерских очесъ не терпитъ: воскорѣ
Отвращаетъ зѣнницу. И ви, земни суще

666. *Т.*: и понеже. 667. *Т.*: Кроткимъ. 668. *Т.*: и смиру. 670. *Т.*: Се ли мудрци ваши? Азъ овчому. *У.*: Сїи ли ваши мудреци? *К.*: Си ли вамъ мурдрци суть? 671. *Т.*: Не далъ. 674. *Т.*: ненавидяй есть сему. 677. *Т.*: начелъ. 678. *Т.*: Былъ бы богъ. 680. *Т.*: бити мѣсто. — В *Кр.* замістъ: мирѣ — очивидна помилка: рирѣ. 683. *Т.*: ходя.

И тоежде со ними естество имуще,
Чести ради не всѣмъ васъ хощете являти,
Многим на престолъ царскїй не волно взирати.
К тому Богъ духъ ест, неже вещество имѣетъ,
И тако до зрѣнїя его не довлѣетъ
Око плотское. Се же явѣ естъ отсюду,
Яко и души нашой не можемъ отнюду
Вѣрити, такова ест.

Владимеръ.

Како убо вѣми,
Яко Богъ ест, понеже нам ест невидимїи?

Философъ.

Сеи разумъ от естества имѣетъ начало:
Древнїй бо Еллини, не суще ни мало
От Бога изученни, сїе имѣяху
Познанїе: егда бо весъ мир разсуждаху,
Видяще в нем тол многу тваръ и толъ различно
Зданїе и всѣмъ вещемъ данное прилично
Свойство и согласїе, яко и в толиком
Множествѣ не ратуютъ на ся, но в великом
Мирѣ стоятъ и в единъ конецъ намѣраютъ,
Ниже когда даннїй имъ чинъ свой измѣняют:
Свои путъ имутъ свѣтила, свои брегъ знаютъ води,
Свое время вѣдаетъ земля, из неи плоди
Изсходятъ кїиждо от них во время подобно: —
То зраще, философи рѣша: неудобно
Бити сим без начала и потребнои власти;
Но нѣкто созда сїя и держаи упасти
Не даетъ и премудрим смотренїем строит:
Убо того Богом нарещи достоитъ".
Тако вси мудрствоваху.

Владимеръ.

Добрѣ се; но кая
Нужда ест, да, многїя твари разсуждая,
Познаим токмо бити единаго Бога?
Многих бо создателей тваръ требуетъ многа.

Философъ.

Ни, княже! Не можетъ бо что началом бити,
Аще нестъ едино: началу имѣти

---

686. *Т.*: съ инними. 688. В *Кр.*: црскїй — без титли. 689. *Т.*: ниже. — *У.* і *М. Д. А.*: естество. 693. *Т.*. Видѣти, какова есть. — *М. Д. А.*: Вѣдати. 696. *Т.*: Древни убо. 708. *Т.*: зряще. 710. *Т.*: Нѣкто создалъ есть сія. 711. *Т.*: смотрѣніемъ. 712. *Т.*: того и. — Тут іде об. 715. *Т.*. Познаемъ. 718. *Т.*: не есть.

Первенство подобаетъ. Убо аще мнози
Сутъ въ васъ, вси ли тїе первїе сутъ бози?
Аще ни, единъ убо; аще же вси, како
В многом числѣ нѣстъ вторїи, ни третїй? И тако
Вину всѣмъ подобаетъ имѣти едину.

Владимеръ.

Но откуду вѣстно ест, яко еще инну
Жиснь глаголаше биты и вѣкъ иннїй новїй,
Тому преставшу?

Философъ.

Сїе извѣщенно слови
Пророковъ нам ест, ниже вѣру невозможно
Отяти, ибо о них многажди неложно
Событїе познахом. Но и сїе вѣстно
Быст древним любомудрцем: Платонъ извѣстно
Творитъ въ единои бесѣдѣ, яко душа наша
Естъ безсмертна, и его разумъ вси прїяша;
Единъ токмо Епикуръ не хощетъ прїяти.
Еще же отсуду тожде само познати
Мощно ест: Богъ, всякїя вещи сїи начало,
Имат всяк совершенство, от них же не мало
Видим въ различнои твари: аще убо цвѣти
Краснїя зрим, должно ест тожде разумѣти
И о Бозѣ, яко ест всеи красоти полнїй.
Видим свѣтила: убо свѣтила ест доволнїи
Истощникъ Богъ. Чудим ся величеству мира:
Великъ убо и Богъ ест, и нѣстъ ему мѣра.
Равнѣ в тварѣ словеснои. Знаем всемогуща,
Видяще крѣпост мужей; знаем всеимуща,
Зраще на властъ царскую; мудра бити знаем
Од мудрости созданной. Сице устрояемъ
Правди его ест извѣтъ: сїе же едино
Доволно показуетъ, яко иматъ ино
Житїе бити, кромѣ временнаго, еже
В различних случаях проходит; понеже
Неравна дѣла нинѣ творятъ человѣци:

---

720. *Т.*: во васъ, вси ли тіе суть первіе. 722. *Т.*: и третій. 723. *Т.* Всѣмъ выну. 725. *Т.*: Жизнь глаголете. 727. *Т.*: вѣру имъ возможно. 728. *У.*: Сіе есть извѣстно отъ пророковъ. Намъ ниже вѣру не можно не яти. 730. *Кр.*: любомдц м — без титли. — *Т.*: Платонъ бо. 731. *Т.*: въ едной. 732. *Т.*: Еще же и отсюду тожде само знати. 735. *Т.*: всякоя. 736. *Т.*: Имать вся совершенства. 740. *Т.*: убо есть свѣта. 741. *Т.*: Источникъ. 744. *У.*: знаемъ сильна суща. 745. *Т.*: Зраще. 747. *Т.*: извѣтъ есть. — *М. Д. А.*: а еже едино. 748. *Т.*: инно. 849. *Т.*: временнаго. 750. *Т.*: Во различнихъ случаяхъ преходитъ. 751. *Т.*: Неравны.

Инъ доброправен, ин ест лукавъ; в сем вѣцѣ
Не вси по дѣлом своимъ мзду и казн пріемлют,
Многажди добрїи страждет, лукавїи же вземлют
Чести превисокїя, убо ни вѣнчаетъ
На земли Богъ праведних, ни злих осуждаетъ.
Како убо сам правъ ест, аще здѣ кончати
Всю нашу жизнъ имами, ни иннои чаяти?
Обаче не тако ест: Богъ, правди хранителъ,
Инъ вѣкъ нам уготова, в нем же и отмстител
Злим будетъ и праведним мзду воздаст сторичну,
Симъ радост безконечну, оним же казн вѣчну.

Владимеръ.

Прежде твоей бесѣди сим образом тое
Поразумѣвах: егда бо что злое
Аще и втаи сотворихъ, совѣст мя мучаше;
Размишлях, что бою ся: все житїе наше
Здѣ кончаетъ насъ, мнѣ же кто здѣ можетъ бити
Судїя? Но тако внутрней скорби утолити
Не могохъ. Скажи еще: како о семъ мирѣ,
Како о человѣцѣ, како о всей вѣрѣ
Христовои мудрствуете?

Философъ.

Прежде всего вѣка
Богъ, сїи доволенъ в себѣ, созда человѣка
В времени, от своеи благости единѣ,
Не да здѣ живетъ присно, но къ лучшой инной
Жизни да свои путъ творит. Мир же сеи всероднїй
Дастъ ему в напутїе, даби путъ угоднїй
Имѣлъ, и того ради лице понуренно
Инним даде животним, нам же возвишшенно,
Да, идѣже отчество, тамо умъ возводимъ.
Сего и от еллинской мудрости доходим,
Но человѣкъ, своея не разумѣвъ чести,
Ни позналъ благодати, сведенъ же от лести,
Скотом, от нихъ лицем разнствует, тѣм страстно
Сердцемъ уподоби ся, и мню, яко ясно
Вѣси, яже о падшем Адамѣ обично
Повѣтствуютъ: тебѣ съ всяким различно
Общество ест народом, и со христїяни

752. *Т.*: въ семъ же вѣцѣ. 754. *Т.*: добри страждутъ. 755. *Т.*: убо не. 758. *Т.*: не инной. 764. *Т.*: Поразумѣвахъ всегда. 767. *Т.*: кончается, мнѣ же. 768. *Т.*: такъ внутрной. 773. *Т.*: Во времени, отъ своей благости единной. 774. *Т.*: но да къ. 775. *Т.*: Жизни онъ свой путь. — *У.*: Жизни путь свой творитъ. 776. *М. Д. А.*: путь удобній. 778. *Т.*: подвышенно. — *У.* і *К.* як у *Кр.* 783. *Т.*: нихъ же лицемъ разнствуетъ, тимъ. 786. *Т.*: Повѣтствуется: тебѣ бо со.

Бесѣдуеши часто. И оттуду на ни,
Аки от источника, вся нужди и скорби
Истекоша и болѣзни, распри, брани, борби,
Глади и губителства; сама смертъ тогожде
Корене, и что смерти лютѣише ест, тожде
На разум нашъ наведе облакъ нѣкїй темнїй,
Имже бивъ ослѣпленніи человѣкъ, вес земнїй
Сотвори ся, горѣ же мало кто возводит
Сердце, и се идоловъ честъ скверную родитъ.
Самъ себе весъ миръ тако обезумил бяше,
Яко кромѣ Июдей вес родъ почиташе
Мертво дѣло рукъ своих. Не смотрит, коликїй
Богъ нашъ ест в милости: не терпитъ въ вѣки
Миръ тако погибати, хощетъ воздвигнути
Лежащих от падежи, не вѣдущих пути
Исправиги, плѣненних въ адѣ свободити,
Еще же да и правдѣ удовлетворити
Божїе за преступство человѣкъ возможетъ.
Но, понеже ни аггелъ, ни человѣкъ можетъ
Извести сїе въ дѣло, създанну бо силу
Превосходит, сам к тому (дивна на вещъ) дѣлу
Снїиде и зрѣ. Кол мудрѣ! сам плот человѣчу
Воспрїят на ся, прошед утробу дѣвичу,
И бистъ Богъ и человѣкъ, единим связуем
Лицемъ въ двою естеству. Того именуемъ
Христа: тои пострада и утоли за ни
Гнѣвъ божїи, тои смертїю своею от страни
Возведе нас адскїя, той научи, како
О Бозѣ да мудрствуемъ, и сказа нам, яко
Единъ ест Богъ истиннїй, но лице тройственно —
Отецъ, Синъ и Духъ святыи: Отцу ест своиственнїй
Раждати от нѣдръ Сина, Духа изводити,
Онѣмъ же от едина Отца исходити.
Синъ убо плот изволи нашу воспрїяти
От Дѣви; той пострада, на крестѣ распятїи
Умре и погребен бист, воскресе и явно
Многимъ сїе сотвори, потом же, преславно
Возшедъ на небо, сѣде одесную Бога.
Сутъ же и инна, яже даде нам премнога;
Но не всѣмъ вся годствует повѣдати: когда

790. *Т.*: Истекоша, болѣзни. 792. *Т.*: лютѣйшое, тожде. 793. Л. 13. 795. *Т.*: человѣкъ ослѣпленнїй. 798. Так є й в *У.* і *К.* У *Т.*: мїръ почиташе. 799. *Т.*: Но смотри. 800. *Т.*: во милости; не терпитъ во вѣки. 801. *Т.*: Мїру тако погибнуть. 803. *Т.*: во адъ. 805. *Т.*: Божїей. 807. *Т.*: сїя. 808. *Т.*: Превосходятъ, самъ къ тому (дивная вещъ). 809. *Т.*: Снїйде съ небесъ. *У.*; И зри, коль мудрѣ. 813. *Т.*: той бо. 817. *Т.*: Богъ есть. 818. *Т.*: свойственно. 822. *Т.*: въ той. 827. *Т.*: годствуетъ вся.

Облечешъ ся въ Христа крещенїем, тогда
И инна увѣси; нинѣ еще сїе
Увѣдай и в память паче всѣхъ силнѣе
Водрузи: ми вѣруемъ извѣстно и ясно,
Яко будетъ ден суднїи, страшно и ужасно
Время, денъ стенанїя, денъ туги, денъ гнѣва
Божїя, вонже люта и неувѣтлива
Местъ погубитъ грѣшники, блази же вѣнчанни
Будутъ в славѣ. Прежде убо нечаяннїй
Гласъ труби проидет землю, той мертвих възбудит,
(Дивная вещъ во истинну!) и на судъ понудитъ
Въ едино собрати ся: в огнъ облеченнїи
Судїя сядетъ, здѣ же и полкъ безчисленнїй
Огненних слугъ предстанетъ. Всѣ же будет вѣрнїи
Свѣдител — совѣстъ своя, вся наша знает
Таиная; той судїя и сердца пронзаетъ.
Разлучит убо благих и злих на двѣ части:
Тихъ въ радост въведет, а, ихже мира сласти
Препяша пут спасеннїи, пошлет въ огн вѣчнїи.
Вѣчнїи огн! Се страшно естъ! Кто безчеловѣчнїи
Тако будет, егоже не устрашит ся сїя?
Княже! добрѣ о себѣ разсмотри. Виждъ, кїя
Совѣти даю тебѣ. Первѣе вся мира
Состави развергут ся, неже наша вѣра
Измѣну прїиметъ: сїю нам предвозвѣстиша
Пророци неложніи, сію въ пѣснех предгласиша
И древніи Сивилли, еллинскія дѣви,
Но вземшіи от Бога разумъ прозорливіи.
Сію царіе, сію пріяша всецѣло
Премудріи людіе, и многіе зѣло
Чудеса утвердиша и мнози за сію
Кровъ свою изліяти, под мечъ нести вію,
Нищету, изгнаніе, темници, окови
И вся нужди терпѣти биваху готови.
Богатство, слава и чинъ княжески велики
Минутъ скоро и стати не могут въ вѣки,
Якоже и прочіихъ минуша, но яже
Азъ глаголю, не имут конца никогдаже.

---

828. *Т.*: во Христа. 828. *Т.*: инная. 830. *Т.*: во память. 836. *Т.*: во славѣ. 837. *Т.*: возбудитъ 838. *Т.*: Дивна. 839. *Т.*: Во едино сбратися: во огнь. 841. *У.*: Всѣмъ. 842. *Т.*: вся бо. 845. В *Кр.* перед сим стихом одна стрічка виточкована. *Т.*: воведетъ, а, имъже міра. 846. *Т.*: во огнь. 848. *Т.*: устрашитъ сіе. 849. *Т.*: Кіе. 851. *Т.*: ниже. 853. *Т.*: неложніи, въ пѣснехъ. 854. *Т.*: древнія. 855. *Т.*: вземшія. 857. *Т.*: многія. 863. *Т.*: во вѣки.

Владимеръ.

Дар, его посла нам цар вашъ, честен бяше;
Но безцѣнии ест бисер, егоже ми ваше
Благородіе нинѣ дарует. То убо
Должна мя въ любвѣ творит, да сугубо
Вѣрну пріязнъ утвержду аки къ моему
Брату; но за премудра словеса твоему
Благородію въ томъ мя должна знаю быти,
Да буду тя отселѣ въ отца имѣти:
Цареви бо дар за дар отслати довлѣемъ,
За тво дар равно дати ничтоже имѣем.

Дѣйствіе четвертое.

Явленїе а҃.

Владимир, Борисъ, Глѣбъ.

Владимеръ.

Имате ли нѣкое сумнѣніе, чада,
Въ словѣ философа?

Борисъ.

Мнѣ еще отрада
Великая на сердци, егда бо он слово
Простираше, мнит ся мнѣ, яко вино ново
Вливаше мнѣ въ сердце.

Владимеръ.

И азъ таковую
Радостъ имѣхъ; но нинѣ инну въ мнѣ чую
Измѣну; сонъ мя нѣкїи утруди до зѣла.
Нѣкіим черним мужемъ изведенъ от тѣла
Мнях ся бити и водим сквозѣ дебръ пустинну,
Потом вверженъ в долъ темній, потом же къ инну
Мѣсту свѣтлу и злачну, но не вѣмъ, коего
Страха полну приведен, — доселѣ моего
Покоити не могу сердца. К тому громи
Зѣлнія слишах, потом весъ от огня жегоміи

866. *Т.*: Даръ, егоже. 868. Об. — *Т.*: Той убо. 869. *Т.*: въ любвѣ моей творитъ. 870. *Т.*: ко моему. 863. *Т.*: во стца. 874. *Т.*: Царевѣ. 875. *Т.*: твой. — Низше в *Кр.*: Владимир — не: Владимеръ. 877. *Т.*: О словѣ. 878. *Т.*: сердцы и, егда 879. *Т.*: мнитъ ми ся. *М. Д. А.*: внимахъ азъ. 880. *Т.*: Вліяше ми въ сердце. — *У.*: Вліяти во сердце. — *М. Д. А.*: вливаше въ мое сердце. 881. *Т.*: во мнѣ. 882. *Т.*: нѣкій устраши до зѣла. 884. *Т.*: Мнихся быти и ведомъ. 885. *Т.*: ко инну. 889. *Т.*: жгомій.

Лютѣ бих; отсюду же пси лаяху мнози.
Боях ся, да не гнѣвъ свои поощраютъ бози.

Глѣбъ.

Истинное слово, яко гнѣвъ свои поощраютъ бѣси;
Но суетнїи их мечъ той. Вѣми, яко нѣси
Сам устрашен, нашего сердца испитати
Хощеши, отче! Ми же, тебѣ подражати
Во всемъ обикнувшїи, ни мало в семъ дѣлѣ
Не разнствуемъ от тебе; бѣсовской же силѣ
Весма поругаем ся: въ снѣ страх наводят.
Почто, аще силни суть, явѣ не исходятъ
На бранъ? Аки татїе, покровенни тмою,
Дерзаютъ на стоящаго и сѣнъ со собою
Ведутъ на помощъ; лютїи полкъ суть и ужаснїй,
Лаяху же, яко пси, добрѣ: ибо гласнїи
Крикъ имутъ; но ничтоже криком успѣвают,
Не ложни в том, яко в пси себе претвораютъ.
Ми, отче, велѣнія от твоей держави
Ожидаем: азъ сею рукою имъ глави
Покрушу, аки скуделъ.

Борисъ.

И о мнѣ не инно
Имѣи разумѣнїе, отче! Непремѣнно
Согласїе наше ест, ниже кровъ сродственна
Тако нас вяжетъ, яко вѣра божественна.

Владимеръ.

Радую ся, о чада, яко къ благому
Преклонни есте зѣло; обаче влекому
Волю къ желанному не всегда ползуетъ
Свободно простирати, но да совѣтуетъ
Первїе трезвїи разумъ на мнозѣ, и тогда
Безбѣдно поидетъ вїя: она бо иногда
Мняще бити вещъ добру, избирает злую.
Отидѣте на время. Азъ здѣ совѣтую
На единѣ со мною... З воску имутъ дѣти
Сердце, скоро ихъ на вся преклонишъ совѣти.

Явленїе в҃.

Владимеръ.

Кол многи совѣти сутъ, ихже лице красно

---

890. *Т.*: бѣхъ; отвсюду. 891. *Т.*: Боюся. 892. *Т.*: Истинна суть, яко гнѣвъ поощраютъ. 898. Л 14. — *Т.*: во снѣ. 901. *Т.*: на спящаго. 903. *Т.*: аки пси. 912. *Т.*: ко благому. 914. *Т.*: Волю ко. 917. *Т.*: пойдеть воля: она: 919. *Т.*: Азъ посовѣтую. — *У.* і *К.*: як у *Кр.* 922. *Т.*: мнози сутъ совѣти. — В *Кр.* на боці: Помисли хулни.

Мнит ся бити, но егда разсмотришъ опасно,
Инако являютъ ся... Первѣе се явѣ, —
Породитъ ся от сего укоризна славѣ
Нашей: не повергу ли греческим подъ нозѣ
Царем вѣнца моего? И их же на мнозѣ
Усмирихъ побѣдами, сим сам подчиненнїй
Буду? Не оружїемъ, — единим побѣжденнїй
Словом философовим! Инако же носит
Обичай: да закона побѣжденнїи проситъ
От побѣдника, сеиже тому да владѣетъ.
К тому мир знаетъ, яко сили ми довлѣетъ,
Да съ римским царемъ сяду купно и равно,
Не тако, аще его ученикъ есмъ. Явно
Се всѣмъ укоренїе. Но уже и время
Мину ученичества: егда мал бих, бремя
Сїе на мнѣ не бяше: нинѣ на престолѣ
Княжем сидяй, поддам мя учителскои волѣ?
Доселѣ бих невѣжа, и невѣжи бяху
Князи праотци мои, вси бо почитаху
Сих боговъ несумѣнно. Убо от безумних
Порожденъ есмъ Владимеръ? Кто от многоумних
Боляръ не повѣстъ тако? И не токмо сїе
Рекутъ, но (что ми сердце уязвит лютѣе)
Рекутъ, яко не ради вѣри приях вѣру,
Но страха ради, хотяй извѣщанну миру
Крѣпостъ подати, аки би страшна мнѣ съ Греки
Бран била... Но что сїя возмогутъ опреки
Оглашеннои истинни? Что сего порока
Множае азъ бою ся, неже царъ? Висока
Велми и его слава. Но къ нам совѣтуя,
Крестити ся, не рече, да не азъ, драхлюя,
Творити се явлю ся. Аще и тое,
Еже азъ мишлю, будетъ, что се ест? И кое
Зло ест хулиму бити от рода лукава?
Дим ест един — людзкая и хула и слава!
А яко старъ учу ся, — то ли будетъ бѣдно?
Учити ся добраго во всяком не стидно
Естъ времена: „до смерти (обще гласитъ слово)

923. *Т.*: разсмотрѣмъ. 924. *Т.*: Первое. 926. Об. 928. *Т.*: тимъ самъ. 929. *Т.*: еднимъ. 934. *Т.*: купно же и. 935. *Т.*: ученикъ его. 936. *Т.*: Се вѣмъ. 937. *Т.*: Мину ученичества: егда малъ бѣхъ. 940. *Т.*: бѣхъ. 943. *Т.*: Порожденъ есть. 944. *Т.*: Ниже токмо. 947. *Т.*: завѣщанну. 948. *Т.*: Крѣпость дати, аки бы страшна ми со Греки. 949. *Т.*: вопреки. 950. *Т.*: Оглашенной истиннѣ? 952. *Т.*: Но намъ. 953. *Т.*: Но намъ. 953. *Т.*: „Крестися“ ми не рече, да не азъ. дряхлуя. 954. *Т.*: Аще же и. 955. *Т.*: есть? Кое. 957. *Т.*: Димъ есть токмо — людская. — В *У.*: як у *Кр.* 958. Л. 15. — Так і в *Т.* — В инших рукоп.: Яко въ старость. 959. *Т.*: Доброго. 960. *Т.*: времени.

Всякъ человѣкъ учит ся“. Но на мнѣ се ново
Явит ся, — от праотецъ никтоже не бяше
Христїянинъ. Что къ тебѣ? Аще убо наше
Не било би от князей сродство, князем бити
Не требѣ би намъ било! Како же смирити
Имаши славу? Ни ли и в хрїстианехъ
Сутъ князи, сутъ царїе, сутъ крипки во бранехъ
Воины? Аще же то и не будетъ тако,
Что естъ цвѣтъ мира сего? Не видимъ ли, како
Цвѣтуще увядаютъ; вся аки дождевни
Тимпан, аки димъ, аки кринъ единодневни,
Аки сонъ исчезаютъ! А и сїе благо
Тол худое колико иматъ в себѣ злаго,
Враждъ, завѣстей, болѣзней, случаевъ различних?
Сия ли мя усладятъ? Сїя от благъ вѣчнихъ
Удержатъ мя? Не буди!... Но камо идеши,
Княже бѣдни? Триста женъ гдѣ сутъ? Небрежеши,
Всѣхъ отвращаеши ся? Убо ти звѣръ дивыи,
А не человѣкъ еси? Тако горделивыи
Будеши, хотя бити смиреннымъ? И сїю
Мзду воздаш за любовъ? Уви мнѣ! Весъ тлѣю,
Жегомъ огнем сердечнимъ, весъ внутръ изгараю,
Пламенъ вниде во утробу. О горе! не чаю
Живъ бити, аще приму законъ нелюбими,
Иго тяжкое, яремъ, неудобъ носими!
Аще би исперва сїе повѣдано
Было би ми, когда еще не бѣ привязанно
Сердце мое тол многихъ обичаевъ сласти.
Удобнѣе било би. Нинѣ же огнъ страстни,
Толику силу вземши, како естъ удобно
Угасити? Отсюду мнит ся бити неподобно
Ученїе Христово: учитъ утоляти
Похотъ плотскую. Како се естъ уязвляти
Естество? Естеству се наноситъ ся нужда,
Како убо естъ онъ благъ? Воля его чудна

---

961. *Кр.*: ноно — очевидна помилка 963. *Т.*: Но аще бы наше. 964. *Т.*: Не было отъ. 966. *Т.*: и во. 969. *Т.*: видишъ. 970. *Т.*: увядаетъ; вся аки дождевній. 971. *Т.*: Туманъ, яки димъ, аки кринъ единодневній. 973. *Т.*: въ себѣ иматъ. 974. *Т.*: зависти. 977. *Т.*: бѣдній? — У *Кр.* додано на боцї: искушенія плотская. 978. У *Кр.* очевидна помилка: Всѣгъ. 980. *Т.*: смиренній. И сію ль. 981. *Т.*: воздаси. 982. *Т.*: огнемъ злосмраднымъ 983. *Т.*: внійде въ утробу. 984. *Т.*: пріиму законъ нелюбимій. 985. *Т.*: носимій. 986. *Т.*: Аще же ми сіе исперва повѣданно. 987. *Т.*: Было бы, когда. 988. *Т.*: толь многимъ обичаемъ сластей. — *М. Д. А.*: томимимъ обичаемъ. 989. *Т.*: страстей. 990. Об. — *Т.*: вземшій. 991. *Т.*; мнится неподобно. 992. У *Кр.* на боцї: Хулнія помисли. 995. *Т.*: онъ есть Богъ? Воля его чужда.

Естъ смотренія, Богу отнюдъ несвоиственна:
Аще онъ естъ создателъ мира веществення,
То почто созданію своему противни
Законъ вноситъ? Аще же инъ кто миръ сеи дивни
Произведе во бітіе, инъ убо кто мира
Начало естъ, убо естъ ложна о нем вѣра...
Владимере! что тако бѣснуешъ ся? Кія
Бѣси (о лютѣ тебѣ!) наводятъ ти сія
И помисли и глаголи? Тако еси краткои
Памяти? Заби уже проповѣди сладкои
Философа? Что бо онъ рече, неизвѣстно,
Что противно разуму? Откуду безмѣстно,
Помишленіе сіе? Естества начало
Извѣстно показа ся Христосъ, но ни мало
Онъ всякому естеству не творитъ и бѣди:
Аще вождъ даетъ воину мечъ, да тѣмъ побѣди
Ищетъ, или лѣтъ ему естъ употребити
На зло и вмѣсто врага друга тѣмъ убити?
Тако похотъ плотскую Богъ восѣя во плоти
Нашеи, но даетъ чинно, не яко же скоти
В ситостъ употребляимъ. Здравому согласно
Се естъ разсужденію... Но мрачитъ ми страшно
Умъ — обикновеніе, обичаи сломити
Противнимъ обичаемъ. Аще се биты
Трудно мнит ся, трудно естъ, обаче возможно;
Трудно, но удобіе зло естъ и безбожно;
Трудно, но мзди без труда никто не имѣетъ;
Трудно, но помянути на трудъ сеи довлѣетъ
Огонъ вѣчни. О Христе мои! (моимъ нарицаю,
Чуждъ тебе окаянни) в твоеи уповаю
Помощи; твоимъ бити желаю всецѣло,
Тебѣ мою отдаю и душу и тѣло.
Угаси огнъ; отжени и хулнія бѣси,
Едину ми сохрани славу: ибо вѣси,
Колъ родъ мои горделиви княжескои державѣ
Поручаетъ ся, аще вѣрую в тя явѣ.
Буди угодно тебѣ, да отаи крещу ся...
О нечувства моего! Кого азъ стижду ся

---

996. *Т.*: смотрѣнія. — У *Кр.* очевидна помилка: несвоиственна. 998. *Т.*: противній. 999. *Т.*: дивній. 1000. *Т.*: въ бытіе. 1001. *Т.*: о немъ ложна. 1003. Так і в: *У.* і *К.* — У *Т.*: наваждаютъ сія. 1004. *Т.*: Помисли и глаголи. 1010. *Т.*: не творитъ обыди. 1012. *Т.*: употребляти. 1013. *Т.*: друга убивати. — В *У.* і *К.* як у *Кр.* (в обох останніх стихах). 1014. *Т.*: всѣя. 1015. *Т.*: да ей чинно. 1016. *Т.*: употребляемъ. 1019. *Т.*: Аще же се. — *М. Д. А.*: Аще же мнѣ. 1020. Л. 16. — *Т.*: Труднымъ мнится. 1021—23. У *Кр.* після: Трудно — знаки питання. 1024. *Т.*: Огнь вѣчній. — У *Кр.*: Огнь — із титлою. 1025. *Т.*: окаянній. 1030. *Т.*: горделивій.

И пред кимъ? Во студъ ми естъ безумну царъ вишны,
Честенъ же бити мнит ся лукави и грѣшны
Родъ сеи! Не тако; всюду да проходятъ вѣсти
О мнѣ: се явѣ иду Христа исповѣсти.
Се иду, твору волю божества твоего
И законъ твои посредѣ чрева естъ моего.

Прелестъ. Хоръ.

Возврати, Владимере, возврати бѣгъ спѣшни,
Негли постой а слиши плачъ мои неутѣшнїи.
Познаи любезне,
Кто зоветъ слезне.
Кого любиши?
Камо бѣжиши?
В кїя идешъ страны?
Откуду гнѣвъ на ни?
Плачъ тя не утолитъ,
Гласъ мои не умолитъ:
Тако еси тверди,
Тако жестосерди!
Любви ми едина!
Кая се измѣна!
Помяни, Владимере, дны преждьнїе тїе,
Когда тя обятїе имяше сїе:
Кое тогда пространство, кая радостъ бяше!
Триста женъ лобзанїе сердце вомѣщаше!
Скоки и плясанїя бяху непрестанно;
Сластъ вся кая течаше в душу невозбранно.
Коихъ тогда сладостеи не бивахомъ сыти!
Поминати сладко естъ, — чтожъ дѣлом творити!
Помни, когда ко сердца охладѣ
Бихъ с тобою в красном вертоградѣ:
Естество цвѣтъ являше различни;
Азъ представляхъ жени краснолични.
Красно мѣсто от цвѣтовъ тѣхъ бяше,
Но краснѣише позорище наше:
Стыдяше ся всюду цвѣтъ червленны.
Живихъ цвѣтовъ лицемъ побѣжденній.
Гдѣ дни тїе? Заидоша въ долъ подземни,
Помрачи ихъ вечеръ темнїи,

1034. *Т.*: вишній. 1035. *Т.*: лукавій и грѣшній. 1039. *Т.*: есть чрева. 1040. Після слова: Владимере — в *Кр.* додано: к̃. — *Т.*: спѣшный. 1042. В *Кр.*: перед сею стрічкою виточковано. 1050. *Т.*: твердій. 1051. *Т.*: жестосердій. 1054. В *Кр.* відступ. — *Т.*: дни прежднія. 1056. В *Кр.* відступ. 1057. *Т.*: Лобзанія. 1058. В *Кр.* відступ 1061. *Т.*: сладко. 1062. В *Кр.* відступ. — *Т.*: Вспомни. 1064. *Т.*: различній. 1066. *Т.*: тихъ. 1068. *Т.*: червленній. 1070. В *Кр.* відступ. — *Т.*: подземній.

Пемерче денъ свѣтозрачны,
Наиде (лютѣ!) облакъ мрачныи.
Владимере, возлюбленная главо!
Кто тя сведе толъ лукаво?
На самаго себе люти
Хощеши гнѣвъ воздвигнути.
О мои люди! то вамъ не буди;
Путемъ Христовимъ не идѣте:
Жестокъ естъ зѣло, удручитъ тѣло,
Тяжкаго ига не носѣте.
Кая лютостъ, о княже,
Благъ моихъ нови враже!
Аще тебе самаго
Мучити мнит ся благо,
Что инныхъ тебе ради
Жалъ мучитъ безъ отради?
Триста женъ воздихаетъ,
Шестъсотъ очесъ ридаетъ.
Се азъ всуе умножаю плачъ безмѣрни.
Не слишитъ то каменныи тои и зловѣрни!
Не от княжа онъ се рода,
Но от иродъ лютих плода:
Весъ естъ звѣрни,
Весъ каменни, весъ желѣзни, весъ жестоки,
Нечувственни, страховидни, ярооки!
Хулитъ онъ наша совѣти
И побѣди мнитъ то бити
Верхъ високи.
Воистинну отмщу тебѣ, звѣре дивїй,
Отмщу тебѣ сей нашъ укоръ горделивїй:
Увѣси от мести даннои,
Како любви поруганнои
Жалъ гнѣвливїй.

Дѣйствїе є҃.

Явленїе а҃.

Куроядъ.

Ясти мнѣ хочетъ ся, о ясти! Горе, ясти!
Ясти хощу! Горе мнѣ! Приходитъ пропасти!

1072. *Т.*: свѣтозрачнїй. 1074. В *Кр.* відступ. — *Т.*: возлюбленна. 1076. *Т.*: самого себе лютїй. 1078. В *Кр.* відступ. 1079. *Т.*: йдѣте. 1081. В *Кр.* відступ. 1083. *Т.*: новїй. 1085. Так є в *У.* і *К.* — У *Т.*: Мучитъ тяжестъ всезлаго. 1088. *Т.*: сердецъ вздихаетъ. 1090. В *Кр.* відступ. 1091. *Т.*: Не слишитъ каменнїй той и зловѣрнїй. 1092. Л. 17. — *Т.*: онъ есть рода. 1093. *Т.*: отъ тvгровъ. 1094. *Т.*: звѣрнїй. 1095. *Т.*: Весь каменнїй, весь желѣзнїй, весь жестокїй! 1096. *Т.*: Нечустеннїй, яровиднїй, яроокїй! 1097. *Т.*: наши. 1099 *Т.*: високїй. 1100. В *Кр.* відступ. 1101. *Т.*: сей укоръ нашъ. 1105. У *Т.* додано ще вичисленнє осіб в яві: Куроядъ, Пѣяръ. Дальше в *Т.*: хочется, ясти, о горе!

Пѣяръ.

Куроядe, гдѣ билъ еси? Гдѣ билъ еси нинѣ?

Куроядъ.

Даби тако не билъ живъ князъ нашъ (наединѣ
С тобою бесѣдую), яко богом жертва
Чрез него оскудѣ! О, аще би мертва
Слишалъ его, слишалъ би вѣстъ радостну, нову.

Пѣяръ.

Кая вина?

Куроядъ.

Увѣривъ философа слову,
Запрѣти приносити жертвъ по всѣмъ градомъ.

Пѣяръ.

Мала се еще злоба.

Куроядъ.

Убивати гладом
Малую злобу зовеши, а еще пречестних
Жерцовъ и молебниковъ за весъ родъ нелестних!
Се азъ ходихъ на село курей куповати.
Когда сїе бяше?

Пѣяръ.

Горшее слишати
Вижду ти не случи ся, что глаголют мнози.
Молю тя — — — — — — — — — — — — —

Куроядъ.

Вѣмъ, что вопрошаеши: аки бих скорбъ сїю
О мнѣ мѣлъ? Ни, друже! Мене не жалѣю,
Жалѣю боговъ: ибо аще оскудѣетъ
Жертва, азъ куплю мяса; но богъ не имѣетъ
Пѣнязей и не поидетъ на село: гладъ убо
Намъ — ему смертъ готова. И сїе сугубо
Печалива мя творитъ.

Пѣяръ.

Еще ти не вѣси
Злоби его горшїя. Тако его бѣси

1107. *Т.*: Куроядe! гдѣ ти былъ? 1110. *Т.*: него вся. 1111. *Т.* Слышахъ его, слышахъ бы. 1112. В *Кр* очевидна помилка: Яя замість Кая. — *Т.*: Почто тако? — У *К.* і *У.* як у *Кр.* 1113. *Т.*: Запрети приносити жертви. 1115. *Т.*: Малу злобу зовеши да еще. 1116. *Т.*: ввесъ. 1118. *Т.*. И когда. 1120. *Т.*: Молю тя: кто болій есть — жерци или бози? 1121. *Т.*: яки бы. 1124. *Т.*: богъ же. 1125. Об.

На боговъ възяриша: повелѣ повсюду
Крушити боги. Видѣхъ, како удъ от уду
Отторженъ валяше ся, многим носи, нози
Урѣзаннїе видѣхъ. О благїе бози!
Болѣю за васъ зѣло. Чи не скорбъ се, друже?
Ладо не може уже плясати, емуже
Си дѣло от боговъ всѣхъ ест порученно,
Но токмо лактѣ движетъ всуе, недѣиственно.
Мошко же отнюдъ кадилъ не возможетъ чути,
А — — — — — — — —   — — — — — —
Пребитъ голенъ иматъ и храмлетъ, стеная!
Но слиши множайшая и краиная злая:
Дѣти студнїи. кумир разсѣкше подробну, —
Въ главу, аки в сосудъ, испразняют стомах!

Куроядъ.

Что главѣ творят?

Пѣяръ.

Стомах испразняют.

Куроядъ.

Ахъ! Ахъ!
Вѣст ли сїе Жериволъ?

Пѣяръ.

Курояде, аще
Жериволъ увѣст сїя, предастъ духа богу.

Куроядъ.

Но гдѣ онъ ест? Не вѣси?

Пѣяръ.

В — — — — въ премногу
Болѣзнъ от скорбеи многих и едва возможетъ
Убѣжати от смерти: зѣло бо не можетъ
Ясти, ни вкуса чуетъ: третїй ден минаетъ,
Яко онъ единаго токмо пожираетъ
Быка на денъ.

Куроядъ.

О лютѣ! Всѣ измрем гладом!

1129. *Т.*: возяриша. 1131. *Т.*: многихъ. 1134. *Т.*: можетъ. 1135. *Т.*: Сїе. 1138. *Т.*: А Подзвиздъ (о скорбъ моя! о жалъ мой вселютій!). 1139. *Т.*: Пребиту голень иматъ и храмлетъ, стеняя! 1140. *Т.*: Крайняя. 1142. *Т.* має перед тим ще одну стрічку: Что видѣхъ окаяннїй! зри вещъ неподобну: — і дальше: Во главу, аки въ сосудъ, испраздняютъ. 1143. *Т.*: испраздняютъ. 1144. *Т.*: сія. 1146. *Т.*: Впаде во премногу. 1150. *Т.*: едного. 1151. *Т.*: Вси ми измремъ.

О княже беззаконнїи! дабы надъ адомъ
Царствовалъ, не над нами, не над руским родом!

Пѣяръ.

Молчи! Тѣшим ся твоим, господи, приходомъ.

Явленїе второе.

Мечиславъ, Вождъ, Храбрїй, Пѣяръ.

Мечиславъ.

Кое зде дѣло, жерци? Воистинну дивнїй
Упоръ сей! Ви едини имате противни
Бити волѣ княжескои? О столпи безумнїй!
Скоти безсловеснїи! Старци дѣтоумнїи!

Куроядъ.

Что толиким, Господи, движеши насъ страхом?

Мечиславъ.

Ни ли слишасте волѣ княжеи?

Куроядъ.

Не слишахом
Воистинну, кая ест.

Мечиславъ.

Убо еста глуха?
Трубнїи гласъ вѣщаше.

Пѣяръ.

Не доиде слуха
Нашего: ми зде равно прїидохом от пути;
Не бихомъ днесъ в Кѣевѣ. Но воспомянути
Изволте, господїе, кїи указъ естъ княжїи.
Ми творим волю его. Воистину вражїй
Духъ би билъ, аще би кто противилъ ся волѣ
Толикаго владики.

Мечиславъ.

Убо вамъ дотолѣ
Нѣстъ вѣстно, яко всюду крушити кумири
Княз повелѣ, наставшеи христїанскои вѣрѣ?

Пѣяръ.

Се новое ми слишим.

1152. *Т.*: дабы ты. 1155. У вичисленню осіб у *Т.* додано ще: и Куроядъ. — Дальше у *Т.*: здѣ. 1157. *Т.*: безумни! 1158. *Т.*: дѣтоумни! 1160. *Т.*: воли. 1162. *Т.*: извѣщаше. 1170. *Т.*: повелѣлъ, наставшей христіянской вѣри?

Курояд ъ.

Ниже намъ чаянно.

Мечиславъ.

Како? Вся вѣстъ Россія, вам же неслиханно
Доселѣ ест? Лжете, пси!

Пѣяръ.

О господи! буди,
Якоже глаголеши: обаче ми люди
Прости, не слишахом.

Кpropoядъ.

Да не прогнѣвит ся
Властъ твоя: ваша повѣстъ отнюдъ бити мнит ся
Неудобъ вѣрителна: наш благолюбивїи
Княз естъ.

Мечиславъ.

О горе тебѣ! Или мнѣ, псе лживїй,
Лгати велиши? Убо от твоегожъ дѣла
Явлю истинну: Круши идоли!

Курояд ъ.

Сѣчила
Не имам съ собою.

Мечиславъ.

Воини! дадѣте
Оружїе.

Курояд ъ.

Милости прошу, не мучите
Болнаго: виждте, како не могу подяти.

Мечиславъ.

Удъ непослушнїи мечем достоит отяти.

Курояд ъ.

Лютѣ мнѣ!

Мечиславъ.

Достизаите! Ти на мѣсце друга

1173. В *Кр.* очевидно хибно пропущено, що се говорить Піяр. 1174. *Т.*: Простіи. 1177. *Т.*: боголюбивій. 1178. *М. Д. А.*: мнѣ, ти лживій. 1183. *Т.*: вижцьте. 1184. *Т.*: непослушливъ. 1185. Об. — *Т.*: мѣстце.

Наступи: ни ли и ти тогожде недуга
Вредомъ ослабленъ еси?

П ѣ я р ъ.

Послухаи мало,
Владико! Се Ладо естъ богъ, и се — Купало,
А се Перунъ великїи: с тѣми убо, яко
Хощете, творѣте; сего же никако
Не вредѣте, молю васъ. Охъ! с великим страхом
Поминаем, что о немъ от древних прїяхом.
Прорекоша древнїи жерци, яко аще
Вредитъ кто бога сего, тогда, то видяще,
Солнце луча закриет, Нѣпръ же воспятит ся,
Кіевъ, трусом низверженъ, во прахъ обратит ся!
Молю васъ, не дерзаите.

Х р а б р ї й.

Друзи, дерзнѣм сїе
Увѣдати: дѣло нам страх сеи явственнѣе
Покажетъ. О велики! О боже преславни!
Не прогнѣваи ся на ни: что велит державни
Князъ, достоитъ творити. Аще погибаемъ,
— — — — — — — — — — — обаче дерзаемъ.

П ѣ я р ъ.

Не дерзаите, молю вас. О лутѣ! о горѣ!
Зрите: трасет ся земля, градъ падет воскори.
Падетъ градъ! Что творите? Не могу стояти
На ногахъ.

М е ч и с л а в ъ.

Лживїи лестче! Не достоит ти лгати!

П ѣ я р ъ.

Солнце измѣняет ся!...

М е ч и с л а в ъ.

О колико бяше
Лщенїе! Колико невѣжество наше!
Кая слѣпота! Камен и древо бездушно
Аки Бога живаго, усердно, вседушно

1187. *Т.*: Послушай мя мало. 1188. *Т.*: а се. 1190. *Т.*: Хощете ви. 1191. *Т.*: съ коликимъ страхомъ. 1195. *Т.*: Слонце лучи. — В *Кр.*: Слнце — під титлою. 1197. *Т.*: Дерзнѣмъ убо сіе — *У.* і *К.*: Друзи! дерзнемъ сіе. 1199. *Т.*: великій! О боже преславній! 1200. *Т.*: велѣ державній. 1202. *Т.*: Якоже прещаеши, обаче. 1203. *Т.*: лютѣ! о горе! 1204. *Т.*: трясется земля, падетъ градъ воскоре. 1206. *Т.*. Ни не годѣ ти. 1207. *Т.*: Солнце. 1208. *Т.*: О колико.

Умилно почитати и тихъ рабовъ бити,
Ихъ рабъ твои, художникъ обиче творити.
Христе, свѣте истинни! что тебѣ имами
Воздати за толику милостъ, юже с нами
Нинѣ сотворилъ еси?

Храбрій.

Не неизволи ся
Власти твоеи видѣти, каковъ онъ крести ся?

Мечиславъ.

Желах от усердїя; воинское дѣло
Удержа мя, не могох настигнути: зѣло
Жалѣю того. Ти же добрїя нам вѣсти
Подаждъ, видѣл бо еси.

Храбрій.

Но кто исповѣсти
Предивнїи позоръ можетъ? Никогда толика
Торжества азъ не видѣхъ. Два полка велика
Идяху строино, в единомъ славеноросїискїи,
В другом бяше избраннїи народъ византїискїи,
Дворъ свѣтлаго Деспоти, иже воспрїяти
Князя посланъ ест царем: на всѣх воех златїи
Цвѣтъ в одеждах тканъ бяше; броня же толикїи
Свѣтъ испущаху, яко зращи и страх нѣкїи
И радостъ родяше ся. В толиком позорѣ
Прїиде княз нашъ ко храму. Храмъ низу и горѣ
Весъ иконы украшенъ; посредѣ стояше
Сосудъ сребранъ великїи, яко в нем можаше
Еденъ погрузити ся человѣкъ; на деснои
Странѣ стояше престолъ утвари пречестнои —
Первому епископу сѣдалище, инним
Мало нижайже бяху; ошуюю чиннимъ
Образом вся особно бѣлїе лежаху
Одежди, бѣлостїю крини побѣждаху.
Утваръ сїю Деспота Владемеру, сину
Духовному своему, сотвори по чину
Древнему и христїянъ. Вся же та полата,
Аки одъ звѣздъ, полна бяше кованних от злата
Лампадъ и свѣтилниковъ. От восточнои страни

1211. *Т.*: рабомъ. 1212. *Т.*: Ихъ же. 1213. *Т.*: истинній! 1216. *Т.*: Власти вашей видѣти, како. 1219. *Т.*: Жалую. 1223. *Т.*: едномъ. 1225. *Т.*: Деспота. 1226. *Т.*: царемъ посланъ есть. 1228. *Т.*: зрящимъ. 1229. *Т.*: раждашеся. 1230. *Кр.* очевидна помилка: жизу. 1232. *Т.*: сребрянъ. 1236. *Т.* : нижайша. 1241. *Т.*: Древному. 1242. *Т.*: Аки звѣздъ. 1243. Об.

Сладкая исхождаше воня безпрестани.
Ставшу при дверехъ князю, се златими врати
От олтара идяше клир весъ; азъ, обятїи
Страхом радостним, (вѣруи, благородїе ваше!)
Забих, гдѣ есмъ, сердце же во мнѣ трепеташе.

Явленїе третое.

Вѣстникъ, Мечиславъ.

Вѣстникъ.

Великїи княз Василїй здравїе и радостъ
Благородству твоему посилаетъ.

Мечиславъ.

Во сладостъ
Прїимую таковую вѣст. Но кое гласиши
Имя ново — Василїи? Мню, приходиши
От князя нашего?

Вѣстникъ.

Нашъ мя посилаетъ
Княз къ тебѣ, Мечиславе; но тебѣ желаетъ
Здравствовати Василїи.

Мечиславъ.

Таино твое слово.

Вѣстникъ.

Владимеръ въ крещенїи прїятъ имя ново,
Василїи нареченнїи. Хартїя извѣстно
Вся явитъ.

Мечиславъ.

Храбрїи! прочти, да всѣм будет вѣстно.

Храбрїй
чтетъ посланїе Владимерово:

Владимеръ, въ святомъ крещенїи нареченнїй Василїй княз кѣевскїи и всѣхъ росїискихъ странъ повелителъ Мечиславу, вѣрному воевъ наших вожду, здравствовати

Не случи ся доселѣ ниже мнѣ писати,
Ни тебѣ чести сїе, что от благодати

1244. *Т.*: Сладкіе исхождаху. 1246. *Т.*: Отъ олтаря идяше клиръ ввесь. 1247. *Т.*: благородство ваше! 1248. *Т.*: сердце во мнѣ. — *М. Д. А.*: радостно играше. 1250. *Т.*: Въ сладость. 1251. *Т.*: Вѣсть такую пріемлю. — *К.*: Пріймую таку вѣсть. 1252. *Т.*: Чаю, приходиши. 1253. *Т.*: князя ты нашего. 1259. Перед тим стихом у *Т.*: во святомъ. 1260. *Л.* 20.

Божїеи прїяхом; и, юже по случаю
Радостъ нинѣ, ни в коем прежде нам случаю
Не бист прежде, аще би и многїя гради
Въ плѣнъ прїяхом били. Убо аще ради
Побѣдъ наших должно нам радостними бити,
Колми паче достоит нинѣ вам имѣти
Торжество съ нами. Вѣсте, яко по совѣту
От тми преидохъ; еже ест, оставлше кумири
Бездушнїя, воспрїях истинноя вѣри
Истиннїй законъ Христовъ. Сїе нинѣ дѣло
Тогожде помощїю, краснѣе всецѣло
Соверших: прїях бѣлу, сложих утвар черну,
Въ Христа облекохъ ся и древнюю скверну,
В неиже уродих ся, омих совершенно
Таиною крещенїя. Се же извѣщенно
И от Бога чудеснѣ бист нам: ибо когда
Внїидох въ святую купел, абїе же тогда
Отпаде безбѣдно сквернавая тина
От очесъ, но и по всемъ тѣлѣ ни едина
Вреда не видѣхъ прочїе. Божїе то бяше
Призрѣнїе и милостъ, яже мя учаше
Простаго и невѣжу явѣ и чудеснѣ,
Яко внутрѣ очистих ся, очищен тѣлеснѣ.
Сїя вѣстъ да радостна будетъ вам и честна,
Аще в васъ истинна, вѣрна и нелестна
Любовъ ко нам, се бо мя украшаетъ паче,
Неже тисяща вѣнцевъ побѣдних. Обаче
Что самъ обритох, того и инним желаю,
Совѣтую же токмо, не повелѣваю.
Се же повелѣнїе наше ест, да всюди
Идоли сокрушат ся и оттол не буди
На хоругвах военних ни громовои стрѣли,
Ниже вѣнцевъ купалних, ни инних бездѣлїи;
Знаменїе крестное да будетъ прекрасно
Изображенно всюди, сїе бо ужасно
Всему противству будетъ: сим вооруженнїй
Константин онъ великїй погна безчисленнїй

1261. *Т.*: юже получаю. 1262. *Т.*: ни въ коемъ же прежнемъ случаю. 1264. *Т.*: Во плѣнъ прїяли быхомъ. 1265. *Т.*: должно вамъ. 1267. Після того стиха не дістає в *Кр.* цілого одного стиха, що у *Т.* звучить: Царску по милости же божїей, ко свѣту. 1268. *Т.*: прїйдохъ. 1269. *Т.*: истиннїя. 1271. *Т.*: крайнѣ и всецѣло. 1273. *Т.*: Во Христа облекохся и древную. 1274. *Т.*: Въ нейже и родихомся. 1275. Сїе извѣщенно. 1276. *Т.*: Бога живаго бысть. — У *К.*, як у *Кр.* 1277. *Т.*: во святую купель, вскорѣ. — *У.* і *К.* як *Кр.* 1278. *Т.*: Отпаде мы безбѣдне. 1280. *Т.*: Вреда видѣхъ прочее. 1285. *Т.*: во васъ. 1286. *Т.*: Любовъ есть къ намъ, ибо мя. 1289. *М. Д. А.*: По совѣту же. 1290. Об. 1293. *Т.*: вѣнецъ купалнїй, ни инших.

Полкъ Маξентїевъ. При сем полку посилаемъ
Хоруговъ, тебѣ же щитъ крестомъ знаменаемъ.

Мечиславъ.

Совѣтъ княжїи усердно прїемлю, понеже
Прежде Христа вседушно возлюбих; а еже
Идоли сокрушати, дѣломъ исполнихом,
Что творити указом первим должни бихом,
За хоруговъ усердно полкъ благодарствуетъ,
За щитъ же тако крѣпкїи велми долженствуетъ
Мечиславъ, да самъ своя перси во мѣсто щита
Дастъ ему от всякаго вражїя навѣта,
Защищати властъ его. О вои! се златїи
Возсїя денъ: достоитъ всѣмъ торжествовати.

Зде Хоръ гласитъ ся:

Андрей Апостолъ съ Аггели.

Се уже денъ возсїя, — о радости многа! —
Денъ прїиде, извѣщеннїи мнѣ прежде от Бога!
Се тои естъ свѣтъ, егоже, духом зде водимїй,
Обѣщалъ ти, Кѣеве, граде мои любиміи!
Дотолъ въ том билъ еси и зракъ твои, пред миром
Свѣтелъ от дѣлъ преславних, но яко кумиром
Темнимъ бяше подчиненъ, бяше зѣло чернїи.
Се цѣло тя просвѣти свѣтъ онъ невечернїй!
Но гдѣ есмъ? Что се вижду? Кїя еще лѣта
Откриваетъ мнѣ, Цару вѣкомъ? Свѣтом от свѣта,
Вижду, умножает ся! Яко бо в началѣ
Малъ потомъ з горъ исходитъ, потом же в малѣ
Умноженнїй от инних, стекшихъ ся во едино,
Пространними лїет ся струями: не инно,
Не инно чудо о твоеи славѣ вижду, граде божїи!
Се ти мученическои крови растутъ рожи:
Борисъ, Глѣбъ, вѣтви святи корене святаго.
Лютѣ! Уже мещетъ бѣсъ брата проклятаго,
Уже — вижду — копїе и ножъ поощраетъ!
Но радуи ся, о граде! Зѣло украшаетъ
Скорбъ сїя лице твое. Се же что? О странно
Чудо! Гори, зращїи на югъ, нечаянно
Свѣтъ велїи испустиша. Ви же, сѣдиною
Честнїи, о мужїе! (ибо предо мною

1301. *Т.*: возлюбыхъ вседушно. 1302. *Т.*: сокрушити. 1306. *Т.*: вмѣсто. 1308. *Т.*: Защищая. 1309. У *Т.* нема слів: Зде гласитъ ся; дальше у *Т.*: со Ангели. 1311. *Т.*: прежде мнѣ. 1312. *Т.*: здѣ. 1314. Л. 21. — *Т.*: Дотоль во тмѣ. 1314. *Т.*: вѣковъ? Свѣтъ отъ. 1321. *Т.*: потокъ отъ горъ сходитъ, потомъ же во малѣ. 1322. *Т.*: стекшихъ во. 1524. *Т.*: ино. 1325. *Т.*: Чудо і т. д. 1331. Горѣ, зрящіи наю.

Не кріетъ васъ земля) что творите тамо?
Свѣтло васъ двоихъ вижду, и се единъ прямо
Другому, во горахъ себѣ глубокїя ями
Копаютъ исшохшими от поста руками.
Кол же многи приходятъ къ нимъ от странъ многих!
Но и князи славнїи — чудо! — — — — — — —
Старцевъ богатства ищутъ. О кол многочестнїи
Ликъ вижду! Не толикїи от круговъ небеснїй,
Коликїи свѣтъ изїиде от пещеръ тихъ темних.
Россїо, се ти небо въ пропастех надземних!
Но и вся кѣевскїя гори драгоцѣнну
Утвар прїемлютъ всюди; всюди благочинну
Красоту вижду: аки въ вѣнци драгїе
Биссери, по всѣхъ горах зру храми святїе.
Уви мнѣ! Укроти гнѣвъ прогнѣваннїй!
Что прещенїе сїе? Что страх нечаяннїй,
Граде, великъ гнѣвъ на тя прїят огнепална
Местъ божїя? Велми тя сотворитъ печална:
Нѣкоему Батѣю мечъ подастъ огненнїй,
Тѣмъ погубленъ будеши и тѣмъ посѣченнїй,
Цвѣтъ людеи твоих падетъ и скоро повянетъ.
Но не до конца забвенъ будеши: востанетъ,
Востанетъ избранъ Богом, иже тя воставит
Возвратитъ ти доброту и паки прославитъ,
Седмїи бо вѣкъ от нинѣ свѣтла премнога
На златои колесници везет ти от Бога.
Вижду мужеи премудрих, учителних, силних,
К тому и храбрих въ брани. — — — — —
Посредѣ же всѣхъ оних велїя свѣтила
Два сїяютъ: единъ власом убѣленъ до зѣла,
Митра же ему злата сѣдину пречестну
Украшаетъ, въ родном же знамени небесну
Вижду утвар: звѣзди бо купно съ луною
И вперущою зрими сутъ стрѣлою.
О Церкви россїискїя! кол многа ти свѣта
От сих свѣтилъ пребудутъ въ онїе лѣта!
Другаго же воинску вижду брон носяща,

1334. *Т.*: и земля. 1335. *Т.*: прямо. 1336. *Т.*: въ горахъ. 1338. *Т.*: къ онимъ. 1339. *Т.*: чудо! — у убогихъ. 1340. *Т.*: много честныхъ. 1341. *Т.*: Лицъ вижду! Не толикїй отъ круговъ небесныхъ. 1342. *Т.*: изійдетъ отъ печеръ. 1343. *Т.*: Россія! 1344. *У.*: кіевскія роди. 1345. *Т.*: всюди пріемлютъ; всюди. 1346. *Т.*: во вѣнцѣ драгія. 1347. *Т.*: зрю храмы святія. 1348. Об. — *Т.*: гнѣвъ, царю прогнѣванній! 1349. *Т.*: что нечаянній. 1352. *Т.*: мечъ даетъ. 1360. *Т.*: премудрихъ, вижду учителныхъ. 1361. *Т.*: въ брани и многодѣтелныхъ. 1363. Так є в: *У.* і *К.* — Т *Т.*: Два свѣтятъ. 1366. *Т.*: со луною. 1367. *Т.*: И въ небо перущою. 1368. *Т.*: много ты свѣта. 1369. *Т.*: прибудетъ во онїе.

Всего пламенна, всего хва — — — — —
Гнѣвомъ и вижду купно, како полки многи
Вражїя устрашаетъ и ломитъ имъ роги.
Вижду и се: вражїя Махомета гради
Трасут ся пред ним, падутъ, не чаютъ отради.
Но нѣкїй левъ ярит ся и на мужа силна
Ногтѣ остритъ. Но ярость твоя ест бездѣлна,
Звѣре гордїи! Поспѣшно, о вожде великїи,
Поспѣшно иди, будетъ свирѣпїи и дикїи
Хищникъ раздранъ от тебе, издшедъ воскорѣ,
Ти же наречеши ся от всѣхъ Самсонъ вторїи.
Но онъ на се от мене оружїя просит:
Почто? Твое бо в щитѣ благородство носитъ
Крестъ самаго Господа, на вся супостати
Страшнїй. Обаче мнит ся онъ ми глаголати:
„Твоимъ бити воиномъ велитъ ми, Андрею,
Царъ Петръ, за помощїю ратую твоею".
Ратуй мнѣ, оружниче! Ратуи, вожду мощнїи!
Азъ, аще въ чем возмогу, буду ти помощнїи.
Се же кїи во слѣдъ его позоръ поспѣшаетъ?
Образъ вижду азъ нѣкїй, егоже являетъ
Предзрѣнїе божїе; многа и чудесна
Вижду на немъ зрѣнїя: зде равнонебесна
Ооителъ печерская каменнїя стѣни
Подноситъ, а Дѣвая исполнъ своеи сѣни
Наметъ разпростираетъ, наметъ, свѣта полнїй,
На — — —, къ Марїину жилищу доволнїи.
Зде инно чудо вижду: аки би забвеннїи,
Аки не бивїи, еще давно поверженнїи
Престолъ переяславскїи и лежавшїи долѣ
Востаетъ уже красно; на томъ же престолѣ
Посажденъ бистъ мужъ нѣкїи честенъ, добронравенъ,
Древним пастиремъ ревностїю равенъ.
Зде инїе многїе зрю доми святїе.
От всѣх же краснѣише позорише сїе:
Жиждетъ ся домъ ученїй. О днеи тихъ блаженних,
Россїо! Колико бо мужеи совершеннихъ
Произведетъ ти домъ сей! Над всѣми же сими
Храминами зиждителъ Іоанъ славнїи
Начертанъ зрит ся. Боже дивнїи и великїи,

1371. *Т.*: всего хвалимимъ горяща. 1375. *Т.*: Трясутся. 1378. Л. 22. — *Т.*: вожду. 1380. *Т.*: и издшедъ. 1385. *Т.*: онъ намъ. 1388. *Т.*: Ратуй, мой оружниче! 1389. *Т.*: въ чомъ. 1391. *Т.*: нѣкій азъ вхжду. 1397. *Т.*:.: Наметъ ко... 1398. *Т.*: Здѣ ино. 1399. *Т.*: бывшій. 1403. *Т.*: Древнимъ онимъ пастиремъ. 1404. *Т.*: Здѣ инніе. 1405. *Т.*: краснѣйшее позорище. 1406. *Т.*: Зиждется домъ ученій. О дней ты. 1407. *Т.*: Россія! 1408. Об. — У *Кр.* Очивидна помилка: Произветъ.

Откривїи мнѣ толику радостъ и толикїи
Свѣтъ на мя излїявїи! даждъ крѣпостъ и силу,
Даждъ многоденствїе, даждъ ко всякому дѣлу
Поспѣхъ благополучнїи, бранъ всегда побѣдну!
Даждъ здравїе, державу, тишину безбѣдну!
Даждъ сїя Петру цару, от тебе вѣнчанну,
И его вѣрному вожду Іоанну!

1411. *T.*: Откривішій. 1413. *T.*: Даждъ и многоденствіе, даждъ къ. 1416. *T.*: царю Петру. 1417. *T.*: его первѣйшому вожду.

Павло Леонтович

(Павло зі Щуткова)

Написав *Кирило Студинський.*

IV.

Саме в часї, коли у нашій, сучасній пресї на добре розгоріла ся боротьба против „блудних синів“ у львівській, духовній семинарії, „Зоря Галицка“ подала вістку, що питомцї задумують видати книжочку із желанями на новий рік, іменини, та нньші подібні свята, а побіч неї другу, обширнїйшу „краснословесного и умственного“ змісту для образованя і забави молодежи обох полів. Оба збірники будуть прикрашені дерево- або мідо-ритами. За виданя обох брошур складає „Зоря галицка“ питомцям заздалегідь подяку і кличе з одушевленем: „Честь молодцямъ рускимъ! Честь питомцямъ нашимъ! Честь и слава“ [1]).

Заповіджений збірник желань явив ся у Львові 1851 р. п. н. „Сборникъ привѣтствованій и желаній къ употребленію руского юношества“. Присвячено його „братцямъ рôдненькимъ, друзямъ миленькимъ, рускимъ соколятамъ и любезнымъ сестрицямъ, рускимъ красавицямъ“. Книжка мала, без сумнїву, цїль практичну, одначе і те певне, що видавцї хотіли нею впливати на національну свідомість молодежи і старших людий. В збірцї поміщена ілюстрація, що зображує жінку і мущину в богатім, святочнім, міщаньскім строю, а побіч них двоє діточок, хлопчика і дївчину, з китицею цвітів у руцї. Дїти складають матери желаня. Образець симпатичний, достроєний до змісту збірки. Як видно з підпису: „П. Леонтовичь черталъ — Майеръ рылъ“, сю ілюстрацію рисував наш письменник. Під нею уміщено двовірш Леонтовича:

Най люба нене, гоня сего цвѣта
Жизнь вамъ солодитъ го Многая лѣта![2]

Брошура зложена із трех частин. У першій з них напечатані вірші (числом 49) та прозові желаня (числом 14) п. н. „На новый годъ“ (стр. 1—38), в другій вірші (числом 45)

---

[1]) Зоря Галицка 1850 ч. 103.

[2]) Порівнай: „Сборникъ привѣтствованій“ стр. 48.

„На день рожденія и тезоименства“ (стр. 41—69), побіч шести панеґіриків в честь митр. Мих. Левицького (стр. 70—4), перемиського владики Григ. Яхимовича (стр. 75—7 і 78—80), еп. Івана Бохенського (стр. 81—2), проф. і крил. дра Онуфрія Криницького (стр. 83—5) і дра Амврозія Яновського, директора ґімназії (стр. 86—9). Закінчують другу частину прозові привіти на день уродин та іменин, числом 12 (стр. 90—98). У третій частині містять ся „Прощальныи стихи до имянникôвъ“ (числом 13. стр. 99—103), а при кінци „Стихъ прощальный Єго Преосвященству Архієрею Іоанну Бохеньскому“ (з нагоди його уступленя з ректорату духовної семинарії) стр. 103—6.

Під віршами стрічаємо підписи авторів: Івана Наумовича, Білоуса, Павла Леонтовича, Красїцького, Ал. Зражевського, Ів. Здерковського, Долинського, Ів. Любовича[1]), Кульчицького і Северина Шеховича[2]). Прізвищ Білоуса, Красїцького і Долин-

[1]) о. Іван Любович був парохом Острова к. Тернополя. Уродив ся 1828 р., висвятив ся 1852 р., умер дня 15. VI. 1914 р. (Руслан 1914 ч. 132). Його вірші перепечатано також у брошурі „Благожеланія и привѣтствованія“. Накладомъ редакціи „Домъ и школа“. У Львові 1863. Лишив він ще літературну, духовну спадщину, головно літоґрафовану. Був свідомим громадянином і ревним душпастирем та найкращим типом нашого старшого духовенства.

[2]) Северин Шехович ур. дня 26. II. 1829 р. в Гусакові, де його отець Гавриїл був священиком. Учив ся в Перемишли і Самборі. Був се чоловік великого таланту та не меньшої безхарактерности. Печатав значне число статий в „Зорі Галицк-ій“ (1851.), у яких будив народну свідомість, накликував до утвореня власного театру, до уладжуваня вечерниць, літературних товариств. В обєдинительнім напрямі видавав він для жіноцтва часопись „Лад-а“ (1853 р.) В р. 1854 був редактором „Зор-і галицко ї“ і тут печатав ориґінальні вірші та переклади. Почав тут також повість „Провинціалка“. Коли його усунено з редакції за русофільський напрям, видавав „Семейн-ую библіотеку“ (1855—6), де печатав критичні статї. переклади і початок повісти: „Павлина Петровна“, яку в р. 1862 переробив і видав п н. »Попадянка і попаде-графянка“. В р. 1861 вернув до народного табору і в сїм напрямі печатав статї у „Слов-і“ (1861—3) „Вечерницяхъ“ (1862). В р. 1863—8 редаґував він „Письмо до громады“ і додатки до неї: „Школ-у“ (часопись для учителів (1865 р.) і в рр. 1868—9 „Правотарь“. В рр. 1868—70 видавав він нову часопись для жіноцтва п. н. „Русалка“. Против праці українського табору почав він печатати „Господаря“ (1869) зразу славянськими черенками, а опісля латинською азбукою (від 1871 р. ч. 36). „Hospodar“ і його додаток „Szkolnyj łystok“ упали скоро (із 41 числом). В р. 1871 вислав він до Ради шкільної меморіял, у якім домагав ся введеня латинської азбуки.

ського в списї питомців не находимо. Очивидно, були се світські студенти, подібно, як Северин Шехович, що в р. 1850 ходив до I лїцеальної кляси.

З „предисловія“ дізнаємо ся, що автори старали ся про те, щоби подати як найбільше ориґінальних творів, що одначе користували ся також писанями польської, нїмецької і французької лїтератури, та їх перекладали, або наслїдували.

Хоча на зміст збірки складало ся більше авторів, то всеж таки годї не завважати, що душею виданя були два соперники в справі сценїчного жарту: Павло Леонтович та Іван Наумович.

Галицька публика приняла „Сборникъ привѣтствованій“ прихильно. Строгий диктатор, граматик Йосиф Левицький зазначив, що в збірцї взяли участь ріжні автори „съ большимъ або меньшимъ успѣхомъ“, хвалив їх за те, що вони „добре поняли правила галицко-рускои граматики“, а про їх вірші писав, що вони „логічне розвиты, легки до вырозумѣнія, хотя що до мелодіи декуда противилибысь общѣй Галицко-русской просодіи, сли бы мы ведля стопъ хотѣли ихъ розсуждати“. Про прозові желаня завважав Левицький, що у них автори берегли ся польонїзмів та за те попали в ґерманїзми, перекладаючи прозу із нїмецьких первовзорів. Дякував також критик авторам, що вони своєю взірцевою правописию допомогли „переломити упрямство рабôвъ декотрыхъ падежей церковныхъ“[1]).

Та вага „Сборника“ не тільки у віршах, але й у взорах прозового писаня. Видавцї його вказували, як треба писати листи, а титулятура осіб: „Всечестнѣйшіи, Дражайшіи, Прелюбезныи, Любымии Родители“, „Высокопочтенный Отче“ і т. п., взорована чи не на московськім підручнику, вкорінила ся у нас на довгі лїта в багатій, галицькій переписцї визначних діячів.

Самі вірші стали не однїй дитинї в пригодї, коли зближали ся уродини, чи іменини дїда, бабунї, батька, ненї, або сестри. Ще у вісїмдесятих роках минулого віку заглядали ми до збірки желань, переписували, або виучували вірші на-із-уст, бо нїчого кращого в нашім письменстві не мали. Нинї „Сбор-

Вже після його смерти видало „общество Качковського“ деякі його працї. Він умер забутий і злегкований дня 23. XII. 1872 р. ст. стилю (3. I. 1873 р.). Коротка посмертна згадка поміщена в „Слові“ 1872 ч. 139.

[1]) Зоря галицка за рік 1851 ч. 67. I. Левицкій: Дещо о словесности галицко-русской“. Ся статя поміщена також у віденськім „Вѣстник-у“ за рік 1851 ч. 67—9.

никъ“ не може нас вдоволити анї під оглядом лїтературним, анї задля мови. Вірші є в більшій части римованою прозою. Мова їх не вироблена, не рідко достроєна до церковно-славянщини. Деякі вірші просто наївні, як прим. Наумовича: Коротенько, но щиренько, от як знаю, вам желаю, сто лїт жити, нас любити і все мати, що желати“ [1]). Впрочім така вже доля желань, привітів, панеґіриків та пращальних віршів, що рідко коли найдеть ся між ними твір лїтературної вартости.

Із сеї точки треба також оцінювати вірші Павла Леонтовича, поміщені у збірцї, хоча його невеличкі твори дивно відбивають під оглядом мови, легкости складу і мови від тяжко кованих і напестрених церковно-славянщиною писань иньших авторів. Наведу хочби тільки один, чи не найкращий зразок:

Матїнко моя! я для вас щось маю, —
Як я сегодня по зеленім гаю,
За свіжим цвітом вийшла раненько,
Казало менї моє серденько
Польнії рожі рвати живенько
І Вам подати
І так сказати:
Най люба Нене, воня сего цвіта
Жизнь вам солодить во многії лїта.
(стр. 48).

В „Сборник-у привѣтствованій“ помістив Леонтович девять віршів: „Як цвіток ранком в красній долинї“ (число у нашім списі 16 стр. 48), „Для друга“ ч. 17 стр. 45), „Донька матери ч. 18 стр. 48), „На новий рік“ (ч. 19 стр. 14), „Внука для бабунї“ (ч. 21 стр. 47), „На новий рік матери“ (ч. 23 стр. 9), „Якжебим много вам днесь желал“ (ч. 27 стр. 4, „Як весна мила, прикрашена в маю“ (ч. 28 стр. 42—3), „В погіднім маю“ (ч. 29 стр. 52—3).

Можлива річ, що з під пера Леонтовича вийшли ще деякі прозові привіти і желаня, поміщені в „Сборнику“, під котрими нема нїяких підписів.

Та все те імпровізації, писані з означеною цїлию для користуваня ними при нагодї родинних свят. Таких імпровізаций творив Леонтович чимало ще в рр. 1849—70 і вони у більшій части перележали в рукописи. До таких принагідних імпровізацій причислимо вірш: „В день празника в Коровицї“ (ч. 3), у якім поет накликував свого брата Петра, рівнож питомця семинарії:

Чіпай Петре з водов склянку, будемсь веселити,
Склянку в склянку вдармо грімко і крикнім що сила,
Нехай жиє нам братерство і дружина мила“!

[2]) „Сборникъ привѣтствованій“ стр. 41—2

Імпровізацийним характером визначають ся вірші в честь якогось „Michała“ (ч. 5), „І чом же нині так в серцю весело“ (желаня родичам) (ч. 8), „Празник, або весїлє“ (ч. 6) із початковою строфою:

„Весело, братя весело,“
Не тратьмо нашой відваги,
Той столик окружім в коло
І спречмо вино маляги,
За склом не довго нулїти,
За повні фляшки берїте!

Маємо враженє, що до сего вірша зложив Леонтович мельодію. Хто знає, чи не належала ся співанка довгий час до ряду популярних пісень серед галицької суспільности.

До таких принагідних імпровізаций причислимо ще вірші: „Брат сестрі (ч. 22), „Dla ojca“ (ч. 25), писаний, як і попередні желаня родичам на чиюсь просьбу, бо батько Павла вже не жив, „На день нового лїта“ (ч. 65), „Krzyżmo“ (Świetny to obraz wszechmogącej siły (ч. 75), „Новобранцям“ (ч. 93), „В Володаревій над Сяном столицї“ (з нагоди двох вінчань (ч. 85), пращальні вірші „Takie to takie życia koleje (ч. 43) пис. з нагоди перенесеня товариша до Будзанова, „Пращанє“ (Вселюбезнїйший брате зза Буга“ (ч. 44).

З гумором писана імпровізація „Powinszowanie w dzień Imienin panu N.N. w Tarnopolu“ (ч. 10):

„W dzien Twego imienia
Przyjm me westchnienia
Z życzeń wiązanie,
Wielmożny Panie!
I kiedyś w czasie,
Złożę na basie
Na strunie *C*.
Czułości me. —
Teraz w krótkości
Szlę Jegomości:
Jak struna *A*
Przyjemnie gra,
A struna *D*
Ze struną *G*
Nad *A* gorując,
Sobie wtorując,
W serceś wkradają,
Go rozczulają. —
W akordzie takim
Bądź wciąż jednakim,
Czy to syn krzyknie,
Czy wnuczek kwiknie
Wrzaśnie córeczka,
Czy klnie żoneczka“.

Деякі вірші поета, як „Відозва до Русинів на баль“ (25. II. 1850 р.) (ч. 11) і „Руська забава“ (ч. 68) замітні рівнож своєю принагідностию. В першім взиває Павло Леонтович „молодцїв, дївицї, прекрасні молодицї і Мужів сеї землї“, щоби

спішили до столиці на спільну забаву. В другім, гарнім віршику, писанім в дванайцять літ пізнійше, оповідає поет, як мати прибирає свою красну доню в барвінок, бо з нею не соромились би гуляти і лицарі і бояри. Як знаю з оповіданя Анатоля Вахнянина, на перший баль в шістьдесятих роках через заметіль перемиські питомці приїхали до Львова ранком, коли баль кінчив ся[1]). Леонтович кінчить свій вірш:

Ой на дармо матусенька
Доню свою убирала,
Не гуляла Марусенька,
Заверуха їй не дала.

Не треба додавати, що балї в 50 та 62 роції минулого віку були свого рода пробою сил і численности галицького громадянства та на зверх політичною маніфестацією. Мимо заметіли прибуло на баль в р. 1862 около 900 осіб. Редутову салю і всї сумежні комнати виповнили гостї. Баль почато коломийкою. Крім неї і козака, виведено ще танець аркан, „который народъ русскій въ Буковинѣ и въ нѣкоторыхъ сторонахъ Галиціи танцює“. Його виводили самі мущини, стаючи у велике коло, „склавши руки другъ другу на рамя, и подвигаючись цѣлымъ колесомъ то въ право, то въ лѣво ведля строгого такту“. Панночки прибули в народних костюмах, в часї перестанків співав хор. Забава тривала від 8 години вечера до 7 рано. Явив ся на ній намісник ґраф Менсдорф-Пуйлї, прихильник „Тирольців Сходу“, що забавив півтора години. Були на балю також гостї з поміж иньших народностий. Посипали ся жертви на народні цїли[2]).

Зважити годить ся, що навіть в принагідну поезію умів Леонтович вложити патріотичні почуваня. Свідчить про се вірш „Крижмо“, в котрім читаємо:

Красний Миханю! руська дитино!
В сам час прийшов ти на світ,

---

[1]) Порівнай також: Анатоль Вахнянин: Спомини з житя, Львів 1908 (посмертне видапє) стр. 41—2. Ан. Вахнянин уродив ся дня 7. IX. 1841 р. в Сіняві коло Ярослава а умер у Львові дня 11. II. 1908 р. Визначив ся яко композитор і співак, яко бесїдник, письменник і публїцист. Про його лїтературну творчість гляди: Омелян Огоновський: „Исторія литературы русской“ Т. III. (3) стр. 891—915.

[2]) Слово за рік 1862 ч. 12 і 13.

Русь потребує хлопців, мій сину
Бо вже ділає, не спить.

Рости, ховай ся, юний соколе!
Руси на хвалу, будь прав,
Як тя покличе вітчина в поле,
Миханю! добре ся справ!

Най тя скріпляють честь слава дідів,
Вступай в патрона сліди,
І як він чорта, ти Руси врагів,
Во вік віков побіди! (ч. 84).

У иньшім віршу „До Марії Д...“ (ч. 74) витає автор „маленьке, красне пахоля, бажає йому щастя в дитячих літах і тоді, „як стане вже Маринов“. Колиж навчить ся любити, поет радби, щоби вона полюбила „Руси сокола, як весна цвіти“ і щоби з ним щасливо жила.

Дивно-сердечною любовю окружав поет українську дитину. Для її ужитку складав він вірші, видані у „Сборник у привѣтствованій“. Для неї він зложив ще три пісні, одну для хлопчика, а дві для дівчат.

Хлопчик спить, а поет бажає, щоби йому приснились дідів могили,

По котрих ворог днесь топче
А хоч на хвилю,
Як пчілка в зілю,
Будеш щасливий, мій хлопче,

бо „там спочиває і сонцем сіяє староруськая слава, князї, бояри, кріпкі рицари, коло них зброя кервава“. Сій зброї нехай буде честь і хвала, бо нею „на чотири вітри, з руськой землиції, силов десниці, гонили вороги хитрі“. Коли дух дідів хлопчика осяє, лихо в його очка ніколи не загляне (ч. 56).

І сплячій Марусенці бажає поет, щоби їй приснили ся ангелочки, що співалиби їй до сну пісоньки, а в піснях відганяли лиху долю і оповідали:

Що тодї на Руси било,
Як на престолї,
По Божій волї
Княжили Роман, Даннло,

як за їх володїня цвила рідна землиця. Колиж Марусенька дозріє, зараз згордїє, що і з неї „руська дівиця“ (ч. 76).

Ще в однім віршу п. н. „Руське дівчатко“ оповідає поет, що воно виглядає зі слезами матери, яка розказувала донї „про прадїдів честь і славу“, про Русь, що не налякала ся ворога, про походи козаків на чайках, що розбивали Греків, Мадярів і Татарів, про опіку над сиротами. Доня жде матери, щоби її дальше учила: „бо я много ще не знаю“. А дитинї отець матери не заступить, тому каже до неї батько:

Цить мій цвітку, доню моя,
Внеть приїде мати твоя,
Буде казки знов казати
Цить, цить, доню, верне мати. (ч. 70).

У молодім поколїню, в українській дїтворі, у її патріотичнім вихованю бачив поет відроджене рідної землї.

Але рівночасно звернув ся він із заявами сердечної вдячности і любови до старших діячів, що клали основи під розвиток рідного краю. І в тій цїли зложив Леонтович ряд панеґіриків в честь владики Григ. Яхимовича і крил. Григор. Гинилевича (по три), а по одному в честь еп. Томи Полянського, проф. дра Он. Криницького, еп. Мих. Куземського, митр. Йос. Сембратовича і пароха Смолина, о. Івана Ковальського.

Великому владицї, Григ. Яхимовичеви,[1]) „твердій скалї“, висловлює поет подяку за те, що він піклуєть ся сиротами і вдовицями, що „ширить радість в Романа державі“, що дїти, йому повірені, дарить любовю і хоронить їх від заверух світа (2. II. 1850. ч. 9) Леонтович вірить, що корабель, котрим кермує владика, не вдарить о скалу, бо має у нїм доброго керманича (2. II. 1852 ч. 30). Поет радіє, що в хвилї, „коли нам вітця (еп. Снїгурського) замеркли зїницї“, на його місци сонце заяснїло в боголюбивім, всеблагім владицї“ (5. II. 1855 ч. 37).

Сердечного приятеля української молодежи, крилошанина дра Григор. Гинилевича[2]) зове поет меценатом, дякує йому за любов, труди і благодати (1. II. 1851. ч. 20), за працю на становищи схолїярха, бо „неня діждалась години, що рідним, любим обучають словом Твою надію, Твої рідні сини“. Поет накликує:

---

[1]) Про Яхимовича гляди мою студію в „Матеріялах до історії культурного житя в Галичинї в 1795—1857 рр. (Укр. руський Архив Томи XIII—XIV стр. XLV—XXXI).

[2]) Короткі вістки про житє дра Григ. Гинилевича гляди також стр. XV.

Тому до круга, руськой нені діти
З смиренним серцем до круга, до круга,
А в тім то крузї, як весна цвіти
Розсіймо пісню від Сяна до Буга,
Пісень веселіпну, пісень щоби звеніла
Гет, гет широко по берегах світа
Щоби як гусля Падури бреніла
Пісень кир Григорію, „многая літа!" (1852. ч. 31).

Стать заслуженого крилошанина заховав поет у щирій памяти, коли ще в 10 літ пізнїйше, з нагоди його іменин, писав:

Мужу, ци видиш? гень, гень за мглами
Слезну невісту во лоді
То Русь нещасна боресь з волнами
Добитись берега годі. —
Добитись годі! бо її діти
Не всї однако працюють,
Одні боять ся вражої сїти,
Лодев, не серцем кермують.
Мужу! Ти плачеш над неньки долев
Гнет серця згоять ся рани;
Бо Русь небавом за божов волев
Щасно прибє до пристани. —
І гаразд буде в руській родині
Неня всїх к собі притягне,
Тоє желаєм ми Тобі нині
Бо серце Твоє се багне. (ч. 66).

В панеґірику на день іменин Владики Томи Полянського[1]) ілюструє Леонтович радість перемиської землиці, чи

[1]) Еп. Тома Полянський уродив ся 1796 року в Бартнім перемиської епархії, яко син священика. Висвятив ся в р. 1819, почім зложив докторат а небавом став крилошанином і архипресвітером перемиської капітули. Коли еп. Яхимович став львівським митрополитом, Тому Полянського іменовано перемиським владикою в р. 1859., а висвячено в рік пізнїйше. Був сторонником обрядовщини, а коли польський табор і урядові круги хотїли, щоби Полянський виступив против неї, він не вволив їх волї і за се усунено його від управи епархії та іменовано апостольським адмінїстратором приділеного до конґреґації de propaganda fide в Римї архіепископа дра Йос. Сембратовича. Останною функцією еп. Полянського було висвячене двох питомцїв Юлїяна Пелеша, пізнїйшого станиславівського і перемиського владики та Ореста Чеховича, пароха в Сокали, доверbegин 20. X. 1867 р. В два роки пізнїйше (11. XI. 1869 р. помер Полянський у 74 році житя, 50 священства, а 9 епископства. Pełesz: Geschichte der Union II. стр. 969—71. Некрольоґ в „Слові" за рік 1869 ч. 86.

то „в бідній ґазди хатині, чи в гніздочку сиріт вдовиці". Всї спішать до церкви, щоби молитись „рідненьким словом" за батька сиріт і вдів, котрих він горне ку собі і голубить, як весна цвіти" (ч. 61).

Желаня довгих літ у кріпкім здоровлю пересилає Леонтович в червни 1864 р., проф. церк. історії, крил. др. Онуфр. Криницькому[1]), „нашому Несторови, світлій зорі, мужеви слави і чести", що „роздув пламень в груди, відкрив давне житя і прикував любов серця до вітчини" (ч. 86).

Колиж один з найзаслуженїйших, полїтичних і церковних дїячів галицької землї, еп. Мих. Куземський[2]), їхав на становище владики в Холмі, в його триюмфальнім походї, не бракло живого слова Павла Леонтовича. Він попращав владику на границї рідного краю віршом, а в нім славив його „звіздою", впевняв, що епископ „забрав всї серця з собою" і лишив „тоску многу" та що в слїд за ним линуть бажаня, щоби архангел Михаїл беріг його від всякого лиха" (ч. 96).

Небавом після вступленя Йос. Сембратовича[3]) на митр. престол у Львові зложив Леонтович панеґірик на день його іменин,

---

[1]) Про дра Он. Криницького, (ур. 12. VI. 1791, † 8. IV. 1867) гляди мою студію „Львівська дух. семинарія в часах Марк. Шашкевича 1829—43 р." стр. XXXIX—XLI.

[2]) Мих. Куземський ур. дня 8. (20.) XI. 1809 в Шибалинї, умер дня 5. XII. 1879 р. в Ляшках горішних. Ширше обговорив я його житє і дїяльність в „Укр.-руськ. Архив-і" т. XIII і XIV стр. XLIII—V.

[3]) Др. Йосиф Сембратович був сином священика перемиської епархії і уродив ся дня 8. XI. 1821 року. Ґімназію кінчив у Новім Санчи, а фільософічний курс (VII. і VIII. кл.) в Перемишли. В жовтни 1841 р. післав його еп. Снїгурський до віденського конвікту, котрого наставники іменували його префектом. Висвятив ся 1845 р. і став префектом перемиської семинарії, котру саме тодї основано в дуже обмеженім видї, бо тільки з IV. роком богословя. Від червня 1846 р. був він у висшім, науковім закладї Augustineum, де зложив докторат, почім прибув до Львова на становище префекта дух. семинарії (20. XI. 1850 р.) і суплєнта біблїйного студіюм на львівськім унїверситетї. Дня 11. XII. 1852 р. виїхав до що-йно основаної семинарії у Відни, де став префектом і небавом одержав титул віцеректора. В червни 1858 р. іменував його цїсар звичайним професором біблїйного студіюм на львівськім унїверситетї. В 1865 р. висвячено його на архіепископа і покликано до Риму до конґреґації de propaganda fide, відки він виїздив з крил. Володиславом Бачинським і питомцем Омеляном Сембратовичем до Царгороду, де висвятив болгарського епископа, Попова. В р. 1867 став він адмінїстратором перемиської епархії, а що духовеньство і прилюдна опінїя обстали за усуненим від управи еп. Томою Полянським, тому печатано безпощадну критику дїяль-

а в нім висловив радість, що „Бог призвав до жезла мужа з опитом“. „Слово“ (1870, ч. 101) помістило сей панеґірик, хоча раньше звело завзяту боротьбу против дра Йос. Сембратовича.

ности дра Йос. Сембратовича в „Слові“ (за рік 1868, ч. 30, 32, 44, 74, 94 і 1869 р. ч. 3, 88, 91 в дописях з перемиської епархії). Дня 7. серпня 1870 р. обняв він львівську митрополію. На сім становищи виявив митроп. Сембратович широку діяльність в управі епархії та в обновленю свято-юрської церкви, одначе по звіснім переході Гниличок на православє, на бажанє цісаря Франц Йосифа І. зрік ся він митрополії і переніс ся на постійний побут до Риму, де умер дня 23. X. 1900 року. (Порівнай: Pełesz: Geschichte der Union II. стр. 942—7 і 970—1; Протоколи львівської дух. семинарії за роки 1850 ч. 442 і 1852, ч. 405. 9 і 10; Руслан 1900 ч. 231, некрольоґ). Замічу, що коли митр. Йос. Сембратович хотів з Риму поїхати до Галичини і в сій цїли прибув до Відня, тодішний мінїстер просвіти запросив його до себе на послуханє і заявив, що для уряду подорож його до Галичини небажана. Митрополит вволив волю мінїстра і у рідні сторони не поїхав. Вже в Римі оповідав митроп. Сембратович митратови о. др. Вас. Левицькому про інтересну пригоду зі свого тодїшного побуту у Відни. Митрополит, одїтий у звичайну священичу одежу, без ніяких відзнак, поїхав був на Kahlenberg і сїв серед дерев на лавцї. Приступила до него циганка і просила милостинї. Митрополит не відмовив жертви і на довге домаганє циганки, простягнув до неї руку. Вона поглянула на руку і сказала: „Ви не є звичайним священиком, але високим церковним достойником. Одначе на вашім місци засїв вже хто инший. Та ви переживете двох своїх наслїдників, а коли третий буде іменований, ви умрете“. Ворожба циганки сповнила ся. Перший з черги після него кардинал др. Сильвестер Сембратович, ур. 3. IX. 1836 р. в Дошицї, умер у Львові дня 4. VIII. 1898 р. (Дѣло 1898 ч. 103), а другий з ряду митр. Юліян Куїловський, ур. І. V. 1826, умер дня 4. V. 1900 р. Третий наслїдник, Андрей ґр. Шептицький іменований митрополитом дня 30. X. 1900 р., зложив присягу вірности дня 12. XI. 1900 р. В одинайцять днів пізнійше др. Йос. Сембратович помер, а митроп. Шептицький присвятив йому сердечну згадку (Дѣло за р. 1900 ч. 257). — Крилошанин Володислав Бачинський, про якого ми згадали в житєписи дра Йос. Сембратовича, походив зі шляхотського роду лицарів де Котлович, уродив ся 1833 р. в селї Золотниках коло Теребовлї, кінчив ґімназію в Тернополи а богословє у Відни. В р. 1856 став він ґімназ. учителем. Висвятив ся в р. 1859, скоро повдовів і в р. 1861 обняв становище духовника віденської семинарії. В роцї 1863. їздив до Риму і був помічним при укладї конкордії. Сю подорож описав він у віденськім „Вѣстнику“ під іменем Василь Котлович (за рік 1863 ч. 49, 52, 54, 55). В р. 1865 поїхав до Царгороду, щоби взяти участь з митроп. Й. Сембратовичем в упорядкованю тамошних церковних відносин. В р. 1875 обняв він становище крилошанина львівської капітули. В рр. 1878—82 мав в руках провізоричну управу дух. семинарії у Львові. Був він членом віденської „Сїчи“ і щирим сторонником українського сторонництва. Умер нагло дня 20. XII. 1883 (1. I. 1884 р.) у Львові (Дѣло 1883. ч. 141).

Симпатичне вражіне з огляду на особу соленізанта викликує вірш Леонтовича в честь о. Івана Ковальського, пароха Смолина, жовківського округа, що був найстаршим священиком на обі тодішні, галицькі епархії. Коли дня 19. І. 1860 р. почав о. Ковальський 98-мий рік, Леонтович у віршу: „Якже солодко на тя глядіти, праотців наших друже Іване“ звеличив старця і побажав „дідуневи“ здоровля та бодрости на довгі літа (ч. 41). В два роки пізнійше святкував о. Іван Ковальський сотні роковини уродин, а тоді помістило „Слово“ (1862 р. ч. 2) вірш незвісного віршописця. У нім читаємо, що ювілят є вже священиком 59 літ (отже святив ся, коли числив 41 літ) а „руський мір“

з серця співає, тисне ся во храм
Молить ся Богу, щоб не закоснїли
Руки, що бідним ерейським вдовам,
Сиротам над шість тисяч зложили.

Отець Ів. Ковальський помер дня 20. II. (4. III.) 1865 року в 103 році житя. З посмертної згадки довідуємо ся, що він ще в сотнім році житя сповняв душпастирські обовязки з примірною точностю. Був се свідомий громадянин, що найбільше заслужив ся великою на ті часи жертвою в хосен вдовичо-сирітського фонду у висотї понад пять тисяч злр.[1])

Панеґірики Леонтовича відсвіжують у нашій памяти сильветки тодішних діячів. Для характеристики Леонтовича і його літературних уподобань тільки панеґірик в честь Гинилевича дає нам інтересну подробицю, що поет одушевляв ся творами Тимка Падури. Красші під оглядом форми, чи почувань вірші, подали ми в цілости, иньші у дрібних виїмках. Для характеристики поета, яко чоловіка, містять його панеґірики достойну пошани черту — глибоку вдячність для людий, що добро творили рідній землї та свій труд, любов і достатки складали для великої ідеї, двигненя свого народу. Поет оцінював їх працю, наказував громадянству вдячність за неї, велів тямити про них, бо на їх праці та посвяті росте і виросте доля української землї. Поет розумів, що тілько сей нарід гідний пошани, котрий цінить своїх діячів і уміє зберегти їх у своїй памяти не тільки за житя, коли їх руки сильні і праця придатна, але й тоді, коли їх не стане між живими. Оспівуючи живих, не забув він згадати і про великого перемиського вла-

[1]) Слово 1865 ч. 18.

дику, Ів. Снігурського, про „вітця руської землї“, коли вже „замеркли його зіниці“. З сею чертою поета, вдячности для робітників-будівничих рідної землї, ми ще стрінемо ся у инших поезіях Леонтовича. Можлива річ, що окрім панеґіриків, про які ми завважали у списї, що їх свого часу видано печатию, ще й инші явили ся друком. Повних збірок панеґіриків у Львові і Перемишли не маємо, щоби можна було їх порівнати, а „Библіографія“ Ів. Ем. Левицького тим грішить, що крім наголовків не подає початкових віршів, що було би вказане.

V.

Заповіджене у „Зорі Галицкій“ при кінци 1850 р. (Ч. 103.) видане питомців львівської духовної семинарії „краснословесного и умственного“ змісту явило ся що-йно в 1852 р. і то не у Львові, але в Перемишли, де Павло Леонтович кінчив IV. рік богословя. Його наголовок: „Лѣрвакъ зъ надъ Сяна, изданъ Семинаристами Перемыскими въ ползу Дому Народного.“ Головним спорудником сего твору був не хто иньший, тільки Павло зі Щуткова. В порівнаню зі „Сборникомъ привѣтствованій“ має „Лѣрвакъ зъ надъ Сяна“ значно більшу вартість. Побіч питомців семинарії взяли у нім участь з духовенства: о. Осип Лозинський[1], а з поміж світських людий, Богдан Леонтович.

---

[1]) О. Осип Лозинський уродив ся дня 20. XII. 1807 р. з батька Івана, священика і матери Евфрозини Лісїкевич в селї Вирку коло Перемишля. Учив ся в Перемишли, де скінчив головну школу, фільософію і три роки богословя. На IV. роцї богословя був у Львові і скінчив його в р. 1830. В маю 1831. року оженив ся він з Марією Кочеркевич, висвятив ся, а коли в Перемишли вибухла холера, він остав на місци, відбував душпастирську практику та сповняв обовязки капеляна еп. Снігурського. В серпни 1831. р. обняв він адмінїстрацію парохії Ліска, а в лютім 1832 р. переніс ся до Радохонець коло Перемишля. В марті 1836 р. став він парохом Медики, де користав з богатої бібліотеки місцевого дідича, Ґвальберта Павлїковського. В цвітни 1848 був він парохом Яворова, де помер дня 11. VIII. 1889 року. Лозинський був чоловіком великої, духової культури, хоча не зі всіми його виступами могли галицькі громадяни погодити ся. В р. 1834 напечатав він у 29. числї „Rozmaitości“ статю: O wprowadzeniu abecadła polskiego do piśmiennictwa ruskiego“, котра викликала остру полеміку. Против поглядів Лозинського, що станув в оборонї латинської азбуки, виступили граматик о. Йосиф Левицький („Rozmaitości“ 1834 Ч. 31)

Видавці присвятили „Лѣрвака“ крилош. Григ. Гинилевичеви „изряднѣйшему покровителеви народности рускои“, до

і Маркіян Шашкевич в брошурі „Азбука і abecadło“ (1836 р.). В обороні своїх поглядів написав Лозинський ще три статї, але цензор Венедикт Левицький не дав їм апробати. Напечатав їх що-йно в р. 1903 Осип Маковей у своїй гарній студії п. н. „Три галицькі граматики“ (Записки наук. тов. ім. Шевченка Т. 51 і 53 та окремою відбиткою). Латинською азбукою видав Лозинський в Перемишли 1835 р. цінну етноґрафічну збірку „Ruskoje wesile“. В роцї 1833 мав Лозинський готовий підручник граматики української мови. Читав його віденський цензор, Вартоломей Копітар в половинї 1833 року і дав свою апробату, одначе граматика друком не вийшла, а її рукопись затратила ся. В р. 1837 зладив Лозинський новий підручник граматики з дуже гарним передним словом. Була се граматика живої, народної мови. Автор зірвав тут з традиціями церковщини і через те відмовив їй цензор Вен. Левицький апробати, против чого Лозинський вніс протест. Можна жалувати, що ся граматика не вийшла в р. 1838, бо тодї імя Лозинського стануло би поруч імени Маркіяна Шашкевича, що роком раньше видав „Русалку Днѣстров-ую“. Остаточно ся граматика у мало зміненій формі явила ся що-йно в роцї 1846 в Перемишли п. н. „Grammatyka języka ruskiego (małoruskiego)“. Не мав також Лозинський щастя із русько-німецькою граматикою, зладженою на конкурс ґубернії в р. 1840. Нагороду дістав Йос. Левицький, а референт, крил. Григ. Гинилевич написав про сю граматику: „Das Bemühen des Herrn Łoziński, auch Etwas zu leisten, ist lobenswert“. Рукопись сеї граматики пропала. На статю Йос. Левицького: „Das Schiksal der galizisch russischen Sprache und Literatur“ відповів Лозинський в статї „Bemerkungen über den Artikel...“ (Jordan: Jahrbücher 1845). В р. 1848 станув Лозинський по сторонї „Ради руської“ і напечатав статю про терор Поляків в Галичинї у „Wiener Zeitung“ (Ч. 133) а з окрема брошуру „Über die Änderung der Nationalität von einem Ruthenen“. В перемиській „Радї руській“ виголосив він 1848 р. „Бесѣду о потребѣ радъ народныхъ“, яку напечатано в „Зор-і Галицкій“ (Ч. 31). Виступив він також в оборонї подїлу Галичини в статї п. н. „Über den Artikel: „Adresse der Bewohner Galiziens gegen die Theilung Galiziens in zwei Provinzen“ (Slavische Zentral-Blätter 1849, Ч. 35—6). Взяв він також участь у зїздї „руських учених“ і був заступником „видїлу управи языка руського“. За австрійський патріотизм надїлив його цїсар в р. 1849 золотою почесною медалию. В р. 1849 видав він брошуру: „О образованіи языка руского“ і „Уваги критичныи надъ граматикою рускою І. Левицкого“. За подїлом Галичини полемізував він против „Neue Freie Presse“ в „Österreichische Reichs-Zeitung“ за рік 1850 (статя датована 10. VI.). В р. 1851 видав він книжочку „Житье Іоанна Снѣгурского, Владыки Перемышльского“. В оборонї народної мови против церковщини і московщини напечатав Лозинський ряд статий в „Зор-і Галицк-ій“ і віденськім „Вѣстнику“ (1849—54), які приносять йому честь, яко ученому, переконуючою арґументацією і живостию та ядерностию.

котрого звернули ся із сердечними словами: „Устроенъ въ шату рускои славы, вторый Мецено нашого слова, прійми ôтъ насъ плодъ сей, худый ôнъ, но зъ родимои нивы, и освяти го печатевь имене Твого, щобы тымъ усовершенъ приступъ и тамъ знайшовъ, де лучи тепленьки родимого нашого языка не входятъ."

За сї статї стрінули його напасти і пасквілї обединителїв (гляди мою студію до „Кореспонденції Як. Головацького 1850—62" стор. XI, XVII—XVIII, LXXX-III, LXXXVI—VIII, XC—V, CVIII). В р. 1857 напечатав він в „Österreichische Zeitung" (Ч. 79) статю: „Der Gebrauch der ruthenischen Sprache in Amtsgeschäften". Коли в р. 1859 хотїв уряд накинути латинську азбуку і Лозинського запрошено до комісії, він відступив від своєї давної гадки і станув в оборонї славянської азбуки, за що зазнав чимало переслїдовань від намісника ґрафа Ґолуховського. За брошуру в сервітутовій справі п. н. „Гадки о власности" (Львів, 1862), яку Поляки скваппо переклали на польську і нїмецьку мову, стрінув Лозинського заміт комунїзму. Сю брошуру перекладено також на мову французьку і мадярську. В р. 1860 видав Лозинський „Науки церковныи" на недїлї цїлого року, в р. 1865 „Науки церковныи на торжественныи празники цѣлого року", а в р. 1872 „Науки церковныи на меншіи празники Святыхъ Господнихъ". Від р. 1861 був Лоз. послом львівського сойму, де боронив рідної мови в школї, урядї, соймі. Від р. 1868—72 помістив він ряд статий в часописи д-ра Йордана „Zukunft", як прим: „Über die Lage der russinischen Geistlichkeit in Galizien" (1868, число з 16. мая), „Über die Verwaltung des galizischen Religionsfondes" (1864, ч. 146), „Haben die Russinen wirklich kein Program?" (1871, ч. 4), „Das Praesentationsrecht des russin. Klerus in Ostgalizien" (1871), „Erwiderung auf die Mahnung der Prager „Politik"; „Polnisch-politischer Fanatismus"; „Eine Lüge" (1871), „Die galizischen Russinen von aller Welt verlassen" (1872, Ч. 17), які він сам переклав для „Слова". Був він співробітником „Зорі Галицкої", „Вѣстника", „Пчелы", „Вечерниць", „Недѣлѣ", „Учителя", одначе найобильнїйше засилював він своїми умними статями: „Слово" (1861—86). Наголовки сих статий зібрані у його автобіоґрафії (Литературный Сборникъ галицко-русской Матиці" 1885, випуск II. і III. стр. 114—126 і в Івана Ем. Левицького: „Библіографія" (II, стр. 663). В шістьдесятих роках минулого віку обединительна хуртовина не поминула також Лозинського і він став сторонником русофільскої партії. Тяжкий удар стрінув його в родиннім житю, коли умерла йому дня 15. IX. 1873 р. жінка наслїдком холери. За працю, корисну для української культури, годить ся згадати імя Осипа Лозинського з як найбільшою пошаною. Для його характеристики подав я деякі дані у моїй студії до „Кореспонденції Як. Головацького 1835—49 ст. LXXXIX і д. З нагоди смерти Лозинського напечатано чимало некрольоґів і згадок (Дѣло 1889, ч. 175. „Зоря" 1889, ч. 15—16; „Календарь „Просвѣты" 1889, ч. 48, „Правда" 1889, стр. 150, „Червоная Русь" 1889, ч. 162, „Новый Галичанинъ" за р. 1889, ч. 16 і 17).

Побіч „Введенья“ Павла Леонтовича (стр. I—X) поміщено у „Лѣрваку“ ще дві статї: Богдана Леонтовича: „Кôлька слôвъ о формахъ нашого языка и о писовнѣ“ (стр. 35—48) і о. Осипа Лозинського „Вытягъ зъ рукопису „Критика“ (стр. 61—9).

У літературній части напечатано вірші незвісного нам близше автора: Константина Антонія изъ надъ Сокін: „Думка“ (стр. 3—4), „Лѣрвакъ“ (стр. 5—8), „Маня“ (стр. 9—10), „Згадка Украины“ (стр. 11—22), „Надъ Бугомъ“ (стр. 23—5), „Отзевъ“ (стр. 26—7), „Отчаянный“ (стр. 28—31) і „Назвукъ“ (стр. 32). Тут поміщено також дві поезії П. К(ульчицького „До птички“ (стр. 57—8) і „До соловія (стр. 70), одну поезію Спірідіона Осташевського[1]), печатану вже раньше в „Ateneum“ і три поезії Павла Леонтовича п. н. „Весна“ (стр. 55—6), „До Е...“ (стр. 71) і „Думка“ (стр. 72).

Закінчив „Лѣрвака“ П. Леонтович повісткою „Чіє сердце, того правда“ (стр. 75—110).

Видане прикрашене незвичайно симпатичною ілюстрацією, що зображує нам лірника серед гуртка селян. Маю вражінє, що рисував сей образець Павло Леонтович.

Коли вже сама зверхня форма „Лѣрвака“ викликувала дуже миле вражінє, то й зміст її був незвичайною на свій час появою.

Видавці станули на становищи, що треба писати народною мовою. В сій цїли перевів Павло Леонтович у своїм „Введенью“ порівнанє між письменством народу сербського і українського, причім подав короткі виїмки з брошури д-ра І. Субботіча „Кôлька основныхъ рысôвъ сербскои словесности“, у якій звернено увагу на заслуги Доситея Обрадовича, що у своїх „Казках“ вперве промовив до сербського народа його рідною

[1]) Спірідіон Осташевський походив із польської, шляхотської родини. Більшу частину житя прожив він у власнім селї Мишарівці, подільської губернії. Визначив ся він у повстаню з 1831 року, а за поміч повстанцям в 1863 р опинив ся на Сибіри, звідки вправдї вернув, але й скоро опісля помер в р. 1875, доживши мало що не 80 літ. Видав він в українській мові „Пів копи казок“ (1850) і „Пів сотнї казок“ (1869 р.), писаних дотепно і живо віршом. Гляди: Спірідіон Осташевський „Пів копи казок для веселого міра“. З першого видания приладив до друку др. Василь Щурат (видане „Просвіти“) Львів, 1910, де згаданий учений подав житепись Осташевського і оцїнив його творчість. „Зміїв вал“ поміщений у збірцї, виданій др. В. Щуратом на стр. 4—8.

мовою і витиснув із сербської словесности церковно-славянщину, та на труди Вука Караджіча, що своїми виданями сербських народних пісень сербську мову „яко terram incognitam ôткрывъ, абы ю якъ словесну утвердити.“ Павло Леонтович додав до слів д-ра Субботіча від себе, що й Українці мають свого Доситея в Котляревськім, а свого Вука в проф. Максимовичеви, „умнôмъ собирателю пѣсней народныхъ нашихъ, которого мова и писовня взоровая.“ А одначе тяжко зрозуміти, чому їх великі праці „пôйшли мимо насъ и не обудили въ насъ того духа и тои любви до рôдного слова, якъ працѣ тамтыхъ, а именно, чому не вывели насъ вже зъ тои переходительнои періоды славено-руского языка“? Леонтович пересвідчений, що „темноту небосклона словесности нашои“ можуть ще розсвітити дві звізди, видане українського словаря і повна збірка наших народних пісень. Одначе „горе намъ, єсли тіи звѣзды николи не зôйдутъ, або що гôршого, єсли не своимъ заяснѣютъ свѣтломъ.“

Брат Павла, Богдан Леонтович завважав у своїй статї п. н. „Кôлька слôвъ о формахъ нашого языка и о писовнѣ“, що у формах нашої мови є такі питоменности, які не приходять у иньших славянських нарічях, а се свідчить про її окремішність. Сї форми надають мові повноти, мягкости, ніжности і визбувати ся їх годї, бо через них ще недавно „мòва наша межи всѣма сестрицями за наймилѣйшую узнаною зôстала“. Для кращого виявленя сих форм велить Леонтович достроїти правопись і йти за проф. Максимовичем та уживати *ô* (*бôбъ* — *бобу*), *ê* (*лêдъ* — *леду*). Звертає він також увагу, де треба уживати *и* (кар*и*, гус*и*), а де *ѣ* (*ѣ*хати, гребл*ѣ*) та *ы* (робы) „для выраженя найгрубшого, котрыхъ звукъ *и* ôтдати не може“. Радить задержати *ъ* хоча його вимовити годї, подібно як Французи і Нїмцї, що пишуть la tabl*e*, ich hab*e*, хоча їх не вимовляють. „Мы задержуючи *ъ*, тôлько истиннѣ честь складаємо“. Говорячи про шелестозвуки, велить Леонтович відріжняти звуки слабі від міцних (*б* і *п*, *г* і *х*, *д* і *т*, *в* і *ф*, причім додає, що Поляки і Москвичі вимовлять sta*w* як sta*f*, podkó*w* як podkó*f*, одначе звук *f* не є славянський і тому „Русины вѣрни духови славяньскому“ виголошують його сильно і зближають се *в* до *у* (стау, кроу, зноу). Вкінци велить він у формах минулого часу писати *въ* а не *лъ* (ходи*въ* а не ходи*лъ*) згідно з українськими письменниками, Котляревським,

Основяненком, Максимовичем, Бодянським та з ухвалами зїзду „руських учених“ з р. 1848.

Лозинський замітив у своїй статї п. н. „Вытягъ зъ рукопису „Критика“, що він вже нераз відкликував ся до галицьких письменників, котрі не держать ся загального народного виговору, щоби подали причини, для яких се роблять, одначе не тільки відповіди не дістав, але й побачив, що вони вертають до правил давнїйших граматик церковного наріча. Тому й рішив ся мовчати, щоби не „колотити тои дивнои одностайности“ і став привикати до тих „дибôвъ грамматикальныхъ, въ котри писателѣ теперѣшни языкъ народа нашого заковуютъ, зачавъ терпѣти безгласно съ народомъ, зъ єднои неволѣ що єно освободженымъ, а уже въ другу попавшимъ.“ В письменстві треба уживати народної мови і писати так, як загально говорять. Колиж хто питає, на що в такім разї потрібні граматики, Лозинський відповідає, що не язик призначений для граматики, але граматика для язика. Граматика не сміє накидати видуманих автором правил. Вона має виказати правила, у яких мова находить ся, а не приписувати їй правил, яких вона не знає. Коли в церковній мові маємо: отъ, глагола, рожду, то ще з сього не виходить, щоби ми обовязані були так писати, або говорити. Нехай нас Бог хоронить від таких граматик! Їх автори не в силї сего зрозуміти, що „въ поединчôмъ письмѣ простого челозѣка бôльше находится грамматики, якъ въ ихъ ученыхъ письмахъ“. Латинська і грецька мова мали раньше письменство і клясичні твори, чим граматики. Польське письменство переживало золотий вік у 16. віцї а перша польська граматика Копчинського явила ся що-йно в р. 1778. Коли читаємо в теперішних творах: аще, сице, иже, кое, бы, хомъ, рожденный, розпоряженіе, сохраняя, подобаетъ, главный — то сохне голова, бо годї відгадати, чому саме тих слів письменники уживають, хоча маємо свої власні. Настає вавилонська вежа, а з нею помішанє язиків. Галицькі письменники бігають по воду до саджавки, а не черпають її у чистім і живім жерелї. Треба удержати характер мови та її чистоту, а не уживати церковних форм, коли є свої власні, і не творити в такий спосіб мови перекинчиків. Письменна мова не може бути схоплена з воздуха. Треба, щоби вона мала основу в народї, була для него зрозуміла. Доброго впливу церковно-славянської мови Лозинський не відклонює, але виступає против лихого. Коли стремимо до просвіти народа, то треба його власну, живу мову

образувати, бо вона спосібна до розвитку, збогачуваня, очищуваня, наломлюваня, а не **мертву**, церковно-славянську. Доки Римляни говорили латинською мовою, доти вона образувала ся, а з хвилею, як не стало народа, що нею говорив, скінчив ся її дальший розвиток. Марний проте труд тих письменників, що хотять через домішку церковно-славянських форм виобразувати живу, народну мову. Німецька та італійська мова тільки тому ріжнять ся від мови простого народа, бо в Німеччині допущено до письменства одно горішно-саське а в Італії тосканське наріче, а не тому, „жебы Нѣмцѣ и Италіяне брали до свого языка слова и формы зъ иного якого нарѣчія, якъ того хотятъ нѣкотрыи наши писателѣ“. Образоване мови лежить у богатстві, чистоті слів і форм та у красї й вислові думок.

В кінцевім уступі статї Лозинського маємо натяк, що він направив її против дописи *Г. П.* „Зъ Жолковського“ [1]). Може се й одна із тих статий, що Лозинський вислав до „Вѣстника“, чи „Зор-і Галицкої“, але редактори відмовили їй місця. Всї три статї „Лѣрвака зъ надъ Сяна“ приносять честь авторам і є гарним причинком до історії боротьби за народню мову в початках 1850-тих років не тільки против церковно-славянщини, але й против обєдинительних струй, які ведено під її покривкою.

Правопись „Лѣрвака“, гадки висловлені у трьох згаданих статях в справі правописи і мови та літературна часть збірника викликали оцінку граматичного диктатора, Йос. Левицького, поміщену п. н. „Дещо о словесности галицко-русской“ рівночасно в „Зор-і Галицк-ій“ і віденськім „Вѣстнику“.[2]) Нещасливими чертами критичних статий Левицького були його задирливість та бажанє, приписати виключно собі всї заслуги на полї граматики, правописи, мови і літературного смаку. Свій спосіб віршованя, що не мав нічого спільного з поезією, уважав він найкращим та згідним із ґенїєм мови.

Вершком задирливости Левицького супротив сучасних письменників, а по части супротив творцїв „Лѣрвака“ була його замітка, що до сеї пори не може „всеобщоє мнѣніє о Генію

---

[1]) Вѣстникъ 1851, ч. 13. Порівнай мою студію до „Кoресп. Як. Головацького 1850—62 р.“ стр. XXVII.

[2]) Зоря Галицкая 1852, ч. 66—8 і „Вѣстникъ“ 1852, ч. 67—9. Иньші рецензії поміщені у „Вѣстник-у“ (1852, ч. 81 і 91) поминаємо, бо вони обертають ся в панеґіричних загальниках.

языка тогожь утвердитись, понеже кождый Галицко-Русскій, покинувши недавно Букварь, и не хотячись хôсновати готовымъ, желалбы добу (епоху) своѣй словесности роспочинати". Під пару йшов поклик, щоби „минати виры и яруги", держати ся ґенія мови і не дати „поводу до осудженья, же макаронісмъ русскій до ничого не придаєтъ ся", та не брати ся до твореня епохи „покинувши Букварь, ничого не прочитавши зо старины и побратимчои литературы". З окрема почав Лев. виступати против поглядів поодиноких авторів, що помістили свої статї в „Лѣрвак-у".

Не припало до вподоби Йос. Левицькому, що Богдан Леонтович, „не будучи питомцемъ семінаріи, росправляє о самогласныхъ и согласныхъ", так якби тільки питомці мали право писати про правопись і мову. За полишенє ъ глузував Левицький зі слів Богдана Леонтовича, що „задержуючи ъ тôлько истинѣ честь складаємо". „А що то намъ борьбы стояло. Дивѣтъ Ш. Лоз.(инскій), Мохъ, чія правда? — прочитайте стишки во Вѣстнику[1]) зъ р. 1851 на сторонѣ 256 — фостикови нынѣ єденъ зъ вашои партіи честь складає!!! се истая побѣда!" Задирливим був Левицький супротив Лозинського коли докорював йому, що він видав граматику „языка галицко-русского для Полякôвъ" (1846 р.), що він відступив вже від своїх „предосужденій и до правописанія рецензента (Левицького) легонько склонитись далъ", що ледви, чи йому „слава народа и правильнôсть языка была на сердци" та вкінци, що годі припустити, щоби тільки Лозинський „русскій языкъ надъ все любилъ", бо є ще більше „Русинôвъ, котри го люблятъ и церковщиною, котра такъ черезъ много вѣкôвъ єго не перемогла (бôльше языкъ польскій малъ силы) и теперь го легкомыслне пестрити не хотятъ, ино живои формы держатъ ся и держатись будутъ".

---

[1]) Мова тут про статю Йос. Левицького „О галицко-русскомъ языцѣ" (Вѣстникъ 1851, ч. 64—6), де він помістив сатиричні вірші Моха про ъ (Іже прекрасный, кривый хвостаче...) а побіч сего вдарив на письменників, що обстоювали за народною мовою, на „легкомысльныя покушенія гденекотрыхъ членовъ, презирающихъ старину и духа или генія языка Галицко-русского, и уганяющихся лишь за приманчивыми мечтами своихъ пріятелей". Про Йос. Левицького гляди: Тершаковець: „Галицко-руске літературне відродженє", стр. 79—112 і 150—3, де подана проба аналізи його творчости і мою студію „Львівська духовна семинарія 1829—43 рр." стр. CCXLIX—CCL (житєпись).

Як держав ся Левицький живої форми, на се вказують його граматики, видані в р. 1834, 1849 і 1850. Основав він їх на творах Тарре: „Neue theoretisch-praktische Russische Sprachlehre für Deutsche“, М. Бутовського: „Грамматика россійскаго языка въ пользу польскаго юношества въ Волынской гимназіи“ (Почаїв 1809)[1]) і Греча: „Начальныя правила русской грамматики“. А хоча Левицький при укладї своїх граматик користав із рукописних підручників граматики Ів. Могильницького, крил. Івана Лаврівського і з них внїс не одну подробицю до своїх творів, то всеж таки він граматики живої, української мови не хотїв дати, коли замість взорувати ся на творах українських письменників, велїв наслїдувати писаня Ломоносова, Сумарокова, Державіна, Хемніцера і т. п. На замітку Копітара, цензора його першої граматики, про неудачні заходи письменників XVII в., вводити у письменство учену, книжну мову — бо „impossibile est sine miraculo, excitare ad novam vitam mortuos. Ideo nec Itali latine, nec neograeci graece loquuntur“[2]) — остав Левицький глухим. Не промовила йому також до серця друга влучна замітка Копітара: „Darin liegt eben der Macaronismus, dass jeder Schriftsteller seine eigene Grammatik hat, während er die Mundart (des Volkes) haben sollte“.[3]) Левицький стояв безнастанно на розпутю між народною мовою, церковно-славянською і московською і так „выдумалъ себѣ языкъ, а тамъ выдумываетъ народъ, который бы такъ говорилъ“.[4])

З вірою в непомильність, у глибокій зарозумілости на свої теорії Левицький чванив ся навіть тим, що ввели перед ним иньші люди, як прим. буквою ô, хоча її ужив вже Максимович (1827 р.), за те поборював букву ê. Глузував собі з „Лѣрвака“, у якім бачив „чудесную етимологію ôтъ лира“, доказував, що звук ф є славянський (фустка, фіст, форкати, фиркати), але рівночасно писав, що тільки Жиди замість в говорять ф (горѣфка), виступав против правил Б. Леонтовича, коли треба писати ѣ, и, ы, а специяльно завзято обстоював він окін-

---

1) М. Возняк: „Галицькі граматики української мови першої половини XIX ст.“, Львів 1911, стр. 92—108 і 192—5.

2) Ос. Маковей: „Три галицькі граматики“ (Записки наук. тов. ім. Шевч. Т. 54, стр. 61.

3) Тамже, стр. 68.

4) М. Возняк: „Галицькі граматики укр. мови“, стр. 108.

чене минулого часу на — *лъ* (против — въ). На замітку Павла Леонтовича про заслуги Караджіча для сербського письменства, що довів до побіди живої, народної мови над церковнославянською, відповів Левицький, що „Павло Л... до правописанія и иныхъ новостей повиненъ булъ доложити, же Вукъ Караджичь не удержалъ ся въ самôмъ средоточію Сербіи, т. є. въ Бѣлградѣ, бо Сенатъ съ потвердженіємъ князя господствующого ôтъкинулъ єго правописаніє и иныя новости, выдавши запрещеніє, щобы таковыи сербскіи книги, повременныя писма и дневники въ цѣлôмъ княжествѣ Сербскôмъ, котрыи ôтъступаютъ ôтъ древного правописанія и формы, не появляли ся, анѣ не роспространялись."

На оцінку Йос. Левицького відповів Богдан Леонтович, що коли тільки одні питомці мають управнене говорити про правопись і мову, то Левицький повинен би рівнож здержати ся від таких заміток. За задержанєм букви *ъ* стояв Леонтович в 1848 роцї і шкода, що у Левицького коротка память, бо не потребував би себе осмішувати. Букву *ô* ввів вже раньше Максимович. Що буква *ф* не є славянська, про се свідчать такі авторітетні люди, як Лїнде і Раковецький, котрих думки наводить в оригіналах. Левицький любить натягати граматичні правила навіть на кошт власної послїдовности, бо горѣ*ф*ка після його власної граматики походить від горѣ*л*ка, а не горѣ*в*ка. Коли Левицький чванить ся, що „суть Русины, котори рускій языкъ церковщиною пестрити не хотятъ, ино живои формы держати ся будутъ", то в якій цїли уживає він церковної форми в минулім часї на — *лъ*, хоча від Пивничної аж до Біловодска, від Перекопу аж поза Стародуб, 200 миль здовж а 100 миль в ширину не почуємо від нашого народу *лъ* тільки *въ*, а коли є декуди відступленя від правила, то або під впливом церковщини, або сусїдів? Годї витискати з мови живої форми, як се роблено в старинї і як се тепер Левицький переводить. Ґенїй нашої мови не терпить в окінченю — *лъ*. Ухвали білгородського сенату не можуть вязати австрійських Сербів, а тим меньше австрійських Русинів. Правильність форми *въ* признав навіть Денис Зубрицький, коли покликав ся на пісню: „Зажурився старостонько". При кінци доторкнув ся Богдан Леонтович дуже прикрої черти в житю Йос. Левицького. Хоча граматичний диктатор нікуди не підняв на глум посвяти „Лѣрвака" крил. Гинилевичеви, Леонтович писав: „Мали бы ч. ч. Питомцѣ въ выборѣ Мецены хибити, мавже бы вѣнець изряднѣйшого

покровителя народности рускои кому иному приналежати?“ Ми признаємо велику працю Йос. Левицького і його заслуги для нашої мови, подивляємо його бистроумну критику, „но жаль намъ дуже, же ся тая ту обернула и на общоє мнѣніє и на объявленіє вдячности молодыхъ сердець.“[1])

Видавці „Лѣрвака“ знали, що Йос. Левицький здавна ворогував против крил. Гинилевича. Вислів сїй ворожнечі дав він прилюдно у статї „Языкъ церковно-славенскій въ Перемышли“[2]), де закинув крил. Гинилевичеви, що він занедбує в семинарії науку церковно-славянської мови, хоча побирає за неї річно 100 зл. із фонду еп. Снїгурського. Очивидно, розходило ся Левицькому тут більше про те, чому не йому самому, тільки крил. Гинилевичеви поручено науку питомців? Одначе сей виступ Левицького був дрібницею в порівнаню з тим, що він зробив небавом опісля. Він склонив броварника Вільке, що сей обвинив крил. Гинилевича о уведенє його жінки. Діяло ся се в поч. 1852 р., коли питомцї перемиської семинаріі видавали „Лѣрвака зъ надъ Сяна“. Хоча Вільке відкликав на смертній постелї свою клевету, Левицький ужив діявольських заходів, щоби крил. Гинилевича компромітувати. Вносив він на него жалоби не тільки до духовних, але й світських властий, чим викликував скандали. Справа тягнула ся від р. 1852 до 1857 і була приводом великих прикростий для крил. Гинилевича. Боротьба Левицького була така безпощадна, що хиба в актах XVII. чи XVIII. віку можна би найти для неї первовзори. Не перебирав Левицький у середниках, щоби тільки згнобити д-ра Гинилевича і загородити дорогу до дальших достоїнств незвичайно симпатичному і шанованому крилошанинови.[3]) Питомцї відчували тяжку кривду, заподіяну Левицьким не тільки крил. Гинилевичеви, але й добрій славі галицького духовенства і пошанували його присвятою „Лѣрвака“, щоби виявити на зверх загальну думку про поступок Левицького і щиру любов молодих сердець супротив одного із передових, сучасних, українських діячів, котрому завдячували піддержанє їх народних почувань та їх літературної працї.[4])

Із поезий, поміщених у „Лѣрваку“ похвалив Йос. Левицький Осташевського: „Змієвъ валъ“, у котрім добачив чистість

[1]) Зоря Галицкая за рік 1852, ч. 74—6.

[2]) Тамже за рік 1851, ч. 96.

[3]) Ширше про сю справу розкажу в студії про крил. Гинилевича.

[4]) Про відношенє крил. Гинилевича до молодежи гляди: Анатоль Вахнянин: „Спомини з житя“ стр. 51.

мови, ясність, легкий склад, „риөмы природныи ґенію языка безъ насилія, хотя не всюды стопы для плавности задержани“. Припав йому рівнож до вподоби вірш „До птички“ Ал. Кульчицького, що „ôтличаєся логическимъ розвитіемъ, чистотою языка, знаніемъ правилъ стихотворенія та мѣрою стопъ“. За те осудив він вірш непідписаний того самого автора: „До соловія“, що будьтоби „искаженъ неприличнымъ образомъ“, хоча його під оглядом літературної вартости можна поставити на рівні з попередним. Слова вірша немовби просили ся під музику, а композитор Іван Лаврівський[1]) склав їх у чудову, мельодійну пісню, що була дуже популярна протягом цілого пів століття. Неприхильно випала у Левицького оцінка віршів Константина Антонія з над Солокії. Його твори назвав він „произведеніями мутнои мечтательности“, відмовив їм „лоґіческого розвитія та стоповои мѣры“, добачив у них „погрѣшности противъ етимологіи, розмѣщеніе слôвъ не русское и неяснôсть слога, произведеніе декотрыхъ слôвъ не русского кореня“. По гадці Левицького, поет повивен користувати ся „ґеніемъ языка и для риөмы не жертвовати анѣ ясностію слога, анѣ формою обыкновенною, анѣ легкостію произношенія, или солодкостію звука и просодією“. Хто так пише, сей „не образує языка, лишь казнитъ го и варварскимъ робитъ“. Без сумніву, поезії Константина Антонія знад Солокії не мали літературної вартости, бо і мова у них недоладна, напестрена ново кованими словами і вірш нескладний, всеж таки Богдан Леонтович станув в обороні автора та звернув увагу критика, що не яло ся відганяти кождого нового співробітника, тим більше, „же зваживши на короткôсть часу, въ которôмъ К. А. зъ надъ Солокіи бывъ въ станѣ, тôлько красныхъ мыслей и нѣжныхъ чувствъ въ истинно солодко текущôй мовѣ сотворити, непослѣдного таланту поэтического заперечити му не можна и же обовязкомъ єсть кождого чувствующого и мыслящого чоловѣка, подати молодому талантови руку и улегшити му вступъ до нового заводу прихильнымъ и заохочующимъ словомъ“.

Із творів Павла Леонтовича, поміщених у „Лѣрваку“ на першім місци треба покласти його оповідане: „Чіє сердце,

---

[1]) Про Ів. Лаврівського (р. 1822 — 1873 в Холмі) гляди В(іктора М(атюка) статю під н. „Ів. Лаврівський“ в календарі „Просвіти“ за рік 1889, стр. 82—6. Короткі, житєписні вістки подав я у „Львівській дух. семинарії 1829—43“ стр. CCXLVIII—IX.

того правда". Письменник велить розвивати ся події в р. 1700. Зміст оповіданя дасть ся переповісти у кількох рядках. Багатий господар Іван має жінку Марію і гарну дочку Настю. „Щиро-руський" звук дзвона супроводить у літному вечері розмову дочки з материю. Перед ними являє ся статний і укладний молодець Петро, що подає Насті цвіти і промовляє: „Пріймы тоти цвѣты, Настуню, суть они изображеньемъ твого сердця!" Петрови сприяють Настя і отець, одначе мати вибрала собі на зятя, пана Андрея, що приносить Насті багаті дарунки і чванить ся, що бував „у Лембергу". Не знала мати, що Андрій був провідником ватаги опришків. Коли Настя дарунків Андрея не приняла і відказала ся стати його жінкою, Андрей користує ся нагодою, ловить і вяже Петра, що уйшов смерти з рук ватажка опришків тільки завдяки случаеви. Враз зі своїми опришками порива Андрей з дому Настю, одначе розвязка події кінчить ся щасливо для влюблених, бо весілем Петра з Настею.

Замітне, що у початках нашого відродженя такі мотиви не рідкі. Бачимо їх хочби в „Олені" Шашкевича і в Устияновича повісти: „Страстний четвер". Вальтер-Скот[1]) і польські письменники[2]) давали у сім напрямі чимало первовзорів. Близько станув Леонтович до Устияновича. Настя і Петро в оповіданю Леонтовича се немов би вірні відбитки типів Зіни і Продана повісти Устияновича. Має, без сумніву, оповідане Леонтовича свої слабі сторони. Не дає воно нам кольориту початку XVIII. століття і як влучно завважав Йосиф Левицький, „дышитъ новѣйшимъ временемъ". Грішить Петро сальоновою укладностию, а Настя хиткостию у своїй любови під впливом волї матери і грози смерти, що висіла над Петром. За багато в малім оповіданю конфліктів. Події накопичують ся одна за другою таким бистрим кроком, що оповідане робить радше вражінє начерку до широкої повісти. Та всеж таки се оповідане у нашім, небагатім, галицькім письменстві до 1860 року було незвичайно симпатичною появою. Можна жалувати, що Леонтович не пробував дальше у сім напрямі пера, а був би дав річи поважнійші і більше обдумані. Писане оповідане мовою народною, доволї чистою. Пятнує у нім автор погоню за багатством материй-

[1]) Порівнай хочби Ом. Огоновського „Історія рускои литературы" II (2), стр. 424.

[2]) Гляди др. Щурат: „На досвітку нової доби" стр. 105 і д.

селянок, вказує на потребу освіти, а бодай грамотности серед селянства. Пробиває ся з оповіданя національна свідомість. Петро глузує із наслїдуваня чужих звичаїв, напестрюваня рідної мови чужими словами. Андрій, одітий в багату опанчу, пришпилює спинку, закидає з німецька, говорить про „Лембергъ", чим викликує вражіне у матери Настї. А Петро поучає його, що Львігород — се престольне руське місто та оповідає про його „славну, руську бувальщину", про його бої з Татарами і про руїни замку князя Льва. Протиставлячи Петра Андрієви, хотїв, очивидно, автор впливати на галицьку суспільність, будити серед неї народну свідомість та накликувати її до береженя звичаїв, народної мови і до гордости зі своєї минувшини. Чого Леонтович не сказав ясно у своїм сценїчнім жартї, те розвинув він ширше у „Лѣрваку зъ надъ Сяна" чи то у примітках до статї д-ра Субботіча, чи у своїм оповіданю. Годить ся завважати, що Йос. Левицькому не подобав ся в оповіданю привіт „Слава Ісусу Христу", якого в поч. 18. в. не уживано, що „похищеніе простыхъ дѣвчатъ русскихъ можнѣйшими непрактическое", що „слогъ розвлеченъ и на польскій ладъ уложенъ, съ которого недоконче перебывае духъ русского оповѣданія", що „завязка цѣлои повѣстки походитъ на Проциху Желеховского та Зѣню Устіяновича". Вкінци вважав Левицький умісним додати, що „сочинитель дуже стережесь церковщины".

Окрім оповіданя помістив Павло Леонтович у „Лѣрваку" три поезії, котрим Йос. Левицький признав „чистоту языка", хоча відмітив, що „образы не доконче для предметôвъ, о которыхъ мечтаесь, щасливо употреблени". Нема сумнїву, що всї три поезії Леонтовича вяжуть ся з його житем. Поет оспівує свою любов до судженої. Він молить цвітку, щоби післала зазуленьку „під віконце, куда й рано біжить сонце, чрез віконце до милої" і занесла туди його „думки і пісоньки" („До Е...." ч. 12.). Поетови весна мила, у серци „солоденько і миленько", „маленькі птицї серце йому гріють", „цвіти строять землицю" на душі йому весело, бо весна оживає, „серцем дївицї все огріває" („Весна" ч. 24.). Поет зливає слезою тоту годину, в котрій „пращай" мусів почути і як стріла летить хижо думками, „десь понад гори, десь понад моря" і „мислей крилцями достигне любку, красну, як зоря". Тодї забуває він на горе, „печальні смути з серця звергає", бо біля него зоря, „що так красненько йому сіяє", бо „серце гріє пісня ревливо", бо „душу його, як роса цвіти, поіть вкраїнська думка любива". („Дум-

ка“ ч. 13.). Багато у сих поезіях сердечного почуваня і через те вони дивно симпатичні, хоча форма вірша і наголоси не завсігди додержані. А замітні вони й тим, що бє з них національна свідомість і горяча любов до українсккої пісні і до України, що виявила ся також в осуджених Левицьким віршах Константина Антонія з над Солокії. Ся черта підносить вагу „Лѣрвака“ і можна жалувати, що таких збірників не явило ся більше. Між галицькою суспільностию вони зробили би були, без сумніву, перелім в поширеню народної свідомости і любови до рідного слова.

Сердечну любов до своєї любої судженої висловив Леонтович не тільки у „Лѣрваку“, але й у иньших доси непечатаних творах. У „Пісни“ (Любов в Твоїм серцю ангела палає) поет вірить, що суджена „змінить його житє в рай“, а коли її „личко покраснієˮ і її віддих ним „овладієˮ, „за такі хвилї, лягби в могилї“, за свою милу „світ цїлий би дав“ (ч. 26.). В иньшім творі велить поет летїти думцї під вікно милої. Там радби він заспівати „пісню українську“ і цїлувати личко милої „сто раз на годину“. Чи сонце сяє, чи ніч прибере ся „в темнії шати“, його думки не перестають лїтати до милої, бо вона з думками йому сон забрала. Коли її поцїлує, здає ся йому, що по небі лїтає. Його думки звернені до „гожої Бінї“ (Елисавета, Elżbieta, здрібнїле Біня) (ч. 34.). А як тільки ся вимріяна в думках, вилелїяна в любови Біня стала його дружиною, він присвятив їй вірші в родї „Дописок“, у якім згадує, що як птичка заспіває, йому до очий тиснуть ся „слези жалкі, слези ревні, но про тоє, що та мила не видати“, бо він враз із нею радби слухати пісень птицї (ч. 50.). У „Сонетї“ співає поет про щастє двох сердець, злучених любовю, бо їм всміхає ся гарна будучина, бо „мовби ангел во снї їм піснї співає, яких днесь світ много не знає“ а „їх лице, як цвіт під росою в солодкім маю радісно сіяє“. Мило перебудуть вони старість, бо „журба-тоска місця там не має“. У такій злуцї поет радби прожити хочби й сотку лїт (ч. 102.). Одначе лиха доля не пощадила поета. Грім ударив у його мрії і забрав йому сердечну дружину по зверх двайцяти-лїтнім щасливім подружю. Поет написав вірш: „Піснь послїдна моя“ (ч. 107.), у якім вилляв свою гірку тугу та зломив перо. З виїмкою автобіоґрафії (пис. в роцї 1877), він вже більше нічого не написав а небавом опісля пішов за своєю Бінею у темну могилу. Могутня любов поета свідчить чи не найкраще про него, як про чоло-

віка, що умів любити, був взірцевим мужом і батьком. У своїй величній любови бачив він красу житя, цїлий свій світ. Утрата ідеалу розторощила йому житє. У сїм останнім творі поета читаємо:

Тужу, вяну, гірко плачу,
Моєй птички десь не бачу,
Кудай же ти відлетїла
Птичко люба, птичко мила?

Чи не чуєш зойку донї,
Синів зойку, що на лонї
Твоїм Ти їх голубила,
Руську гадку в серце влила?

Колиж бо я Твоє личко
Узрю? — скажи, моя птичко!
Довгож буду так нидїти
Довго гірку чашу пити?

Кудай слезним оком кину,
Всюда бачу я відміну;
Не так було, як Ти жила,
Приверни ся, птичко мила!

Приверни ся, ох, бо вяну,
Серце рве ся, де йно стану,
Скажи, де Тя відшукати,
Скажи, скажи, добра мати!

Відлетїлам гень високо,
Не дозрить мя смертне око,
Там на небі з ангелами
Молю Бога я за вами.

У иньших творах, що вяжуть ся тїсно із житєм поета, згадує він „лїта молоденькі“, а в них свою добру матїр (ч. 40.), то жалує ся на свою долю, на „небосклонє свого світа, сумне, як ніч чорна в морю“ (ч. 69. Приписок до листа), то нарікає на приятелів, що відступили його і він не знає, „де подїє ся з дїтьми“. Оба вірші кінчить вірою в божу поміч (ч. 83. „Моя доля“). Подібно, як колись Маркіян Шашкевич оспівав своє „Підлисє“, Леонтович присвятив окремий вірш описови рідного села п. н. „До Щуткова“ (ч. 64.). У нїм згадав він про „тихий бірок, овінчаний шумячими сосонками“, про „гай зелений“, про „милу хату в краснім огородї з цвітами і виноградами, садженими руками батька“, про „високі липи, що цїлий вік прожили“, про „ставочок, де при боцї неньки, бігаючи по горбочку, збирав цвітоньки біленькі“ і про красну церковцю. Поет лине у свої молодечі лїта, коли збирав цвіти і маїв ними могили дїдів, побіч котрих радби колись спочити. Вірш через накопиченє образів слабий і під оглядом поетичної вартости годї його ставити на рівнї з „Підлисєм“ Шашкевича.

З родинним житєм поета вяже ся ще його епіґрама (ч. 87.) на смерть сестри жінки, Константини з Волошиньских Качковської, що свідчить нам про ідеальні відносини в сїмї. Поет писав:

Звіздко, не довго Ти нам сіяла,
Замерклась, — блеск Твій на віки згас.

Зірничко наша! Знать Ти не знала,
Яким смерк горем буде для нас.

На сім вичерпуємо огляд поезий Павла Леонтовича, що вяжуть ся із його житєм, з виїмком двох, про котрі згадаємо дальше.

VI.

Орґанізаційна праця Павла Леонтовича, про яку ми доси говорили, носила на собі черти діяльности громадянина, що рад був, по своїм силам, причинити ся до розвитку української справи в Галичині. Він будив народну свідомість поміж дітьми і старшими та накликував їх до любови рідного слова і пісні. Ся черта виступила ще виразнійше у його патріотичних віршах, що свідчать про його сердечну любов для рідної землї.

В творі: „Піснь“ („Небесний Отче мій!“) молить поет Бога „зі серця слезою“, щоби вислухав молитви раба і сина і післав громадянству „хоробрість до діла“, „любов вітчини“, „силу против біди“,

Ще й мужам гуслю дай,
Таку, щоби бренїла,
Де ширитсь руський край,
Би Русь ся розбудила
На все вселеннє
Нам воскресеннє воспіла! (ч. 15.)

У „Припиcку“ згадує поет, що хоча сонце заходить, воно не дає довго тужити за собою, бо ранком сонїчко зриває ся, а божий світ своїм тепленьким серденьком огріває і сушить з цвітів сльози. Поет вірить, що і на Руси засяє иньше житє, коли „сонце любови отре нам зїниці“ (ч. 45.).

Він вірить в долю рідної землї, що буде вільна, як птиця, коли возьме ся до праці, буде ненавидїти клевету, полюбить церкву, народність і славу дїдів у могилї, та коли буде шанувати мужів, що своє житє жертвують для добра вітчини. Тодї позбуде ся вона ворогів без бою. („Лїрник“ ч. 78.)

Нема майже твору, у якім би він не кликав громадянства до дїла, до напруженя сил, бо Русь випила вже таку гірку чашу до дна, від якої нехай Бог весь світ хоронить. Яко священик взиває він до молитви „бо Бог любить молитву і працю своєї дитини та відверне від неї злоби години“. „До праці! — кличе поет, бо вже засвитало!“ (Братя! (До дїла!) ч. 52.)

Основою української землї вважав поет простий люд. Його накликував він, за приміром иньших письменників до тверезости[1]) і труду. Він велїв слати дїтий до школи, бо судьба люду звязана з долею освічених верств. Працюйте, взивав поет, щоби колись внуки не проклинали „і не виплакали костий з гробу“ (Братя селяни ч. 53.). Поет радїв, що гаразд завитав на руській землї, бо „Русин працї не злякав ся, при працї співає“ (Обжинки ч. 79.). Сердечно згадав Леонтович цїсаря Фердинанда Благого, що дарував панщину, „розігнав мраки“ і через те люд на свободї росте, „має книги, має школи, а буде їх більш поволи“, як тільки Русь буде ступати вперед. (Третий май. ч. 33.)

Поет розумів також велику вагу жінки у будові громадського житя і тому у симпатичнім віршу „Руська невіста“ (ч. 73.) дає нам гарний образок, як українська жінка склинкує дїтвору „свою надїю і свій цвіт“ до молитви перед іконою св. Николи, щоби відвернув від руської землї все лихо, зіслав згоду і охоту до працї, „натхнув мужів наших волю“, щоби вони від нас „мудро, щиро, гнали неслави недолю, щоб Русь вірно заступали, причинялись до єй слави“. І велика була любов поета до української землї, коли він велїв молити ся не тільки за неї, але й за тих, що їй проводили. Глибоке поважанє для жіноцтва, для його недолї в родиннім житю висловив поет в поезії „Жаль молодой невісти“ (ч. 71.), в котрім зобразив плач нещасливо виданої замуж дївчини.

Вкладаючи безкорисно свою власну працю у громадське житє, поет радїв, що появили ся галицькі часописи „Слово“ (1861 р.) і „Вечерницѣ“ (1862), котрі своєю любовю огортали цїлу українську землю і присвятив їм окремі поетичні привіти.

Першу з них накликував він в привітї „До Слова!“ (ч. 48.), щоби не зражала ся напастями ворожої преси:

Як на Голгофтї Слово-Спаситель
Ворогам вашим з серця пращайте,

---

[1]) Порівнай вірші: „Описанє путешествія мого“ (ч. 1.), „Мясницї“ (ч. 2.), і „Сїльським братам“ (ч. 104.). Всї вони мають невеличку поетичну вартість, подібно, як инші твори галицьких письменників на сю тему, котрих характеристику подав др. Остап Терлецький в студії „Галицько-руське письменство 1848—65 рр.“ стр. 35—41.

Удостовірте Іродів ділом,
„Слово“ для Руси стало ся тілом!

Він вірив, що „Вечерниця“ (ч. 67.) доня рідненька братам, сестрицям, стане „співати руськії думи, любо, з серденька“, про „руських мужів славу і честь“, та що вона буде „другам, недругам, кождому щира“.

Не раз вказував поет громадянству „на славу дідів в могилї“ і тому звеличив він у поемі „Остап Левицький“ верещицького пан-отця, котрого праправнукою була саме його жінка. Подія вяже ся з р. 1662., коли на галицьку землю напали Татари. Верещицький священик, о. Остап Левицький утїкав з родиною до крехівського монастиря, котрого мури відперли вже нераз ворога. В половинї дороги, біля крехівського урочища Рутиска заскочили його два Татари. Один підніс в гору криву шаблюку, щоби розчерепити пан-отцеви голову, другий „съ видомъ скаженно-звѣрскои охоты“ простер руку до прегарної, молодої попадї. Пан-отець скочив з воза, вирвав із землї два молоді граби і обох напасників убив. Коли одначе прятав тїла убитих і при сїй роботї загаїв ся, надлетїли Татари, посїкли священика на дрібні кусники, а жінку Анну із сином погнали в ясир. Другий син Остапа утік у лїс, скрив ся в корчі, а коли виріс, став священиком. Жінка прислала з ясира вістку, що на горбку, де верещицькі дївчата виводять гагілки, закопані документи і скарби верещицької громади та церкви „а все полѣплено воскомъ въ грубую кулькообразную коврягу“. Сю подїю, описану у фейлєтонах „Слова“[1]), не без впливу Павла Леонтовича, переповів поет віршом, закінченим згадкою, що з роду Остапа Левицького „в нас попів сїмнайцять було дотепер, а лїт тому от тринайцять, як послїдний вмер“. Він заніс Остапови у могилу вість, що „неволї на Руси вже нїт“. На місци, де порубано Остапа, ростуть два граби, що враз із хрестом місця стережуть (ч. 82.).

Хто так любив українську землю, як Павло Леонтович, не міг рівнодушно глядїти на нечувано сумні та нерідкі прояви, що з галицького, руського табору переходили люди незвичайних спосібностий на польську сторону і ставали рішучими, завзятими ворогами рідної справи та її розвитку. Він, що накликував український загал і пресу до згоди, до вминаня

---

[1]) Слово за рік 1863. ч. 72. у фейлєтонах п. н. *И*: „Тридневый переходъ по Львôвской окрестности“.

всього, що дражнить, був супротив перевертнів безпощадним. Він розумів, що „Русь бідна“, але вона сего соромити ся не потребує, бо в неї є „честь і слава“. Її діти не сердять ся, що „днесь за руську справу“ треба „в казни сидіти“, бо всі вони пересвідчені, що при праці і нам „звіздка засіяє“. А заким се стане ся, „краще бідувати, як Ляшенькам вороженькам в підданьство ся пхати“ (Русь“ ч. 90.). Поет радить „ляцькій кухарці“ виїхати до Варшави, чи Кракова, бо їй хиба перевертень буде кланяти ся, а „Бог ізмінника за зраду тяженько осудить, що відрік ся рідной неньки та по світі блудить“ (Руські діти ч. 91.). Леонтович оповідає у „Правдивій байці“ (Орлина купіль), як зручно переловлювано перевертнів у ворожий табор. Сорока заманила миш та зїла її. Лев відганяв сороку від миший, а тоді сорока вигадала казочку, що вона миші не зїла, тільки скупала її в купелї, де орел, цар птиць купає ся і вона по купели научила ся лїтати ночию. Миші з нори не вилазили, а коли їх раз скортїло піти до купелї в орлинім жерелї, почали ночию лїтати. Скоро одначе засяли ясні зорі „прекрасні птичоньки“ на землю упали, бо та „купіль орла таку силу має, сей в ночи полетить, хто ся в ній скупає“. Поет кінчить поясненєм:

„Купіль — Львів спольщений — Пшегльонд — то сорока,
Що то в ночи бачить, а во дни без ока,
Птах такий в природї зове ся коцупир,
Перекинчиком в нас прозвав го руський мір.“ (ч. 51.)

В иньшім творі „О ядовитих і неядовитих перекинчиках“ питає поет матїр, чому вона сумує і рада би умерти? На кого вона лишить дїтий? Мати виливає свій жаль, що вона всї дїти однаково ховала і відклонювала „від напасної вражої сїти“,

А прецїнь є таких сила,
Що ся мнов цурають,
„Jeszczė Polska nie zginęła“
З Ляхами співають.

Вони горнуть ся під крила мачохи, соромлять ся своєї мови та перед „леда писарем“ перестають нею говорити“. (ч. 54.)

Глибоке негодоване на перевертнів висловив Леонтович у прегарній поезії п. н. „Дитину ховати, то камінь глодати“. Та сама мати, що колись плекала дитину, стежила за її усміхом, бо він „зжене журбу з її серденька“, сидить

нині зломана журбою і себе питає: „що скажуть люди? Бодай такий син й не приснив ся!“, бо

„Рідненьким словом він ся стидає,
Яким молитись вчила го ненька,
Негідний своє гніздо каляє,
Проч з моєй мисли, з мого серденька!“

Вирікаючись сина, мати велить йому відповісти, коли його запитаютъ: „хто твоя мати?“ — скажи, „не знаю, бо перекинчик матери не має“. (ч. 77.)

Коли одначе загальне пятноване перекинчиків не помагало і не здержувало їх від переходу у ворожий табор, Леонтович рішив ся виступити против них вітверто, назвати їх по імени і вибрав до сеї цїли форму пісні, до якої сам складав слова і мельодію. Пісні ставали вмить популярними серед галицького населеня. Їх виучувано на ізуст і співано в кождій освіченій, українській хаті. Розповсюднювала сї пісні українська, університетська і ґімназійна молодіж і ледви, чи була тоді свідома інтеліґентна одиниця серед Українців, щоби їх не знала, або не співала. На сих піснях виховувало ся громадянство, що почало дорожити своєю минувшиною і оставало вірним своїй бідній, споневіряній землї.

Одним з перших визначних людий, що кинули свій нарід, а працю, талант і силу віддали в користь Поляків, причім, де тільки могли, наносили шкоду і удари українській землї, був Евзебій Черкавський. Против нього виступив у першім ряді Павло Леонтович і наклеймив його у двох піснях.

Евзебій Черкавський був сином галицького священика, о. Тимотея, пароха Тучап яворівського повіта. Тут уродив ся Евзебій дня 4. II. 1822. р. Коли Евзебієви було чотири роки, умерла йому мати Марія, дочка олешицького декана, о. Теодора Киверовича. Тому не зазнав він серця в дитячих лїтах, що відбило ся пізнїйше на його вдачі і житю. Учив ся він зразу дома, опісля в Перемишли та в академічній ґімназії у Львові, куди переніс ся його отець на віцеректора семинарії, у котрій перебув від мая 1834. до вересня 1835. р.[1]). В рр. 1838—40 був Евзебій питомцем семинарії яко фільозоф (VII і VIII кл.), одначе на богослове він не вписав ся і зложив докторат фільо-

[1]) Гляди мою студію: „Львівська дух. семинарія 1829 - 43 рр.“ стр. XXIII.

софії в р. 1842., почім перейшов на правничий виділ. В р. 1848. став він учителем ґімназії в Тарнові, дня 9. X. 1849. іменовано його проф. акад. ґімназії, а в день пізнійше інспектором середних шкіл, зразу провізоричним, а від р. 1855. сталим. На становищи інспектора виявив він велику безглядність, а що в додатку в р. 1860 посуджувано його о ґерманїзаційні наміри, краківська молодіж побила його тяжко на улиці, коли він приїхав на візитацію тамошної ґімназії ім. св. Анни[1]). Колиж також у Львові виявив ся супротив нього ворожий настрій, власти дали йому дня 8. XII. 1860 р. примусову відпустку, що тривала майже три роки. Цілий той час перебув він в Тучапах, у свого вітця. В місяци вересни 1863 р. приділено його до львівської унїверситетської бібліотеки, чим поставлено його в дуже скрутне становище супротив її директора, а в жовтни 1864 призначено його на провізоричного інспектора в Ґрацу, де він перебув півчетверта року, почім дня 9. II. 1868 року вернув заходами нам. Ґолуховського до Львова, на місце Амврозія Яновського, котрого з інспектури завернено на посаду директора львівської II. ґімназії. В Ґрацу виявив себе Черкавський великим приятелем молодежи, котра дня 3. V. 1867 р. уладила йому похід зі смолоскипами, коли раньше галицька і буковинська молодіж дрожала перед ним і громадно відступала від іспиту зрілости. В р. 1871 покликано його на професора фільософії львівського унїверситета, де він перебув по рік 1892, коли перейшов на емеритуру. В часї унїверситетської служби вибрано його тричі ректором а двічі деканом, а в р. 1885 відзначено титулом радника двору. Від р. 1866 був він, завдяки Полякам, соймовим послом по конець житя, а від р. 1869—93 засїдав він у віденській державній радї. Умер дня 21. IX. 1896 р. у Львові.

З хвилею, як тільки іменовано Черкавського провізоричним інспектором у Львові, почало ся його вороговане против шкільництва в українській мові. Ще в вересни 1848 р. поталанило Полякам добути від віденського мінїстерства просвіти декрет „аби в очікуваню висшого видосконаленя руського язика і заким прийде до поділу руських і польських частий Галичини, запровадити без відволоки язик польський по ґімназіях

[1]) Більше про сю подію гляди в студії проф. Alexandra Skórskiego, „Euzebiusz Czerkawski, jego życie i działalność pedagogiczna“, Lwów 1898, стр. 36—43 (студія нескінчена).

і в львівській Академії"[1]). Коли „Головна Рада руська" запротестувала против того рішеня, Черкавський не міг зрозуміти мотивів протесту, бо вже був перевертнем. Він став знарядом в руках нам. Ґолуховського і під його впливом, або з власного почину висилав в рр. 1849—51 до міністерства просвіти крайно ворожі для руської мови меморіяли[2]). Наслідки були такі, що на основі міністеріяльного декрету з дня 12. IX. 1850 р. основано аж пять польських ґімназій (в Бохні, Тарнові, Санчу, Ряшеві і Кракові), а руської ані одної, а тільки в ґімназіях руської части Галичини введено руську мову як обовязкову для всіх учеників[3]). Против примусу, щоби польська молодіж, навіть в руській части Галичини, учила ся руської мови, вніс Черкавський спротив і добив ся того, що згаданий декрет міністерство просвіти дня 21. VII. 1856 року відкликало[4]). Коли Як. Головацький почав вести русофільську пропаґанду в Галичині, Евз. Черкавський написав в р. 1858 новий меморіял до міністерства і зажадав, щоби воно Головацького усунуло з катедри і держало її опорожненою до часу виобразованя відповідного кандидата, щоби завело в школї латиньску азбуку, щоби ввело до низшої ґімназії тільки польську мову, а науку руської мови для Русинів що-йно у висшій ґімназії, а вкінци щоби міністерство почало боротьбу против панславізму в Галичині. На катедру по Як. Головацькім мали вже Ґолуховський і Черкавський готового кандидата, що наукою і студіями руської мови і письменства ніколи не займав ся, в особі Жигмонта Савчинського[5]).

---

[1]) Зоря галицка за рік 1848, ч. 29. Др. Остап Терлецький: „Гал.-руське письменство 1848—65", стр. 17.

[2]) Dr. Bronisław Łoziński: „Agenor hr. Gołuchowski" (1846—59) Lwów 1901, стр. 49 і 61, 64—5, 67.

[3]) Зоря галицка за рік 1850, ч. 83 і Др. Остап Терлецький, op. cit. стр. 21.

[4]) Dr. Br. Łoziński: op. cit. стр. 171.

[5]) Тамже стр. 182—3. Жигмонт Савчинський уродив ся дня 30. IV. 1826 р. в Олексинцях чортківського повіта з української семї. Унїверситет укінчив у Львові і був ґімн. професором в Кракові, Чернівцях і Самборі. Від р. 1871—92 був він директором учительської семинарії у Львові. Поляки вибирали його послом до сойму і державної ради, бо він уважав себе Поляком. Для польського педаґоґічного товариства, котрого був довголїтним головою, поклав він чималі заслуги. Входив він також в склад Ради шкільної краєвої. Писав педаґоґічні розвідки в польській, чеській та німецькій мові. Умер у Львові дня 17. V. 1893 р. (Gazeta Lwowska 1893 р. ч. 113 і 115.) „Дѣло" з р. 1893 ч. 99 обмежило ся на короткій згадцї про смерть Савчинського.

В галицькім соймі домагав ся Черкавський дня 31. XII. 1866 р. введеня польської викладної мови у всїх середних, а польської і руської в народних школах. Коли руські посли оо. Яків Шведзицький і Стефан Качала[1]) сему рішучо спротивили ся, бо вважали подібний закон нарушенем прав руського народа і його мови, Черкавський, що вже пірвав був всякі звязи з руським народом, мав відвагу заявити, що „w moich żyłach płynie krew ruska, jestem kość z kości ruskiej, a nie podzielam obaw ks. Kaczały, owszem spodziewam się, że obok żywiołu i obok języka polskiego, wkrótce wykształci się i rozwinie się silniej, aniżeli kiedy przedtem był, język ruski“[2]). В кілька місяців пізнїйше був Черкавський референтом петиції про заведенє польської мови у викладах на львівськім унїверситетї, домагав ся в сїм дусї ухвали ще в рік пізнїйше, коли ставив внесенє, щоби також на технїцї у Львові введено польську викладну мову[3]). Колиж в р. 1869 жадав пос. Василь Ковальський зміни в законї, щоби для механїки з приміненем для будівництва і лїсництва застережено заснованє руських катедр, як тільки достаточне число учеників зголосить ся, Черкавський сему жаданю рішучо спротивив ся, бо викладною мовою на технїцї є мова польська, а виїмки у сїм напрямі може ухвалити тільки краєве законодавство. Впрочім цїлу справу, порушену пос. Ковальським, він уважав передчасною. По промові Черкавського внесенє Ковальського перепало[4]).

Черкавський остав ворогом української справи по конець свого житя. Був він вже тільки gente Ruthenus, natione Polonus. Польській справі він служив, а хоча був, без сумнїву, дуже спосібним чоловіком, то всеж таки свої відзначеня і трикратний вибір ректором на львівськім унїверситетї завдячував сїй обставинї, що польська суспільність на нього, як на Поляка, глядїла і що його праця польському народови користь приносила з великим покривдженем української нації та її культурного розвитку. Хоча він перейшов у польський табор, то всеж таки лїтературним житем галицької Руси він цікавив ся, та нераз влучно поодинокі твори оцїнював. Хоча українська мова

---

[1]) Про них гляди мою студію „Львівська дух. семинарія“ стр. CCXXVI і CCXLVI—VII.

[2]) Alex. Skórski: „Euzebiusz Czerkawski“, стр. 57—8.

[3]) Тамже стр. 58.

[4]) Тамже стр. 88.

була дуже богата і не треба було вичікувати її „висшого видосконаленя“, поодинокі письменники, а поміж ними Йос. Левицький ходили манівцями. Колиж Левицький, тоді парох Скла, переклав Шілера „Die Glocke“ (р. 1839.), Черкавський оцінив переклад незвичайно влучним віршом:

Батько Шілер зажурив ся,
Що його дзвін в Склї розбив ся.

Великий удар хотів Черкавський нанести українському письменству в Галичині, коли старав ся, щоби віденське міністерство просвіти накинуло в школї та урядї латинську азбуку. Міністер ґраф Тун[1]) прихилив ся до його думки і велів мін. радникови, Йос. Іречкови зладити реферат, що враз із елябoратом Черкавського мав бути основою нарад спеціяльної комісії. У її склад покликано еп. Спірідіона Литвиновича[2]), крил. Мих. Куземського, Мих. Малиновського[3]), проф. Якова Головацького[4]), Евзебія Черкавського, о. Йос. Лозинського, директорів ґімназий, д-ра Амврозія Яновського[5]) зі Львова і о. Тому Полянського[6])

---

[1]) Про мін. ґр. Льва Туна гляди: „Укр. руськ. Архив“, Т. XIII і XIV стр. LXIV—V.

[2]) Житеписні вістки про Спір. Литвиновича гляди у моїй студиї, поміщ. в „Українсько-руськім Архиві“ Т. XIII і XIV стр. XVI.

[3]) Матеріяли до житя і праці М. Малиновського зібрав я у моїй „Львівськ. дух. семинарії“ стр. XXXII і CCLIII.

[4]) Про Як. Головацького (ур. 17. X. 1814 р. в Чепелях, померШого дня 1. (13.) V. 1888 р. у Вильнї) гляди Ом. Огоновського: „Історія литературы рускои“ IV. стр. 60—119.

[5]) Др. Амвросій Яновський ур. дня 9. XII. 1810 в Смольній, умер дня 2. III 1884 р. в Римі. Широку житепись подав „Новый Проломъ“ за рік 1884 ч. 115 і 117. Некрольоґ помістило „Слово“ 1884 ч. 20.

[6]) О. Тома Полянський уродив ся 1822 р. в Фельштинї, містечку самбірського округа, де його отець був священиком. Учив ся він в Самборі, почім перейшов на фільософічні студиї до Перемишля а на богослове у віденський унїверситет. Дня 2. (14.) XII. 1845 р. став священиком. Перед свяченем зложив у Відни. яко питомець Фрінтанеум, строгий іспит з догматики. Хоча польське духовенство запопадливо старало ся, щоби на становище професора релїґії на перемиськім фільософічнім виділї прийшов латинський священик, еп. Снїгурський іменував Полянського зразу суплентом (1846 р.), а цїсар Франц Йосиф назначив його в рік пізнїйше дїйсним професором. Рівночасно був він проповідником церкви св. Івана в Перемишли, де виголошував знамениті поученя у рідній мові. В р. 1848 станув він на народнім становищи, а коли Поляки хотїли перетягнути Русинів до себе, напечатав брошуру: „Słowo jedno w celu wzajemnego porozumienia się“, що була у своїм часї

із Самбора, о. Мик. Котлярчука (що не брав участи в нарадах), радника намісництва і референта шкільних справ д-ра Ернеста Зееліґа і радн. двору Кароля Моша.

Комісія зійшла ся в маю 1859 року. Після довгих діскусій заявили ся против латинської азбуки еп. Литвинович, крил. Куземський і Малиновський, проф. Головацький і о. Лозинський. За введенєм лат. азбуки голосували др. Їречек[1]) і др. Евз. Черкавський. За постепенним переведенєм реформи через додаванє латинської правописи в руських шкільних підручниках подали голоси о. Тома Полянський, Амвр. Яновський, Мош і Зееліґ. До успішного поладнаня справи причинили ся не тільки члени комісії, але й по при них Богдан Дідицький[2]), Григ. Шашке-

національно-політичною програмою галицької землі. Як тільки в Перемишли основано 1848 р. філію „Ради руської", Полянський став її секретарем. Під його проводом приготовлювано для перемиської, аматорської сцени потрібні твори. Одначе дуже скоро перейшов о. Тома у польський табор. В р. 1855 хотів еп. Яхимович бачити його між крилошанами та виєднати йому становище пралата-схолїярха, одначе Полянський предлоги не прийняв, надіючи ся на нам. Ґолуховського. В р. 1856 іменовано його директором ґімназії в Самборі а в р. 1867 в Перемишли. Саме в тім роцї кандидував він з Перемишля на соймового посла і виголосив промову, в якій назвав свої молодечі пориви мріями („mrzonkami"). Поляки оплескували сю промову, але епископ Тома Полянський був нею так огірчений, що зрік ся думки, іменувати його своїм суфраґаном. Полянського вибрано, правда, послом, але він скоро на Поляках розчарував ся. В р. 1872 іменовано його краєвим інспектором, але він зрік ся сего становища. Не прийняв також почесного крилошанства, котрим хотів його відзначити еп. Ступницький, за те віддав ся з великим замилованєм молодежи, котру сердечно любив. В р. 1870 він відвернув ся від Поляків, коли побачив, що вони відносять ся до нього з недовірєм. Умер в Самборі дня 22. V. 1886 р. Гляди його житєпись враз із перекладом його брошури „Słowo"... в „Литературн-ім Сборник-у" гал. русской Матицы 1886 ч. І. і II. стр. 100—14 і 208—28. Автором сеї житєписи був, на мою гадку, о. Юстин Желехівський. Ще одну статю про Тому Полянського напечатано в часописи Луки Бобровича п. н. „Русь" 1886 ч. 12–13.

[1]) Др. Йосиф Їречек, пізн. австрійський міністер просвіти, умер в Празі дня 25. XI. 1888 р. (Червоная Русь 1888 ч. 133). Сатира на Їречка пера Ів. Гушалевича, печатана в „Кореспонденції Як. Головацького 1850—62" стр. 450—1.

[2]) Богдан Дідицький уродив ся дня 1. II. 1827 р. в Угнові, умер у Львові дня 19. I. 1909 р. Був він чоловіком незвичайно популярним. Писав вірші, повісти і публїцистичні статї. Якийсь час був сторонником українства, якому давав вислів ще в „Слові" (1861—3), одначе се були хвилеві симпатії, бо в дійсности був він обєдинителем. Побіч

вич[1]) і Юліян Вислобоцький, що виявили велику запопадливість в обороні славянської азбуки. Попер їх у сім напрямі митр. Яхимович, що вніс жалобу до цісаря.[2])

Сей перший прилюдний, ворожий виступ Евз. Черкавського, попертий на порученє Ґолуховського ще й його безіменними статями „Ein Hirtenbrief und die ruthenische Sprache", „Unterdrückung der grossrussischen Sprache und gr. kath. Religion", „Die lateinischen Schriftzeichen in der ruthenischen Sprache" викликав обуренє серед освічених руських кругів Галичини і дав привід, що Павло Леонтович зложив пісню, котра скоро стала звісною по галицькій землї. Він пятнував Черкавського словами:

1) Не раз Русин був вже в зрадї,
Лише того не дізнав, —
Би при ізмінній нарадї
І сам Русин удїл мав.

2) Пядесять девятого года,
В містї руськім князя Льва
Евзебій з Черкавських рода
Наробити хотїв зла.

3) І для власной оборони
Зігнав Чехів якихсь нам
Лїтератів з Віндобони
Таких лепських, як він сам.

4) Тай зачали доводити,
Же но в той час, Боже мій,
Піднесуть ся руські дїти,
Як закинуть язик свій.

5) Руська мова — Божа мова!
Кирилиця — серцем в нас!
Тому враги, анї слова,
Бо сам Бог скарає вас! (ч. 39.)

безсумнївних заслуг на поли розбудженя умового житя на галицькій земяї, наніс він їй також чимало шкоди. Гляди про нього: Ом. Огоновскій: „Ист. литер. рускои" II. (1) стр. 302—15. Дуже багато нового матеріялу до характеристики його дїяльности поміщено в моім виданю „Кореспонденції Як. Головацького" (1850—62 р.). На склонї житя печатав він „Свое-житьевыи записки", у яких старав ся вияснити свої русофільські стремлїня, одначе все те було пустою балаканиною. Його некрольоґ у „Вѣстник-у Нар. Дома" 1909 ч. 1.

[1]) Про Григ. Шашкевича, незвичайно заслуженого дїяча і крилошанина перемиської капітули (ур. 1909 † 18. VIII. 1888), подав я вістки в моїй „Львівській дух. семинарії 1829—43" стр. CCXLIV—V. Некрольоґ поміщ. в „Червон-ій Руси" ч. 91, опис похоронів (ч. 92).

[2]) Кореспонденція Як. Головацького 1850—62 стр. CXXXIX—CXLIII. Багаті причинки до історії введеня латинської азбуки поміщено в брошурі „Die ruthenische Sprach- und Schriftfrage in Galizien" Львів 1861 і у д-ра Івана Франка: „Матеріяли до історії азбучної війни в Галичинї в 1859 р. („Українсько-руський Архив" Т. VIII, Львів 1912.)

Хоча справа введеня латинської азбуки в галицьке письменство потерпіла повну невдачу, заходами Ґолуховського надїлив цїсар Черкавського в грудни 1859 року лицарським ордером Франц-Йосифа. Ся подія викликала знов два вірші. Перший з них уложений, без сумнїву, Поляком, про що свідчить зміст, хоча його безосновно приписувано віцемаршалкови сойму, Юлїянови Лаврівському[1]), звучав:

Złoty galon na kołnierzu,
A pierog na głowie,
Szwabski język proteguje,
Czerkawski się zowie.
Gdzie ten łoter żyje,
Niech każdy go bije,
Niech mu zagra po kociemu
I szyby wybije.
Że Czerkawski order dostał,
Nie dziwuj się, kmotrze,
Pierwiej wisiał łotr na krzyżu
Teraz krzyż na łotrze.
Wieden dał mu order złoty,
Kraków kijów dwieście,
Lwów, stolica, po kociemu
Zagrała mu wreszcie.[2])

Не поминув також мовчанем сеї події Павло Леонтович, що з поч. 1860 р. зложив нову пісню (Стих при нагоді відзначеня Евз. Черкавського (ч. 42), що звучить:

1. Слава, слава, тобі Боже,
Що ізмінник назначен,
Вже го кождий знати може,
Він світляком одличен.

2. Буде мала ким страшити
Руська матїр злобний плїд,
Евзебіє, будеш жити
Як сатана з рода в рід.

3. Кирилиця тверда скала,
Її чудне се дїло,
Що Русь віки постояла
На ній кріпко і сміло.

---

[1]) Юлїян Лаврівський, віцемаршалок сойму, радник висшого краєвого суду, директор рустикального банку, свідомий Українець, заслужений полїтик, умер дня 4. VIII. 1873 р. в 53 роцї житя. Днем раньше умерла його подруга Каміля з Малеєвських у 46 роцї житя. Обставина, що обоє занедужали на тиф і майже рівночасно померли, викликала у Львові глибоке вражінє. Слово 1873, ч. 48.

[2]) Вірш передав менї ласкаво др. Василь Щурат. О скільки знаю, він доси в цїлости не був печатаний.

4. Забажавесь сколибати
Русь святую, Русь тверду,
За ізміну будеш мати
Справедливу в аді мзду.

Замітити яло ся, що пісні Леонтовича про Черкавського приняли ся не тільки в руськім таборі, але що співали їх також Поляки, коли він стратив між ними симпатії і коли його в Кракові побито. Не обійшло ся без доносів перед Черкавським на учеників ґімназії, що виспівували про нього пісні. Коли він дізнав ся, що до таких співаків належав ученик перемиської ґімназії, Іван Войтович[1]), спалив його при іспиті зрілости, хоча се був відзначаючий ученик. Черкавський, наклеймлений пятном зрадника, не пристав уже ніколи до рідного народу і його справи та потонув безповоротно у польськім морю. А замітне також се, що й Поляки віднесли ся до нього після смерти з легковаженем. Оповідав мені проф. Скурський, що тільки тому не міг докінчити друку своєї студії про Черкавського, бо присилано письма до редакції „Muzea“, де студію печатано, щоби залишено дальшу апотеозу чоловіка, що на неї не заслугував.

Меньше, чим про Черкавського, можемо сказати про иньшого перевертня, д-ра Теодора Шемельовського, адвоката, посла і посадника Самбора, що помер в р. 1871[2]), а против котрого Павло Леонтович звернув рівнож вістре свого пера. Як мене інформує др. Щурат на основі оповіданя бл. п. епископа Чеховича[3]), Шемельовський був сином українських селян

[1]) Нинїшний крилошанин перемиської капітули, 79 літний старець.

[2]) Слово за рік 1871, ч. 87.

[3]) Еп. Константин Чехович уродив ся дня 15. X. 1847 р. в Девятері равського повіта з батьків о. Йосифа і Антоніни з Паславських. Народну школу скінчив він в Яворові, а ґімназію, і богословє у Львові. Опісля оженив ся він з Марією Сінкевич і висвятив ся 5. I. 1873 року. В семім місяци після свячень він стратив жінку, що померла у 18 році житя і лишила йому сироту-дитину. (Слово 1873, ч. 94.) Чехович покинув тоді село і переніс ся до Львова зразу на місце сотрудника, а опісля префекта семинарії. По смерти свого вітця став він на його місци в Девятері парохом, де пробув 11 літ, доки еп. Ступницький не покликав його на крилошанина в Перемишли. По смерти еп. Пелеша обняв він зразу адмініcтрацію епархії, а в лютім 1897 р. висвячено його на перемиського владику. Воєнні події 1914—15 рр. потрясли його орґанізмом і коли цар Микола II. виїздив з Перемишля, яко триюмфатор, епископ Чехович дістав поражене мозку а в чотири дні пізнїйше, дня 28. IV. 1915 року, закінчив житє. Був він знаменитим проповідником, свідомим громадянином-Українцем, а се приспорило йому богато очернень і прикростий. За його прихильність для українства грозило йому засланє в глибину Росії. Був він сердечним опікуном дївочого Інститута в Пе-

із Самбірщини, що звали ся Шемеляки. Мав він ще брата Юліяна, що став з часом нотарем у Львові, президентом міста і соймовим послом. Оба були дуже спосібними людьми і оба перейшли у польський табор. Теодор Шемельовський був соймовим послом в першій каденції (1861—66/7 р.). З сойму делеґовано його до віденської, державної ради. В обох законодатних тілах виявив він свою нетерпимість до руської справи.

Як тільки в р. 1860 (20. X.) видав цісар Франц-Йосиф конституційний патент, сучасні руські діячі вислали депутацію до мін. Шмерлінґа з адресою до цісаря. В депутації взяли участь три найвизначнійші сучасні діячі: митр. Григорій Яхимович, еп. Спір. Литвинович і крил. Мих. Куземський. Делеґати зложили на руки мінїстра адресу дня 11. I. 1861 із заявами подяки і льояльности, без ніяких політичних натяків, чи домагань. Поява депутації у Відни затревожила польський табор, що подбав про висилку до мінїстра Шмерлінґа нової делеґації, в якої склад війшли: др. Теодор Шемельовський, Єронїм Лодинський, дїдич з Милятина, Пшеджимірський і Баранецький. Щоби надати делеґації признаки заступництва руського народу, завербовано ще до неї дїдича Зарицького, гр. кат. священика Пілляшецького, селян В. Богданія, В. Коха і А. Гурія з Озмини і I. Бараничка, шляхтича з Гордині I. Чайківського, муляря з Бережан I. Коробейка, коваля з Бережан Лужницького, Г. Кутягу, Ф. Копистинського, Д. Кочиндика, аптикаря з Бережан I. Зминковського і кравця з Дрогобича, I. Ярему.

Як довідуємо ся зі „Слова", перший промовив до мінїстра др. Шемельовський, причім заявив, що делеґати не мають вправдї мандату від народу, одначе „совѣсть, справедливостію перта принуждає ихъ къ объявленію, яко ненависти не чує Русинъ до брата Поляка, и яко народъ рускій почитає вправдѣ всюди своихъ князей церковныхъ, однако яко народъ вольный себе самого шукати знає только въ своей цѣлости, а не въ партіи самозванной." Другий член делеґації Лодинський подав протест против поваги і желань „настоящо-руской депутаціи". В про-

ремишли, у якім образувала ся в народнім напрямі українська дітвора. (Денис Коренець: „Владика громадянин" в Календари „Просвіти" за рік 1816 стр. 122—5.) Щиру згадку п. н. „Памяти владики громадянина" в першу річницю смерти подав Очивидець (о. Касиян Куницький) в „Українськім Слові" 1816, ч. 103. Про еп. Чеховича, як про приятеля молодежи, гляди мій фейлєтон п. н. „На спомин еп. Константина Чеховича (Тамже 1916 р. ч. 106).

тесті замічено, будьто депутація під проводом Яхимовича „заперечала автономіи громадъ“. Рівнож впевнювано міністра у протесті, що „всѣ рускіи желанья и потребы нашли совершенный и правдивый выразъ въ адресѣ краковскомъ“. До протесту додано сорок аркушів з підписами, бо як доносило „Слово“, у Львові вербовано до підписів навіть дітий із середних шкіл, а крім сего підписало протест багато Поляків.

З нагоди принятя сеї делеґації мін. Шмерлінґом, Поляки підняли велику радість і впевняли, що митр. Яхимовича і товаришів привитано у міністра неприхильно. Наслідком сего явила ся в урядовій, віденській часописи (з дня 9. III. 1861, ч. 57) заява, що вістки про спосіб принятя другої делеґації неправдиві, бо мін. Шмерлінґ привитав митр. Яхимовича, що приніс адресу льояльности, дуже ввічливо, а „для того о удобренію протесту, якій втора депутація сюди принести имѣла и о удѣленыхъ ей будьто одобреніяхъ анѣ бесѣды быти не може“.[1])

Очивидна річ, що делеґації Шемельовського залежало на тім, щоби впевнити віденський уряд про згоду Поляків з Русинами і щоби ослабити становище митрополита, котрого сучасна, галицька суспільність вважала своїм заступником і отцем народу. Сю останну ціль признав навіть посередно Єронім Лодинський, що прислав до „Слова“ заяву з неголдованєм, „jakoby między nami halickimi Rusinami nie znalazło się tyle inteligencyi, iżby głos w tej wspólnej sprawie drogocennego nam języka z wykluczeniem tak duchownego, jak cywilnego stanu mieszkańców ruskich na prowincyi przez konsystorz musiał być zastąpiony“.[2])

Против делеґації Шемельовського виступила ціла галицька, свідома своєї народности суспільність. З ріжних сторін галицької Руси прибували у Львів депутації селян, священиків та інтеліґенції з подякою для митрополита і просьбою, щоби не оглядав ся „на заблуженыхъ собратій нашихъ“ і щоби також в будучині беріг галицьке громадянство під своїм покровом.[3]) Окрім сего присилано митрополитови численні заяви довіря, а у часописях пятновано депутацію Шемельовського, що не

---

[1]) Слово 1861, ч. 11.

[2]) Тамже 1861, ч. 9.

[3]) Тамже 1861, ч. 11.

мала ніякого порученя від народу.[1]) Хоча згадана депутація стрінула ся з осудом руської суспільности і компромітацією, Шемельовський вважав уміснин, виголосити дня 27. VII. 1861 р. у віденській державній раді промову, в котрій жалував ся на роздвоєнє між Поляками і Русинами, називав себе „Русином тілом і душею“ і вихвалював згоду в соймі, хоча руський нарід против ухвал львівського сойму протестував.[2])

Про делеґацію Шемельовського до мін. Шмерлінґа написав Леонтович вірш „Пісня на нуту: Не раз Русин був вже в зраді“. Слова вірша приняли ся вмить між галицькою громадою. Виучувано їх на-ізуст і співано загально між освіченими кругами старшого і молодшого громадянства. Любив сю пісню співати еп. Чехович, коли був у добрім настрою, вже в останних літах свого житя. Подаємо пісню Леонтовича (ч. 49) в повнім змісті:

1. Шемельовський, делеґате,
Щож Русь винна, скажи сам,
Щось хотів ю, адвокате,
Запродати ворогам?

2. Чи на тоє тя ховала,
Голубила руська мать,
Виховавши, бись дізнала,
Як єй жизнь потягнеш вспять.

3. Обманули вороженьки
Тя. Скріпляти справу їх,
Ти відрік ся рідной неньки,
Та в забійства попав гріх!

4. Лиш небавом псевдобрате,
Як увидять з всего ніц,
Отступлять тя адвокате,
Який з тебе єще фриц!

5. В Відни кромі адвоката
Делеґатів було три
І хотіли Руси Тата
Знеславити — марні сни!

6. Бо то Руси тата знає
Цар і руський мір з під стріх,
Єго світ весь величає,
Він Русь любить і нас всіх!

7. Щож зділалась, заколото,
Щож і твій зділав совіт,
Григорій, чистий, як золото,
А з тебе ся сміє світ!

8. Же тя з Відня аж до Львова
Гнали, якби яку дрянь,
Добре на тя! В лестні слова
Вірити раз перестань!

Третим визначним чоловіком, що спроневірив ся українській справі і народови в Галичині, був др. Николай Зибликевич. Уродив ся він в 1825 р. Старім Місті в бідній хаті батька-кушніря. Вже хлопцем визначав ся великими спосібностями і охотою до науки. Ґімназію покінчив в Самборі, а виділ

[1]) Тамже 1861, ч. 4 і 6 в дописи: Отъ Тарнополя „Где що о депутаціяхъ“.

[2]) Тамже 1861, ч. 43, „Бесѣда г. Шемельовского“.

фільософічний у Львові. Зразу був заступником учителя ґімназії в Тарнові, почім кинув учительську службу, переніс ся на права і отворив з часом адвокатську канцелярію в Кракові. Від р. 1861 брав участь в політичнім житю яко посол краєвого сойму і державної ради у Відни. В р. 1872 вибрано його посадником Кракова, а в рр. 1880—86 був маршалком краю. Належав до партії польських демократів [1]), почував себе Поляком, одягав ся в контуш. З українським галицьким народом вязала його тільки церква і східний обряд, котрим остав вірним по конець свого житя. Коли тяжко в Кракові занедужав, запросив до себе тамошнього руського пароха церкви св. Норберта, о. Ів. Борсука [2]), висповідав ся у нього і вскорі опісля дня 16. V. 1887 р. закінчив житє. Головно сій обставині треба приписати, що бувшому краєвому маршалкови віддали останню прислугу два галицькі владики, митр. др. Сильвестер Сембратович [3]) і пере-

---

[1]) Дѣло за рік 1887. ч. 50. В краківськім „Czas-i“ з р. 1887. ч. 116. поміщена „Autobiografia M. Zyblikiewicza“. Некрольоґ в „Нов-ім Пролом-і“ 1887. ч. 435.

[2]) о. Іван Борсук, дуже заслужений для церкви св. Норберта парох, уродив ся 1842 р. † дня 4. III. 1909. р. Був почесним крилошанином перемиської капітули, а хоча цїсар іменував його дійсним крилошанином, він сего достоїнства зрік ся і лишив ся по конець житя в Кракові. Завдяки його заходам, в церкві є гарний іконостас, викінчений під наглядом славного польського маляря, Яна Матейка. Портрет о. Борсука, його житєпись, фотоґрафія іконостаса та історія церкви св. Норберта в Кракові поміщені у „Временник-у“ за р. 1905.

[3]) Др. Сильвестер Сембратович уродив ся дня 3. IX. 1836 р. у Дошниці, ясельського повіта, де його отець Антін був парохом. Мати Анна була дочкою о. Сильвестра Вислоцького, пароха Фльоринки. Народні школи кінчив в Яслї, Горлицях і Тарнові, а ґімназію в Перемишли, Львові та Відни, де його стрий Йосиф був віцеректором семинарії. Богословє студіював в інститутї св. Атаназія в Римі. Свяченя прийняв 1860 р., а в рік пізнїйше одержав степень доктора богословя. Після повороту в рідний край був зразу сотрудником у Фльоринцї. В р. 1862 переніс ся із перемиської до львівської епархії і став капеляном монастиря в Словітї. В р. 1863 був префектом львівської семинарії та катехитом при школї Домініканів. В р. 1865 іменовано його заступником професора догматики на львівськім унїверситетї, а в р. 1869 звичайним професором, Двічи вибирано його деканом. В р. 1877 перейшов на становище архипрезвітера львівської капітули, а в два роки пізнїйше став епископом-суфраґаном митр. Йос. Сембратовича. По його уступленню переняв в 1882 р. управу архіепархії, доки в лютім 1885 не став іменований митрополитом. В десять лїт пізнїйше покликано його на члена колеґії кардиналів. Завдяки його впливови і заходам відбув ся у Львові

миський епископ, Іван Ступницький[1]) з крилошанами і хором львівських та перемиських питомців. Не прибув на похорони третий галицький владика зі Станиславова, др. Юлїян Пелеш[2]),

1891 р. провінціональний собор, що причинив ся немало до управильнення обрядових відносин. Звіт із сього собору появив ся у Львові 1896 р. п. н. „Чинности і рѣшенія руского провінціального собора въ Галичинѣ“. За його почином основано товариство св. Петра для підмоги будованя церков і товариство св. Павла для ширеня релїґійного і духового житя між селянами. На становищи владики відбував він старанно візитації парохій, дбав про вивіноване духовенства, а в пастирських листах поручав основане читалень. За його впливом утворено нове епископство в Станиславові. Був дуже приступним чоловіком і свідомим Українцем, через що зазнав чимало прикростий і зневаг від русофілів. Печалив ся образованем дївчат і основав для них інститут, який вивінував щедро у своїм завіщаню. В „Pamiętnik-ах“ Фльоріяна Земялковського I, стр. 60, посуджено дра Сильв. Сембратовича, що він постарав ся о розвязане віденської семинарії. Маю в руках відписи актів архива президії мінїстерства просвіти у Відни, що семинарію розвязано (1893) заходами нам. ґрафа Казим. Баденього і при участи еп. Пузини. Дра Сильв. Сембратовича не питано про гадку під позором, щоби йому не робити прикрости, а в дійсности тому, бо він на се не бувби дав своєї згоди. Його житепись в „Дѣл-ї“ за р. 1892, ч. 20. Кард. Сембратович умер дня 4. VIII. 1898.

[1]) еп. Іван Ступницький уродив ся 16. X. 1816 р. Богослове кінчив у Львові, висвятив ся 1842 р., був канцлером і крилошанином львівської капітули, почім обняв епископський престол в Перемишли, де умер 22 XII. 1890 р. Був ученим нумізматиком і напечатав три студії: „O monetach halicko-ruskich“, Lwów 1865; „Polnische Denare der Könige aus dem Hause Jagiełło“, Wien 1866 і „Rothreussische Münzen polnischer Könige“, Wien 1886. З нагоди інсталяції на епископський престол виголосив знамениту промову, напечатану в „Руск-ім Сіон-і“ 1872, ч. 24.

[2]) Др. Юлїян Пелеш уродив ся дня 3. I. 1843 р. в Смерековци, ясельського повіта, з отця Григорія, учителя народної школи і матери Івачни, дочки о. Теодозія Щавинського з Реґетова. Народні школи скінчив в Яслї 1854 р., перших шість кляс ґімназії в Пряшеві (1855-61), а VII. і VIII. клясу в Перемишли, де в р. 1863 зложив іспит зрілости з відзначенем. Богослове студіював у Відни, де, яко питомець IV року, зложив строгий іспит з догматики (1867 р.). Висвятив ся дня 13. X. 1867 р. і став префектом віденської семинарії. Докторизував ся дня 10. V. 1870, почім перейшов на становище префекта львівської семинарії, де оставав по конець жовтня 1872 р. Опісля покликано його до Перемишля на заступника професора пастирського богословя і префекта семинарії. В жовтни 1874 р. іменував його цїсар парохом церкви св. Варвари у Відни і ректором тамошньої семинарії, де працював по день 2. XI. 1883 р., коли став архидіяконом-мітратом львівської капітули. Дня 1. XI. 1885 р. висвячено його на станиславівського владику, а дня 27.

що розпочав саме тоді візитацію епархії і вже її відкликати не міг. Похорони Зибликевича були дуже величаві. Поляки надали їм черти політичної маніфестації. В проповіди проф. унїв. о. дра Влад. Хотковського ставлено Зибликевича взірцем Поляка-патріота грецького обряду, говорено про політичне значінє церковної унії та про помиренє обох народів[1]). Щоби надати похоронам ще більшого блеску і політичної закраски, роблено з боку Поляків заходи, щоби ще хтось з руського духовенства звеличав проповідю покійного, але охочого на те чоловіка не найдено, бо сама приява на похоронах двох галицьких владик викликала в українських кругах негодованє, якому вислів дало „Дѣло" в дописи Василя Калинина „Зъ пôдъ Старого Мѣста". Автор дописи помістив відривок пісні, котру співано в шістьдесятих роках про Зибликевича, почім завважав, що Русини висловлювали ся тоді згірдно про таких людий, що вирекли ся своєї народности. „А нині, по упливі 25 літ, Русини і то не люди підрядні, але князї руські спішать з молодежию, цвітом руським із Руси до далекого Кракова, щоби почтити того, що до останньої хвилї свого житя був постійним апостатом руського народу і не тільки на становищи посла, але й краєвого маршалка, не промовив нїколи руського слова. Князї церкви пошанували на похоронах чоловіка, котрий тїшив ся, що темні маси руського народу вибрали собі, як він називав „hierarchię społeczną" на своїх соймових заступників, котрий ще недавно виступав з найбільшим завзятєм против основаня української ґімназії в Перемишли та завсїгди і всюди працював в дусї винародовленя руського народу". Допись закінчена словами; „Та

VI. 1891 обняв епископський престол в Перемишли, де умер дня 24. IV. 1896 р. Був се чоловік учений, що видав знаменито написаний твір: „Geschichte der Union der ruthenischen Kirche mit Rom" в двох томах (1878 і 1880 р). Напечатав він також „Пастырское богословіе" (1876 р.). Писав рівнож проповіди, богословські статї, шкільні підручники, яких наголовки зібрані в „Библіографіи" Ів Ем. Левицького. Гляди житєпись Пелеша в „Дѣл-ї" 1885, ч. 21—22. Про його інсталяцію на владичий престол в Станиславові (Тамже, 1885, ч. 117—18).

[1]) Ks. Władysław Chotkowski: „Mowa żałobna, powiedziana na pogrzebie ś. p. Mikołaja Zyblikiewicza, b. Marszałka krajowego, byłego prezydenta miasta Krakowa i t. d., i t. d. w Krakowie w kościele Archipresbyteryalnym N. P. Maryi dnia 23. Maja 1887 roku... Kraków 1887.

на всякий спосіб vivant Черкавські, Савчинські і маса каріеровичів. Якже ми низько починаємо упадати!“ [1])

Пісня, про котру згадав Василь Калинин, вийшла печатю ще в р. 1871 у „Временник-у“ з підписом П. Л. і пропущенем строф, у котрих по імени називано Зибликевича. Доперва Василь Калинин напечатав сї строфи у згаданій дописи. Гадаю, що не буде від річи, коли помістимо сю, нинї мало звісну пісню в повнім змістї. Вона звучить (ч. 60):

1. Куда гляну, Боже мій,
Всюда Русин, всюда свій,
Молодець то, чи діва,
В кождім, в кождім кров жива!
Гоп, га, га, гоп, га, га,
В кождім, в кождім кров жива!

2. Не дивуйтесь сусїди,
Що не знає Русь біди,
Бо працює, чтить Бога,
Не лякаєсь ворога!
Гоп, га, га, — гоп, га, га,
Не лякаєсь ворога!

3. Наших батьків ми дїти,
Нудно дармо сидїти
Чи то борба, чи то брак,
Русин собі все однак,
Ой, так, так, — ой, так, так,
Русин...

4. Рус, хоть мирний чоловік,
Не зачіпай го во вік,
Бо як зробить креста знак,
Най втїкає ворог всяк,
Ой, так, так...

5. Не лякаєсь, що у Відни
Зибликевич безстидний,
Плете, якби який бай,
Що Галич не руський край
Ой, так, так, — ой, так, так,
Хто так каже, той дурак!

6. Зибликевич Русин бив
В Старім містї, як ще жив,
Як дістав ся до Львова
Одуріла голова,
Ой, так, так, — ой, так, так,
Зибликевич вже дурак!

7. В Старім містї Русин бив
В Львові Нїмцем ся підшив,
Поляком в Кракові став,
Би дієти в Відни брав.
Зибликевич, ганьба, встид
З тебе буде єще жид!

8. Держись, Русине, свого,
Не забагай чужого,
Бігме! милїйший сїрак,
Анїж контуш, або фрак,
Ой, так, так, — ой, так, так,
Бігме! милїйший сїрак!

9. Бо сїрак тя загріє,
І жінка го ушиє,
А куцонька фрачина
Не загріє колїна,
Ой, так, так, — ой, так, так,
До нїчого куций фрак!

10. Хоч кунтуша красний крій,
Таки лїпший сїрак свій,
Бо кунтуша вельоти
Не заслонять від слоти.
Тому кунтуш, анї фрак,
Не заступлять ти сїрак!

[2]) Дѣло за рік 1887, ч. 62—63.

11. Братя! в своїм нам не зле,
Тому своє надовсе,
А хто багне чужини,
Най втїкає з Вітчини,
Ой, чи хоч, чи не хоч,
Най від нас втїкає проч!

Сю пісню велїв Леонтович співати на лад популярної в Галичинї співанки Івана Наумовича: „Дай нам, Боже, добрий час!“[1]) Пісня переходила з уст до уст, поширювала привязане до галицької землї серед тодїшної нашої суспільности, а погорду супротив тих, що свого роду вирікали ся. І хоч як визначні становища займали Черкавські, Шемельовські і Зибликевичі, вістрє пера Леонтовича їх досягало, стягало з педесталю та окривало їх імена легковаженєм за те, що талант, силу, працю віддали польському народови, а своєму, з котрого вийшли, приносили шкоду і кривду. Піснї Леонтовича, що, без сумнїву, дійшли до уший тих людий, про котрих співано, їх самих не завернули з дороги, на яку ступили, але були добрим педаґоґічним середником для цїлої української суспільности в Галичинї. Вони учили любити своє, рідне, дорожити ним серед найтяжших умов, щоби на питанє: „хто твоя мати?“, не треба було соромити ся і відповідати: „не знаю!“, — бо „перекинчик матери не має“.

Загально покликували ся Поляки в шістьдесятих і пізнїйших роках на те, що українська суспільність в Галичинї не мала людий на висші становища. Видно, що і польське громадянство не зібрало їх багато, коли висувало на найважнїйші місця людий з українського роду, хиба не тому, що вони перейшли в їх табор, але радше тому, що рівно спосібних між собою не бачило. Черкавські, Шемельовські, Зибликевичі, Савчинські пропали для української суспільности, хоч й між нею могли були вибити ся на зверх, як багато инших визначних людий, а коли би дехто з них, як Зибликевич, не став був маршалком краю, то всеж таки не потребував би був опозорювати своєї памяти.

Павло Леонтович зложив ще одну пісню в польській мові на честь перекинчика, що був „brodaty i stary, bez czci i wiary“, що заприязнив ся з Жидами і все те, що святе, топ-

[1]) Недѣля письмо для народа... выдає М. О. Попель. Львів, 1865, ч. 4.

тав ногами, що виправляв „burdy“, як пяниця, що зі злости, чи підлоти, нищив важні документи, а за хабаря розкривав завіщаня, що „uczciwych chłopów, judził na popów“. Поет кінчить вірш словами:

„Kto na złe uczy,
Bliźnim dokuczy
I kto się swego wyrzeka,
Za takie sprawy,
Diable kulawy,
Nie wart ten nazwy człowieka“ (ч. 106.)

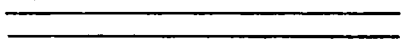

Львівське „Studium ruthenum“.

Написав *Амврозій Андрохович.*

III. Заснованнє.

(Фундаційний придвірний декрет з д. 9/3 1787. Підготовна праця до заснования studii rutheni. Отвореннє studii rutheni 1/9 1787),

Заходи Щавницького, Фінзіґера і ґубернії в ціли скасовання дієцезальних семинарій увінчались успіхом. Придвірним декретом з д. 9/3 1787 заснував Йосиф II. український провізоричний інститут фільософічний і богословський на львівськім університеті, або т. зв. studium ruthenum. Декрет виразно подавав причину заснования і ціль studii rutheni, очеркував його обсяг, правне становище та час тривання і зазначував його безсумнївно провізоричний характер. „На поставлені тамошньою ґуберніею предложення. як у пору запобігти клопітливому бракови душпастирів гр. кат. обряду, зволили Їх Величість придвірним декретом з д. 9. б. м. ось що порішити: Без сумніву є конечне, доки нема достаточного числа українських духовних кандидатів, свідомих латинської мови і спроможних скінчити у тій мові філософічні і богословські студії в такім обємі, як їх викладає ся на тамошнім університеті, заложити окремий провізоричний научний інститут в українській мові для свідомих лиш краєвої мови“. Придвірний декрет застерігав ся, що той научний і виховний інститут не сміє бути дальшим продовженнєм студій у дієц. семінаріях, „але він має бути злучений з тутешньою ґенеральною семінарією і має обняти всі научні предмети викладані в латинській мові“.

Обсяг і час студій питомців studii rutheni мав бути такий самий, як питомців studii latini: „питомці свідомі тільки краєвої мови мають на рівні з прочими питомцями української ґенер. се-

минарії, свідомими латинської мови, котрі в тій мові вчать ся теольоґії на університеті, 5 літ оставати в ґенер. семинарії і там у такий сам спосіб, як прочі питомці, вчити ся всїх частий теольоґії для університету приписаних". Відносили ся ті слова передусім до клириків львівської і перемиської дієц. семинарій, звинених тим самим декретом.

Рівночасно з богословським інститутом в українській мові заснував Йосиф II. також дволітний український фільософічний інститут і так очеркнув його потребу і обсяг: „А що необхідно потрібним є, щоби українські клирики, заким їх допустить ся до богословських студій, підготовили ся до того через науку основних предметів фільософічних студій, — бо неможливо, щоби могли з пожитком віддавати ся богословю, о скільки перед тим не пізнали фільософічних засад і о скільки не введе ся їх у правильне думаннє — на разї через 2 роки мають слухати в ґенер. семинарії фільософії, а саме в I. роцї теоретичної і практичної фільософії, в II. роцї фізики, а на обох роках математики. А всі ті научні предмети на фільософії, а так само на теольоґії будуть їм викладати в краєвій мові". Обсяг українських богословських студій очеркнений був словами, що той інститут „має обняти всї научні предмети викладані в латинській мові". Професорів studii rutheni установлював декрет отсими словами: „В тій цїли заіменує ся учителїв свідомих тої мови для теольоґії і фільософії з річною платнею 500 злр."[1])

Число питомців studii latini і rutheni в гр. кат. ґенер. семинарії означено на 168, з обох дієцезій львівської і перемиської[2]). Ректор ґенер. семинарії мав подбати про те, щоби приготовано в ґенер. семинарії мешкання для професорів studii rutheni, а так само місця для клириків дієц. семинарій, котрі зі шкільним роком 1787/8 мали перенести ся до ґенер. семинарії і продовжати там свої студії, щоби вивчились тих предметів, котрих вони ще не слухали в дієц. семинарії.

Як услівя приняття до studium ruthenum для нових кандидатів поставив придвірний декрет: скінчений 17 рік і знаннє

[1]) Арх. льв дух. сем. 1787 ґуб. з д. 22/3 1787, ч. 6466. [2]) Проф. Фінкель: Op. cit., ст. 87 так цитує той декрет, начеб 168 місць було призначених лиш для studium ruthenum.

української або польської мови („wenn nur Russisch oder Pohlnisch können, jedoch nicht vor erreichtem 17-tem Jahr“).

Питомців studii rutheni мав удержувати на рівні з питомцями studii latini релїґійний фонд, о скільки вони самі не зможуть удержати ся.

Придвірний декрет очеркував також справу нагляду над питомцями studii rutheni в ґенер. семинарії. Накладав він на ректора і віцеректорів такі самі обовязки, які мали супроти питомців studii latini, і супроти питомців studii rutheni. Ректор з віцеректорами мав так само, як у studium latinum, кермувати їх образованнєм і моральним вихованнєм та удержувати між ними карність після уставу ґенер. семинарії. Так само, як у studium latinum, мали відбувати ся щоденні і тижневі репетиторії в прияві ректора і публичних професорів, а з питомцями V. курсу всї практичні вправи так, як з питомцями V. курсу studii latini.

Щоби питомцї studii rutheni могли набуте в школї знаннє дома через приватну лектуру і пильність скріпити та розширити, мали бути заведені підручні бібліотеки для studium ruthenum. На ректора ґенер. семинарії Щавницького вкладав декрет обовязок предложити спис найлїпших богословських творів, писаних у краєвій мові, щоби їх взяти або з дуплікатів в унїверситетській бібліотецї, або окремо купити.

Питомців studii rutheni зобовязував придвірний декрет до науки нїмецької мови так само, як від 1784 р. були зобовязані до неї питомцї studii latini.

Ректор ґенер. семинарії мав предложити проєкт, як придбати шкільні підручники в краєвій мові і повідомити ґубернїю, котрі шкільні підручники та ким можуть бути перекладені на краєву мову [1]).

А щоби відразу зазначити провізоричний тільки характер studii rutheni, поручив придвірний декрет ґубернїї повідомити „всїх парохів українського обряду (des ruthenischen Ritus), котрих сини переважно є кандидатами духовного звання: 1) що по переведенню реґуляцїї парохій в українській церкві і полїпшенню дотації парохів, через що парохи будуть у спромозї посилати синів до латинських шкіл, не буде уряд приймати таких кандидатів духовного звання анї на фільософію, анї на теольоґію, котрі не будуть знати латинської мови; 2) що на будуче нїхто не одержить церковного достоїнства: консисторського, капі-

[1]) Арх. дух. льв. сем. 1787, Ґуб. з д. 22/3 1787, ч. 6466.

тульного і деканського, анї не дістане лїпшої парохії, о скільки не скінчить фільософії і теольоґії по приписаному плянови; 3) питомці, що в латинській мові скінчать фільософію, будуть приняті зараз по скінченню фільософії на теольоґію до ґенер. семинарії" [1]).

Ґубернія сповнила негайно приказ і печатаним обіжником з д. 22/3 1787 повідомила українське духовенство про заснованнє studii rutheni, а рівночасно про ті застереження і обмеження для питомців того інституту [2]).

Ось такі були основні постанови придвірного декрету з дня 9/3 1787, того неначе фундаційного декрету українського інституту. Розходило ся тепер про введеннє його в життє, а треба було спішитись, бо наука мала почати ся з днем 1/9 1787 р. Часу було мало, а переписка між Віднем а Львовом тільки поволи, ізза віддалення, тодї могла відбуватись. Отже щоби ввести в життє stutium ruthenum, почали придвірна комісія освіти і ґубернія живу переписку з ректором ґенер. семинарії Щавницьким, епископом Білянським, богословським видїлом, з директором і деканом богословського видїлу Фінзіґером, з фільософічним видїлом і з директором та деканом фільософічного видїлу Мартиновичем. Запитувано їх про думку в справі studium ruthenum, жадано проєктів, проєкти одної сторони передавала ґубернія до оцїнки другим чинникам. Началась жива обміна думок, плянів і проєктів, а придвірна комісія на основі предложених звідомлень видавала дальші постанови, обмежуючи чи поширяючи придвірний декрет з 9/3 1787. Львина одначе часть підготовної працї спала на ректора Щавницького. І треба признати, що він забрав ся енерґічно до працї. Дня 22/3 1787 р. зажадала ґубернія від львівського і перемиського епископів спису питомців дієц. семинарій, аби ректор знав, кілько має місць приготовити в семинарії. Роздивившись у цїлій справі, предложив Щавницький д. 23/4 1787 свої замітки в справі введення в життє studii rutheni, а саме звернув увагу ґубернії на те, що між питомцями з дієц. семинарій є багато жонатих, яких годї приймати до ґенер. семинарії. Ґубернія порішила д. 1/5 1787, що жонатих питомців тільки тодї можна приняти, як відвезуть жінки до родичів або свояків і обійдуть ся без них за ввесь час своїх студій. Котрий на те не пристане, або не буде міг удержати жінки, такого велїла ґубернія не приймати.

В тім самім часї, як креовано studium ruthenum, вніс про-

---

1) Zschokke: Op. cit., ст. 988. 2) Арх. дух. льв. сем. 1792, Ґуб. з д. 9/2 1792, ч. 4066.

вінціял Василян просьбу, аби ґубернія допустила до свячень 7 новиків з Добромиля. Ґубернїя дала таку відповідь: „Кандидатів духовного звання, що не покінчили приписаного научного пляну, треба відіслати до ґенер. семинарії з початком шк. року 1787/8, навіть якби знали тільки краєву мову, бо установлено окремих професорів у тій мові“. Отже Василяни мають їх вислати на свій кошт до ґенер. семинарії[1]). Щавницький у своїм звідомленню з д. 23/4 замітив, що не стане місця для клириків з дієц. семинарій, не то для Василян, і ґубернія відступила від свого приказу до Василян.

Щоби приготовити місця на авдиторії і приміщення для питомців та професорів studii rutheni, ставляв Щавницький проєкт д. 23/4, щоби усунути зі семинарицьких мешкань професорів studii latini, котрі від 1784 року мешкали в ґенер. семинарії, пр. Фінзіґер, Фесслєр і др. Мабуть, вони про те довідались і відкликнулись до ґубернії, бо вона пригадала Щавницькому, що не можна їх усувати із занятих ними кімнат, бо свого часу дістали вони на те дозвіл з придвірної комісії, доки при будові нового семинарицького будинку не подбаєть ся про їх приміщеннє, „а нові професори (sc. studii rutheni) будуть зневолені деинде мешкати, аж збудує ся новий будинок, де буде й для них приміщеннє“[2]).

Придвірний декрет з д. 12/5 1787 подавав дальші вказівки в справі studii rutheni і очеркував точно богословські студії обняті пляном нового заведення: „Його Цїсарська Величність зволив д. 9/3 б. р. розпорядити, щоби духовні кандидати українського клиру в Галичині, котрі не знають латинської мови, а володіють тільки краєвою мовою, вчили ся на рівні з духовними кандидатами латинського обряду, отже аби заведено стільки катедр, скільки їх є в латинській мові на богословськім виділї, у польській мові“[3]). Професорам назначено платню 500 злр. і поручено розписати конкурс на фільософічнім виділї на катедру 1) льоґіки, етики і метафізики, 2) математики і 3) фізики, а на богословськім виділї на катедри: 1) церковної історії, 2) еврейської мови і герменевтики Старого Завіта, 3) грецької мови і герменевтики Нового Завіта, 4) цілої догматики, 5) морального богословя, 6) церковного права.

---

[1]) Арх. дух. сем. 1787, Ґуб. з д. 22/3 1787, ч. 6155. [2]) Ibidem 1787, Ґуб. з д. 2/5 1787, ч. 9229. [3]) Zschokke: Op. cit., ст. 988. Придвірна комісія мішала, але рідко, studium lat. з ritus lat., хотяй часто сама писала: „ruthenische Kandidaten studii lat. und rutheni“. Так само мішала часом польську мову з українською, а дуже рідко замість ruthenische писала russische Sprache.

Окремої катедри пастирського богословя не творено, бо й так уже перед тим клирики дієц. семинарії ходили на пасторальну в польській мові на університеті. Професорам studii rutheni признавав декрет характер надзвичайних професорів, а до фільософічного і богословського виділу мали вони належати о стільки, що стояли під управою директорів фільософії і богословя[1]).

Дня 16/6 1787 вийшов новий придвірний декрет і давав дальші вказівки ректорови Щавницькому на його проєкт предложений д. 23/4 1787 та на замітки Фінзіґера з д. 29/4 1787 р. Попередні придвірні декрети з д. 9/3 і 12/5 поручали обсадити всї катедри фільософічні (3) і богословські (6) в studium ruthenum. Між тим сей декрет з 16/6, йдучи за радою Щавницького і Фінзіґера, змінив постанову попередних декретів о стільки, що в шк. роцї 1787/8 мало складати ся studium ruthenum тільки з I. і II. року фільософії і з I року теольоґії: „Тому що питомцї з дієц. семинарій у шк. роцї 1787/8 будуть слухати тільки предметів I. року, обсадить ся поки-що тільки катедру: 1. церковної історії, 2. єврейської мови та герменевтики Старого Завіта, натомість дальші катедри богословські будуть обсаджувані в міру потреби; фільософічні катедри обсадить ся зараз“.

Рівночасно означувала придвірна комісія шкільні підручники для studium ruthenum. Для теоретичної і практичної фільософії призначила вона підручник Бавмайстра, для математики підручник барона Вольфа, а для фізики підручник Sigam'a de la Fond. На українську мову (in die ruthenische Sprache) веліла лиш переложити Sigam'a, „а з двох перших печатані вже в Росії переклади можна би на ново видати“. Що до перекладу приписаних богословських підручників на українську мову, поручала переклаcти і випечатати Монсперґера підручник герменевтики Старого Завіта і обіцяний Щавницьким переклад підручника єврейської мови, уложеного Фесслєром. Підручника історії церкви Schröck'a не казала перекладати, „бо вийде небавом підручник зладжений католиком, отже будучий учитель історії церкви має в першім роцї вчити зі своїх власних записок“. Справу перекладу шкільних підручників віддала придвірна комісія Щавницькому, оставляючи йому волю, або ужити до перекладної працї тих, котрих вичислив у своїм звідомленню з 23/4, або вибрати собі до того инших.

У звязи з перекладом шкільних підручників предкладав Щавницький у своїм звідомленню з д. 23/4, щоби цїсар надав кате-

---

[1]) Ibidem: ст. 988—9.

дри без конкурсу тим, котрі перекладуть шкільні підручники. Придвірна комісія на те не згодила ся, але приобіцяла, що перекладчики будуть при надаванню катедр мати першенство, а до конкурсу таки мусять приступити.

Передрук Бавмайстра і Вольфа та взагалї друк усіх шкільних підручників для studium ruthenum мав Щавницький, на приказ придвірної комісії, віддати придвірному віденському друкареви Курцбекови, котрий одержав від Йосифа II. на те виключний привілей і Курцбек мав прислати відповідну свількість примірників до Львова.

У своїм звідомленню з д. 23/4 ставив Щавницький проєкт, щоби при ґуберніяльнім цензурнім урядї і при Ставропигійській печатнї уряд установив окремого постійного цензора. До того часу користала ґубернїя спершу з услуг хвилево консисторією визначуваних цензорів для українських, російських і церковно-славянських друків. Від р. 1780—1787 був цензором з рамени епископа канонїк Іван Горбачевсьиий, парох Успенської церкви, а від 1787 р. Микола Скородинський, професор пастирського богословя на унїверситетї[1]). Щавницькому розходило ся о скорий друк шкільних підручників і скоре переведеннє їх цензури. Придвірна комісія не згодила ся на той проєкт, „бо з одної сторони не видає ся він потрібний, а з другої сторони нема ніякого фонду на його оплачуваннє“[2]). Згадуючи про потребу установлення окремого цензора при Ставропигії, мав Щавницький на думцї Горбачевського, бо побоював ся, що Скородинський яко ґенер. вікарій, занятий дуже справами епархії, не буде в спромозї скоро перевести цензуру.

Конкурс на 3 фільософічні і 2 богословські катедри визначила ґубернія спершу на 1/5 1787, а опісля пересунула на д. 1/7 1787 і справдї того дня він відбув ся[3]). Придвірним декретом з д. 4/7 1787 змінив цїсар свою постанову з д. 9/3, що всї питомцї з дієц. семинарій мали перейти до ґенер. семинарії, в той спосіб, що питомцї, котрі в 1787 р. дійсно находили ся в дієц. семинаріях і покінчили науку або її зачали, мають остати дальше в дієц. семинаріях і учити ся після тамошнього научного пляну, але нових кандидатів приймати заборонив цїсар епископам. До

---

[1]) Збірник Львівської Ставропиґії, т. І. Львів, 1921: Моя розвідка: о. Іван Горбачевський, ст. 92—3; Schematismus für Königreiche Galizien und Lodomerien, 1790, ст. 220. [2]) Арх. льв. дух. сем. 1787, Ґуб. з д. 28/6 1787, ч. 15.192. [3]) Нац. Муз. 96, Ґуб. з д. 29/3 1787, ч. 6531; Арх. льв. унїв. Proth. Cons. 1787, ч. 39, 48.

ґенер. семинарії мали перейти тільки питомці, що покінчили фільософію і можуть ходити на І. рік богословя, або зачали ходити на фільософію в дієц. семинарії, чи на унїверситетї[1]). Сей декрет обмежав о стільки скасованнє дієц. семинарій, що вони мали ще так довго єствувати, доки не покінчать науки їх питомці з 1787 р. неприняті до ґенер. семинарії.

Йосифови II. і придвірній комісії залежало на тім дуже, щоби наука в studium ruthenum таки почала ся правильно з початком шкільного року 1787/8. Тому незвичайно скоро поладнувала тяжка звичайно бюрократична машина всї справи звязані з отвореннєм того інститута. Дня 1/7 1787 відбув ся конкурс на фільософічні і богословські катедри, а вже д. 15/7 1787 вийшов придвірний декрет з номінаціями професорів. Катедру теоретичної і практичної фільософії дістав Петро Лодий, фізики Андрій Павлович, математики Іван Земанчик, історії церкви Федір Захаріясевич, а єврейської мови та герменевтики Старого Завіта Василянин Арсеній Радкевич з річною платнею 500 злр.[2]) Всї працї підготовні йшли гладко і скоро, йно справа друку і передруку шкільних підручників для studium ruthenum натрафляла на перепони і проволїкалась, хоча переклад їх і Щавницьким і його помічниками був у пору зладжений. Проволока виходила з боку друкарів. Придвірний друкар Курцбек, котрий одержав виключний привілей друку і передруку підручників для studium ruthenum, зміркувавши, що друк і передрук учебників для провізоричного научного заведення не є корисним інтересом, відступав львівському друкареви Піллєрови свій виключний привілей і Піллєр мав з ним заключити в тій справі окрему угоду. Тому поручила придвірна комісія Щавницькому, щоби всї приписані фільософічні і богословські учебники, котрих із Росії не дістане, бо ще не були перекладані на українську мову, а саме: учебник фізики Sigam'а, герменевтику Старого Завіта Монсперґера і єврейську граматику Фесслєра, о скільки їх переклад ще не зладжений, негайно перекласти на українську мову і напечатати, а з підручника Бавмайстра і Вольфа, о скільки Піллєр не встигне їх на час перепечатати до шкільного року 1787/8, зараз спровадити потрібну скількість примірників з Росії. Рівночасно приказала придвірна комісія Піллєрови, аби займив ся спровадженнєм тих учебників з Росії, якби

[1]) Арх. дух. сем. льв. 1787, Ґуб. з д. 19/7 1787, ч. 17.117. [2]) Арх. дух. льв. сем. 1787, Ґуб. з д. 25/8 1787, ч. 20.468.

не встиг їх передрукувати на час [1]). Одначе знову настав у тій справі застій, а привід до сього вийшов з двох боків. Піллєр, так само, як Курцбек зрозумів, що друк і передрук учебників для провізоричного studium ruthenum не принесе йому зисків, і до угоди між Курцбеком а Піллєром не дійшло. Крім того наступила переміна на начальнім становищи в ґенер. семинарії. Щавницький, орґанїзатор і головна пружина в підготовній праці коло введення в життє studii rutheni, уступив, а його місце заняв Ант. Ангеллович. Отсї дві причини зложились на те, що studium ruthenum війшло в життє д. 1/9 1787, не маючи нї одного друкованого учебника. Супроти того на основі придвірного декрету з д. 1/9 1787 поручила ґубернія Ангелловичеви спровадити по 50 примірників Бавмайстра і Вольфа в перекладї на російську мову (in russischer Sprache) з Росії. Рівнож приказала собі здати справу що до перекладу прочих учебників, а саме що вже з того є готове [2]).

Про заснованнє studii rutheni, про услівя принятя до нього і рівночасно про обмеження для вихованцїв його повідомила з приказу придвірної комісії ґубернїя українське духовенство ще 22/3 печатаною оповісткою. Для певности повідомила, з порученя ґубернії, львівська консисторія до 12/6 1787 підчинене собі духовенство про утвореннє studii rutheni і услівя принятя до нього. Для повноти образу того научного заведення наведу услівя принятя: 1. Кандидат мав мати скінчених 17 літ. 2. Як що ходив тоді до латинських шкіл, не смів їх переривати („aby nie był oderwany od szkół łacińskich“). 3. Мусїв уміти і читати і писати по українськи („aby tak czytać iako y pisać po rusku umiał“). 4. Предложеною метрикою мав виказати ся, що походить із законно вінчаного подружя. 5. Мав предложити доказ, що родичі або опікуни не мають звідки удержувати його підчас студій. 6. Повинен був мати спосібности і охоту вчити ся фільософії і теольоґії, причім наука враз з побутом у семинарії тривати буде 9 літ. 7. Не міг бути хоровитий, анї мати ніяких хиб, котрі є перепоною до духовного звання. 8. Коли ходив до нормальної школи, мав долучити свідоцтво з неї. 9. Мав бути родом Галичанином і з львівської дієцезії. 10. О скільки кандидат мав би прикмети, ізза котрих більше надавав би ся до принятя, чим

[1]) Арх. дух. льв. сем. 1787, Ґуб. з д. 26/7 1787, ч. 17.806. [2]) Ibidem 1787, Ґуб. з д. 13/9 1787, ч. 21.664.

другі, зобовязаний був на те предложити свідоцтво[1]. — Щавницький подбав і про приміщеннє професорів studii rutheni, не усуваючи, як того бажала собі придвірна комісія, професорів studii latini із мешкань, які вони займали. Федір Захаріясевич уже мешкав в одній кімнаті від 1/9 1786, а Петро Лодий і Андрій Павлович заняли приготовані для себе кімнати 1/12 1787 р. За кімнату мав кождий з них платити місячно 1 fl. Rhein. (злр.) і 45 кр., а за опал 1 злр. 54 кр. місячно. З професорів studii latini задержали своє мешканнє в ґенер. семінарії Фінзіґер, Фесслер і М. Гарасевич. А всі вони і зі studii latini і з rutheni мали спільну прикмету, що не платили за чинш і опал, так що аж ґубернія мусіла звичайно сама відтягати їм з платнї залеглу оплату[2]. Іван Земанчик був, мабуть, уже жонатий, бо наняв собі мешканнє десь у містї, а Арсенїй Радкевич, як Василіянин, проживав у василіянськім монастирі при св. Юрі.

Рівнож і для питомцїв studii rutheni постарав ся Щавницький о приміщеннє на 44 осіб, бо стільки тоді їх принято. Для фільософічних викладів визначив сенат на університетї 2 кімнати і Нїмцї професори називали їх „ruthenische Schule“. Для богословських викладів, котрі відбували ся в ґенер. семинарії, не визначено окремих авдиторій, бо відбували ся вони в авдиторіях studii latini в годинах вільних від тамтих викладів.

У першім роцї свойого єствовання мало studium ruthenum складати ся лише з I. і II. року фільософії і I. року теольоґії.

Все було вже приготоване до отворення studii rutheni і відбулось воно д. 1/9 1787. По словам Івана Гарасевича, одного з пізнїйших учителїв studii rutheni, тогочасні Українцї мали приняти з вдячностю і одушевленнєм отвореннє того заведення: „День первий Листопада 1787 є і буде все памятний у життю народнім кождого Галицького Русина“, писав у 67 літ опісля Гарасевич, „в той бо день здійснилось найвисше рішеннє; на Фільософії і Богословю відізвались учителї народно-церковно руським язиком, а в домашних вправах тричі тижнево вправлялись наші кандидати духовного звання без виїмка в руськім язицї. Се було справжнім одушевленнєм слухати, як молоді таланти свою бистроумність у полемічних вправах на своїй рідній мові виявляли і як знаменито в тім так многоважнім ділї просвіти поступа-

[1]) Ставропиґійський Архів. Приходські акти XXIII, 1069. [2]) Арх. льв. дух. сем. 1789, Ґуб. з д. 9/12 1789, ч. 28.497.

ли“[1]). Отворенню studii rutheni приглядав ся Іван Гарасевич як семилїтний хлопець[2]), опісля проживав у свого брата Михайла Гарасевича, професора studii latini і rutheni, як питомець studii latini, в семинариї стикав ся з товаришами studii rutheni, а від 1803—1807 був професором догматики в тім інститутї. Тому сміло можемо вважати його майже самовидцем початків studii rutheni і не маємо причини не вірити його словам. — Що справдї тодїшня наша суспільність і її передові діячі глядїли на studium ruthenum, як на завязок питомого українського унїверситета, рівновартного з латинським унїверситетом, що приняли заснованнє того інститута з одушевленнєм, маємо ще инший доказ із урядових жерел. Наслїдник Щавницького в ректоратї ґенер. семинарії, Ангеллович, просив придвірну комісію в 1787 р., саме перед отворєннєм studii rutheni, „щоби і для грек.-катол. питомцїв studii latini відбувались фільософічні виклади в українській мові“. Одначе уряд з огляду на свої задушевні ґерманїзаційні пляни на те не згодив ся[3]). Не зражував ся відмовою Ангеллович і хотяй у шк. роцї 1787/8 ще не треба було катедри пастирського богословя для studium ruthenum, заздалегідь домагав ся від придвірної комісії, аби професор пастирського богословя в польській мові на studium latinum Михайло Гарасевич викладав той предмет для питомцїв studii rutheni в українській мові. Одначе знову наспіла відмовна відповідь, „що лектор пастирського богословя в польській мові має дальше сповняти свій уряд у дотеперішний спосіб“[4]). Годї отже робити докори нашим тодїшнїм діячам, що вже зразу не подбали о studium ruthenum, бо всї їх заходи розбивались о неприхильне становище австрійського уряду. На studium ruthenum, як на рівновартне в їх переконанню зі studium latinum, вписувало ся спершу досить кандидатів, що мали укінчену ґімназію й фільософічний курс у тім переконанню, „że wszystko iedno będzie nauk po Rusku lub też po Łacinie słuchać“. Були отже й кандидати, „którzy maiąc sposobność nauk po Łacinie słuchania, powoduiąc się atoli Rozkazom Pasterskim (sc. еп. Біляньского) ruskie studia traktuią“[5]).

---

[1]) Зоря Галицька р. 1851, ч. 61, ст. 494. [2]) Ibidem, ст. 518; Ом. Огоновський: Іст. лїтер. II, 1, ст. 49. [3]) Архив Намісництва; Elenchus 1787, ч. 2986; 24.821. [4]) Ibidem: Elenchus 1788, ч. 4348/5700; 4384/5905. [5]) Дїло 1899, ч. 193.

*

IV.

Обсаджуваннє катедр.

В studium ruthenum обсаджувано катедри в той сам спосіб, що і в latinum, а саме на основі правил, поданих у придвірнім декреті з д. 20/5 1786. Всї учительські посади мали дорогою конкурсу одержувати найгіднійші кандидати. „Конкурс має", читаємо в придвірнім декреті, „дослідити спосібности компетентів, а учительський хист полягає на знанню і штуці уділювання його. Про своє знаннє дає конкурент докази в письменній праці під клявзурою, а про спосіб уділювання знання переконує устний виклад. В тій цїли дістають конкуренти о вчительську катедру питання і задачі до оброблення і обговорення". Питання на катедри studii latini укладав спершу директор дотичного видїлу, пізнійше директор віденського видїлу і пересилано їх через ґубернію. Конкурс о посаду у Львові відбував ся того самого дня у всїх австрійських унїверситетах. На катедри studii rutheni укладав питання директор дотичного видїлу, або професор дотичної катедри studii latini у Львові. Тільки один був випадок з Земанчиком, що він дістав катедру studii rutheni на основі конкурсу в будапештенськім унїверситетї, впрочім зголошувались йно бувші студенти львівського унїверситету до конкурсу у Львові.

В означенім придвірною комісією освіти реченци сходили ся усї конкуренти в унїверситетї разом з професорами дотичного видїлу. В їх приявї отвирав директор коверту і відчитував теми, а радше питання. Кандидати сїдали при осібних столах і писали відповіди через 3 години; перед відданнєм виробів не вільно було виходити з кімнати. Постійно мав нагляд один з професорів. По письменній вправі слїдував зараз устний іспит. Директор видїлу отвирав коверту з питаннями, прикликував одного по другім конкурента, котрі на ту тему викладали з катедри. По вислуханню всїх — спершу висказував, опісля писав кождий з професорів видїлу негайно свою оцїнку про конкурента. Директор збирав їх оцїнки, коротко зясовував і укладав також від себе лїсту кандидатів після їх вартости. Всї акти конкурсу відсилано до ґубернії, а вона до придвірної комісії просвіти, куди надходили працї та оцїнки зі всїх унїверситетів та лїцеїв. На внесеннє придвірної комісії іменував цїсар професорів унїверситету, чи лїцею[1]). А що

[1]) Finkel: Op. cit., ст. 132; Моя розвідка: Іван Лаврівський, ст. 71.

нераз при оцінці спосібностий кандидатів приходило між професорами до острих суперечок, а навіть сварнї, тому приказала в 1812 р. придвірна комісія, щоби кождий з професорів при конкурсї подавав окремо від себе свою думку на письмі[1]).

А. Катедри на фільософії.

Потребу і обсяг фільософічного українського інститута так очеркнув придвірний декрет з 9/3 1787: „А що необхідно потрібним є, щоби українські кандидати духовного звання, заким їх допустить ся до богословських студій, підготовили ся до того через науку основних предметів фільософічних студій, — бо неможливо, щоби з хісном могли віддавати ся науцї богословя, коли перед тим не пізнають фільософічних засад і коли їх не введе ся в правильне думаннє — мають вони на разї через 2 роки в ґенер. семинарії слухати фільософії, а саме в I. роцї теоретичної і практичної фільософії, в II. роцї фізики, а на обох роках також математики. Всї ті предмети мають викладати ся в краєвій мові“[2]). Кермуючись провідною думкою, щоби подати пропедевтику до богословських студій, по його думцї, необхідну, заснував уряд тільки 3 катедри: фільософії, математики і фізики. Для порівнання подаю число катедр на фільософічнім виділї studii latini: 1. льоґіка, етика і метафізика; 2. математика чиста і примінна; 3. ґеометрія; 4. фізика; 5. всесвітна історія; 6. історія природи з фізичною ґеоґрафією, технольоґією і рільництвом; 7. дипльоматика і нумізматики; 8. клясична фільольоґія і естетика; 9. німецька мова і письменство[3]). Всего того, що безпосередно для будучого священика і при науцї богословя непотрібне, як зайве в studium ruthenum не введено. Конкурс на 3 катедри визначено спершу на 1/5 1787, а опісля пересунено його на 1/7 1787[4]) і справдї він тодї відбув ся, а 15/7 послїдувала обсада тих 3 катедр.[5]).

---

[1]) Proth. Cons. 1812, ч. 317. [2]) Арх. дух. льв. сем. 1787, Ґуб. з д. 22/3 1787, ч. 6466. [3]) Арх. льв. дух. сем. 1797; Фінкель: Op. cit., ст. 62—76; 350—1. [4]) Нац. Музей 96. Ґуб. з д. 29/3 1787, ч. 6531; Арх. льв. унїв. Proth. Cons. 1787, ч. 39, 48. Арх. Намісництва, Elenchus 1787, ч. 2601, 12.475. [5]) Арх. льв. дух. сем. 1787, Ґуб. з д. 25/8 1787, ч. 20.468.

I. Катедра льоґіки, етики і метафізики.

Єствувала від 1/9 1787 до 1/9 1803. Платню з нею получено у висоті 500 злр. О надаиннє тої катедри без конкурсу просив Андрій Анґеллович, „бо він може виказати ся свідоцтвами“. Ґубернія відмовила його просьбі і він до конкурсу не приступав. Конкурс відбув ся д. 1/7 1787 р. Катедру дістав Петро Лодий і займав її, яко звичайний професор, від 1/9 1787 до 1/4 1802, т. є. до часу, доки не дістав такої самої катедри studii latini на Ягайлонськім унїверситетї в Кракові. Від 1/4 1802 до 1/9 1803 займав ту катедру Іван Лаврівський, спершу яко суплєнт, а потім яко надзвичайний професор (provisorius professor) за половину платнї, т. є. за 250 злр. Лаврівський вчив до 1/9 1803, себто аж до скасовання I. року фільософії в Українськім Інститутї. Виклади відбувались на основі приписаного підручника Христіяна Бавмайстра, перекладеного Лодиєм на макаронїчну російську мову з українськими і церковно-славянськими примішками і виданого печатю 1790, накладом Ставропигійського братства. За цілий час єствовання тої катедри викладали Лодий і Лаврівський в українській мові.

Лодий від 1/9 1787 до 1/4 1802, Лаврівський від 1/4 1802 до 1/9 1803.

II. Катедра математики чистої і примінної.

Єствувала на I. роцї від 1/9 1787 до 1/9 1803, а на II. роцї від 1/9 1787 до 1/9 1804. Платня з нею сполучена виносила рівнож 500 злр. Конкурс на неї відбув ся вперве дня 1/7 1787. Від 1/9 1787 до 1/9 1794 займав її, яко звичайний професор, Іван Земанчик. В 1794 роцї одержав він катедру фізики studii latini. Уряд не мав наміру розписувати конкурсу на опорожнену по нїм катедру математики studii rutheni і обсаджувати її постійно. Тому запитувано його, чи не обняв би заступства її за 250 злр. Земанчик годив ся під услівєм, що визначить ся йому години і в рекреацїйні днї. Спротивив ся тому учительський збір фільософічного видїлу, бо через те попсував ся би лад заведений у викладах, і звертав увагу на те ґубернії, що Земанчик і так уже перетяжений працею. Тимчасом, аби не було перерви в науцї, обняв заступство катедри Лодий. Уряд розписав конкурс на сю катедру на д. 15/12 1794. Приступив до конкурсу слухач права Ілля Мохнацький. Оцїнка фільософічного видїлу випала для Мохнацького некорисно; „На основі більшости

голосів учительського збору не можна було предложити Мохнацького яко кандидата на катедру, бо він у письменнім виробі, мимо пильности, ревности і талановитости, виявив за мале знаннє. Його устний виклад оцінено однодушно як виразний і порядний“. В виду такої оцінки про наданнє йому катедри не могло бути й бесіди. Рівночасно вніс просьбу о сю катедру Лодий. Фільософічний виділ його підпер, а уряд дуже радо поручив Лодиєви заступство української катедри математики за 250 злр., бо заробляв на тім інтересі на чисто 250 злр. Даром ждав Мохнацький цілий рік відповіди з ґубернії. В липні 1795 просив він ґубернію о приспішеннє видання оцінки його педаґоґічного успосібнення, але відповіди не одержав. Аж у 1798 р. видав йому фільософічний виділ свідоцтво про спосібности виявлені при конкурсі на українську катедру математики[1]). Таким чином від 1/9 1794 до 1/4 1802 заступав Лодий українську катедру математики за 250 злр., але викладав по польськи, як то сам записав власноручно в 1801 р. По відході Лодия до Кракова заступав ту катедру Земанчик від 1/4 1802 до 1/9 1803 на I. році, а до 1/9 1804 на II. році фільософії за 250 злр. і викладав по українськи.

На I. році була чиста математика, а на II. практична, примінна, а радше ґеометрія або ґеодезія, т. є. наука помірів, тріянґуляції і т. д. Виклади відбувались на основі приписаного підручника Вольфа: „Mathesis Wolfiana“ і Kästners: „Anfangsgründe der angewandten Mathematik“. Викладною мовою була українська від 1/9 1787 до 1/9 1794, від 1/9 1794 до 1/4 1802 польська, а від 1/4 1802 до 1/9 1803 і 1/9 1804 знову українська.

I. Земанчик 1/8 1787 до 1/9 1794; II. Лодий 1/9 1794 до 1/4 1802; I. Земанчик від 1/4 1802 до 1/9 1803 і 1/9 1804.

III. Катедра фізики.

Єствувала від 1/9 1787 до 1/9 1804 з платнею 500 злр. Конкурс на неї відбув ся д. 1/7 1787. Від 1/9 1787 до 1/9 1788 займав її, яко звичайний професор Андрій Павлович. В 1788 році дістав він катедру морального богословя studii latini i rutheni, а опорожнену катедру фізики по нім заступав Земанчик від

[1]) Proth. Consess. 1794, ч. 1309; р. 1795, ч. 694; р. 1798, ч. 1206; Proth. fac. phil. 1794 засіданнє III. з 19/11 1794 і V. засіданнє з д. 3/2 1795.

1/9 1788 до 1/9 1804 за 250 злр. Оба викладали по українськи.

За підручник служив спершу учебник Sigam'a de la Fond, а опісля: Erxlebens Anfangsgründe der Naturlehre. Göttingen 1794.

1. Андрій Павлович 1/9 1787 до 1/9 1788. 2. Іван Земанчик 1/9 1788 до 1/9 1804.

Б. Катедри на теольоґії.

Придвірний декрет з д. 9/3 1787 так очеркував обсяг богословського Українського Інститута: „Той научний і виховний інститут має обнимати всї ті научні предмети, котрих учить ся в латинській мові“, а декрет з 12/5 1787 виразно приказував, „аби було стільки українських катедр в тім інститутї, скільки їх є на богословськім видїлї в латинській мові“ [1]).

І. Катедра історії церкви.

Єствувала від 1/9 1787 до 1/9 1805 з платнею 500 злр. Конкурс на неї відбув ся дня 1/7 1787. Професор був обовязаний поруч історії церкви виложити ще короткий начерк боґословської енциклопедії і богословської лїтератури.

Займав її. яко звичайний професор, Федір Захаріясевич від 1/9 1787 до 15/5 1792. Коли Захаріясевич обняв посаду II. віцеректора в ґенер. семинарії, обняв катедри історії церкви studii latini et rutheni Андрій Білецький. Уважав себе при тім Білецький звичайним професором studii latini і побирав за неї 500 злр., а за українську катедру діставав 250 злр. Уряд зискував на тім 250 злр. Білецький учив від 15/5 1792 до 1/4 1797. Тодї він занедужав і аж до остаточного переходу його на парохію в Биличі з початком 1800 р. тривало стійне його заступство. Від 1/4 1797 до 11/1 1798 заступав обі катедри Федір Захаріясевич, від 11/1 1798 до 9/10 1798 українську катедру вів Амос Іван Яворський, а від 9/10 1798 до 30/9 1803 спершу яко суплєнт, а по уступленню Білецького, яко надзвичайний професор, займав ту катедру Іван Лаврівський за 250 злр., а від 30/9 1803 до 1/9 1805 Константин Липницький яко надзвичайний професор, спершу за 250 злр., потім за 300 злр.

---

[1]) Арх. льв. дух. сем. 1787, Ґуб. з д. 22/3 1787. ч. 6466; Finkel: Op. cit., ст. 87; Zschokke: Op. cit., 988—9.

В шк. році 1787/8 на порученнє придвірної комісії викладав Федір Захаріясевич після власних записок, а в слідуючім уже році шкільнім після приписаного учебника Матвія Данненмаєра. Захаріясевич переложив його на церковно-славянську мову, сильно підмішану живою українською мовою, а Ставропигійське братство видало його переклад своїм накладом у р. 1790. На основі того підручника викладано в Українськім Інституті до 1/9 1805, т. є. до скасовання катедри.

1. Федір Захаріясевич 1/9 1787 до 15/5 1792. 2. Андрій Білецький 15/5 1792 до 1/4 1797. 3. Федір Захаріясевич 1/4 1797 до 11/1 1798. 4. Амос Іван Яворський 11/1 1798 до 9/10 1798. 5. Іван Лаврівський 9/10 1798 до 30/9 1803. 6. Константин Липницький 30/9 1803 до 1/9 1805.

II. а) Катедра єврейської мови і герменевтики Старого Завіта.

Єствувала вона від 1/9 1787 до 1/9 1788 з платнею 500 злр. Конкурс на неї відбув ся д. 1/7 1787. Ріжнилась вона від такої самої катедри studii latini тим, що обіймала тільки єврейську мову, підчас коли в studium latinum викладано єврейську, сирійську, халдейську і арабську мову. В studium latinum до шк. року 1787/8 включно була ще друга катедра грецької мови і герменевтики Нового Завіта. Від шк. року 1788/9 настало вкороченнє студій. Придвірний декрет з д. 26/8 1788 скумулював обі катедри: „Обі герменевтики Ст. і Нов. Завіта мають з огляду на свої засади і правила найбільше точок схожих і можуть бути стягнені; отже біблійну герменевтику з початками єврейської і грецької мови має викладати на І. році один професор, а в Українськім Інституті має професор герменевтики Ст. Завіта і єврейської мови рівночасно обняти герменевтику Нов. Завіта і грецьку мову“[1]). Таким чином єствувала в Українськім Інституті тільки 1 рік катедра єврейської мови і герменевтики Ст. Завіта після давнїйшого научного пляну, введеного придвірним декретом з дня 16/6 1785, а змодифікованого для studium ruthenum придвірним декретом з д. 12/5 1787.

б) Катедра єврейської та грецької мови і герменевтики Ст. і Нов. Завіта.

В тім виді єствувала ся катедра від 1/9 1788 до 1/9 1805 Катедру в першім виді, а опісля у другім займав від 1/9 1787

---

[1]) Арх. льв дух. сем. 1788. Губ. з д. 5/9 1788, ч. 20.665.

до 1/9 1791, яко звичайний професор, Василіянин Арсеній Радкевич. В р. 1791 одержав він ту саму катедру studii latini з платнею 500 злр, а рівночасно задержав українську катедру за 250 злр. і викладав аж до знесення І. року богословя в studium ruthenum, до 1/9 1805. В studium latinum вернено скоро до давного розділу обох герменевтик, в ruthenum так скумульована катедра остала до кінця.

Щоби професора скумульованої катедри довго но задержувала наука біблійних мов (еврейської і грецької), мав він у школї обмежитись лиш до початків, а дальшу науку обовязані були префекти студій продовжати і доповняти під його проводом дома в семинарії. До точного вивчення еврейської і грецької мови мав запрягати професор не всїх слухачів, а тільки тих, котрих ректор семинарії вкаже з огляду на їх спосібности, або коли самі того забажають. А щоби слухачі навчились примінювати правила герменевтики практично і щоби навчились розуміти св. Письмо і користати з нього, мав професор підчас викладів пояснювати з ними деякі важнїйші і тяжші місця після герменевтичних правил курсорично. Крім того за окремою заплатою мав у неділю і свята по богослуженню в семинарії відбувати зі всїми слухачами богословя ексеґетичні вправи і при тім пояснювати герменевтично не тільки поодинокі місця св. Письма, але переводити ексеґесу цїлих розділів[1]). Радкевич відбував незвичайно вміло ексеґетичні вправи так, що вони дуже подобались Ангелловичеви, ректорови семинарії і Фінзіґерови, директорови богословських студій. На жаданнє Фінзіґера, а за згодою ґубернії, мусїли всї питомцї studii latini i rutheni брати в них участь.

Еврейської мови вчив Радкевич на основі граматики Фесслєра, грецької після Тренделєнбурґа: Anfangsgründe, герменевтики Ст. Завіта після Моспериґера, а герменевтики Нового Завіта після Черного. Радкевич уложив на основі тих підручників учебник для studium ruthenum, дуже цїнений його сучасниками.

В studium ruthenum з ексеґетичних вправ, які переводив професор злучених герменевтик і біблійних мов, утворено в 1792 роцї на жаданнє Фінзіґера, а по заведенню консессу на жаданнє репрезентанта богословських студій Ангелловича окрему катедру ексеґези св. Письма, так що професор давної катедри вчив на І. роцї теольоґії в І. півроцї початків еврейської мови, еврейських старинностий і введення у Старий Завіт, а в II. півроцї грецької

[1]) Арх. льв. дух. сем. 1788. Ґуб. з д. 5/9 1788, ч. 20.665.

мови і введення у Новий Завіт, а все инше припало професорови нової катедри.

Арсеній Радкевич 1/9 1787 до 1/9 1805.

III. Катедра догматичного богословя.

Єствувала від 1/9 1789 до 1/9 1807 з платнею 500 злр. Конкурс на неї відбув ся 15/5 1789. Новий научний плян з д. 26/8 1788 злучив I. і II. часть догматики і додав до неї полєміку. „Догматики, котра єще дальше поплутана з шкільними поглядами і зайвими спекуляціями, має учити 1 учитель протягом 1 року, а може то статись без шкоди для науки, коли в нїй буде вчити ся тільки чистих засад релїґії і дійсних правд віри. Все те має професор пропустити, що не веде до чистого научного пояснення правд віри, щоби основна і повна наука не терпіла через зайві додатки“ [1]).

В шк. роцї 1788/9 на II. роцї теольоґії в studium ruthenum було лиш 4 слухачів і тому не хотів уряд отвирати вже в тім роцї катедри догматики, а поручив ректорови семинарії Ангелловичеви, щоби під його проводом і наглядом викладав догматику для тих 4 слухачів, яко корепетитор, Йосафат Мохнацький, а конкурс на ту катедру визначила ґубернїя аж на д. 15/5 1789. Мохнацький почав викладати, але, мабуть, з мовою не міг собі ради дати, і від 1/10 1788 до 18/1 1789, с. є. до своєї смерти викладав Михайло Дудинський, а від 18/1 1789 до 1/7 1789 Михайло Могильницький. Ангеллович предкладав Могильницького по відбутім конкурсї дня 15/5 1789, а ґубернїя Модеста Гриневецького й Михайла Миговича. Одержав катедру Модест Гриневецький. Від 1/9 1789 до 1/9 1793 займав сю катедру Гриневецький, яко звичайний професор, а від 1/9 1793 одержав латинську катедру догматики з 500 злр., а задержав українську катедру за 250 злр. Гриневецький викладав в studium ruthenum до 1/9 1795. В тім роцї він занедужав і його заступав від 1/9 1795 до 1/9 1796 Федір Захаріясевич, а від 1/9 1796 Іван Дудкевич. В р. 1797 відпрошував ся дуже Гриневецький, подужавши, від української катедри догматики і бажав задержати тільки латинську катедру, але уряд не хотів його звільнити, а годив ся на заступство, бо треба би було розписувати конкурс і надавати постійно катедру, а се зараз коштувало би було дорожше. Вкінцї таки розписала ґубернїя конкурс на д. 20/5 1798 і провізорично дістав ту

[1]) Арх. льв. дух. сем. 1788. Ґуб. з д. 5/9 1788, ч. 20.665.

українську катедру, ..яко надзвичайний професор, Іван Дудкевич. Вчив він догматики в studium ruthenum від 1/9 1796 до 1/9 1798 яко суплєнт, а від 1/9 1798 до 1/9 1803 яко надзвичайний професор. По його засуспендованню заступав сю катедру від 1/9 1803 до 1/10 1803 Модест Гриневецький, але знов відпрошував ся від неї. Від 1/10 1803 до 10/10 1803 заступав її Федір Захаріясевич, а від 10/10 1803 до 1/9 1807 спершу як суплєнт, а опісля яко надзвичайний професор, Іван Гарасевич.

В шк. році 1788/9 і 1789/90 уживано підручників Gazzanig'u і Bertieri, а від шк. року 1790/1 Klüpfl'a. Гриневецький уложив на основі Klüpfl'a і Тобенца (патрольоґія) підручник для studium ruthenum, високо цінений сучасниками і пізнїйшими.

Йосафат Мохнацький 1/9 1788 до 1/10 1789. Михайло Дудинський 1/10 1788 до 18/1 1789. Мих. Могильницький 18/1 1789 до 1/7 1789, всї 3 під кермою і наглядом Ангелловича. Мод. Гриневецький 1/9 1789 до 1/9 1795. Федір Захаріясевич 1/9 1795 до 1/9 1796. Іван Дудкевич 1/9 1796 до 1/9 1803. Модест Гриневецький 1/9 1803 до 1/10 1803. Федір Захаріясевич 1/10 1803 до 10/10 1803. Іван Гарасевич 10/10 1803 до 1/9 1807.

IV. Катедра морального богословя.

Єствувала від 1/9 1788 до 1/9 1809 з платнею 500 злр. Конкурс на неї відбув ся 1788 р Хоча у шк. році 1788/9 було на II. році теольоґії в studium ruthenum лиш 4 слухачів, катедру морального богословя обсаджено, бо лучав ся корисний інтерес від разу для австрійського уряду, а саме опорожнену катедру морального богословя studii latini надав він Андрієви Павловичеви з тим, що за 250 злр. має рівночасно займати й українську катедру. Павлович викладав до 15/9 1794, бо тодї тяжко занедужав. Від 15/9 1794 почав заступати обі його катедри Матвій Шанковський, зразу тимчасово, а від 14/2 1795, с. є. від смерти Павловича, стійно. Небавом опісля відбув ся конкурс на обі катедри latini і rutheni studii. Станули до него Матвій Шанковський, Іван Костецький і Франц Ксаверій Захаріясевич, вірменський священик. Декан богословського виділу в р. 1795 Іван Потоцький, Вірменин, поводив ся при конкурсї сторонничо, підпираючи свойого земляка Франца Захаріясевича. Так пр. Захаріясевич що-йно пізнійше долучив до подання метрику. Внесли за те жалобу на Потоцького професори Українцї. Потоцький оправдував ся перед ґубернією, „що при конкурсї не поводив ся протизаконно, як ду-

мають українські професори"[1]). Ґубернія признала слушність Українцям і на її приказ відбув ся конкурс вдруге дня 20/1 1796. Справа закінчилась так, що обі катедри одержав Шанковський, Потоцького квієсковано, а Захаріясевичеви приобіцяно найближшу катедру, що опорожнить ся[2]). Мабуть, в користь Шанковського рішив тут головно грошевий момент, т. зв. Spaarsystem, бо латинську катедру займав за 500 злр., а українську за 250 злр., а якби Захаріясевич дістав був латинську катедру, треба було би окремо обсаджувати українську і платити знову 500 злр. Шанковський займав катедру від 15/9 1794 до 27/5 1796 яко суплєнт, а від 27/5 1796 до 1/9 1803 яко професор. Коли в 1803 році Шанковський дістав парохію в Городенці, опорожнились знову обі катедри. Старав ся о їх заступство Іван Лаврівський. Директор богословського виділу, вірменський архієпископ, Іван Шимонович, протеґував усіми способами на латинську катедру свойого земляка Теодата Марамороша, а на українську катедру Константина Липницького. Лаврівський, знаючи про те, яким на него духом дише Шимонович, відніс ся просто до ґубернії, котра порішила в користь Лаврівського, хоча Шимонович уже поручив був обом своїм кандидатам виклади. Від 1/9 1803 до 30/9 1803 викладав в українській мові моральне богословє Константин Липницький, а від 30/9 1803 до 1/9 1809 Іван Лаврівський.

Придержували ся вони при викладах підручника: Positiones W. Schanza.

А. Павлович 1/9 1788 до 15/9 1794. М. Шанковський 15/9 1794 до 1/9 1803. Константин Липницький 1/9 1803 до 30/9 1803. Іван Лаврівський 30/9 1803 до 1/9 1809.

Ще перед заснованнєм катедри склалась цікава подія з підручником для неї. Тому, що в дієц. семинаріях уживано до року 1784/5 побіч підручника єзуїта Бузенбавма[3]), при викладах мо-

---

[1]) Proth. Consess. 1795, ч. 301, 762, 775. [2]) Proth. Consess. 1796, ч. 677. [3]) X. Józef Brown: Biblioteka pisarzów assystencyi polskiey Towarzystwa Jęzusowego. Poznań 1860, ст. 481: Busenbaum Herman: Medulla Theologiae moralis. Lublini, off. Forsteri 1655; Sandomiriae typ. S. J. 1753, Braunsbergae 1732. Підручник Бузенбавма ще в р. 1774 був на індексї в австрійського уряду. Дня 2/9 1774 поручила придвірна комісія галицькій ґубернії наглядати, аби не вчено по монаших семинаріях після невідповідних підручників („verwerfliche Bücher"), а передусїм заборонила підручник морального богословя Бузенбавма. (Cfr. X. Wł. Chotkowski: Historya polityczna Kościoła w Galicyi za rządów Maryi Teresy, Kраків 1909, II., ст. 305). Тому в 1787 р. пригадував бі-

рального богословя також печатаних р. 1760 у Львові, а рівнож у Почаєві т. зв. „казусів“, с. є. Богословії нравоучителної, перекладених з підручника уніятського митрополита Льва Кишки[1]), носив ся уряд з думкою, чи би не ужити того підручника і в studium ruthenum. Хтось пустив ся на містифікацію, а саме вислав до придвірної комісії анонімний донос, що університет видав критику підручника Кишки і що особливо остро осудив VI. розділ, де подані „casus Bullae Coenae“. Уряд дав себе зловити на ту шутку і зажадав від університету точного звідомлення про критику твору Кишки, про привід до тої критики, зясовання замітів проти того твору, а особливо проти VI. розділу. Розходило ся не так про цілий твір, як про буллю in coena Domini, бо ще Марія Тереса поручила була, щоби з книжок видирати або заклеювати буллї: in coena Domini i Unigenitus[2]). Всї професори зробили великі очи, не розуміючи, чого від них хотять. Директор богосл. виділу Фінзіґер написав, що нїхто з членів богословського виділу не знає про якусь критику. На те дописав Köfil, директор правничих студій, що коли богосл. виділови, а особливо українським професорам нїчо про те незвісно, треба circulando розіслати запит по всїх професорах у тій справі. І професори всїх 3 виділів: фільос., медичного і правничого, один за другим записували, що їм звісно про Кишку і про його твір. Професор всесвітної історії на фільософії Zehnmark записав отсї слова: „Менї митрополит Кишка („Kizka“) і його наука моралі так незвісні, як колиб він на місяцї писав“, а ексфранцїшканець і завзятий ісповідник ма-

---

бліотекар Bretschneider, що „Бузенбавм є книжкою, котру належить нищити по думцї високого Припису“. (Архив Намісництва, Унїв. акти 8 A. Ґуб. 20/9 1787, ч. 21.732). Ґубернія д. 1/10 1789 повчила окружний суд в Станиславові, „що не можна продавати книжки: Medulla Theologiae, котра найшла ся в спадковій масї бл. епископа Карвосєлецького, а треба її знищити“. (Архив Намісн. Elenchus 1789, ч. 5.069, 20.975). Підручника Бузенбавма вживано від 1779 до 1784/5 в наших дієц. семинаріях і тому не диво, що уряд кривим оком глядів на ті семинарії і вкінцї вигнав Бузенбавма і відтам.

[1]) Лев Кишка: „Nów różnych przypadków z pełni Doktorów Theologii Moralney zjawiony, to jest Kazusy Ruskiemu Duchowieństwu. Lublin 1693. В II. половині XVIII. ст. перекладено той підручтик на тодїшню книжню мову п. з. Богословія нравоучителная. В буденнім життю й на книгарськім торзї називано підручник „казусами“. Перед заснованнєм дієцез. семинарій містили „казуси“ summum знання з моральної теольоґії, вимаганого від уніятських кандидатів до свячень. [2]) Zschokke: Op. cit. 48.

сонства Гнат Мартинович, професор фізики, так поглузував собі: „Як богословська наука моралї від 7 лїт росте або упадає, о скілько її Кишка („Kiska“) поправив, або ще більше затемнив, зовсїм менї незвісно“. Професори богосл. видїлу, заінтриґовані справою, купили собі один примірник казусів Кишки, розглянулись у нїм, зладили його оцїнку і просили о близші пояснення. Небавом наспіла відповідь від ґубернії, що хтось допустив ся містифікациї, виславши анонїмний донос до придвірної комісиї[1]. Митрополитови Кишцї колись і приснити ся не могло, що в несповна 100 лїт по смерти його особа і його твір наробпять стїльки шуму на Йосифінськім унїверситетї! Що австрійський уряд так нервозно відкликував ся на анонїмний донос, стане нам зрозуміле, як пригадаємо собі, що він ще в р. 1774 поставив на індексї заборонених підручників твір Бузенбавма за поміщені там буллї: In coena Domini і Unigenitus. Адже Марія Тереса розпорядила, „щоби буллї in coena Domini і Unigenitus видирати з богословських підручників або заклеювати“, а декрет з 11/5 1782 поручав, „що богословські професори на висших школах мають подавати ученикам тільки погляд на буллю Unigenitus, а в школї і при прилюдних нагодах не сміють запускати ся в диспути pro vel contra“[2]. Донос міг вийти з кругів невдоволених із заснування studii rutheni, будьто з окруження лат. архієпископа, або з василянських кругів, аби утруднити працю Щавницького і Ангелловича над заснованнєм studii rutheni. Вислїд був такий, що Богословія нравоучителная не могла послужити підручником для studium ruthenum.

VI. Катедра ексеґези.

Єствувала від 1/9 1792 до 1/9 1806 з платнею 500 злр. Без конкурсу обняв її професор пастирського богословя в польській мові Михайло Гарасевич за 250 злр. З ексеґетичних вправ, які відбував Арсеній Радкевич, професор біблїйних мов єврейської і грецької та герменевтики Ст. і Нов. Завіта, утворив уряд в р. 1792 на жаданнє богословського видїлу і консессу окрему катедру ексеґеси св. Письма („Exegesis sanctae Scripturae“). Репрезентант богословського видїлу в консессї Антін Ангеллович поставив

---

[1]) Арх. льв. унїв. Персональні акти ч. інв. 74. Ґуб. з д. 14/2 1788, ч. 3.177. Proth. Cons. 1788, ч. 10, 31, 37. [2]) Zschokke: Op. cit., ст. 48—9.

внесеннє, щоби надано без конкурсу сю катедру М. Гарасевичеви, котрий обняв її від 1/9 1792. Викладав в українській мові. В р. 1796 заступав сю катедру Іван Дудкевич, а від 3/10 1797 обняв заступство Михайло Левицький. Він почав був викладати по польськи, але на жалобу Сабатовського придвірна комісія приказала йому викладати по українськи. Левицький заступав ексеґезу до 1/10 1800. Від 1/10 1800 обняв заступство Іван Дудкевич. По його усуненню учили від 1/9 1803 до 17/9 1803 Михайло Левицький, від 17/9 1803 до 1/5 1805 Федір Захаріясевич, а по його резиґнації Григорій Миленевич від 1/5 1805 до 1/9 1806, с. є. до скасовання сеї катедри.

Підручник до ексеґези уложив Михайло Гарасевич і після того рукописного учебника вчили його заступники[1]).

М. Гарасевич 1/9 1792 до 1796. Іван Дудкевич в р. 1796. М. Левицький 1/10 1797 до 1/10 1800. Іван Дудкевич 1/10 1800 до 1/9 1803. М. Левицький від 1/9 1803 до 17/9 1803. Федір Захаріясевич 17/9 1803 до 1/5 1805. Григорій Миленевич 1/5 1804 до 1/9 1806.

VII. Катедра пастирського богословя, гомілєтики, катехитики і педаґоґіки.

Від 1784 викладано на Йосифінськім університеті пасторальну в латинській мові. З кінцем 1785 поставив директор богословського виділу Фінзіґер внесеннє, щоби побіч латинської катедри пасторальної оснував уряд другу катедру в польській мові для питомців — галицьких уродженців. Йосиф II. не пристав на те і рішив, що пасторальну треба викладати для Поляків і Мадярів (für die Ungarn und Polen) в латинській мові, а питомців V. і VI. року треба вправляти в їх рідній мові при гомілєтичних вправах і катехизації[2]). Але небавом змінив цісар свою думку і придвірним декретом з д. 26/4 1786 оснував другу катедру пасторальної в польській мові і поручив на неї розписати конкурс[3]). Хоча професор пасторальної в латинській мові Скородинський просив, щоби йому надано свіжо отворену польську катедру без конкурсу, придвірна комісія не згодилась. Конкурс таки відбув ся, Скородинський станув до него і одержав польську катедру. Рівно-

---

[1]) Зоря Галицька 1851, ч. 64, ст. 517. [2]) Proth. Cons. 1785, ч. 175, 191, 218; р. 1786, ч. 29. [3]) Zschokke: Op. cit., ст. 300; Proth. Cons. 1786, ч. 74, 82, 90.

часно відбув ся конкурс на латинську катедру, що опорожнювала ся по Скородинськім і дістав її Вірменин, Іван Потоцький. На приказ придвірної комісії переклав Скородинсьий на польську мову підручник Ґіфтшіца. Видав його Скородинський своїм накладом[1]). Придвірним декретом з дня 10/10 1787 управильнила придвірна комісія виклади пастирського богословя з огляду на 2 обряди: „Тому, що професор пасторальної латинського обряду мати буде також учеників грецького обряду, а навпаки професор грецького обряду буде учити слухачів лат. обряду (бо много Українців (Ruthenen) не розуміють польської мови і много латинників знову тільки по польськи розуміє), має директор богосл. студій подбати, щоби оба професори пасторальної з кінцем шк. року повчили слухачів свойого обряду душпастирства“[2]). В такий спосіб від шк. р. 1787/8 учив Скородинський усїх Галичан гр. і лат. обряду, а Потоцький усїх угорських питомців. Тимчасом по заснованню studii rutheni треба було з початком шк. року 1789/90 завести у тім заведенню катедру пастирського богословя. Ангеллович поручив тимчасово виклади професорови польської пасторальної М. Гарасевичеви. Гарасевич почав викладати в українській мові[3]). Рівночасно жадав Ангеллович від ґубернії і придвірної комісії потвердження його розпорядку, щоби пасторальну викладано в studium ruthenum в українській, а не в польській мові. До двох єствуючих катедр в латинській і польській мові мав уряд супроти того заложити ще й третю українську. Грошева сторона перемогла. Аби не оплачувати третьої катедри, вхопив ся уряд викруту, що на польську пасторальну ходили гр.-кат. і римо-кат. слухачі studii latini, отже можуть ходити і слухачі studii rutheni. І тому придвірна комісія не згодилась на внесеннє Ангелловича[4]). Окремої катедри пастирського богословя для studium ruthenum не отворено; професор пасторальної в польській мові вчив усїх галицьких питомців studii latini і rutheni разом. — Хибно подає проф. Фінкель, що пасторальної в польській мові учено від 1784. Спершу була лишень латинська катедра, бо якби була польська катедра, не потребував би Скородинський у 1786 р. ставати задля неї до конкурсу, а був би її задержав і тільки був би відбув ся конкурс на лат. катедру. Рівнож упадає, як незгідна з правдою вістка, подана Огоновським, а залюбки цитована польськими дослід-

[1]) Proth. Cons. 1786, ч. 117, 119, 120, 171; р. 1787, ч. 7, 17, 52. [2]) Zschokke: Op. cit., 300—1. [3]) Огоновський О.: Op. cit., II, 1, ст. 53. [4]) Proth. Cons. 1789, ч. 84.

никами, немов-то „самі Русины домагались викладôвъ польськихъ“ в виду виразних слів: „Gubernium bedeutet, wie nach Vermög Hofdekrets vom 26 Mai der Vorschlag des griechischen Gen. Sem. Rektors Angelowicz, nach welchem Mogilnicki Michael Korrepetitor der Dogmatik in der ruth. Sprache verbleiben solle... genehmiget wird; hingegen findet der Vorschlag, womit die Pastoraltheologie in ruth. Sprache vorgetragen werden sollte, nicht statt“[1]). Самі Русини навпаки не хотїли польських викладів, а домагались українських, натомість австрійський уряд накинув їм польські виклади силою. Таких леґенд, безкритично повторюваних дослїдниками studii rutheni, є прямо в брід! Так отже питомцї studii rutheni зневолені були ходити на виклади пасторальної в польській мові. Для питомців гр. обряду викладав Гарасевичпобічні предмети, злучені з пасторальною, як гомілетику, катехитику і педаґоґію в українській мові. Від р 1796 почав Гарасевич занедбувати катедру, будьто задля хороби, будьто ізза занять у консисторії. В роцї 1796 заступав його Іван Дудкевич. В р. 1797 жалував ся на него ректор семинарії Сабатовський, що по польськи переводить гомілетичні вправи. Придвірна комісія приказала Гарасевичеви уживати української мови. В роцї 1798 занедужав Гарасевич на очи і від 3/9 до 3/11 заступав за него пастирське богословє Михайло Домбровський, а катехитику Франц Ксаверій Захаріясевич. Від 13/10 1799 обняв заступство катедри Михайло Левицький, зразу яко суплєнт, а від 16/9 1800 яко надзвичайний професор і займав її до 1/12 1804. Від 1/12 1804 до 1/9 1807 заступав катедру Теодат Марамарош, а від 1/9 1807 до 1/9 1809 Іван Лаврівський. Підручником до пастирського богословя був учебник Ґіфтшіца, перекладений на польську мову Скородинським 1787 р.: „Osnowa przepisanego... uczenia Theologii pastoralnej przez X. Franc. Giftschütza... na polski przetłumaczona“. Коли вичерпало ся то виданнє, зобовязав ся М. Гарасевич провірити переклад у р 1797. Гарасевич провірив, але напечатати не міг, бо виходило, що мав се зробити своїм накладом.

Побічних предметів: гомілетики, катехитики і педаґоґіки, котрі були спершу предметами домашньої науки, учив у р. 1793 віцеректор Скородинський, а від 1784/5 до 1787/8 віцеректор Сабатовський. Від шк. року 1787/8 прилучила їх придвірна комісія

---

[1]) Proth.. Cons. 1789, ч. 84.

до катедри пастирського богословя і учив їх Гарасевич. Катехитику викладав Гарасевич на основі підручника Schmidt'а. Від р. 1787/8 уміщував ректор семинарії на приказ ґубернії, у списі укінчених богословів, що відходили до презвітеріяльного дому, побіч нот з других предметів, окремо ноту з катехитики. Від року 1797 відділено педаґоґіку і утворено з неї окрему катедру. Професор пастирського богословя учив від тоді тільки гомілетики і теоретичної катехитики, а практичну катехитику і педаґоґіку викладав окремий професор.

1. М. Гарасевич 1/9 1789 до 16/9 1800, а заступали його в тім часї: І. Дудкевич 1796; від 3/9 до 3/11 1798 заступали пасторальну Михайло Домбровський, а катехитику Франц Ксаверій Захаріясевич; від 13/10 1799 до 16/9 1800 Михайло Левицький.

2. Мих. Левицький, яко надзвичайний професор, від 16/9 1800 до 1/12 1804.

3. Теодат Марамориш від 1/9 1807 до 1/9 1807.

4. Іван Лаврівський 1/9 1807 до 1/9 1809.

Рівнож тут треба спростувати хибні вістки, подані Головацьким, а повторені Огоновським, немов то в українській мові викладали Іван Потоцький, Франц Захаріясевич, Михайло Домбровський і Теодат Марамориш. Потоцький викладав пасторальну по латински для угорських питомців і можливо, що хиба пояснення давав угорським Українцям в українській мові і звідти повстала та леґенда. Захаріясевич, Домбровський і Марамориш чи то заступаючи катедру, чи займаючи, як Марамориш, викладали по польськи, а леґенда про те, що вони викладали по українськи, виросла, мабуть, у той спосіб, що Головацький, найшовши сліди в університетських актах, чи в споминах, що вони вчили питомців studii rutheni, думав, що викладали по українськи.

VIII. Катедра церковного права на правничім виділї.

Єствувала від 1/10 1789 до 1/9 1807 з платнею 500 злр. В роцї 1789 предкладав ректор ґенер. семинарії Ангеллович кандидата на корепетитора церковного права в українській мові Модеста Гриневецького, але Гриневецький дістав катедру догматики. Тодї богословський виділ дня 1/10 1789 поручив префекта

студій Андрія Ангелловича[1]). Від 1/10 1789 до 23/11 1797 був Андрій Ангеллович корепетитором, а від 23/11 1797 до 1/2 1800 надзвичайним професором. О супленгуру катедри ио Ангелловичеви просив Михайло Левицький, дістав її, але ґубернія визначила йому тільки 100 fl. rh. Просив він о 200 fl. rh., але стрінув ся з відмовою. Просив о ту катедру тоді, але без успіху також Іван Дудкевич.

Від 1/2 1800 до 1/7 1801 заступав сю катедру Михайло Левицький; мав він на жаданнє слухачів почати викладати по польськи. Знову тут справа невиразна. Який тільки предмет не почав Левицький викладати, уживав польської мови. Заступав ексеґезу; викладав по польськи, аж придвірна комісія мусїла його опамятувати; заступав церковне право і знову викладав по польськи. З одною пасторальною мав спокій, бо тут і так викладано вже по польськи. Не слухачі жадали польських викладів, а сам Левицький їх вводив, бо не вмів книжної макаронічної мови, уживаної в studium ruthenum. Що Левицький не знав анї церковно-славянської мови, анї тодїшньої книжної, а все послугував ся польською, свідчать про нього Осип Левицький і Яків Головацький. Впрочім Мих. Левицький хотів звільнити себе від викладів церковного права в польській мові, коли в р. 1801 о се усильно старав ся[2]). Не на жаданнє слухачів, а сам вводив він польську мову. Ґубернія згодилась на звільненнє його під умовою, що буде викладати до кінця шк. р. 1800/1.

Від 1/7 1801 до 1/9 1806 право публичне, а до 1/9 1807 приватне викладав у польській мові Іван Хризостом Мохнацький. По уступленню Левицького просив о заступство тої катедри побіч Мохнацького Михайло Чайківський і Іля Яремкевич[3]), але остояв ся Мохнацький. Виклади відбувались від 1/10 1789 до 1/2 1800 за Ангелловича в українській мові, а від 1/2 1800 до 1/9 1807 за Левицького і Мохнацького в польській мові. Підручником служив учебник Осипа Пегема: Ius ecclesiasticum. Ангеллович зладив на основі Пегема просторий учебник, але він остав у рукописи і опісля загирив ся[4]).

В роцї 1790 6/9 вніс Ангеллович запит до богословського і правничого директорів, до котрого виділу належить катедра

[1]) Proth. Cons. 1789, ч. 181. [2]) Proth. Cons. 1800, ч. 333, 349, 356, 460, 553, 681; Proth. Cons., 1801, ч. 305, 444. [3]) Proth. Cons. 1801, ч. 801, 875, 911, 1386, 1570. [4]) Зоря Галицька, р. 1851, ч. 64, ст. 517.

церковного права studii rutheni. Оба відповіли, що до правничого виділу[1]).

Загалом було на богословю studii rutheni 7 катедр, бо уряд не згодив ся на отвореннє окремої катедри пасторальної. Побіч головних предметів були ще побічні, помічні, котрих звичайно учено питомців дома, хоча деякі викладано поза семинарією: на університеті, або в нормальній головній школї. До таких предметів належали:

1. Катедра теоретичної і практичної педаґоґіки.

Ще перед заснованнєм ґенер. семинарії у Львові, перед роком 1783, у Варвареум звертав уряд пильну увагу на те, щоби питомці вивчились нового катехитичного методу, а по заснованню ґенер. семинарії домагав ся, щоби познайомлювати питомців з методикою науки в нормальних школах. Напирав на те дуже інспектор галицьких нормальних шкіл, Гофман. Невдоволений він був тим, що від р. 1783 вчили гомілєтики, катехитики і педаґоґіки віцеректори в семинарії. Йому вдалось переперти, що гомілєтику, катехитику і педаґоґіку злучено від шк. р. 1787/8 з пасторальною. Домагав ся він рівнож, щоби питомці проповідали і катехизували по церквах і костелах мійських та передмійських і в той спосіб практично вправлялись. Ґубернїя на те не згодилась, а поручила, щоби питомці відбували згадані вправи в семинарицькій церкві в прияві віцеректорів[2]). Що-йно в роцї 1789 придвірний декрет з 30/4 ввів практичні вправи питомців у нормальній школї і грозив, що хто не викаже ся свідоцтвом з дирекції нормальних шкіл, що відбув курс з методи катехизовання, не дістане парохії. Від 1787/8 поміщував ректор семинарії ноту з катехитики у списї укінчених богословів, що відходили до презвітеріяльного дому. Всї сї погрози не помагали. Через те, що професор пасторальної був дуже обтяжений (учив усїх галицьких питомців), наука тих побічних предметів не домагала. На безупинні просьби і жалоби консисторій, а передовсїм Гофмана, поручила в р. 1797 ґубернїя консессови, щоби порозумів ся з Гофманом і в такий спосіб дав питомцям нагоду вчити ся практично катехитики і педаґоґіки[3]), а придвірний декрет у р. 1797 виразно зазначував, що кандидати на катехитів і парохів по більших містах мусять виказати ся, що

---

[1]) Арх. льв. унів., Персональні акта ч. інв. 103. [2]) Арх. льв. дух. сем. 1787, Ґуб. з д. 7/6 1787, ч. 13.516. [3]) Proth. Cons. 1797, ч. 350, 688, 726.

відбули практичні вправи з педаґоґіки і катехитики в нормальній школї[1]). Придвірна комісія утворила в тій цїли в роцї 1797 побічну катедру з педаґоґіки і обняв її Казимир Вольфайль (Wohlfeil) учитель нїмецької мови в укр. ґенер. семинариї. В „tabella individualis exeuntium ad domum presbyteralem“ від р. 1797 поміщувано вже ноту з педаґоґіки, а катехитика дїлилась на теоретичну і практичну. В той спосіб до професора пасторальної належала гомілєтика і катехитика теоретична, а до учителя Вольфайля педаґоґіка і спільно з професором пасторальної катехитика практична. Вольфайль учив до 15/4 1801 і викладав в польській мові. По нїм обняв сю катедру екпіярист, учитель норм. школи о. Андрій Адольф Гільфердінґ. Експіярист о. Андрій Адольф Гільфердінґ був типовим представником „освічення“. В р. 1787 просив він о посаду учителя при акад. ґімназії, але не дістав її, натомість одержав у р. 1788 посаду І. учителя при норм. школї у Львові[2]). Дня 15/4 1801 обняв по Казимирі Вольфайлї катедру педаґоґіки і практичної катехитики в ґенер. гр.-кат. семинарії, а в норм. школї заступав директора[3]). Старав ся без успіху о посаду канонїка-схолястика і дієц. головного шкільного надзирателя (Dioecesanschuloberaufseher) при лат. консисторії у Львові. В р. 1804 просив Гільфердінґ о сталу посаду директора нормальної школи, котру заступав від 1801 р. по уступленню Вольфайля. Ґубернія противилась його кандидатурі та подала такі мотиви: Гільфердінґ тому не надаєсь на директора нормальної школи, бо курив перед Службою Божою, скоромив ся в піст, неправно побирав на власну руку такси від приватистів, уладжував приватні іспити без дозволу ґубернії, уживав шкільного сторожа до своєї послуги, не мав такту в урядованню[4]). Не зважаючи на те, Гільфердінґа іменувала придвірна комісія директором. В р. 1811 дістав він лат. парохію в Городку[5]).

Подібно як катедра пастирського богословя, була й ся катедра спільна для питомцїв studii latini і rutheni.

2. Катедра нїмецької мови в ґенер. семинарії.

Ще дня 18/7 1783 просив ректор Ангеллович придвірну комісію, щоби дала нагоду питомцям підчас 3-місячних ферій вчити

---

[1]) Proth. Cons.. 1797, ч. 1068. [2]) Арх. Намісництва: Elenchus 1787, ч. 2.755, 16.849; Index, 1788, ч. 17.941, 18.477. [3]) Архив дух. сем. 1801. [4]) Арх. Намісн. Нар. школи, 8 с: Ґуб. 5/1. 1805, ч. 586. [5]) Ibidem. Ґуб. 31/1 1812, ч. 3465.

ся німецької мови, „бо між ними є більше таких, що мають охоту вивчитись тої мови“. Згадана просьба стрінулась із задушевним бажаннєм віденських кругів, бо відповідала їх ґерманїзацийним плянам. Придвірним декретом з дня 27/9 1784 засновано надзвичайну катедру німецької мови для обох ґенер. семинарій, гр.-кат. і римо католицької. Нагляд над наукою німецької мови поручила придвірна комісія Гофманови, інспекторови нормальних шкіл[1]). За ввесь час єствовання тої катедри дуже пильно наглядали ґубернїя і придвірна комісія, щоби питомцї вчились нїмецької мови і не щадили доган та упімнень семинарицькій управі і питомцям. На упімненнє придвірного декрету з 7/5 1786, „котрим поручає ся як найпильнїйше плекати науку нїмецької мови в семинарії“, відповів Щавницький, що питомцї не тільки 2 години на тиждень, але й підчас обіду мають розмовляти по нїмецьки. До року 1787 учив нїмецької мови ексмонах Гайс. Катедру по нїм надала придвірна комісія Казимирови Вольфайлеви, директорови нормальних шкіл тому, що він знав і польську мову. З початком р. 1787 поручив цїсар, щоби ректор у піврічних виказах поступів з науки при кождім питомцеви виписував також ноту з нїмецької мови і повідомив питомцїв, що при роздачі парохій свідомі нїмецької мови будуть мати першенство[2]) Придвірний декрет з 9/3 1787, що вводив studium ruthenum, зобовязував його питомцїв до науки нїмецької мови так само, як до того були зобовязані питомцї studii latini. („Auch sollen diese Zöglinge, so wie die übrigen zur Erlehrnung der deutschen Sprache angehalten werden“). До р. 1787 вчив Гайс нїмецької мови по латиньски, а по нїм так само почав учити Wohlfeil. А що питомцї studii rutheni не знали латинської мови, став Wohlfeil окремо вчити по латиньски питомцїв studii latini, а окремо питомцїв studii rutheni в польській мові. Ангеллович просив дня 26/9 1787, щоби йому за подвійну роботу подвоєно платню і відкликував ся на приказ придвірного декрету з 9/3, що питомцї studii rutheni мають учити ся нїмецької мови. Для ощадности не згодилась ґубернїя на те, а приказала, щоби Wohlfeil учив усїх по польськи, а угорським питомцям пояснив у латинській мові[3]). В р. 1788 д. 21/8 поручила ґубернїя Л. Умлявфови, надзвичайному професорови нїмецької мови на фільос. виділї, науку угорських питомцїв нїмецької мови в латинській мові[4]).

---

[1]) Нац. Музей, 96. [2]) Арх. льв. дух. сем. 1787, Ґуб. з д 18/1 1787, ч. 1225. [3]) Ibidem, 1787, Ґуб. з д. 9/10 1787, ч. 22.936. [4]) Proth. Cons. 1788. ч. 111.

Дня 22/5 1788 загрівав ректор Ангеллович питомців до науки німецької мови[1]). Як відбувалась наука німецької мови в ґенер. семинарії, описав нам сам Wohlfeil у своїм звідомленню з 1794. „Всіх питомців", писав Wohlfeil, „поділив я на 2 відділи. До І. відділу належали ті, що або не знають зовсім, або слабо німецьку мову, до II. сильнійші в нім. мові. Оба відділи вчив я рівночасно спільно, але при науці мови я займав ся головно першим відділом, а при перекладанню другим. При науці мови брав я відміну імени і дієслова. При відміні вживав я відповідних речень, щоби слухачі вчились примінювати форми. З Ґеллєрта Моралї (Gellerts Moral) перекладено 2 відчити. Наперід подавав я завсїгди незвісні слова, опісля перекладано з книжки, при чім звертав я увагу на найінтереснійші місця і на питоменности німецької мови. Опісля подавав я подібні речення в рідній мові, а слухачі перекладали їх на німецьку мову, а по переробленню цілого розділу, ведено свобідні розмови. При кінци курсу відбув ся іспит і вписано слухачам ноти з успіхів"[2]). У звідомленню з р. 1798 писав Wohlfeil про свою клясифікацію: „При клясифікації не звертав я стільки уваги на знаннє мови і вправу в успішнім вислові, як радше на пильність і вміліть примінювати практично перероблені граматичні правила"[3]). В тім роцї приказала ґубернія, щоби питомці в рекреаційні днї розмовляли дома між собою по німецьки, а якби хто заговорив в иншій мові, мали другі питомцї донести про те ректорови[4]). Щоби приневолити питомців до пильнїйшої науки німецької мови, ставляла ґубернїя 1799 р. ось такий проєкт: „Тому, що питомці підчас своїх фільос. і богосл. студій звичайно забувають те, чого навчили ся в нормальних школах, було би вказаним, веліти їм випрацьовувати одну німецьку задачу при конкурсових іспитах о парохії". Придвірна комісія не прихилила ся до того проєкту[5]). Учив Wohlfeil до 15/4 1802, бо тодї став інспектором нормальних шкіл у Західній Галичинї. Учив він розумно, практично й добре, як впрочім свідчать його звідомлення, і вмів приєднати собі молодіж та виробити собі серед неї поважаннє. Свою подяку і жаль по його втратї висловили Вольфайлеви питомці ґенер. семинарії в панеґірику: „Empfindungen bey der Abreise des... Kas. Wohlfeil, unsers... Lehrers der deut-

---

1) Арх. льв. дух. сем. 1788. 2) Ibidem, 1789. Звідомленнє Wohlfeil'a. 3) Ibidem, 1798. Звідомленнє Wohlfeil'a. 4) Арх. льв дух сем. 1798, Ґуб з д. 1/12 1797, ч. 32.021. 5) Арх. Намісництва: Акти нар. шкіл 8 с., Ґуб. з д. 6/9 1799, ч. 26.560; Консесс. 1799, ч 1488; придв. комісія 10/7 1799, ч. 1560/175.

schen Sprache und Pädagogik... von den Zöglingen des gr.-kath. General-Seminariums". Львів 1801, 16⁰ стр. 4[1]). Ґубернія поручила розписати конкурс на катедру нім. мови в ґенер. семинарії з платнею 200 злр.[2]). Просив о ту катедру Тома Wohlfeil, граматикальний учитель при акад. ґімназії та Ілля Заславський, учитель паралельної реторики в тій ґімназії (Proth. Cons. 1801, ч. 1621, 1743). Дістав її Осип Гнат Райхерт (Reichert), директор норм. школи у Львові[3]). В р. 1801 і 1802 ставляв ректор семинарії Сабатовський внесеннє, щоби знести ту катедру, бо вже приходять до семинарії питомці, котрі вивчились нім. мови в норм. школах і ґімназії[4]). Але поки семинарія оставала під управою ґубернії, не хотіла вона звивати тої станиці ґерманізму. Аж з хвилею переходу управи семинарії під власть митрополита, могла наступити касата катедри. Ангеллович розпорядком з 14/11 1809, ч. 1655, приказав ректорови усунути виклади нім. мови в семинарії, а причину подавав таку саму, як раньше Сабатовський[5]). Райхерт д. 25/11 1809 зажадав від ректора дати і числа ґуберніяльного розпорядку, коли і на як довго звільнено питомців семинарії від викладів нім. мови, в противнім разї грозив, що буде дальше викладати[6]). Чи виграв справу митрополит, чи Райхерт, для нас те байдужне, бо се вже виходить поза рамці нашої розвідки.

---

[1]) Левицький Ом.: Прик. Русь, Вип. I, т. I. Львів 1898, ст. 43.
[2]) Proth. Cons. 1801, ч. 1797. [3]) Арх. льв. дух. сем. Нота сенату акад. з 19/3 1802 ч. 53. [4]) Ibidem, 1803. [5]) Ibidem, 1809. [6]) Ibidem, 1809.

Bd. VIII: Iv. Krypjakevyč, Akten zur Geschichte der ukr. Kosaken 1513 - 1630.
Bd. XII: Dr. M. Korduba, Akten zur Geschichte der ukr. Kosaken 1648 – 1657.
Bd. XXII: Journal von J. Markovyč.
2. Denkmäler der ukrainischen Sprache und Literatur. Bd. I – VII.
3. Kotljarevśkyj, Die travestierte Aeneïs, Abdruck der ersten Ausgabe vom J. 1798.
4. Akten-Sammlung zur Geschichte der sozial-politischen und ökonomischen Verhältnisse der West-Ukraine.
5. Ševčenko, Kobzarj, Facsimile der ersten Ausgabe vom 1840.

E. Statistische Kommission publiziert:
1. Studien aus dem Gebiete der Sozialwissenschaften und der Statistik, bis jetzt 3 Bde.

F. Juridische Kommission publizierte bis jetzt:
1. Juridische Zeitschrift, bis jetzt 10 Bde.
2. Juridische und ökonomische Zeitschrift, bis jetzt 10 Bde.
3. Juridische Bibliothek. bis jetzt 4 Bde.

G. Die Ethnographische Kommission publizierte:
1. Ethnographische Sammlungen (Etnografičnyj Zbirnyk); bis jetzt erschienen 38 Bände.
2. Materialien zur ukrainischen Ethnologie; bis jetzt erschienen 20 Bände.

H. Bibliographische Kommission publiziert:
Beiträge zur ukrainischen Bibliographie, bis jetzt 4 Bde.

Chronik der Gesellschaft, enthält Berichte über die Tätigkeit der Gesellschaft, Sektionen und Kommissionen derselben, erscheint 4 Mal im Jahre. Bis jetzt erschienen N. 1—64 ukrainisch und deutsch.
Diese und andere Publikationen der Gesellschaft sind in der Buchhandlung der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften in Lemberg, Ringplatz, Nr. 10 vorrätig.